

Төрүүнд ойдуу

Дундур

Үөһээ Бүлүү улуунун «Дүллүкү нэһилиэгэ»
муниципальной тэриллии дьаһалтата

Дүллүкү нэһилиэгин
100 сылыгар
ананар

Төрүт дойдум
Дүллүкү

Бастакы чаһа

с/б/б/м/о/т/е/с/а 09.17

Дьокуускай
2011

Редколлегия:

Ан Иван Иванович – Дүллүкү нэһилиэтин Баһылыга;
Федоров Василий Дмитриевич – салайааччы-сүбэһит;
Саввинова Людмила Никитична – история учуутала;
Васильева Валерия Васильевна – саха тылын уонна литературатын
учуутала;
Санникова Антонина Романовна – библиотекарь;
Чукрова Галина Алексеевна – музей салайааччыта, учуутал;
Афанасьева Антонина Ивановна – саха тылын уонна литературатын
учуутала.

«Төрүт дойдум – Дүллүкүм» диэн кинигэ чааһынай предпринимательлэр **Бадаев** Николай Борисович уонна **Афанасьев** Виктор Петрович үбүлээһиннэринэн табыста.

Төрүт дойдум – Дүллүкүм ; бастакы чааһа / Үөһээ Бүлүү улуусун «Дүллүкү нэһилиэгэ» муниципальной тэриллии дьаһалтата ; [редколлегия И. И. Ан уо.д.а.]. – Дьокуускай : Компания «Дани Алмас», 2011. – 160 с.

Дойдум миэнэ Дүллүкүм

А.Кудякова тыл., М. Чоросов мел.

Төрөөбүт төрүт буорум
Оонньообут, улааппыт алааһым,
Ыраах, чугас да буолуум
Мэлдьи миигин кыттабын.

Оҕо сааһым биһигэ –
Дойдум миэнэ – Дүллүкүм.
Кини сылаас иэйиитин
Түөспэр илдэ сылдыабын.

Аймах-билэ бар дьонум,
Айын, тутун кытаатын.
Үлэ үгэстээх үрдэлин
Өссө күүскэ дабайын!

Оҕо сааһым биһигэ –
Дойдум миэнэ – Дүллүкүм.
Кини сылаас иэйиитин
Түөспэр илдэ сылдыабын.

Хаһан, ханна да буолуум –
Дойдум миигин ынырар.
Үлэлииргэ, үөрэнэргэ
Эрчим эбэр, күүс угар!

Оҕо сааһым биһигэ –
Дойдум миэнэ – Дүллүкүм.
Кини сылаас иэйиитин
Түөспэр илдэ сылдыабын.

Нэһилиэк социальнай-экономической турага (2010 с. биэрэпис түмүгүнэн)

Нэһилиэнньэ

№	Ахсаана (киһи)
1. Олохтоох нэһилиэнньэ о.и. эр киһитэ дьахтара	1228 608 620
2. Оҕо ахсаана о.и. 0 - 6 саастаахтар 7 - 16 саастаахтар	428 151 277
3. Үлэлиир саастаах нэһилиэнньэтэ о.и. норуот хаһаайыстыбатыгар үлэлиир дьоно кэтэх хаһаайыстыбаҕа үлэлиир дьоно учуокка турар үлэтэ суохтар пензионердар о.и. сэрии огдооболоро тыыл ветераннара үлэ ветераннара инбэлииттэр о.и. оҕо ахсаана ыал ахсаана о.и. кыра дохуоттаах ыаллар олорго киирэллэр	522 317 52 27 262 2 16 104 54 10 359 22 80

Бюджет тэрилтэлэрэ

1 Оскуола	
Үлэһит ахсаана о.и. педүлэһиттэр үөрэнээччилэр	82 52 280
2 Доруобуйа харыстабыла	
Балыыһа, амбулатория үлэһиттэрэ о.и. врачтар орто медицинскэй персонал	19 2 8
3 Детсад	
Үлэһит ахсаана педүлэһиттэр о.и. иитээччилэр	32 12 8
4 Культура	1
Культура дьиэтэ (150 миэстэлээх) үлэһит ахсаана Библиотека (670 ааҕааччы) үлэһит ахсаана Музей үлэһит ахсаана	8 2 1
5 Атыы-эргиэн, ас-үөл салаата	
Тэрилтэ ахсаана о.и. маҕаһыын (госуд.) Чааһынайдар Бэкээринэ	5 1 4 1

Экономика салаата

Үлэлиир дьон ахсаана о.и. бааһынай хаһаайыстыба Наймы үлэтэ Кэтэх хаһаайыстыба	235 146 9 15
1 Тыа хаһаайыстыбата	
О.и. предприятиеҕа Бааһынай хаһаайыстыбата наймы үлэһиттэр кэтэх хаһаайыстыба	5 146 3 15

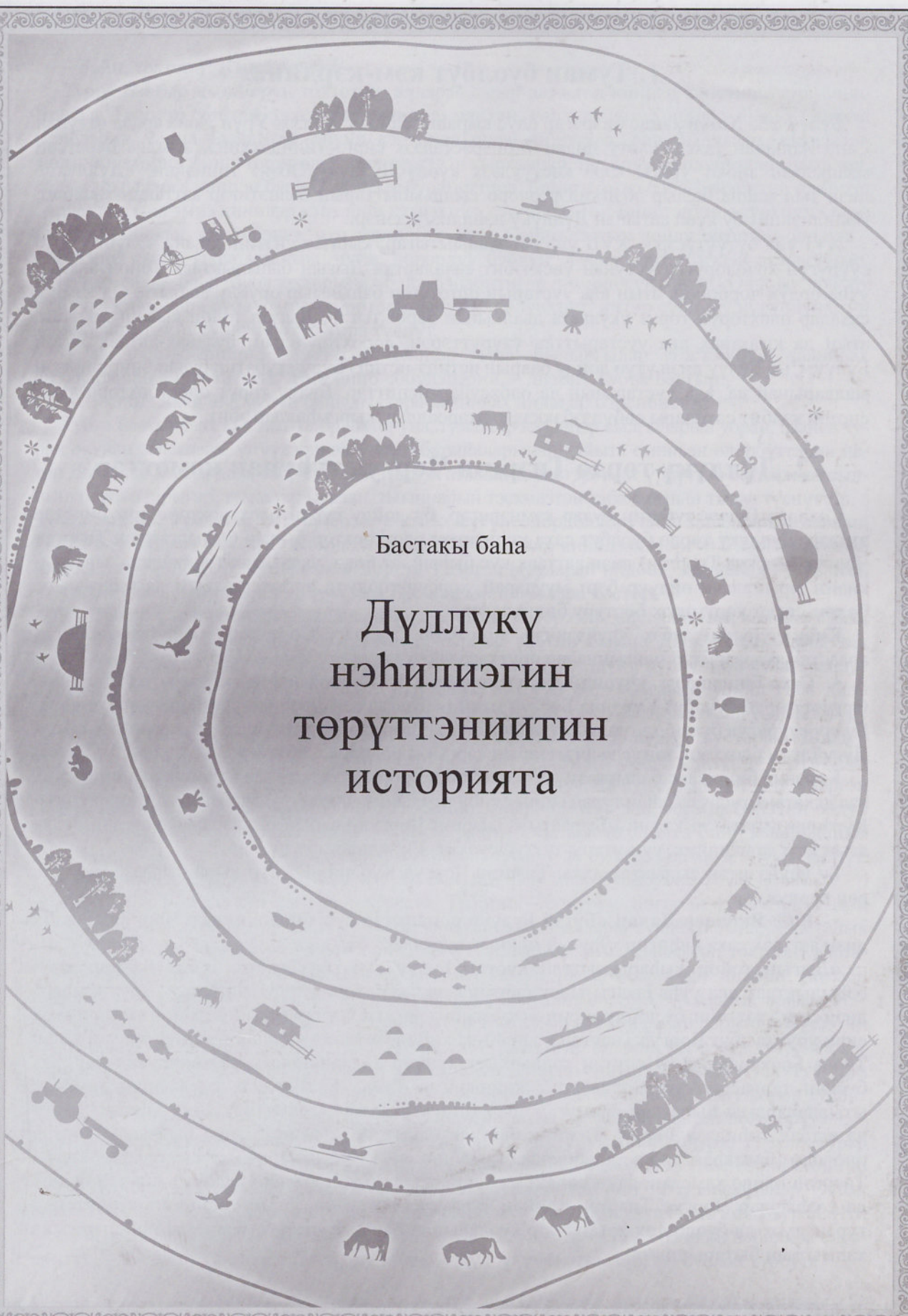
2	Ойуур хааайыстыбата сибээс агы-эргин о.и. наймы үлэһиттэрэ МПЧ-6	2 4 37 11 10

Өгөнү онорор салаа

1	ЖКХ	28
2	Доруобуйа харыстабыла	18
3	Үөрэхтээһин	116
4	Культура уонна искусство	8
5	Салалта	6

Нэһилиэнньэ баайа-дуола

1	Техника Массыналар (98 единица), о.и. грузовой (чааһынай) Легковой (госуд.) Чааһынай Автобус	12 3 81 2
2	Трактордар о.и. тиһиликтээх Көлүөһэлээх (чааһынай)	3 67
3	Сир-уот Нэһилиэк сирин уопсай инэ о.и. т/х сирин инэ Бааһына Бырабыллыбыт сирдэр Ходуһа сирэ о.и. бааһынай хааайыстыбата Ыл бас билэр сирэ Түөлбэлээн олорор сир инэ Лесхоз сирэ Күөллэр, үрэхтэр иннэрэ Саппаас сир	56,2 тыһ. га 2,033 тыһ. га 0,027 тыһ. га 0,089 тыһ. га 1,214 тыһ. га 0,642 тыһ. га 0,237 тыһ. га 29,993 тыһ. га 0,796 тыһ. га 23,161 тыһ. га
4.	Сүөһү ахсаана Ынах сүөһү о.и. ынар ынах Сылгы о.и. уопсай Бааһынай хааайыстыба Биирдиилээн ыалга Сибиинньэ уопсайга бааһынай хааайыстыбата	1216 410 666 56 582 28 37 25 12
5	Дьиз-уот фондата Муниципальной квартира Чааһынай дьиз	16 289
6	Т/х бордуюксуйатын онорон таһаары (тонна) Эт (тыннаах ыйааһына) Үүт Сымыт Хортуопсуй Оҕуруот аһа Эһи аһылык о.и. комбикорм зернофураж	01.01.2010 сыл 195 т 897 т 9,4 т 150 т 120 т 360 т 68

Бастакы баһа

Дүллүкү
нэһилиэгин
төрүттэниитин
историята

Уһуһэ Бүтүү улуунун «Дүллүкү нэһилиэгэ» муниципальнай төрүттүн дьаһалтта

100
С Ы Л

ДОЙДУМ МИЭНЭ ДҮЛЛҮКҮМ

1. Туман буолбут кэм-кэрдии...

Бүлүү Эбэ Хотун ханас биэрэгэр олус кыраһыабай көстүүлээх Үрүн Хайа арҕаа өттүнэн Саҥа Аппанан тахсан, хоту диэки 7 биэрэстэлээх сиргэ тийдэххинэ, айылҕа барахсан маанылаан айбыт ураты кэрэ көстүүлээх күөлэ Дүллүкү Эбэҕэ тийэбин. «Дүллүкү» диэн тыл манна былыр эбэнкилэр олоро сылдыбыттарын бэлиэтигэр ааттанан хаалбыт. Нэһилиэкпит бу күөл аатынан Дүллүкү нэһилиэгэ дэнэр.

XVI үйэ бүтүүтүгэр – XVII үйэ саҕалананытыгар, кыргыс үйэтин саҕана, Өлүөнэ орто сүүрүгүн хочолоругар уутуйан үөскээбит сахалартан Дыгын баһылыктаах Тойон аҕатын ууһа ордук чорбойон, атын аҕа уустарын ортотугар баһылыыр оруолу ылбыта. Ол кэмгэ, сахалар олохторун төрүт укулаата дьалкыйан барбытыгар, Дыгын тойон кыһарҕаныттан, атын да кыахтаах аҕа уустарыттан үтүрүттэрэн, сорохтор өлгөм бултаах-алтаах Бүтэй Бүлүү, Сыа Бүлүү диэн үтүө дойду баарын истиһэ-истиһэ Бүлүү түбэтин булан биирдиилээн ыалларынан да, аҕа уустарынан да олохсуйан испиттэр. Бүлүү төрүт олохтоохторо атын сиртэн кэлбит сахалары сөбүлээбэккэлэр утарсаллар, кыргыһаллар эбит.

2. Дүллүкү төрдө Тиэргэн Чоргул туһунан номохтор

Сахалар Бүлүү түбэтин булар кэмнэригэр, бу дойду сүрүн олохтоохторо тон биистэр этилэр. Дүллүкү төрдө буолбут саха киһитинэн олохтоохтор былыр былыргыттан Тиэргэн Чоргул (Чоргул Тиэргэн) диэн ааттаах кус быһый, ат бөҕө, улаҕалаах толкуйдаах, ырааҕы-киэни ырыналаан өйдүүр бэрт муударай, хорсун-хоодуот, ардыгар ахсым да майгылаах, бөдөн-садан көрүннээх боотуру билинэллэр.

Кини туһунан элбэх үһүйээннэр, номохтор бааллар. Сорохторо бэйэ-бэйэлэриттэн араастаһар эрээрилэр майгынаһар өрүттэрэ элбэхтэр:

- Саха биллиилээх **учуонай-фольклорһа Г.В. Ксенофонов** ахтытыгар этэринэн, Өргүөт төрдө буолбут Күрэнчэ Боотур икки быраатынаан Дьэһиэй сириттэн күрээп иһэн, Бүлүү сүүрүгүн булан, таннары батан Өргүөт сиригэр кэлбиттэрэ үһү. Күрэнчэ орто быраата Дугуйдуун олохтоох тонус кыргыттарын кэргэн ылан олохсуйбуттар.

Күрэнчэ биир саас балыктаан сарт тымтайга собо сүгэн истэҕинэ түүһүн тимиригэр ох кэлэн хатана түспүт. Саһан туран ыппыт киһи ити кэннэ ыппыт оҕо да, бэйэтэ да биллибэтэх. Күрэнчэ дьэтигэр кэлэн: «Быраатым Тиэргэн Чоргул баарын биллэрэн барда, киниттэн атын ким да итинник, уун-утары туттуо суохтаах!» – диэбитэ үһү.

Бу үһүйээнтэн сылыктаатахха, Тиэргэн Чоргул Күрэнчэ Боотур кыра быраата буолуон сөп курдук.

- **В.С. Яковлев-Далан** «Бүтэй Бүлүү» романыгар суруйбут номоҕор Чоргул Тиэргэн диэн ааттаах саха киһитин туһунан маннык суруллар:

«Дыгын тойон кыһарҕаныттан куотан Бүлүү түбэтин булбут Туоҕа Баатыр диэн баһылыктаах аҕа ууһа сылгы-ынах сиэтиилээх кэлэн Бүлүү түбэтин булан, Улуу Сыһыы диэн сиргэ тохтоон, бу дойду сирин-уотун сөбүлээн, олохсуйардыы оностон эрдэхтэринэ бу сири урут булбут Чоргул Тиэргэн диэн 40-ча киһилээх Мэнэ ууһун киһитэ үс буолан кэлэн Туоҕа Боотурдааҕы бу сиртэн холдохпуттарыгар айдаан тахсан үс хонугунан көрсүөх буолан тарҕаспыттар. Болдьоспут күннэригэр Туоҕа Баатырдаах ох курдук оностон ытыалаһардыы Быракаан оломугар эрдэ тийэн тоһуйа сыппыттар. Илин диэкиттэн 40-ча аттаах киһилээх Чоргул Тиэргэн бастаан олому туораан истэҕинэ, Быалыкас Бэргэн оноҕоһо балтараа илии холобурдаах моонньун куйаҕар кэлэн түспүтүгэр, Чоргул Тиэргэн олоҕо хамсаан, сана аллайбытынан, атыттан хойуостана түспүтэ. Ол эрэн, төһө да сааһырдар Чоргул Тиэргэн тийэн тура түспүтэ уонна атын тэһиинин туппутунан туран, туох да буолбатах хатан чуор куолаһынан барыларыгар бу баардыы иһиллэр гына хаһытаан бытарыппыта:

– Бэйи, тохтоон! Кэпсэтиэбин!

Туоҕа Баатыр дьоннорун тохтотон, аллараа сыыр анныгар киирэн кэпсэпиттэр. Онно Чоргул Тиэргэн уонтан тахса сыллаабыта мантан үөһэ диэки Ханалас дьоно Сиикэй Сэлбээнин уонна Быйантай ойуун кэлэннэр олохсуйбуттара, сир былдыан, кыргыһан мөлтөөбүттэрин кэннэ төрүт олохтоохтор кэлэн кырганнар, тыыннаах ордубуттара бытанан, саһан арыыларга киирэн буор балыксыт буолбуттара. Биһиги эмиэ бэйэ-бэйэбитин өлөрсөн бардахпытына эмиэ кинилэр кэптэрин кэтиэхпит, сэриитит Тон Биистэртэн өлүөхпүт. Онон кыһыһырыбакка, иирсибэккэ, ити тохтообут Улуу Сыһыгытын дойду оностон олорун – биһигини кытта ыкса ыаллыы, чугас доҕордуу буолун. Туспа сиртэн кэлэн атаҕастыыр, баттыыр дьон баар буоллактарына, бэйэ-бэйэбитигэр көмөлөсүһүөбүт. Оччоҕо эрэ бу дойдуга киһи-хара буолуохпүт, төрөтөр оҕону төлкөлүөхпүт, иитэр сүөһүнү күрүөлүөхпүт, – диэн эппитигэр Туоҕа Боотур үөрэ түспүт.

– Чэ, оччоҕо бииргэ эйэлээхтик олорор гына, былыргылар үгэстэринэн хааннаах андаҕарынан андаҕайсыах. Мин онно сөбүлэһэбин, – диэбит Туоҕа Баатыр.

Ити кэннэ икки аҕа ууһун баһылыктара хааннаах андаҕар бэрсибиттэр.

Туоҕа Баатырдаах кыстаан олордохторуна, туматтар кэлэннэр сылгыларын уоран, хаайан туран оҕунан ытыалаан, үнүүлэринэн үөлэн, батыйаларынан хайыта сынһан өлөрбүттэрин истэн Дагдаҕар Баатырдаах саба сүүрдэн тийээн атынан тэбистэрэн, ат үрдүттэн батыйанан сынһан барбыттарыгар, туматтар ыксаан, тыыннарын тэскилэтэн табаларынан тыаҕа түспүттэр.

Ол эрэри, туматтар сотору-сотору кэлэн сүгүн олордоллоруттан ааһалларын санаан, Туоҕа Баатырдаах уку-суку олордохторуна, 20-чэ аттаах киһилээх Чоргул Тиэргэн көмөҕө кэлбит диэн кэпсээнэр. Бу номоххо Чоргул Тиэргэн муударай өйдөөх, кытаанах санаалаах, чин-чан быһаарыылаах, биир тыллаах бас-көс киһи буолара көстөр.

• Дүллүкү нэһилиэтин ытык кырдыаҕаһа, сэрии бэтэрээнэ, оһуохайдыт, тойуксут **В.В. Васильев-Чомпуу суруйбутунан**, былыр кыргыс үйэтин саҕана Дьокуускай Намыттан төрүттээх Тиэргэн Чоргул диэн ааттаах бухатыыр кэлэн Дүллүкү күөлүн, ол тулатынааҕы күөллэри сөбүлээн, атын ким да суоҕун иһин бултуур сир гыммыта уонна Нам диэн ааттаабыта. Кэллэҕин утаа, 3 сыл устата сайынын Үөдүгэй төрдө Эгэй эмээхсин уола Боотуру кытта Маалтааны оҕунан эбэлэригэр бииргэ кустаабыттар. Өлөрбүт кустарын Добдур тумулугар мунһан баран, аҕа киһи Тиэргэн түнэтэрэ. Арай биирдэ, үлүгэр төрүөттээх диэбиккэ дылы, биир сара халба (чөркөөкү) соҕотоҕун ханыыта суох хаалбыт. Ону Тиэргэн бэйэтин ирээтигэр бырахпыт. Ол иһин Үөдэй кыһыһыран: «Көр эрэ, өссө да бэйэтин ордук саныыр эбит!» дии санаабыт уонна: «Сарсыарда күн кытара тахсыыта биир кыайбыппыт бу Эбэни бас биллин!» – диэбит уонна ох саатын туппут да булдун ылбакка ойууру өппүт. Онон бу икки эр бэртэрэ биир сара кустан сылтаан кыргыһар буолбуттар.

Нөнүө сарсыарда, күн кытара тахсыыта, Тиэргэн – собуруу, Дөгөрөн тумсугар, Үөдэй – хоту, Ойоҕоско, бөдөн мастаах тумуларга саһан ытыалаһаары турдактарына, 3 кыталык ыккардыларыгар, Эбэ уутун үрдүнэн үөһэ көтө сылдьаннар: «Кыргыһыман, тохтоон! Киһи-сүөһү буолар дьон эрэри өлөрсөннүт бу Эбэ Хотун дьолун-соргутун иннэри үктээри гынныгыт, айылааҕын бу турар сиргититтэн быысаһангыт, илинин – Тиэргэн, арҕаатын – Үөдэй бас биллин!» – диэн киһилии санарбыттар. Кыталыктар саналарын дорҕооно бүтээтин кытта Тиэргэн саатын-саадаҕын туппутунан, туос тыгытыгар олорон, биэрэстэ туоралаах, 7 биэрэстэ усталаах Эбэлэрин туораан, Үөдэй хорҕойон турар тиитигэр уһуутуу-уһуутуу үстэ оҕунан ытан, ол тиити ортотуттан үөһэ өттүн мутугун сулуйан кэбиспит. Ону көрөн турбут Үөдэй: «Кырдыаҕаһым уоргун таһаардын, аны мин ытан быысаһыыны онорон көрүүм», – диэбит уонна кураахтаах саатын ылан, Тиэргэн Чоргул сасыт унуоргу, собуруу тумулга турар биир тиити ыппыта, оҕо тиити курдары түһэн, кириэстии тохтообут. Ол тиит сэрии иннигэр диэри охтубакка турара үһү. Билигин ол тииттээх тумул «Дөгөрөн Тумуһаҕа» дэнэр. Оттон хоту намыһах тумулга Тиэргэн сулуйа ыппыт тиитэ мунураат буолбута билигин да турар. Ити ытык быысаһыынан, 1929 сыллааҕы сири түнэтиигэ дылы Дүллүкү Эбэ икки нэһилиэк сирэ: арҕаата – Үөдүгэй, ол аата, 3 Үөдүгэй; илинэ – Дүллүкү Намын сирдэрэ буолан турбута.

Ити икки эр бэртэрин эйэлэһиннэрбит айылжа мааньлаах көтөрдөрө – кыталыктары Дүллүкүлэр ытык көтөрдөрүнэн билинэллэр, убаастанар, харыстанар буолбуттар.

- Онтон ити номоҕу норуот номохторун, үһүйээннэрин хомуйааччы Хоро олохтооҕо **Евдокимов И.А. суруйбутунан**, Тизэргэн Чоргул саас Дүллүкү Эбэтигэр киирэн куйуурдуур идэлээх эбит. Кини диэтэх киһи тэрилэ да дыкти, куйуурдуура да дыкти: куйуурун иитин киэнэ быстар былас, манкыта хары саҕа модьулаах курун маһынан кыһан оноһуллубут, түөрэйэ тэнкэ баараҕай тиитин хайа охсон, быһар быһаҕаһынан оностор эбит.

Эбэтин ортотугар киирэн мунха чардаатын саҕа сүүнэ улахан ойбону алларан, куйуурун кур оҕус тардар хоппотугар сүөкээн баран, сөп буоларынан алтан олгуйугар буһаран сиир эбит. Бултуу сылдыан кыһырысыбыт уола Үрэнчэ Боотур диэн буолар. Быһаарсыы быһыытынан 1,5 биэрэстэлээх тумулартан ытыалаһыны Тизэргэн саҕалыыр, кини оноһоһун Үрэнчэ ыһааҕын быһыынан «лып» гына кыбытан ылар уонна ол оноһоһунан унуор турар Тизэргэн Чоргулу ыһпытын аһаран биэрэр. Онуоха Тизэргэн эйэлэхэргэ тыл киллэрэр.

Дьэ, ити курдук, улуу өбүгэлэрбит биир халбаттан (чөркөөкүттэн) сылтаан өлөрсө сыспыттар. Дүллүкү эбэни үллэстибит бэлиэ оноһосторо бэрт хойукка диэри икки тумул баараҕай тииттэригэр батары ытыллан, төбөлөрө нөнүө өттүнэн быган турара диэн кырдыаҕастар кэпсииллэрэ. Ити түгэnnэртэн көрдөххө, Тизэргэн Чоргул чахчы да күүстээх-уохтаах, кытаанах бухатыыр киһи, боотур чулуута эбит. Киниттэн, доҕор оностубут Үрэнчэ Боотур диэн тонус уола, күүс-уох, сымса-сытыы өттүнэн да улаханлык хаалсыбатах уола-хаан буолара көстөр.

Өргүөт, Нам, Балаҕаннаах нэһиликтэрин кырдыаҕастара кэпсээбиттэринэн, Өлүөнэ Намыттан Кэбдэ, Нэгэбил, Тизэргэн Чоргул, Сыалыйа, Тоторбол, Тиһээки ойуун диэн дьон кэлбиттэрэ үһү.

Олортон Тоторбол, Сыалыйа, Тизэргэн билинни Дүллүкү сиригэр олохсуйбуттар.

XVII үйэ саҕаланыытын эргин Ырдыаха Боотур диэн боотур Дьокуускай диэкиттэн болуотунан устан кэлэн Хотонноох Арыыга (Дьүүллээннэ) тийбит: «Тыһынар тыһынаах бааргыт дуо?» диэн сарсыардаангы чуумпуга хаһытаабыт. Онуоха өрүс унуортан Тизэргэн Чоргул Боотур хардарбыт (5 биэрэстэ кэринэ сиртэн). Уу түспүтүн кэnnэ Тизэргэн туораабыт. Киһитигэр урут кэлбит киһи быһыытынан: «Балаҕаннаахха биир балаҕан баар. Хомустаахха – уоллаах эмээхсин олорор, Хара Тумулга – Көндөй Тыраха диэн киһи баар», – диэбит. Ол олодохторуна, сайын өрүс алын өттүттэн ааллаах нууччалар кэлбиттэр, дьаһаах хомуйабыт диэбиттэр. Ырдыаха Боотуру хаһаах харабыллааччы гынан илдэ барбыттар.

Олоһун баай мунутаан байан олорон Үдьүнэхтээх Эбэҕэ (Хатын Арыы) ыһыах ыспыт. Онно кырдыаҕастарын Тизэргэн Чоргулу Дүллүкүттэн ыһыран аҕалтарбыт. Остоолбо ортотугар күөлгэ 2 кыталык кэлэн түспүт. Кыталыгы ытар киһини көрдүүллэр. Тизэргэн Чоргул тайахха тэптэрэ сылдыар оҕонньор эбит. «Оҕонньор ыттын», – диэн ох саатын тардан биэрбиттэр уонна оҕонньорго кыһаппыттар. Тизэргэн Чоргул үс төгүл анаар атаҕар эргийэн хаһыра түһэн баран оҕун тардан кэбиспитэ, оноһоһо киргил көтөн эрэрин курдук куһуурбута үһү. Ол баран кыталык моонньоох баһын быһа түһэн кэбиспит. Кыталыгы таһааран буһаран «Кырдыаҕаспыт бүтэһик булда» диэн ыһыах дьоно биирдии эт саһынан үллэстэн сиэбиттэр уонна айыы көтөрө диэн ытыгылаан, түүтүн бары үллэстэн барбыттар.

- Былыр Хараначчы Хайатыгар тонулар ураһанан түһүүлэnnэн олорбуттар. Онно Тизэргэн Чоргуллааҕы кытта кыргыһан кыайтараннар, Өлөөн диэки куотан, онно олохсуйбуттар.

- Тизэргэн Чоргул Ырдыаха Боотурдуун өрүс унуор-манаар ытыластахтарына охторун тарбахтарын ыһаахтарын быһыһыгар хапсан ылаллара үһү.

- Дүллүкү, Нам нэһилиэгин төрдө буолбут Мэнэ ууһа Тизэргэн Чоргул Дүллүкүгэ көмүллүбүтэ үһү. Саллыгынай арыытын утары, өрүс унуор Сылгы арыытыгар Сытыкан диэн сиргэ Тизэргэн күөлүн кытытыгар Тизэргэн Чоргул өтөһүн онно баар эбит.

• Тиэргэн Чоргул диэн дьин-чаччы олоро сылдыбыт Дьэһиэйтэн дуу, Мэнэ халыг ууһуттан эбэтэр Нам сириттэн дуу Дыгын Тойон саҕана, XVI үйэ бүтүүтүн эргин, билинни Үөһээ Бүлүү улуунун сиригэр булбут, Дүллүкү сиригэр-уотугар олохсуйбут аҕа ууһун баһылыга, саха боотурдарын үөрэҕин толору ааспыт саха чулуута, үс кырыылааҕа, түөрт уһуктааҕа эбит.

Онон Тиэргэн Чоргул курдук саха дьонун чулуулара, киэн толкуйдаахтара ил-эйэ суолун тутуһан, Бүлүү олохтоох омуктарын кытта доҕордоһон, бу дьоллоох туонаҕа олохсуйан, Бүлүү түбэтин сахаларын төрүт өбүгэлэринэн буолан номоххо, үһүээннэ киирбиттэрэ. Бүлүү түбэтигэр олохсуйбут бастакы сахалар үгүстэрин ааттара Бүлүү энээрин сиригэр-уотугар, алаастарга, күөллэргэ ингэриллэн үйэтибитэ.

3. Үөһээ Бүлүү түбэтигэр XVII-XVIII үйэлэргэ нуучча казактара кэлиилэрэ

Саха сиригэр **1641 сылтан 1708 сылга** диэри Москва государствотыгар уезд быһыытынан дьиннээхтик холбообуттар. Воевода П. Головин **1641** сыллаахха кэлээтин кытта Енисейскэйтэн Ленаҕа диэри суол чэрчитин чертежтаан кумааҕыга киллэрбит.

Бу иннинэ 16 үйэҕэ Бүлүү эбэ түбэтэ тонустар-тунгустар (табалаах сахалар), эбээннэр уонна эбэнкилэр олохсуйбут сирдэрэ этилэр. Ыраахтааҕы былааһа илинни сирдэри баһылааһыныгар казактар этэрээттэрэ Енисей өрүс энэриттэн тус илин салгыы айаннааннар, 17 үйэ саҕаланыытыгар Енисейтэн Өлүөхүмэҕэ түһэр судургу уонна чэпчэки суол Бүлүү өрүһүнэн уонна Чуонанан ааһарын олохтоох тонустартан истибиттэр.

1619-1620 сыллардаахха Мангазейтан казак Пантелей Пянда баһылыктаах 40-ча киһилээх нуучча этэрээтэ Енисейинэн, Бүлүүнэн устан Өлүөнэҕэ тийбиттэрэ. Онно Ханалас тойоно Тыгын (Дыгын) олоҕор, саха киһитигэр маарыннаабат, кугас бытыктаах-баттахтаах, киэн күөх харахтаах, атын тыллаах-өстөөх кэли дьон, бастакы нууччалар тийэн кэлбиттэрин, бу дьон сүрдээх үлэһиттэрин, онон Тыгын кинилэри сөбүлээбитин, ол эрэн хантан кэлбиттэрэ биллибэт дьон эмискэ сүтэн хаалбыттарын туһунан Тыгын туһунан кэпсээннэ элбэхтик суруллубут.

1623 сыллаахха Пянда Енисей острогар, төннөн кэлэн, бэйэтэ арыйбыт сана сиригэр туһунан суруйан түһэрбитэ. Бу сурах Сибири илинни уобаластарын чинчийиигэ уонна нууччалары олохтоонунна олук уурбута.

1628-1630 сыллардаахха Антон Добрянскай уонна Мартын Васильев баһылыктаах 30-ча казактар Чуона, Бүлүү өрүстэринэн салгыы Өлүөнэҕэ тийбиттэрэ. Мангазея острогуттан Өлүөнэҕэ аттамыт этэрээт 1630 сылтан саҕалаан бастаан утаа тонустартан, онтон Бүлүү сахаларыттан кыралаан бэйэлэрин туһаларыгар түүлээҕи хомуйан киирэн барбыттар.

1631 сыл сайын Өлүөнэ өрүһү оночонон таннары устан, уотунан уһуулар тэргэн саалаах этэрээти Енисей атамана И.А. Галкин баһылыктаан, 5 саха кинээһин бэйэлэригэр бас бэриннэрбиттэрэ.

1632 сыллаахха стрелецкэй сотник дуоһунастаах Енисей казага Петр Бекетов Өлүөнэ кыраайын нуучча государствотун састаабыгар холбоонуну түмүктээбитэ. Ол курдук 1632 сыл Нам улуунун сиригэр Ленскэй острогу туттарбыта. Сыл иһигэр казактар 31 кинээһи бас бэриннэрбиттэрэ. Кэлин Бүлүү, Өлүөхүмэ, Алдан, Майа, Эдьигээн сирдэрэ холбоммуттара.

Бу кэнниттэн **1633 сыллаахха** Тобольскайтан боярин уолун Воин Шаховы анаан-минээн ыраахтааҕы дьаһалын толорторо Бүлүүгэ тэрийэн ыһпыттара. Бу Мангазея казактара Бүлүү өрүс ханас өттүгэр, Түүкээн үрэхэ Бүлүүгэ түһэр биэрэгэр олохтоох сахалартан дьаһаах хомуйар сыаллаах «Тукаанка» диэн ааттаах маннайгы симиэбийэни (кыстыгы) туппуттара. Салгыы Бүлүү сүннүүн батан үс кыстыгы олохтообуттара. Бу туһунан биллиилээх историк Б.О. Долгих «Родовой и племенной состав народов Сибири в 17 веке» диэн 1960 сыл Москваҕа тахсыбыт монографиятыгар: «Этими зимовьями являлись: Оленское (1633 г.),

Виллойское Верхнее (1634 г.), Виллойское Нижнее (Усть-Виллойское) (1639 г.)» диэн 442 страницаҕа суруйбут. Мань таһынан Воин Шахов докумуоннара «Книге... ясошного збору соболиного в 145 (1636 г.) декабря в 25 день новоприискной землице с Усть-Виллюя на реке Лене» диэннэ тиһиллэн тураллар. 17-с үйэ 60-с сылларыгар Түүкээн кыстыгар биир танара дьыэтэ, комиссарство, хааһына, 7 ыал олорор дьыэлэрэ бааллара биллэр. Бу кыстыкка билинни Үөһээ Бүлүү, Ньюрба, Сунтаар төрүт уустара дьаһаах төлүүллэрэ.

Ол эрэн П. Головин салайааччылаах Саха уеһын администрацията олохтоох нэһилиэн-ньэни волостарга үллэрэн, Сунтаар дьаһааҕы Өлүөхүмэҕэ төлүүр буолбут. Түүкээн кысты-гын сирэ кыччаабыт. Оттон өрүс уна кытылын сирэ кизнник тайаан сытарынан, уезд администрацията Түүкээни кытта тэннэ Үөһээ Бүлүү зимовьетын эбии тутарга күһэллбит. Бу кыстык билинни Үөһээ Бүлүү бөһүөлөгүн турар миэстэтэ эбит.

Үөһээ Бүлүү кыстыга сыһыа киин сиргэ кубулуйбут. Дьаһааҕы (кииһи, саһылы) хомуйуу тэриллбит. 1668 сылтан ыла Үөһээ Бүлүүтэҕи бөтүннэр, солоҕоннор, хоролор, боотулуулар, мархалар, үгүлээттэр, бороҕоттор, дьаарханнар у.д.а. бүтүннүү кэриэтэ дьаһаах төлүүр хомуурга дьиннээхтик хабыллыбыттар. Учуонай Б.О. Долгих суоттуурунан, 1712 с. Үөһээ Бүлүүгэ оччотооҕуга 5.600 киһи баар эбит. Онтон дьаһааҕын төлөөччү сахата 350-ча эрэ. Онтон ордуга 1050-ча саха Дьокуускайга төлүү олоҕорбут. Түүлээҕи хомуйууну таһынан воевода М.О. Кровков 1684 сыл атырдыах ыйыгар Үөһээ Бүлүү кыстыгын дьаһайар Иван Крыжановскайга сир баайын көрдүүргэ соруйар: алтаны (золото), көмүһү (серебро), дьэс (медь), сибиниэс, тимир рудаларын, тууһу, селитраны.

17-с үйэҕэ Сибиир ыраахтааҕылаах Россияҕа холбоспутун кэннэ, христианскай итэҕэл тарҕаммыта. **1731 сыл** Саха сиригэр архиерей көбүлээһининэн утарсар анардаах, аһары бытаанлык да буоллар сүрэхтээһин саҕаламмыта. Ол иһин 1740 сыллаахха балаҕан ыйын 11 күнүгэр ыраахтааҕы христианствоны атын норуоттарга, күүс өттүнэн буолбакка, өйдөтүү күүһүнэн, сымнаҕастык сыһыаннаһан киллэриллэхтээх диэн ыйааҕа тахсыбыта. Уураах тахсыбыта икки сыл буолбутун кэнниттэн **1742 сыл** от ыйын 7 күнүгэр Үөһээ Бүлүүгэ танара дьыэтин тутар туһунан Санкт-Петербурга Сенат ыйааҕа тахсыбыта. Бу сылга 158 киһи сүрэхтэммит. 1758 сыллаахха Үөһээ Бүлүүтэҕи кыстыкка христианскай сылга сүрэхтэммиттэри үөрэтэ бастакы миссионер учуутал кэлбитэ.

1770 сыл алтынньы 10 күнүгэр Бүлүүтэҕи кыстыктары дьаһайааччы И. Аргунов Түү-кээни: кыра кыстыгын, улахан тутуу барбатаҕын, сирэ-уота уулаах, бадарааннаах буолан олорорго-сылдыарга табыгаһа суоҕунан, Бүлүү өрүс сүүрүгүн үөһэ өттүгэр көһөрөргө туруорсар. Мань Дьокуускайдааҕы воеводство кэнсэлээрийэтэ сөбүлэһэн, 1770 сыллаахха сэттинньи 29 күнүгэр «Тукаанканы» 136 сыл устата олохсуйбут сириттэн Бүлүү өрүс уна биэрэгэр, таможенной застава курдук Балаҕаннаах Өлөннөөҕөр көһөрбүттэр. Ол аата Өлөннөөҕү, байыаннай тутуулаах острогу түүлээҕи бултааччылар, дьаһаах төлөөччүлэр быһа ааспаттарын курдук тэримиттэр. Онон улуус кинээстэрэ дьаһааҕы аны Өлөннөөх таможенной заставатыгар туттарар буолбуттара.

1783 сыллаахтан комиссарство уурайан, Саха уобалаһыгар биэс уезд баар буол-бута: Дьокуускай, Өлүөхүмэ, Оленскай (Виллойскай), Эдьигээн, Зашиверскай. Уездар кииннэригэр Екатерина – I 1783 сыл кулун тутар 2 күнүнээҕи уурааҕынан куорат ста-туһун инэрбиттэрэ. Онон Саха сирэ биэс куораттаммыта: Дьокуускай, Өлүөхүмэ, Оленскай, Жиганскай уонна Зашиверскай. 13 сыл буолбутун кэннэ, турар миэстэти-нэн Оленск диэн ааттаан бүтүн Бүлүү уеһын киин куоратынан онорбуттара. Ол эрэн бу санардыы үөскээбит кыракий кыстык куорат таһымыгар эппиэттээбэт этэ. Тоҕо диэтэххэ, дьаһалтата Үөһээ Бүлүүгэ үлэлиирэ уонна турар да миэстэтэ табыгаһа суох буолан, сана сири уруккуттан көрдүүлэрэ. Ону Саха народнай суруйааччыта Николай Якутскай «ка-зактар күһүннүү өттүгэр аал устар апатын боротуохатыгар тутуллубут Өлөннөөхтөн Дьо-куускайга диэри дьаһаахтарын илдьэллэригэр чаардаан, кыстаан хаалаллара. Онтон тол-куй буланнар, Өлөннөөхтөн билинни Бүлүү куоратын үрдүк биэрэгин булан олохсуйарга быһаарыммыттара» диэн бигэргэтэр.

Онтон император Павел I **1798 сыллаахха** бэс ыйын 18 күнүнээҕи ыйааҕынан Оленскай уезд дьаһалтата Үөһээ Бүлүүгэ баарынан сибээстээн 15 сыл устата куорат аагынан турбут Нам Өлөннөөбүн (I Оленск) кыстыгын сабаллар. Онон 1804 сылга дьон сыйыа II Оленскайга билинни Бүлүү куоратыгар көһөн биэрэр. Өлөннөөххө олохсуйуон баҕалаах аҕыйах казактар дьиз кэргэттэриниин хаалалларын көнүллүүлэр. Таарыйа эттэххэ 1789-1790 сылларга II Оленск тутуутун салайарыгар Иркутскайтан Е.Ф. Ромадины ыыталлар. Куораты туттара Е. Пугачев бастаанньатыгар кыттыбыт Урал казактарын, башкирдарын этабынан аҕалаллар.

Штатнай куорат быһыытынан 2 Оленскай Бүлүүгэ бигэргэниэр диэри Оленскай уезд киинэ 1805 сылга дылы Үөһээ Бүлүүгэ турбут. Бүлүү комиссариатствота тэриллиттэ 17 сыл буолбутун кэннэ, Оленск куорат аата **1822 сыллаах** уураах түмүгүнэн, Бүлүү диэннэ официальнойдык уларыйбыт.

Профессор Ф. Сафронов суруйарынан уокуруктааҕы администрация үөһээ Бүлүүттэн Бүлүүгэ **1828 сыллаахха** көспүт эбит. Нам Өлөннөөбөр кыстык турбут бэлиэлэрэ ханныктарый?

1) Өлөннөөххө да, Өлөннөөхтөн илин сүүсчэкэ метр кэриннээх Остуорас (Острожек) диэн ааттаах кыракий ырааһыйаҕа дьон олого сылдыбыт бэлиэлэрэ: былыргы тутуулар, киһи унуоҕун сэмнэхтэрэ хойукка дылы бааллар эбит.

2) Өлөннөөх былыргы олохтоохторун удьурдара Докторовтар, Харлампьевтар, Адамовтар билигин Нам, Балаҕаннаах нэһилиэгэр уутуйан олохоллор. Ол иһигэр 1677-1680 сыллардаахха Москва ыраахтааҕытыгар, Федор Романовка саха туһун туруорса тийбит Хангалас тойоно Маһары Баһыкыапка (Мазары Бозеков), Бороҕон тойоно Чуука Хапчыкапка (Чука Капчиков), Мэнэ тойоно Чугуун Бадаайапка (Чугун Бодоев) тылбаасчыттаабыт Максим Мухоплев тымырдара- сыдьааннара кытта бааллар.

3) Үөһээ Бүлүүгэ 1771 сыллаахха көстүбүт носорогу ыла П.С. Паллас научнай экспедициятын дьоно Өлөннөөххө таарыйан ааспытара биллэр.

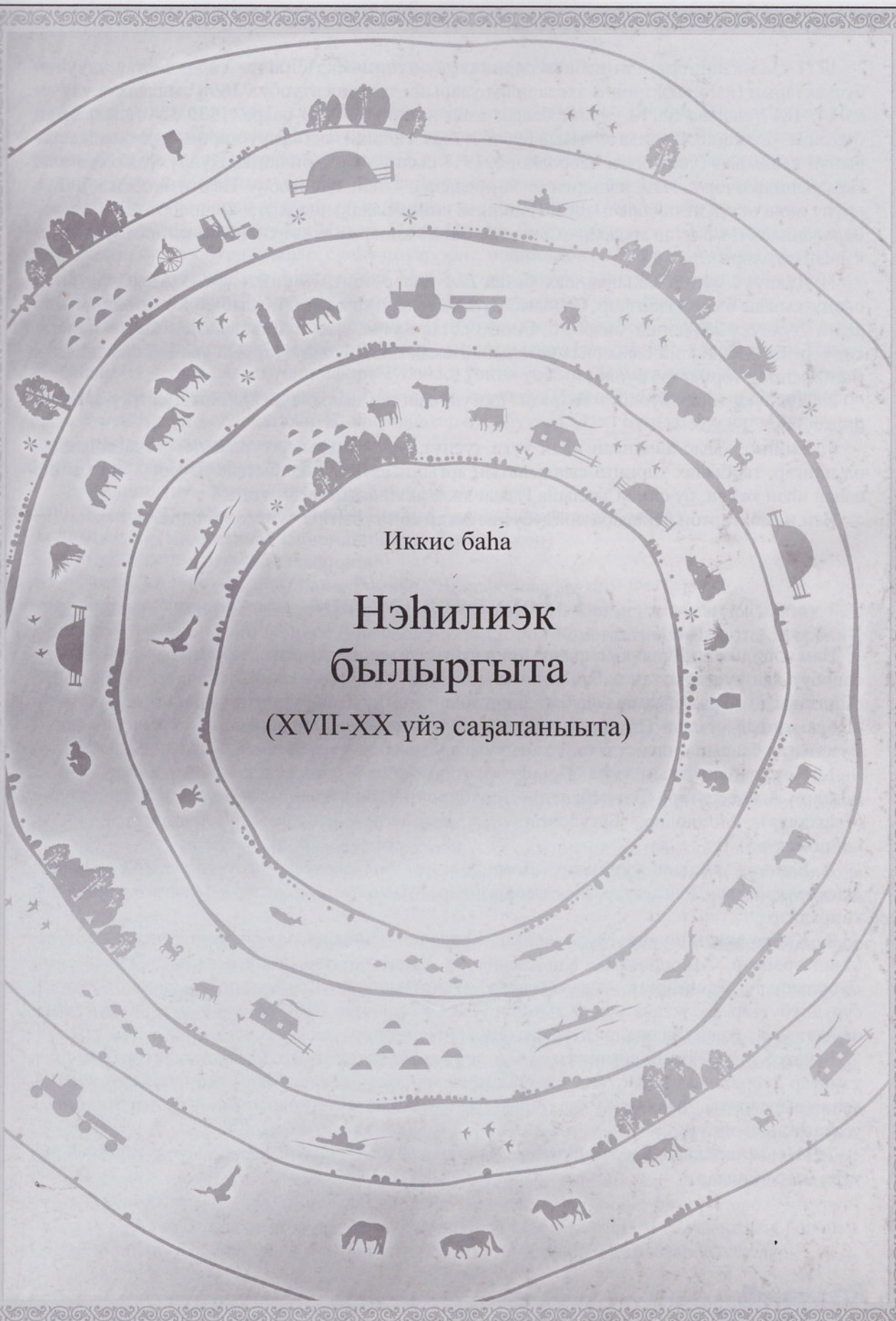
4) Профессор Ф.Г. Сафронов 1972 сыллаахха «Кыым» хаһыакка «Былыр Үөһээ Бүлүүгэ куорат баар буола сылдыбыта» диэн ыстатыйатыгар Оленск (Өлөннөөх) диэн куорат тура сылдыбытын архив докумуоннарынан суруйан дакаастаабыта.

Онон 17-с, 18-с үйэлэргэ Үөһээ Бүлүү түбэтигэр тийэн кэлбит нуучча казактара сахалар олохторугар үгүс уларыйылары киллэрбиттэрэ.

*А. Павлов-Дабыл,
«Үөһээ Бүлүү былыргыта»
ыстатыйатыгар ологуран сурулунна*

Иккис баһа

Нэһилиэк
былыргыта
(XVII-XX үйэ сағалананыта)

Үөһэ Бүлүү улусун «Дулукү нэһилиэгэ» муниципальнай тэриллин дьаһытат

100 ДОЙДУМ МИЭНЭ ДУЛУКУМ

С Ы Л

1771 **сыл** кэннитгэн симиэбийэ сиригэр улуустар үөскээбиттэр. Үөһээ Бүлүү улуунун буолактарын (нэһилиэктэрин) ахсааннара уларыйа-гэлэрийэ турбут. **1808** сыллаахха улууска **14**, **1817** сыллаахха **13** буолас баара, олоҥор истэригэр Нам баара. 1830-1840 сыллартан буолаһы – «нэһилиэк» диэн ааттыыр буолбуттара. Нэһилиэккэ аҕа уустара наардаан алаастарынан хайдыһан түөлбэлээн олоҥоролоро. 1911 сылга диэри, билинни Дүллүкү, Хомустаах, Нам нэһилиэктэрэ, Нам нэһилиэгэр киирэллэрэ. Онон оччотооҕу Нам нэһилиэгэ Бүлүү өрүһү икки өттүнэн тайаан сытара. Нэһилиэк киинэ Балаҕаннаах этэ. Оччолорго Дүллүкүнү Балаҕаннаах Намыттан арааран «Сыалыйа Нама» дэнэрэ. Ол туһунан номохторго араастаан кэпсэнэр, олоҥорон:

1. Дүллүкү сирин Балаҕаннаах баайа бас билэр эбит. Киниэхэ үөһээ Айыылар биир оҕону-кыыһы бэлэхтээбиттэр. Ол кыыс Дүллүкү уолугар кэргэн тахсыбыт. Кыыс энньэтигэр аҕата Дүллүкү сирдэрин биэрбит. Онон бастаан утаа «кыыс сыалыйатын кытта барбыт сир» диэбиттэр. Кэлин быһаччы «Сыалыйа Нама» диир буолбуттар. Ол уол Чэкикэс аймаҕа Санниковтар төрүттэрэ буолбут.

2. Дүллүкү төрдө буолбут Тиэргэн Чоргулу кытта Сыалыйа диэн киһи Дүллүкү сиригэр олохсуйбут.

3. Кийиит кыыс айаннаан иһэн ууга түспүт, ону танаһын куурдаары маска ыйаабыт, ол иһигэр, тарбыһах тириитэ сыалыйатын аргынньахтыы ыйаабытын унуоргу Нам дьонно аһан иһэн көрөн, бу сир «Сыалыйа Нама»диэн ааттаннын диэбиттэр.

Ити номохтортон хайалара дойдубут аатыгар сөп түбэхэрэ чуолкай биллибэт.

1. Төрүт аҕа уустара

Нам нэһилиэгэр Дүллүкү сирдэрэ киирэр буолуохтарыттан өрүс унуоргу Нам нэһилиэгэр олоҥорбут аҕа уустарыттан элбэх киһи кэлэн Дүллүкү сиригэр олохсуйбуттар. Онтон 1898 сыллааҕы империяҕа ытыллыбыт биэрэпис түмүгүнэн суруллубут архыып докумуонун «Посемейный список Намского наслега 1898 года (Верхневилуйский улус)» диэн Нам музейыгар баарын билсистэххэ, үс аҕа ууһа араарыллан суруллубут:

1. Чокуруос аҕатын ууһа: Ильиннэр, Адамовтар, Бааннаахаптар, Романовтар, Тойтоновтар, Алексеевтар (Баттыйалар), Тельбириовтар, Лазаревтар, Омуктар, Степановтар (Тырхалар), Мондолор, Бугуловтар, Далыгыровтар, Николаевтар (Эппэстэр) у.д.а. киирбиттэр.

2. Кинээс аҕатын ууһугар Докторовтар, Болтоковтар, Егоровтар (Чөлөөктөр), Александровтар, Долгаевтар, Жендринскэйдэр, Адамовтар (Хабахтар), Оконовтар у.д.а. киирэллэр.

3. Көбдө аҕатын ууһа: Мухоплевтар, Кардашевскайдар, Софроновтар, Маччасыновтар, Мэндээрэптэр, Мироновтар, Кириллиннэр, Харабыновтар, Табысовтар, Мандаевтар, Дуорааннар, Ефимовтар, Алексеевтар (Иэппээннэр), Егоровтар (Былгалар) у.д.а. суруллубуттар. Бу үс аҕа ууһун дьонноруттан 17 үйэттэн бары да аҕа уустарын дьонноро өрүс унуор тахсан Сыалыйа Намыгар (Дүллүкү сиригэр) олохсуйбуттар.

Былыр, билинни Балаҕаннаах нэһилиэгин территориятыгар, Оленск куорат турбут кэмигэр куорат казактара, саха дьахталларыгар кэргэннэнэн, атын хаан буккуһан буолуо, дьонно сырдык хааннаах, күөх харахтаах, бааһынайдыны көрүгнээх бөдөн-садан, күүстээх-уохтаах дьон эбиттэр.

1911 сыллаахха Дүллүкү сирдэрэ Намтан арахсан туспа нэһилиэк буолуутугар 5 аҕа ууһа баара биллэр.

Чокуруос аҕатын ууһа

Бу аҕа ууһун төрүтүнэн билигин Нам нэһилиэгин сиригэр олорбут Ильин Илья диэн ааттаах сыбылынай нуучча үһү. Дүллүкү сиригэр Чэкиэни кытта биир кэмнэ олохсуйбут, олохтоох дьахталлары кэргэн ылбыттар. Кини 4 уолу төрөтөр. Олохтоохтор күөх харахтаах киһини «нуучча» тылын билбэт буоланнар, сылгылыы «Чокуруос харахтаах». Кэлин быһаччы Чокуруос диэн ааттаабыттар, киниттэн тэнийбит аҕа ууһа диэбиттэр.

1. Чокуруос бастакы уола Ильин Илья Ильич Дүллүкү сиригэр Сыыһардаахха олорбут, аҕатын курдук бурдук ыһар, сүөһү иитэр эбит, мэлиһэ оностубут. Бу киһини судургутук Мондо диэн ааттыыллара. Мондо уола Мэхээлэ нэһилиэккэ кинээстии сылдыбыт. Ильин Николай Михайлович Дүллүкүгэ сельсовет председателинэн уһуннук үлэлээбитэ.

2. Иккис уола Өлөксөй 8 оҕоломмота. Ити оҕолортон Никифор – Баската уонна Бүөтүр – Ээкэ Дүллүкү сирдэригэр олохсуйбуттар, уоннаабылар Нам сиригэр хаалбыттар: Ильин Өлөксөй, Ньюкулай (Анаа), Никифор (Чуоччас) уонна үс кыыс Намга олохсуйбуттар. Баскаталар Ильин буолуохтаахтар этэ. Ону оччотооҕу суруксут Ильин Никифор диэни Никифоров диэн суруйбут, онон Баскаталар Никифоровтар буолбуттар. Ээкэ Бүөтүр оҕолоро Петровтар диэн араспаанньаламмыттар.

3. Баската Никифор 8 оҕолонор:

1. Силиппиэн – Киттийбэх (Аталларовтар эһэлэрэ)
2. Кыыс – Такыйылла (Докторов Виктор Евдокимовичтээх эбэлэрэ)
3. Агафья (Киллигинэй Спиридон ийэтэ буолуон сөп)
4. Байбал – Томтор (Никифоровтар)
5. Руф – Уруука (Намна Мария Руфовна Никифорова аҕата)
6. Уйбаан – Төбөтүк эбэтэр Тиһэ Суох (Дойдуков Т.И. кэргэнэ Александра аҕата)
7. Ыкынаачык (кинини Омук Дьөгүөрэ ииппит, онон Константинов Игнатий Егорович, Константинова Мария Игнатьевна аҕата)

8. Чыычаах Аана (эрдэ өлбүт)

4. Ээкэ Бүөтүр 9 оҕолоох эбит. Олортон Дүллүкүгэ өр кэмнэ олорбуттара:

1. Бүөтүр – Үс Бүөтүр-Бөтүүскэ. Кэргэнэ Кэтириинэ – Герой ийэ. Оҕолоро Үөһээ Бүлүү дэриэбинэтигэр олороллор (Петровтар)

2. Сэргэй – Сыччыкка. 3 уоллаах: Өлөксөй – Аармыйыс, Кирилл, Николай Петровтар

3. Маайа. Кэргэнэ Өргүөт Өндөрөйө. Соҕотох уола Егоров Степан Васильевич элбэх оҕолоох, үрдүк үөрэхтээх зоотехник (Егоровтар)

4. Ылдьаана – Окоостор ийэлэрэ: 4 оҕолоох, элбэх сиэннэрдээх (Михайловтар)

5. Никифор – Егоров Тихоны – Сансайааны ылан ииппиттэр. Дүллүкүгэ төрөппүт уола Ан Василий Иванович – нэһилиэк музейын төрүттээччи, учуутал, советскай-партийнай үлэһит.

6. Уйбаан – эмиэ Егоров Тихоннаахха иитилибит. Ити оҕолортон Уйбааннаах Никифор улаатан баран Бүлүү нэһилиэгэтигэр олохсуйбуттар.

7. Никифоров Спиридон (Киллигинэй). Уолаттара Никифоров Василий, Карл Спиридоновичтар элбэх оҕолоохтор, сиэннээхтэр.

8. Никифорова Анна Никифоровна. Билигин Дүллүкүгэ Чокуруос сыдыаннара Никифоровтар, Петровтар, Докторовтар, Егоровтар, Аталларовтар, Васильевтар, Дойдуковтар, Дмитриевтэр (Дойдуков Т.И. сиэннэрэ) олороллор.

Чокуруос аҕатын ууһа улахан уонна кыанар аймагынан биллэллэрэ. Кинилэр бурдук ыһытынан дьарыктаналлара. Хас да гаалаах бурдук бааһыналаах этилэр. Оччотооҕу дьон бурдук киһи олоҕор суолтатын үрдүктүк сыаналыыллара. Биһиги нэһилиэккэ бурдук тардар мэлиһэ элбэх этэ, онтон суоруна ыал аайы баара. Суоруна, мэлиһэ тааһын улахан дьобурдаах уустар, Тонуо үрээбиттэн тааһы алдьатан аҕалан, улахан сыанаҕа онороллоро. Чокуруос аҕатын ууһуттан Баската уонна Ээкэ аймах ыаллара Ханарынданан, Арыылаагынан, Бэрэнэн, Кэрэхтээгинэн олорбуттара уонна билигинэн Никифоровтар, Петровтар буолаллар.

Самнаахы (Кыччаах) аҗатын ууһа

Самнаахы Уйбаан төрүтэ-ууһа чуолкай биллибэт. Дүллүкү сиригэр арыый хойукку кэмнэ кэлэн олохсуйбут курдук.

1. Улахан уола **Иванов Егор Иванович 1**, эбэтэр Үктүөччү. Улахан ойуун, чахчы да байанайдаах булчут эбит. Кини курдук түөһүгэр күннээх уоттаах хара саһылы, кыталыгы бултаабыт киһи чугаһынан суох. Олорбут өтөҕө Муостай алааһыгар баара; унуоҕа Илин Эбэҕэ Бэс булун тумулугар турар. Биридэ, саас өртөөһүн кэмигэр, Павлов Бүөтүр – Лооһохтоох өртөөбүт уота кыайтарбакка, ланханы салаан, өрө уһууран халдыайыга киһи унуоҕар тийбит уонна Чөмөттүүр унуоҕар тийэ-тийэ уостан испит. Ону кэлин дьон: «Дьэ, Бүөтүр, Офонньор унуоҕун сизтэн алдьархайгын оносто сыстын», – диэбиттэр. «Оннугун оннук да, Дьөгүүр улахан табаарыһым этэ, баҕар, аһыныа этэ», – диэн хоруйдуура. Чөмөттүүр ойуун элбэх киһини эмтээн өлөр өлүүттэн быһаабыта.

2. Иккис уол **Бааҕынаан – Иванов Харлампий Иванович**. Убайын Дьөгүүрү «эн ойууннун» диэн абааһы көрөрө, абааһыны, танараны билиммэт, бардам майгылаах да буоллар, улахан киэн-куон толкуйдаах киһи эбит. Бааҕынаан нэһилиэгэр кинээстээбитэ, дьон улаханлык убаастыра, ытыктыра, дьонун-сэргэтин туһугар кыһаллар үтүө санаалааҕа.

Бааҕынаан төрөппүт уола Иванов Геннадий Харлампьевич – Милийээр эдэригэр Мирнэй куораты тутууга үлэлээбитэ, кэлин дойдутугар кэлэн трактористаабыта.

Харлампый убайа Дьөгүүр – Чөмөттүүр уолун Егоров Иван Егоровиһы ииттибитэ. Иван Егорович 1943-1950 сылларга Совмин инструкторыгар тийэ үүммүт биллэр-көстөр советскай партиянай үлэһит буолбута уонна кэргэнин уоллаах кыһын улаатыннарбыта. Ийэлэрин бастакы кэргэнэ Афанасьев Пуд – Сүүлэ. Уола Афанасьев Петр Пудович 7 кылааһы бүтэриэҕиттэн нэһилиэк советын секретарынан, салгыы индом бухгалтерынан үлэлээбитэ. Онтон бэттэх бухгалтер Петр Пудович үлэтигэр дуоһунаһа эрэ уларыйара, 50-ча сыл устата суот-учуот дьыалатыгар олоҕун анаабыта. Балта Маанһа эрдэ ыалдьан өлбүтэ.

Бааҕынаан Гаврильев Илларион Лаврентьевич аҕата этэ.

3. Үһүс уол **Иванов Егор Иванович – Ноотус (Ноойуос)**. 2 уоллаах. Афанасьев Петр Егорович – 2 уонна Иванов Январь Егорович. Бүөтүр эһэтигэр Сотор Охоһоһойго иитиллибитинэн араспаанһата Афанасьев диэн, кинини судургутук Сотор Бүөтүрү дииллэрэ. Январь – 2 кыыстаах, сиэннэрдээх, Бүөтүр – 1 кыыстаах, Кэнтиккэ эмиэ кыыстаах, сиэннэрдээх.

4. Төрдүс уол Дороппуун. Бу уолу ииттэргэ биэрбиттэр. Онон Ефимов Трофим Иванович буолбут. Дороппуун соҕотох кыһа – Арыыса – Герой ийэ, кэргэнин араспаанһатынан Михайлова Раиса Трофимовна. Дьон-сэргэ кинилэри «Райковичтар ийэлэринэн» биллэлэр. Арыыса кэргэнэ Михайлов Алексей Райковичтыын Хомустаахха олорон олохтон туораабыттара. Дороппуун соҕотох кыһыттан элбэх ыччат тэнийдэ: оҕолор да, сиэннэр да.

Сибээһик аҗатын ууһа

Бу аҕа ууһун төрүттээбит киһи – Сибээһик Дьокуускай диэкиттэн дьаһаах төлөбүрүттэн куотан кэлбит курдук диэн үһүйээн баар. Казактар дьаһааһын кыайан төлөөбөтөх олохтоохторго олус кырыктаахтык сыһыаннаһалларын туһунан оччотооҕу докумуоннар бигэргэтэллэр.

Кини Боруллуолаахха олохсуйбут, олорбут күөлүгэр көмүллүбүт. Сибээһиктэн Кыырайдыыр Өлөксөй төрүүр уонна 5 кыыс, 2 уол оҕолонор, олортон халын аҕа ууһа үөскүүр. Кыырайдыыр Ойбон Күөлгэ олорбут уонна көмүллүбүт. Өлөрүгэр: «Мин сытар сирбин дьонно көрдөрөөйөбүт, ааппын ааттатаайаҕыт», диэн кэриэһин эппит. Бэһис кыра оҕото – уола 106 сааһыгар 1941 сылга өлбүтүнэн тойонноотоххо, Өлөксөй 1750-1760 сыллар эргин төрөөбүт курдук буолар. Кэриэһин эпитинэн сылыктаатахха, айылҕаттан айдарыылаах ураты киһи быһыылаах.

Кыырайдыыр Өлөксөй оҕолоро:

1. Сүөдэр, 4 оҕолоох Федоровтар

2. Хабды Дьарааһын, биир Байбал диэн уоллаах
3. Ыскаадар Сэмэн, 3 оҕолоох: 1 уол, 2 кыыс
4. Табытыаска Мэхээлэ, биир уоллаах
5. Чуллурҕас Эниэттэй, 6 оҕолоох: 4 уол, 2 кыыс – Чуллургасовтар
6. Өлөксүөйүбэ Өрүүнэ. 1 уоллаах, 2 кыыстаах – Гаврильевтар.

Бу аҕа ууһа Өлбүт Киһи күөлүнэн, Көппөхтөөбүнэн, Балаҕаннаабынан, Ойбон Күөлүнэн, Мэндэлэйнэн тарҕанан олорбуттара.

Сибээһик аҕатын ууһуттан Сэмэнчик, Сотор Охонооһой киэн сиргэ бурдук ыһаллара, бааһыналара Ойбон күөлүнэн, Мэндэлэйнэн, дэриэбинэ олоҕор бааллара. Кинилэри, оччолорго, саамай дьаданы уонна кыра күөллэргэ олорбут аймахтарынан ааттыыллара. Советскай былаас сылларыгар ыччаттара үөрэхтэнэн республикаҕа тийэ биллэр дьонноох улаханник убаастанар аҕа ууһа буолла. Сибээһик аймахтан икки наука доктора: Михайлов Виктор Данилович (философия), Егоров Иван Егорович (физико-математической наука) бааллар. Иккиэн наука үтүөлээх үлэһиттэрэ, салаа наука академиктара. Виктор Данилович иитиллибитинэн балта Мария Даниловна, 2 кыыһа наука кандидаттара. Михайлов Данил Николаевич, Чуллургасов Григорий Алексеевич, Павлов Михаил Григорьевич, Павлов Николай Григорьевич өр сыллаах үтүө көрдөрүүлээх үлэлэрин иһин «Саха Республикатын норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһиттэрэ» бочуоттаах ааты сүгэллэр. Элбэх киһи үрдүк үөрэҕи ылан, талбыт идэлэринэн ситиһиилээхтик үлэли сылдыаллар.

Чэкиэс аҕатын ууһа

Төрүттэрэ Чэкиэс – черкес омук киһитэ. Кини Олбуорунан, Оҕуруоттаабынан олон хара ньуура суох үлэтинэн ити сирдэри сир солоон бурдук үүннэрбит, онтун чугастаабы ыалларыгар биэрэр эбит. Ол иһин Чокуруос оҕонньор ыччаттарыгар кэриэс курдук эппит: «Хаһан да Чэкиэһи атаҕастааһыт, сут сылларга кини бурдук үүннэрэр буолан өлүүттэн быһаабыта», – диэн.

Оттон Чэкиэс Санников фамилиялаабынан биллэр. Бу киһи 400-тэн тахса сүөһүнү ииппит. Олбуорга олон Ойбон күөлгэ сүөһүтүн үүрдэбинэ бастакы сүөһүтэ уулаан эргийэн кэлэригэр бүтэһик сүөһүтэ далтан сана тахсан барар эбит, ол аата Олбуортан Ойбон күөлгэ дылы икки хос сүөһү сиэтиспитинэн барар курдук айанныыллар үһү.

Кини ыччаттара Балаҕан Көлүйэнэн, Орто Көлүйэнэн, Амыдайынан олорбуттар. Бу сирдэргэ ойууругар, хонуутугар бурдук бааһыналара элбэхтэр.

Бу аҕа ууһуттан колхозтааһын иннинэ бары сэниэ ыаллар этилэр:

1. Санников Тарас Иннокентьевич – 20-чэ сүөһүлээбэ. Сэрии ыар сылларыгар сельсоветка председателлээбитэ. Кэлин колхозка сылгыһыттаабыта, үөрэбэ суох.
2. Санников Семен Иннокентьевич – Кылар Сэмэн, 30-ча сүөһүлээбэ, кэлин колхозка үлэлээбитэ, оҕолордоох, сиэннэрдээх.
3. Санников Алексей Иванович, үйэтигэр колхозка үлэлээбитэ, элбэх оҕолордоох, сиэннэрдээх.
4. Санников Иннокентий Иванович, Алексеы кытта төрөөбүт киһи, үөрэхтэммитэ, Саха сириин Тьа хаһаайыстыбатын министерствотыгар, кэлин партийнай-советскай үлэбэ уһундук үлэлээбитэ.

5. Сыллаанай Сэмэккээнэ – Санников Семен улахан баай киһи Балаҕан Көлүйэбэ Балакаар Бэһин күөлүн аттыгар билинни сүөһү титиигэ турар сиригэр олорбут. Бу киһи соҕотох кыыстаабын наһаа атаҕастыыра үһү. Бу кыыһы иитиллибитинэн убайа Эһэ Харах – Санников Спиридон Семенович күрээпит, ол кыыс атын сиргэ тийэн киһи буолбут.

Бу аҕа ууһуттан биллэр суолу-иһи хаалларбыт дьонтон Алексеев Семен Алексеевич – Хомпос, кини уола Алексеев Петр Семенович хойукка дылы сельсовет председателинэн үлэлээбиттэрэ. Петр Семенович биллэр-көстөр советскай партийнай үлэһит, нэһилиэк, лууус биллэр-көстөр дьонуттан биридэстэрэ, сэрии ветерана этэ, оҕолордоох.

Билинги Санниковтар бары да үөрэхтэнэн, араас идэни ылан республика араас муннуктарыгар үлэлии-хамсыы сылдыаллар.

Чэкиэс – Санников аҕатын ууһа элбэх ыччаттардаах, уостан-самнан хаалбакка үүнэ-үөскүү, үксүү турар.

Кинээс аҕатын ууһа

Историк, социолог, ученай Петр Иванович Докторов «Үөһээ Бүлүү – бэҕэһээ, бүгүн, сарсын» диэн 2001 с. таһаарбыт кинигэтигэр суруйарынан, Нам нэһилиэтин аҕа баһылыктарынан, ол иһингэр кинээһинэн, Докторовтар аҕа уустарыттан талыллар эбиттэр. Ол иһин бу аҕа ууһун Кинээс аҕатын ууһа диэн ааттаабыттар. Кырдыаҕастар кэпсииллэринэн, Докторов диэн араспаанньаны атыылаһан ылбыттар үһү.

1987 сыллаахха **Г.Р. Кардашевскай** уонна **И.И. Докторов** буолан Докторовтар төрүттэрин схематын онорбуттар. Онно көстөрүнэн, аҕа ууһун төрүт-уус дьонунан буолаллар эбит: **Ырдыаха Боотур** (кыргыз үйэтигэр Нам сири булан олохсуйбут); Көбдө (Өлүөнэ Намыттан төрүттээх, XVII үйэ бастакы анаарыгар көһөн кэлбит); **Мочой Күсэгэйэп** – Ефим Докторов Нам нэһилиэтин кинээһэ. Кини иннинэ бу дуоһунаска Дьансай диэн олохтубут. 1769 сыл бүтүүтүгэр Кыычыкыын тойон Нам нэһилиэгэр кэлэн сир түнэтигин биздэмэһин онорбута уобаластааҕы архыыпка баар. Ол кэлэ сылдьан Дьансайга түһүүдүнэн, эриэн кыыл төбөлөөх куортугу иилэн барбытын туһунан үһүэйэни 1938 сыллаахха Сэһэн Боло кэлэ сылдьан истибитин суруйбут. Онон Дьансай Нам нэһилиэгэр Ефим Докторов иннинэ кинээстээн сылдыбыт эбит. Мочой 26-27 сыл кинээстээн баран дуоһунаһыттан, көрдөһөн, 1825 сыллаахха босхоломмут. Кини кинээс аҕатын ууһун төрүттээбит.

Т.И. Петров «Ааспыты ахтыы» (1996 с.) кинигэтигэр суруйарынан, бу аймаҕы төрүттээбит киһи **Нэгэбил** буолар. Нэгэбил 7 уоллаах. Аччыгыһы уолуттан Тонобос диэн киһи төрөөбүт. Тонобостой Мочой – Ефим кинээс төрөөбүт.

Бу икки төрүчүттэн хайата сөбө чуолкай биллибэт.

Ефим Докторов – Мочой оҕолоро:

1. Ополлуон – Руф - Манан Баттах.
2. Василий – Манан Баттах Нонноойук.
3. Мас Атах – Ньомнойо Уйбаака.

Ополлуон – Руф - Манан Баттах 2 уоллаах:

1. Докторов Петр Руфович (Чуопчаа) 1852 сыллааҕы төрүүх. Кини 6 оҕолоох.
2. Докторов Софрон Руфович - 5 оҕолоох.

Докторов Василий Ефимович – Манан Баттах Нонноойук, 1821 сыллааҕы төрүүх, кинээс буола сылдыбыт. Оҕолооҕо биллибэт.

Мас Атах – Ньомнойо Уйбаака 3 уоллаах:

1. Докторов Иван Иванович – Маанна, 6 оҕолоох.
2. Докторов Киририк Иванович – Чохулаах. Кинээс. Оҕолооҕо биллибэт. Кини карактык, ат нэһилэ уйар төрөл киһи үһү.

3. Докторов Игнатий Иванович – Ыкынаа, 1879 сыллааҕы төрүүх, 7 оҕолоох, ол иһингэр 1 иппит уоллаах. Игнатий Иванович Быйҕааттан иппит уола Докторов Иванисетий Егорович-Көнкөө сэриигэ өлбүт. Кини икки кыыстаах. Кыра кыыһа Докторов Тамара Иннокентьевна Дүллүкүгэ төрөөбүтэ. Үрдүк үөрэхтээх географ уонна кулактарсыкка үөрэнэн хоровик идэтин ылбыта.

Докторов Ефим – Мочой сиэннэриттэн Докторов Петр Руфович – Чуопчаа (1853 сыллааҕы төрүүх). Манан Баттах 4 оҕоломмота. Ол 4 оҕолоруттан Докторов Игнатий Дүллүкүгэ олохто. Оҕолоро Докторовтар:

1. Нил – Ныктыыр, 1 уоллааҕа, оҕото суох.
2. Көтө Уйбаан, 2 оҕолоох; Ныктыыр Көтө Уйбааннын иҥирэтир.
3. Илэчиискэ Өндөрөй: 2 кыыстаах – Олимпиада – 5 оҕолоох, Варвара – 7 оҕолоох.

4. Ньөөкү Силиппиэн, оҗото Евдоким – сэриигэ баран өлбүт. Оҗолоро Алексей – 5 оҗолоох, Виктор – 8 оҗолоох. Дүллүкүгэ олороллор.

Балакаар Дүллүкүгэ Бэс күөлүгэр олорбут. 2 уола – Илэчиискэ Өндөрөй уонна Ньөөкү Силиппиэн Дүллүкүгэ олохсуйбуттар. Дүллүкү кырдыаҕаһа, учуутал Никифоров Иван Павлович кэпсииринэн Поликарп (Балакаар) сангалаах-ингэлээх, куолуһут киһи эбитэ үһү. Балаҕаннаахха мунһаахха айаннаан иһэн Дүллүкү дьоно ууга түспүттэриттэн сылтаан, Бааҕынаан кинээһи тылыгар киллэрэн, Сыалыйа Намын Намтан араартарбыта үһү. Онтон ыла олорор күөллэрин аатынан Дүллүкү диэн ааттаммыт. Сыалыйа Намнара арахса сатыылларын элбэх оттуур ходуһалааҕын, балыктааҕын, бултааҕын иһин Нам баайдара араарбаттар үһү. Дүллүкү кырдыаҕаһа Федоров Макар Егорович Дүллүкүнү тоҗо Сыалыйа Нама диэн ааттаммытын Г.Р. Кардашевская быһаарбытын санатар. Былыр аан бастаан Дьокуускай Намын Хамаҕаттатыттан Сыалыйа аҕатын ууһун киһитэ кэлэн олохсуйбут, ол иһин Сыалыйа Нама диэн ааттаммыт.

Ефим Докторов – Мочой Күсэгэйэп Нам нэһилиэгэр маннайгы кинээһинэн 26-27 сыл устата үлэлээбитин кэнниттэн уолаттара Руф, Василий, кинилэр оҗолоро Уйбаан, Киририк Докторовтар солбуйан кинээстээбиттэр. Киририк Докторов нэһилиэгэр иккитэ-үстэ кинээһинэн уонна улууска кулубанан үлэлээбит. 1885 сыллаахха өлбүт, оҗото суох этэ, ол иһин аймактара Докторовтар кинээс буолбуттар. Олортон Василий Докторов кулубалыы сылдыбыт.

Кинээс аҕатын ууһуттан Дүллүкүгэ олохсуйбут Докторовтар Ханарында эбэҕэ «Борис өтөҕө», «Борис унуоҕа» дэнэр сирдэринэн уонна билиннинэн Саһыл Күөлэ, Бэс Күөлэ, Балакаар бэһин күөлэ диэн сирдэринэн олорбут орто баай аҕа ууһа.

2. Революция иннинээҕи кэмтэн бэлиэтээһиннэр

Былыр Бүлүү сиригэр аттаах сахалар табалаах сахалары кытта бииргэ алтыһан олорбуттар.

XVII үйэ бүтүүтүгэр XVIII үйэ саҕаланыыта, норуот «кыргыс үйэтэ» диэн ааттаабыт кэмигэр, киин сирдэргэ тус-туспа араас бөлөхтөр, бэл уруулуу биис уустара бэйэ-бэйэлэрин кытта баай-дуол иһин иирсээннэрэ, атааннаһыылара тахсыбыта.

Итинтэн сылтаан Дьокуускай кыраайыттан, кыахтаах аҕа уустарыттан үтүрүтүгэрэн, сылгылаах, сүөһүлээх бэрт элбэх сахалар күргүөмүнэн көһөн иһэн, Бүлүү түбэтин мэччирэннээх, ходуһалаах, тыата дэлэй бултаах-астаах үтүө дойду эбит диэн сөбүлээн тохтообуттар, устунан олохсуйан хаалбыттар. Оттон тонустар биир сиргэ уһундук тохтообокко, таба турбут хонугунан олорбут буоланнар, табаларын экирэтэн, булду батыһан хойуу лабыкталаах сиргэ сыһыа көһөн биэрбиттэр.

Бүлүү энэрин устун хаалбыт сахалар төһө да ыарахаттары көрүстэллэр, мэччирэннээх алаастарынан, өрүс, үрэх хочолорунан тус-туспа тоҗуоруһан буруо таһааран, сылгы, ынах сүөһүлэрин эспэккэ иитэн, булдунан дьарыктанан олорбуттар.

Оччотооҕуга Түүкээн симиэбийэтин туттарбыт нуучча казага Воин Шахов Орто Бүлүү, Үөһээ Бүлүү, Арҕаа Бүлүү (Үөдүгэй) сирдэригэр олохсуйбут нэһилиэнньэ ахсаанын харах холоонунунан ааҕан, 3000 киһи олорор эбит диэн түмүктээбит. Онон бу сахалар көс омук буолбакка, үрүн күннэ сүгүрүйэн, аал уоту оттуһан, дьыэ-уот тэринэн, оҗо-уруу төрөтөн, хаһаайыстыба көрүнэн олорор олохтоох дьон буолалларын бигэргэтэр.

Үөһээ Бүлүү Үөдүгэйдэрин кэлиилэрин А. Павлов – Дабыл: «1642 сыллаахха сахалар ыраахтааҕы былааһын улаханник утарсан өрө турбуттар. Ол түмүгэр Үөдүгэй уустара Дьяаны уонна улахан анаардара Бүлүү сирдэринэн тарҕаспыттар. Манна тийиэн кэлбиттэр I Үөдүгэй (Далыр), II Үөдүгэй (Куду), III Үөдүгэй (Үрэн, Арбанда) диэннэргэ араһан, уутуйан олохсуйан Үөһээ Бүлүү ууһун төрүттэспит эбиттэр», – диэн суруйар.

*Василий
Васильевич Васильев -
Чомпуу*

XVIII үйэ иккис анарыттан саҕалаан Бүлүү сирин улуустарыгар, нэһиликтэригэр кэккэ уларыһылар тахсыбыттара. Бу туһунан тойуксут, оһуокайдьыт, олонхоһут, Аҕа дойду сэриитин ветерана, Дүллүкү олохтооҕо Васильев Василий Васильевич – Чомпуу манньк ахтар: «Урут Бүлүү өрүс сүнньэ Бүлүү уокуруга дэнэрэ. Онно киирэллэрэ: Сунтаар, Ньурба, Үөһээ Бүлүү, Бүлүү сирдэрэ. 1771 сылтан үс улууска араарбыттар: Үөһээ Бүлүүгэ, Орто Бүлүүгэ, Сунтаарга. Үөһээ Бүлүү улууһа ол да үрдүнэн наһаа улаханын дакаастаан, 1824 сылга үрдүкү администрация салалтатыгар туруорсан, 1824 сыллаахха Үөһээ Бүлүү уонна Марха улуустарыгар араартаабыттар. Үөһээ Бүлүү сирэ аччаан, 5 эрэ буолас хаалбыт. 8-9 сыл буолан баран 1835 сыл саҕаланытыгар 10 буолас буола охсор: Мэйик, Нам, Боотулуу, II Үөдүгэй, II Хоро, Чочу, Өргүөт, Халбаакы. 1771 сылтан 1824 сылга диэри Бүлүү уокуругун киинэ

Дүгүрдээх буолуон сөп эбит. Манна бырааба дьэитин Бөкөтөх – Струкин Маппый, Струкин Степан кинээстээн олонор туттарбыттар. Дьэ анаар эркинигэр 2x2 метр иэннээх, бэрэбинэ эркиннээх түннүгэ суох, кырдыаҕастар ааттыылларынан «сибииккэ», а.э. «ыраахтааҕы ампаара» ол аата буруйдааҕы, аманааттары (дьаһаах төлүүртэн күрэнээччилэри), хаайар хостооҕо.

Кыһын да, сайын да Сунтаар – Хочо, Ньурбалар – Мэгэдьэктэр бары Бүлүү куоратыгар бараары Дүгүрдээбинэн ааһаллара. Ол кини улаханынан буолбакка, уокурук киинэ буоларынан буолуон сөп. Туһунан оттуур-мастыыр сирдээх, дьэилээх-уоттаах элбэх ыал олорбут эбит».

«1836-1839 сс. нэһиликтэр хайдыһыллара, сороҕор холбоһуулар тахсыталаабыта. 1836 сылга Боотулуу нэһилиэгиттэн Чуукаар, 1837 с. – Күүлэт, 1839 с. – I Үөдүгэй нэһилиэгиттэн III Үөдүгэй нэһиликтэрэ үөскээбиттэрэ. Икки Хоро нэһиликтэрэ холбоһон I Хоро нэһилиэгэ буолбута. Онон 1845 сылга улууска 12 нэһилиэк – Боотулуу, Нам, Өргүөт, I Үөдүгэй, II Үөдүгэй, III Үөдүгэй, Хоро, Чуукаар, Күүлэт, Мэйик. Халбаакы, Чочу нэһиликтэрэ баар буолбуттара. 1856 сыллааҕы отчуоттан көрдөххө, Үөһээ Бүлүү улууһугар 9386 саха олорбут, ол иһигэр 4889 эр киһи, 4497 дьахтар. Маны таһынан 22 нуучча баар эбит. Нэһилиэниһэ 6302 ынах сүөһү, 4173 сылгы баара. Бу сүөһүнү иитэн таһаарарга сайынны элбэх оту оттууллара, күөлү хорон оттуур хoduһа онороллоро, 18800 дэһэтинэ иэннээх оттуур хoduһа баара. Сири эр дьонно эрэ өлүүлээн түнгэтллэрэ. Үчүгэй сири кинээстэр, чаччыналар, баайдар эрэ бас билэллэрэ. Онон сибээстээн сири былдыһан элбэхтик сууттаһаллара. Өрүскэ уонна күөллэргэ балыктыыллара, ордук күһүн күөл мууһа тоннобуна мунхалыыллара. Маны таһынан булчуттар күһүн алтынны ыйтан улахан тымны түһүөр диэри түүлээх булдуһан дьарыктаналлара. Нэһилиэккэ аҕа уустара алаастарынан хайдыһан түөлбөлүүн олороллоро», – диэн суруйар экономической наука кандидата, историк, социолог П.И. Докторов.

Бу кэмнэргэ Үөһээ Бүлүү быраабатын киинэ Дүллүкү күөлүттэн биэр биэрэстэлээх Мооһоо алааһыгар олохсуйа сылдыбыт. Бу управа 1856 с. Бүлүүтээҕи экспедиция начальнига Р.К. Маак кэлэн аһарыгар баар эбит. Ону «Виллюйский округ Якутской области» кинигэ 540 стр. оноһуллубут таблицаттан көрөбүт.

Едюгэйский наслег по левой стороне р. Вилюя

Название наслега	Местоположение	От округов города	от инорв	Число юрт	Число жителей		Органы правления
					муж.	Жен.	
Бэс Кюль (Бэс күөлэ)	При озере Кустур	90	4	3	9	7	
Улахан Бютэй (Улахан Бүтэй)	При озере Бютэй	90	2	3	11	13	
Дюлюкю (Дүлүкү)	При озере Дюлюкю	90	-	5	10	17	инородческая управа
Накуян (Лукуйаан)		90	1	6	12	14	
Этербэсь (Этэрбэс)	При озере Этербэсь	90	2	5	12	14	
Хаппа (Хампа)	При озере Хаппа	93	2 1/2	8	14	12	
Бертемя (Бэттиэмэ)	При озере Бертемя	94	4	10	20	13	
Чагор	При озере Чагор	93	6	3	11	12	
Улахан Алас	При озере Улахан Алас	80	10	2	7	11	
Бюттюгэ (Бүөтүккээн Күөлэ)	При озере Бюттюгэ	95	11	8	37	18	
Чыбыгыр (Чыбыкы)	При озере Чыбыгыр	96	12	7	12	11	
Келя (Күүлэлээх)	при озере Келя						
Адагалак (Адабалаах)	При озере Адагалак	100	20	4	15	11	
Улахан Сардан (Улахан Сардаах)	При озере Улахан Сардан	100	15	5	13	13	
Келелях (Күүлэлээх)	При озере Келелях	111	21	6	14	16	
Алас (Алаас)	При озере Алас	113	17	4	11	11	
Сохсолох (Сохсолоох)	При озере Сохсолох	115	10	6	14	7	
Отчугуй Сохсолох (Оччугуй Сохсолоох)	При озере Сохсолох	115	16	5	13	10	
Мердан	При озере Сырдах	117	20	2	4	2	
Ат Дулга (Маар)	При озере Дулга	100	20	1	5	5	
Эсэрдах (Иэһэрдээх)	При озере Эсарда	111	10	1	2	5	

Мантан ураты бу Мооһоо алааһыттан чугас сытар Баллаатар алааһыгар «Ыраахтааһы ампаара» баар этэ диэн кырдыаҕастар кэпсииллэр.

Ричард Карлович Маак 1850 с. Петербурдааһы университет естественнэй отделениетын бүтэрэн Иркутскайга ананан кэлбитэ. 1854 с. Сибиирдээһи научнай отдел Р.К. Маагы Саха сиригэр Бүлүү уокуругун географической балаһыанньатын, этнографиятын үөрэтэргэ уонна статистической чинчийиилэри онорорго соруудахтаан, «Бүлүүтээһи экспедиция» начальнигынан анаан быппыт. 13 ый устата 8000 бээрэстэ сири усталаан, сиһилии чинчийэн «Вилюйский округ Якутской области» диэн улахан фундаментальной үлэни бэчээттэппитэ.

Р.К. Маак Үөһээ Бүлүү түбэтин үөрэтэр кэмигэр Дүлүкү сири таарыйан сурукка тиспит сорох бэлиэтээһиннэрэ манныктар:

1. Алаастарынан тарҕанан олорор олохтоохтортон ыйыталаһан күөллэр ааттарын, кээмэйдэрин, сорох күөллэр ааттаммыт биричиинэлэрин чопчулаабыт. Холобура:

«В отношении водящихся рыб, прилетных птиц, растительности и прочих животных встречаются такие наименования: Хомустаах – Камышовое, Кулуһуннаах – Тростниковое, Бэттиэмэлээх – Хвощовое, Билиилээх – Тайменье озеро, Күөнэхтээх – изобилиющее рыбою кенях, Хоптолоох – Чаечье.

В местностях, лежащих на вечно мерзлой почве, встречаются озера, в которых от образовавшихся вследствие сильных морозов в земле трещин вода быстро убывает. К таким озерам относятся Уольбут или Уольбут Кель – озеро.

В Верхневилуйском улусе, в котором находятся до 130 обитаемых озер, с собственными именами находим почти 3/4 всего числа. Из них более важные: Арбангда, Дюлюк(кю), Тякиндя».

2. Нэһилиэнньэтин аһаанын ааһан, үөрэтэн баран онорбут түмүгэ.

Численность населения в округе и его распределение по улусам

Название наслега	Местоположение	Число урочищ	Число жителей			
			Число юрт	Мужск. п.	Женск. п.	Обрего пола
Намский	по правой стороне р. Вилюй	19	129	429	368	797
Хоринский	по левой	21	129	267	274	541
III Удюгейский	стороне р. Вилюй	22	99	254	229	483
I Удюгейский		25	307	966	883	1849

Мань таһынан олохтоохтор дьизэ сүөһүтүн хото, элбэхтик ииппэт биричинэлэрин сабаҕалаан ыйбыт.

«Олохтоох сахаларга сүөһү иитиитэ төһө да төрүт дьарык буолбутун иһин, улуустарынан сүөһү ахсаана эриэ-дэхси буолбатах. Холобура, Мархаҕа нэһилиэнньэ биир дууһатыгар 3,6 сүөһү төбөтө тиксэр эбит буоллаҕына, тэннээн көрдөххө Үөһээ уонна Орто Бүлүүгэ сүөһү ахсаана аҕыйах эбит». Мань Үөһээ Бүлүүгэ тимири уһаарыынан, Орто Бүлүүгэ балыктааһынынан дьарыктаныыларынан, ону таһынан оччотооҕу ордук бородууксуйаны ханна да батарар үүт-хайаҕас көстүбэтинэн, ол иһин сүөһү ахсаанын элбэтэргэ дьулуспаттарынан быһаарбыт.

Тыйыс айылҕалаах хотугу сирбитигэр, булт-ас кырыымчык кэмигэр кыаммат-түгэммэт саха дьонун куйуур, туу, мунха балыга үрүн тыыннарын өллөйдөөбүтэ. Бу туһунан Дүллүкү олохтооҕо, сэрии ветерана Васильев В.В. – Чомпуу ахтытыгар «Нэһилиэк сиригэр угутун да, кураанын да иһин былыр былыргыттан куйуурдаан, сайын туулаан, илимнээн, маас-сабайдык балыктаан тыын толуга оностоллоро. Онно түөлбэлэр аайы куйуурга балыгы таба үктээччилэр аатыраллара. Аакка киирбит мууһу анһааччылар-алларааччылар буолаллар: Дмитриев Алексей – Ханааһай, Яковлев Иван-Барычыай, Яковлев Дмитрий – Тынаба – иккиэн Дэдилэр, Васильев Василий – Чомпуу, Иванов Федот – Доруобай уола (иккиэн Дүнгүрдээхтэр). Ааттаах табаарыстыылар, ыксаатахтарына биир куйуур ойбонун икки анһыынан иккиэн көйөөллөрө. Ол курдук мэхэйдэспэккэ сатабыллаахтык үлэтиллэрэ үһү. Томскай Петр, Софронова Мария – Дэдэһин эмээхсинэ, аатырбыт анһыыһыттар – иккиэн Дүллүкүлэр» диэн кэпсээнэр.

Томскай
Петр Васильевич

Софронова
Мария Никитична

1830 сыллаахтан эрэйинэн, бытааннык да буоллар, Бүлүү сахаларыгар сир үлэтинэн дьарыктаныы идэтэ олобуран киирэн барбыта. Ол курдук 1864 с. Бүлүү уокуругар 59670 буут ньэчимизэ, оруос, сэлэһинэй сизмэтэ ыһыллыбыта уонна онтон 184956 буут бурдук хомуллубута.

Дүллүкүгэ бу дьарыгы байырээн үлэтэ ыараханын, сыралааһын аахсыбакка сирнэ солоон, ыһы сирдэрин оностон бурдугу үүннэрэн, онон лэппиэскэ аставан айахтары булунар буолбуттара. Оччотооҕу кэми Васильев В.В. – Чомпуу: «XIX үйгэ» Дүллүкү Эбэ собуруу өтүтүнэн Кыталыктаахтан Мэн-

дэлэйгэ дылы улахан ойуур баһаара туран тыата умайбыт, ону кэһиһи ойуурун солоон бурдук сирэ бөҕө оностубуттар, онтуларыгар бурдук үүннэрэн бурдуктаах түбэ атырбыттар. Мэндэлэһинэн Кыталыктаахха дылы көстөн ордук усталаах сиргэ баһына бөҕө буолбут, онно ыһыллыбыт бурдук өлгөмнүк үүнэр буолан, атын бурдуга суох нэһиликтэргэ үлэни кыайар эр бэртэрэ, сорох бэйэлэрэ, сорох кэргэттэринэн көһөн кэлэн Дүллүкү буоругар силес тардан олохсуйбут.

Иванов Харлампий Иванович – Баагынаан салалтатынан уонна көбүлээһининэн элбэх буолактар оноһуллубуттара. Дүнүрдээххэ Струкин Матвей - Бөкөтөх оностуутунан элбэх бурдугу ыһаллара, ол үйэлэри унуордаан кэлбит. Биһиги билэр үйэбитигэр Струкин Игнатий Прокопьевич 2,0 га, быраата Струкин Алексей Прокопьевич 1,5 га – Тараамтин Өттүгэр Струкин Ефрем Степанович 1,0 га, Васильев Софрон Иванович 2.0 га бааһыналааҕа, мэлиһэлээҕэ. Бааһыната барыта түөрт мас остуолба бүтэйдээҕэ. Петров Семен Семенович, Егоров Өкөөн-Алапаан, Николаев Тимофей, Иванов Николай Иванович – Тос, Халлаанап Максим Ксенофонович, Васильев Василий Егорович – Чомпуу – бары киэн ыһыы бааһыналаахтара. Дүнүрдээххэ, Дэдигэ бурдук сонуктара эмиз бааллара. Чэкиис омук киһитэ Олбуорга кэлэн олохсуйан, ол сир тулатыгар бурдук ыстара, кини ыччаттара Бычыкылайдар, Санниковтар Орто Көлүйэҕэ, Амыдайга, ол тулаларыгар киэн солоһуннары оностубуттара. Сибээһик аҕатын ууһуттан Семенчик, Сотор Охоноһой эмиз киэн сиргэ бурдугу ыһаллара. Бааһыналара Ойбон Күөлүнэн, Мэндэлэйинэн уонна дэриэбинэ олоҕор бааллара. Сээниккэ Тэһэкэйинэн, Төгүрүгүнэн, Васильев Николай – Букаа Кыталыктааҕынан, Илин Эбэнэн, Павлов Кирилл Павлович Аранастааҕынан, үттэнэн элбэх ыһыыны ыһан бурдук үүннэрэллэрэ. Дүнүрдээххэ мэлиһэлэр Струкин Игнатий Прокопьевичка – Дьомпуоска, Васильев Софрон Ивановичка, Аранастаахха Павлов Кирилл Павловичка, озор иккиэн колхуоска бэриллбиттэрэ. Ойбон Күөлгэ Чуллурҕаска – Семен Игнатьевичка-Сэмэнчиккэ, Сыһардаахха – Мондо Мэхээлэтигэр – Ильин Михаилга, Тэһэкэйгэ – Филипповка-Сээниккэҕэ, Уйалаахха – Тэйгэлэк Сэмэккээнгэ (Михайлов Егор Егоровичка – Саха баайын эһэтэ) бу мэлиһэ хойукка диэри үлэлээбит. Арыылаахха ферма хотонун таһыгар Хохудал мэлиһэтэ, Ханырындаҕа – Барыыска уонна Лохоойоҕо – Винокуров Елисейгэ, бу киһи дьохуннаах булуустааҕа. Дүллүкү сиригэр барыта 12 бурдук тардар мэлиһэ баара, хас биридди ыал суоруналааҕа», – диэн ахтар.

Харлампий
Иванович Иванов -
Баагынаан

Онон сирин солоон, бааһына оностон үүнүүнү хомуйуу дьиз кэргэн хаһаайыстыбатын ханатыыга биир салаа быһыытынан чинник киирбитэ.

Витимнэ кыһыл көмүһү хостоһун саҕаламмытыгар бириискэҕэ анаан сүөһү тутар буолбуттара.

Онон үүнүүлээх сирдэри бас билэр, элбэх сүөһүнү иитэр улахан баайдар, кинээстэр, кыахтаах орто баайдар ордор бородууксуйаларын Дьокуускайынан, «кырдыаҕас тайҕанан» – Бодойбонон, Аанһааҕынан итэҕэллээх дьонунан ытан, эргиттэрэн баайдарын ханаталлара. Атыга диэн сайынныттан арыыны, хайаҕы мунһаллара, түүлээҕи хомуйаллара, күһүн хото балыктыыллара, нэһилиэнньэттэн ыччат сүөһүнү атыылаһан эккэ диэн анаан уоталлара.

Айанныттар ыраах сыраны-сылбаны эрэйэр уһун айанна эрдэттэн бэлэмнэнэн аттары күһүн сэтинныттан тутан баайан, сэбин-сэбиргэлин кичэйэн оностоллоро.

Ол курдук, кырдыаҕас айанныт Васильев Николай Васильевич-Букаа сыарҕа оноруутун туһунан кэпсээнин истибит Дүллүкү олохтооҕо, сцена, тутуу ветерана Никифоров Яков Иванович маннык кэпсиир: «Букаа уола Васильев Василийга – Бааскаҕа оонһуу барабын. Тийдэхпинэ оҕонньор кэм да ампаарын кэннигэр сыарҕа бөҕө ортотугар уһана озорор буолар. Дьон кэлэн былыргы айанын сырыларыттан кэпсээ диэн хаайдахтарына, айаҕа хам буолбакка сээргиирэ. Сэргээһин, үөрүү-көтүү, сөбүү-махтайыы онно буолара. Оттон мин тутууга сыһаннаах буолан буолуо, сыарҕа оноһуутун туһунан өйдөөн хаалбыппын. «Дьэ бу, сыарҕа оноһуута көрөргө борустуой диэх курдук санараллар. Айанныт айан кэмигэр сыарҕата эмискэ саахалланар түбэлтэтигэр ахсынны аам-даам тымнытыгар үүнэн турар хатын маһы кутаа оттон ириэрэн ылан сыарҕатын оностор буоллаҕына, дьиннээх айанныт буолуон сөп. Сир ахсын санаабыт курдук талах үүнэр буолбатах. Аны туран ыраах сындаһаннаах айанна аттааҕар биэ ордук таһаҕаҕы тардар», диирин өйдөөн хаалбыппын.

Баайдар айанньыттарынан бэйэлэрин истэриттэн сатабыллаах, күүстээх-уохтаах, сири-дойдуну билэр, сырыыны кыайар, ат көлөнү сатаан көрөр-истэр дьон чулууларын сүүмүрдээн булаллара. Дүллүкүттэн уос номоҕор сылдыар айанньыттарынын буолаллар: Василий Борисов, Чабылыс Максим – Ноговицын Максим, Ильин Николай Ильич-Солколоох, Чайков Алексей, Прокопьев Сергей, Дмитриев Семен, Санников Иван Васильевич-Уһуктаах, Васильев Николай Васильевич-Букаа, Дорофеев Петр Иванович-Кэмпэр, Анисимов Иван Анисимович-Тот, Трофимов Нестор Захарович, Спиридонов Петр Спиридонович-Буулдыа – бу дьон сыл аайы атынан Алданынан, Дьокуускайынан, Өлүөхүмэнэн айанныыллара. 1900 сыллар эргин үп-харчы оҕото булунаайыкпытый диэн утуйар танастарын, өйүлэрин салааскаҕа тиэнэн сатыы «кырдыаҕас тайҕаҕа» мас кэрдиитин үлэтигэр тийээллэрэ. Оннук дьин чэхчы дьулуурдарынан айаннабыт дьонунан: Николаев Гаврил-Уһунаа, Васильев Василий-Чомпуу, Павлов Дмитрий-Миитэкээ, Иванов Федот Иванович-Дорубай, Михайлов Егор-Дьөгүөркэ, Санников Спиридон-Эһэ Харах буолаллар.

*Николаев
Гаврил Николаевич*

*Васильев
Николай Васильевич*

*Дорофеев
Петр Иванович*

«Уһун айанна араас түбэлтэлэр, араллааннар да буолаллара. Биирдэ, Дүллүкү киһитэ Баһылай Борисов Хомустаахтан төрүттээх, Чабылыс Максимын (Ноговицын Максим) кытта Өлүөхүмэҕэ айаннабыттар. Эттэрин, арыыларын туттаран баран төннөн испиттэр, уон аттаахтар эбит. Өлүөхүмэлэри утары көрсүбүттэр. Суолтан ким туоруурун быһаарсан барбыттар. Өлүөхүмэлэр бурдуктары илдьэн баран, туох да таһаҕаҕа суох иһэллэр эбит. Суолга мучумааннаһа сылдьан биһиги дьоммут түөрт сыарҕалаах аттары сүтэрбиттэр. Икки үчүгэй сыыдам

аттары сыарҕаларыттан таһаҕастарын түһэрбиттэр уонна төттөрү эргилиннэрэн, Өлүөхүмэ дьонун эскирээппиттэр. Аргыйы аҕай баран иһэр дьону ситэ баттаан ылбыттар, өлүөхүмэлэр аттары быыстарыгар түөрт сыарҕалаах ат баар буолбутун бэйэлэрэ да билбэккэ испиттэр. Биһиги дьоммут ситэн кэлэн, суолу ойоҕолуу сиэллэрбиттэр итиэннэ бэйэлэрин аттара баран иһэр сирдэринэн быһа көтүтэн кирибиттэр. Аттара дьоннорун билэн инэрсийэ түспүттэр, иччилэрин батыһан төннүһэн барбыттар. Ити курдук, бэрт судургутук, түөрт аттарын ылан эргиллибиттэр. Өссө Максим Ноговицын ааһан иһэн өлүөхүмэлэр сыарҕаларыттан биир куул эбиэни сулбу тардан ылбыт. Балайда барбыттар, аттары холбонон, чэйдиир сирдэригэр тохтоон, аттары тото-хана эбиэһинэн дэлэчи аһаппыттар, дойдуларыгар этэннэ эргиллибиттэр», – диэн ахтар Васильев Николай Егорович «Сыарҕалаах айанньыттар сырыыллара» диэн суруйуутугар.

Онон түмүктээн эттэххэ, айанна сылдыар дьон бары саахалы туоратар, дэгиттэр дьобурдаах, сытыы-хотуу, дьон чулуулар буолаллара.

Үөһээ Бүлүү сирэ киэн, нэһилиэнньэтэ арҕам-тарҕам ыһыллан олорор буолан, кинилэр икки ардыларыгар сибээс мөлтөх этэ. Мантан сиэттэрэн 1988 уонна 1900 сылларга Бүлүү өрүс ханас өттүнээҕи нэһилиэктэрэ Далыр кииннээх Арҕаа Бүлүү (Үөдүгэй) улууһа диэн буолбута. Улуус 13 нэһилиэктээҕэ: Сургуулук, I Боотулуу, II Боотулуу, Мэйик, I Үөдүгэй, III Үөдүгэй, Оноҕоччут, I Хоро, II Хоро, I Күүлэт, II Күүлэт, Дүллүкү, Үгүлээт.

Дүллүкү нэһилиэгэ түөрт нэһилиэк сиригэр арахсара: Нам (Дүллүкү), III Үөдүгэй нэһилиэгэ (Эгэй, Үрэн, Арбанда), Хомустаах нэһилиэгэ, I Үөдүгэй нэһилиэгин Дэди сирдэрэ.

Оччотооѳуга нэһилиэк олоѳун-дьаһаѳын туруга хайдах эбитий?

Сир үчүгэйин, уохтааѳын, куустаах өттүн баайдар, кинээстэр, кыахтаах орто бааһынайдар бас билэллэрэ, элбэх сүөһүнү иитэр кыахтаахтара. Оттон нэһилиэннэ үгүс өттө үрэх бастарынан, кыракый алаастарынан бытанан олорбуттара, сирдэрэ кырымчыгыттан элбэх сүөһүлэнэр кыахтара суоѳа. Онон үксүн балыктаан, эргэнэ хара тыаларыттан бултаан айахтарыгар эбинэллэрэ.

Онон Өктөөп революциятын иннинэ нэһилиэннэ үгүс арангата баттыгастаах олоххо олорбута.

3. Тыа сирин сахаларын ыраахтааѳы былааһын кэмминээѳи сүрүн дьарыктара

Билинни Үөһээ Бүлүү улуунун сирдэригэр, саха биллэр-көстөр историк учуонайа, профессор Ф.Г. Сафронов научнай үлэлэригэр уонна Боотулуу нэһилиэгиттэн төрүттээх, ис сүрэѳинэн дьиннээх кыраайы үөрэтээччи Л.Ф. Николаев сурукка-бичиккэ тиһэн хаалларбыт архыыбын матырыйаалыгар тирэѳирдэххэ, сахалар 3 улахан түһүмэѳинэн XVII үйэ иккис анаарыттан олохсуйан барбыттара бэлиэтэнэр. Ити көһүүлэр Өлүөнэ хочолоругар нууччалар кэлиилэрин, дьаһаак хомуйуутун кытта сибээстээѳэ биллэр.

Сахалар бу быйаннаах, өлгөм бултаах, дэлэгэй уулаах-мастаах, киэн ходуһалардаах, алаастардаах, өлгөм оттоох үрэхтэрдээх сиргэ бултаан, балыктаан, сылгы, ынах иитэн олорон, алаас-алаас ахсын тэнийэн сыыйа-баайа ахсааннара эбиллэн барбыта. Нам, Үөдүгэй, Боотулуу дьонноро биирдиилээн да, ыалынан, аѳа ууһунан да көһөн кэлэн Үөһээ Бүлүү сиригэр олохсуйан, олохтоох омуктардыын булкуһан кэлин «Бүлүү сахалара» диэн ааттаммыттара. Ураанхай сахалар былыр-былыргыттан баай хара тыаттан бултаан, кыһыннары-сайыннары балыктаан айахтарын ииттинэн олорбут дьон.

Булчуттар ортолоругар элбэх тайаѳы, эһэни өлөрбүт дьон сөѳүүгэ-махтайыыга сылдыбаллара, номоххо киирэллэрэ. Ол гынан баран булчуттар эһэни да, тайаѳы да булду сииллэригэр эрэ сөбү бултаан баран тохтууллара. Баай тайѳа булда салгыы үөскүөхтээѳин өйдүүлэрэ. Былыргы өбүгэлэрбит тугу бултаан киллэрбиттэрин ыалларынан, аѳа уустарынан үллэстэн аһыллара. Булчуттар бултаан киирэллэрэ аймах дьонно сүүнэ үөрүү күнүнэн буолара. Былыргыттан байанайдаах булчутунан аатырбыт, элбэх дьону булт этинэн, өрүс, күөл балыгынан аһатан махтал үтүө тылынан ахтыллар, кэпсээннэ сылдыбыт дьоннорунан буолбуттар: Александров Никита Семенович-Ынта, Иванов Иннокентий Иванович-Ынахсыт, Сотор Афанасий Иннокентиевич, Герасимов Сергей Герасимович - Таба Сэргэйэ, Васильев Василий Егорович-Чомпуу, Руфов Руф Спиридонович, Томскай Петр Васильевич, Николаев Игнатий Николаевич, Дорофеев Кирилл Иванович-Киистэ, Устинов Иван Евдокимович, Павлов Кирилл Павлович, Харитонов Николай, Дмитриев Алексей-Хаһаһай, Иннокентьев

Александров
Никита Семенович –
Ынта

Иванов
Иннокентий Иванович

Герасимов
Сергей Герасимович

Устинов
Иван Евдокимович

Василий Иннокентьевич-Чууккуллай, Дяриков Серафим Дмитриевич, Яковлев Михаил Яковлевич, Абрамов Яков Алексеевич, Яковлев Николай Спиридонович, Семенов Николай Семенович-Кубатыы уо.д.а. Булчуттар ортолоругар түн былыргыттан илдэ кэлбит үгэстэрин, суруллубатах сокуоннарын тутууу булгуччулаах буолар. Суору, хахханы о.д.а. бу дойдуга кыстыыр, олорор куһаҥан мас көтөрүн мээнэ өлөрүү улахан сыыһа, аньыы.

Революция иннинэ сир үчүгэйэ, үүнүүлээбэ, киэнэ-куона барыта баайдар, сэниэ ыаллар илиилэригэр баара. Ол да иһин буоллаба, кыаммат-түгэммэт сахалар инчэбэй тирбэбэ быстыбатынан олорон, үгүстэрэ баай, сэниэ дьонно хамначчыттаан үйэлэрин монууллара. Сэниэ, баай дьон эрэ элбэх ынах, сылгы сүөһүнү, табаны ииттэр кыахтаахтара. Дүллүкүгэ кыанар хаһаайыстыбаны тэрийбит син балай да элбэх дьон олорон ааспыттара биллэр. Ол курдук, Дэдигэ Павлов Кирилл Павлович сүүсчэкэ, Магдыаһай уола Евдокимов Дмитрий Евдокимович эмиэ сүүсчэкэ табалааба. Табаларын ити дьон лабыкталаах Дэди бэйигэр туталлара.

Ынах, сылгы сүөһүгэ от аһылык наада, урут государствоны кытта 15-40 сыл устата бас билэн оттуурга дуогабар түһэрсэн, улахан угут күөллэри хорон ууларын түһэрэллэрэ. Уута түспүтүн кээнэ үһүс сылыттан оттуурга сөп буолара, онно бадараана кууран маһын ыраастыыллара. Оннук дуогабардаһан:

1. **Иванов Николай Николаевич** – **Абыраан** атыыһыт Арыылаабы хордорон 400 сүөһүнү ииппит. Кини тонустары кытта имиллибит сүөһү тириитинэн түүлээххэ эргинсидит, онон барыыстанар эбит. 1882 сыллаахха өлбүт.

2. **Мухоплев Семен Семенович** – **Өкөстөөн** Илин Эбэни Бэрэбэ түһэртэрэ сатаабыт да кыаллыбатах, ол хастарбыт хоруутун омооно Төгүрүк үрдүнэн баар, мас бөбө үүммүт. Илин Эбэ хоруутун былаанын кыайбакка Быттыа баайын ажалан сүбэлэтэ сылдыбыт. Кини Илин эбэни үстэ атынан эргийбит, ол кээнэ «Бэс Булугунан хордор», диэбитин үлэтиттэн саллан үлэлэппэтэх. Өкөстөөн бардам соҕус киһи буолан, сэнээбит ыалын ордук күөмчүлүүр эбит. Ыкса ыалын барыларын кэриэтэ хамначчыт гыммыт. 400 сүөһүнү иитэн ололбут. Ыаллар сирдэрин атыыластаба аатыран былдытатаан ылар идэлээбэ, утарылаһаары гыммыты кырбаары хаайара үһү. Өкөстөөн күүһэ-уоҕа, улахана бэрдэ, онон аахсар кыахтара суоҕа. Оҕолордооҕо да, ыччат турбатах. Кэлин Максимов Мэхээлэ диэн уолу ииттибит. Киниттэн Максимов Игнатий диэн хаалбыта, оҕолордоох. Өкөстөөн Бүлүү окуругар норуот олоҕор улахан сабыдыалы уонна өйдөбүлү хаалларбыт Нам нэһилиэгин киһитэ Мухоплев Гаврил Егорович (Лөкөй) бииргэ төрөөбүт быраата этэ. Күүстээх-уохтаах, сытыы өйдөөх-санаалаах Лөкөй нэһилиэккэ, улууска улахан апаратыатынан туһанара. Мухоплев Семен Семенович – Өкөстөөн 1910 с. өлбүт. Баар эрэри үчүгэй олорор дьэни туттарбатах.

3. **Струкин Матвей** – **Бөкөтөк** Дүгүрдээби хордорбут, онно хас күн аайы биирдии сүөһүнү өлөрөн үлэһиттигэр аһатара үһү. Этин ордугун үлэлээбит дьонугар киэһэ түнэтэрэ, онон үлэһит наһаа элбэбэ дииллэрэ. Үлэһиттэри контуруоллуур анал дьонноох буолар эбит. Бөкөтөк 300-чэ сүөһүлэнэ сылдыбыт. Васильев Василий Васильевич – Чомпуу эһэтэ буолар. Струкин Матвей – Бөкөтөк сыдыааннара Струкиннар, Васильевтар Мэйигинэн, Дүллүкүнэн, Үөһээ Бүлүүнэн, Намынан, Хоронон тэнийэн ололлоттор.

4. **Семенов Семен** – **Абалай** кыстыга – Болуонхайга, сайылыга – Бээттинэбэ баара. Олору хордорбут. 400-чэ сүөһүлэммит. Кини Болуонхайга ололбут, онно 2 ампаар дьэни, 2 булууһу туттарбыт. Абалай кыһын уола Дугдьянов Михаил Сергеевич этэ. Мэхээлэ ииттибит кыһына Мила кэргэннээх, оҕолордоох. Абалай Дэди иккис уола эбит.

5. **Павлов Кирилл Павлович** – Дэди сиэнэ. Дэди Өлүөнэ эбэ ханас биэрэгэр ололбут, үөдүгэйдэр ажаларын ууһун киһитэ. Кини 18 ыалы кытта нууччалартан куотан, утарсан урукку эйэлээх, чуумпу олохторуттан тэйэн, туох баар кэргэн-чабар дьонун илдэ Куорамыкыга кэлбиттэр. Итинтэн 9 ыал Бүлүү эбэ ханас биэрэгэр Наакаан баһылыктаах туораан, билинни Далыр, Мэйик, Дүллүкү сиринэн-уотунан тарҕанан, кэлин Үөдүгэй улууһун аатын сүгүөхтэригэр дылы тэнийбиттэр. Кини бэскэ Үүттэни, Маньы манаабыты уонна Бэс күөллэри хордорбут. Бэйэтэ сүрдээх быһый киһи эбит. Табаны эдэр эрдэбинэ

маамыктата суох сырсан тонуу хаарга тутара үһү. Табалыын, ынахтыын, сылгылыын 300-чэ сүөһүлээбэ, элбэх ыһыы сирдээбэ. Онон нэчимиэни, оруоһу ыһара. Оруос туһунан: «Күһүн ыһыллар уонна хаһын ылбат», диирэ. Онон куруук дэлэй бурдуктаах буолара. Удьуордара Далырга олороллор.

6. Санниковтар төрүттэрэ **Чэкиэс** эмиэ хара-ньуура суох үлэтинэн лаппа кыахтаах хаһаайыстыбаны тэриммит. Ол курдук 400-тэн тахса сүөһүнү ииттэн олорубут, Балаһан көлүйэнэн, Орто көлүйэнэн, Амыдайынан бурдук ыһар бааһыналаммыт. Бу аһа ууһуттан колхозтааһын иннинэ бары сэниэ ыаллар этилэр.

Дүллүкү сиригэр-уотугар, докумуоннар көрдөрөллөрүнэн, улахан улуу баай дьон олорон ааспатах курдуктар. Оччолорго дирин толкуйдаах, сүрэхтээх-бэлэстээх, үлэһит, элбэх турбут уолаттардаах ыал, сэниэ ыал аһсааныгар киирэн олорубуттар. Кинилэр сылгы, ынах сүөһүнү иитэллэрин таһынан бурдугу үүннэриинэн киэнник дьарыктаммыттара биллэр.

Сир оноруутунан дьарыктаныы – бу Саха сирин территорията нуучча государствотыгар холбонуутун биир улахан суолталаах өрүтүнэн буолар.

1760-с сылларга, сүнньүнэн кэлиин нууччалар олохсуйбут сирдэригэр, Өлүөхүмэбэ, Аммаһа уонна Өлүөнэ хочолоругар сирин танаһааһын бурдук, оҕуруот аһын үүннэриин тэнийбитэ.

1770-с сыллартан ыраахтааһы быһаһа нуучча сыылынай бааһынайдарын Саха сирин дьаамнарыгар олохтуур буолбута уонна 1810 сыллартан кинилэргэ оттуур уонна хорутуулар сирдэри анаталаабыта. Онтон бэттэх сыылынай бааһынайдар сир оноруутунан балай да дьарыктанар буолбуттара. Сахалар курдук эбиитин кыралаан сүөһү, сылгы иитэллэрэ, балыктыыллара, бултууллара.

XIX үйэ ортотун эргин сир оноһуута Бүлүү эбэ кытылларыгар тэнийбитэ. Ити кэмнэ билинни Ньурба улууһугар 1848 сылтан саһалаан, нуучча бааһынайдарын олохтообут сирдэригэр барыта 200-тэн тахса киһилээх 3 дэриэбинэ үөскээбитэ. Ол курдук Ньурба Куочайыгар Аммосовскай, Александровскай дэриэбинэлэр, Ньурбаттан чугас 1907 сыллаахха 3-с дэриэбинэ – Антоновка төрүттэммитэ. XIX үйэ ортотуттан нуучча бааһынайдар олохтообут Сунтаар уонна сыылынай башкирдар төрүттээбит Ново-Александровскай дэриэбинэлэрэ үөскээбиттэрэ. Ити кэми нууччалар, башкирдар төбүрүүннэнэн олорубут дэриэбинэлэрин олохтоохторо бары нэчимиэн, дьаарысса, сэлиэһинэй бурдугу уонна оҕуруот астарын үүннэриинэн дьарыктаммыттара.

1840 сылга Саха сиригэр Алданна кыһыл көмүһү хостуур бастакы бириискэлэр тэриллибиттэрэ. 1840-с сыллар саһаларыгар 15 бириискэ үлэлиирэ, онтон 1890-с сылларга Бодойбо тимир суола, бастакы гидроэлектростанция тутулан, Өлүөнэ бириискэлэригэр 1890 сылларга 5 тыһыынчаттан тахса рабочай үлэлиирэ. Бириискэ рабочайдарын, тимир суолу, гидроэлектростанцияны тутуучулары, кинилэр дьэ кэргэттэрин аһынан-үөлүнэн хааччайыы боппуруоһа сытыытык турбута. Ити кэмнэ бурдук сыаната 1,5–2 төгүл үрдээбитэ.

Бурдук сыаната ыараабытыттан сылтаан сахалар маассабайдык сирин оноруунан дьарыктанан барбыттара уонна 1889 сыллаахха атыга барар бурдук 50% хаачыйар буолбуттара. Промышленность рабочайдарын хаачыйарга оҕуруот аһын үүннэриин эмиэ улахан суолталаммыта. Онон 1880 сылларга хортуоппуйу ыһыы эмискэ улаппыта.

Ити сылларга тыа хаһаайыстыбатыгар туттуулар тэриллэри: тимир булууктары, бараналары, малатыылкалары, хотуурдары атыылаһыы киэнник тэнийбитэ.

Сирин оноруунан дьарыктаныыга олохтоох нэһилиэһиннэни нуучча бааһынайдар XVII үйэ 70-с сылларыттан утумнаахтык уһуйбуттара биллэр. Сахалар кинилэртэн танаһааһын мындырдарыгар, сирин онорор тэриллэри оностууга үөрэммиттэрэ. Бастакы сирин онорууга үлэлээбит сахалар үгүстэрэ нуучча бааһынайдарын хаһаайыстыбаларыгар үлэлээбит, баай оһыттарыгар үөрэммит дьон этилэр. Бу дьон нууччалар үлэлэрин мындыр харахтарынан сыһыан көрбүт, илиилэринэн туһут-хаппыт, атахтарынан мээрэйдээбит, кыраны да сыыска туһэрбэккэ долоһойдоругар тохтоппут, бурдук аһы амсайан, тотоһуйтун билбит дьаданы сахалар этилэр.

XIX үйэ бастакы анаарыттан биирдиилээн собурууттан сыылкаҕа кэлбит нууччалар, атын да омук дьоно Үөһээ Бүлүү сиригэр олохсуйан, саха кыыһа кэргэннэнэн сир оноруутунан, бурдук үүннэриитинэн дьарыктаммытара биллэр. Ол курдук, Ильин Илья диэн Тамбовскай уобаластан сыылкаҕа кэлбит нуучча бааһынайа, билинни Нам сиригэр олохсуйан, Чокуруос диэн аатынан биллибитэ. Кинини кытта араа-бараа эмиэ сыылкаҕа ыгытыллыбыт черкес омук киһитэ доҕордонон, олохтоох кыргыттары кэргэн ылан, иккиэн элбэх оҕоломмуттара, халын аҕа уустарын тэниппиттэрэ. Бу икки дьон удьурдара Нам, Балаҕаннаах, Хомустаах, Дүллүкү нэһилиэктэринэн тэнийэн олороллор. Оҕолоро дьонноруттан үөрэнэн сирин онорууга, бурдугу үүннэриигэ сыстаҕас этилэр.

Чокуруос оҕонньор уола Ильин Илья Ильич мизлинсэлэммитэ, Чэкиэс утумнара Санниковтар бурдук ыһаллара, элбэх сиргэ солоһуннары оностубуттара. Нэһилиэк сиригэр-уотугар бурдук тардар мэлиһэ 12-гэ тийбитэ, суоруна хас ыал аайы баара. Суоруна, мэлиһэ тааһын улахан дьоҕурдаах уустар Тонуо үрээбиттэн тааһы алдьатан аҕалан улахан сыанаҕа онороллоро.

Сирин онорууга туттуллар тэриллэри, нууччалартан көрөн сахалар уустара эимэ онорор буолбуттара.

Үөһээ Бүлүү сиригэр-уотугар тимиринэн туттар тэриллэри оноруу XVII үйэ иккис анаарыгар Бүлүү түбэтин булан олохсуйбут Нам дьонун кэнниттэн иккис түһүмэҕинэн күргүөмнээн кэлбит үөдүгэйдэри кытта сибээстээҕэ биллэр. Ол курдук, кыраайы чинчийээччи Л.Ф. Николаев суруйбутунан, үөдүгэйдэр 18 ыал кэргэн-чаҕар дьоннорун кытта Куорамыкыга кэлбиттэр. Ити дьонтон Күнкү баһылыктаах 9 ыал Бүлүү өрүс уна өттүгэр хаалбыттар. Олор ортолоругар Кэнттик нэһилиэгин үөскэппит Чап аҕатын ууһун дьоно бааллара. Кинилэр үйэлэри унуордаан, өбүгэ саҕаттан илдьэ кэлбит дьарыктарынан тимир уустара этилэр. Чап уустара Үс Бүлүү үрдүнэн элбэх уус уһанарынан суон сурактанан, албан аатыран олорбуттара. Бу аҕа ууһа төрөөн-үөскээн, тэнийэн халын аҕа ууһа буолбута. Номоххо кэпсэнэринэн, нэһилиэк алаастарын ахсын 44 уус тус-туһунан биир бириэмэҕэ уһанара. Ол уустарга күөрдүттэрэ, балтаһыттара, атын да көмөлөһөөччүлэрэ элбэҕэ. Онон 200-чэкэ киһи тимир уһаарытынан, уһанынан дьарыктаммыта. Саха сирин үрдүнэн манньык элбэх уһаммыт киһи нэһилиэккэ суоҕа.

Тымныы кытаанах айылҕалаах дойдуга, атын сиртэн тимир тэрил кэлбэт эрдэҕинэ, саха дьоно сайдан олороллоругар тимир тэрил суолтата туохтааҕар да улахана. Сытыы сүгэ, эрбии, хотуур күндүтүк сыаналанара. Булчут киһи ох, чуор саата, үгдүүтэ, сытыы быһаҕа, анньыыта барыта ас булунарга туттаах тэриллэрэ буолаллара.

Онон саха дьоно тыһыынчанан сылларга утумнаан илдьэ кэлбит дьарыктарыттан биирдэстэринэн тимиринэн уһаарыы, уһаныы этэ.

Уус дьон аҕа уустарыгар улахан ытыктабылынан, убаастабылынан туһаналлара. Сахалар уустарыттан толлор, иннилэрин быһа хаампат этилэр. Былыргы уустар сылга 10-ча тонна тимир тэриллэри онорон таһаараллара диэн сабаҕалаан суоттууллара.

XIX үйэҕэ Кэнттик нэһилиэгэр Чап уустара тимир лэмизхтээх мас суһалары, тимир тиистээх бараналары, матыыкалары, хотуурдары, сизрпэлэри онорон аска-үөлгэ атастаһар, атыһылыр буолбуттара биллэр.

Дүллүкү сирэ тимиринэн уһаарар эрдэтээни уустар олоро сылдыбыт түбэлэринэн буолар.

Советскай былаас олохтонуор диэри аатырбыт-сураҕырбыт тимиринэн уһаарар уустар олорбуттара, үлэлээбиттэрэ биллэр. Кинилэртэн Дьөгүөр Уус – Үүттэҕэ, Бүккүлдүйэ – Ильин Байбал – Олбуорга, Дьардыкыын уус – Үрэн Муоһаанытыгар; Дьурусхал – Ильин Дьөгүөр Үрэннэ олорбуттар, уһаммыттар. Бу дьон бары уһаарыы уустара этилэр. Бары уһаарыллар таастарын, Чап уустарын курдук, Тонуо үрээбиттэн тизэйллэр эбит. Уонна сирин онорууга, булка, дьизэ-уокка туттуллар тэриллэри онороллоро.

Хомойуох иһин, билинни кэмнэ Дүллүкүгэ тимиринэн уһаарар уустар суохтар, ол эрэн айылҕаттан айдарыылаах уус дьон үөскээтэҕинэ, саха тимиринэн уһаныахтара, чыпчаал хаачыстыбалаах тимиринэн сахалар да уһаарар кыахтаахтарын дакаастаан, Аан дойдуга биллиэхтэрэ, сахалар ураты дьоҕурдаах омук буолалларын дакаастыахтара диэн эрэнэбит.

4. Дүллүкү нэһилиэгин үөскээһинэ

Сайын аайы нэһилиэк мунһаҕар Дүллүкү бэрэстэбиитэллэрэ Балаҕаннаахха өрүһүнэн тыһынан эрдинэн, өрүһү өксөйөн устан тийээри улаханлык эрэйдэнэллэрэ. Биир сайын нэһилиэк мунһаҕар кыттаары өрүһү туораан иһэн 3 киһи ууга былдыаммытгара: Докторов Бүөтүр (Чохооной), Докторов Киргизэлэй (Лаппаакы), Ефимов Иван (Татыр). Ол иһин Дүллүкү олохтоохторо **1904 сыл сэттиньи 4 күнүгэр** уопсай мунһахтаан 151 дууһалаах, 65 ыал аатыттан Дүллүкүнү Нам нэһилиэгиттэн арааран туспа нэһилиэк гыналарыгар көрдөһөн Саха сиригэр губернаторыгар сурук ытталлар. Ол сурукка, сир түнэтигэр Дүллүкүтүнэн 1-2 киһи эрэ дьокуутаатынан талылларын, 3-4 эрэ киһи делегат быһыытынан тийэн нэһилиэк мунһаҕар олохтоохтор интэриэстэрин көмүскүүллэрэ тутаҕын туһунан этиллэр. Суруктарыгар эппиэти 3 сыл кэтэһэн көрөн баран, өлбүт дьон убайдара Иванов Ньюкулай – Маттанаа, Докторов Балакаар, Номуоха Анньыһын Балаҕаннаахха туспа нэһилиэк онотторор дьыалаларыгар, итэҕэллээх дьон быһыытынан (оччолорго Дүллүкүгэ үөрэхтээх киһи суоҕунан), Нам үөрэхтээхтэрэ Спиридон Кардашевскайы-Сээс, Иннокентий Степановы уонна Николай Павловы көрдөһөннөр, дьыала онотторон, Уобаластааҕы управлениеҕа, Дьокуускайга, Дүллүкү аҕатын уһун туспа нэһилиэк онорорго бу үс киһи аатыттан ыһпытгара. Көрдөһүүлэрин 1907 сыл от ыйын 17 күнүгэр бу боппуруоһу түргэнник быһааралларыгар Саха сиригэр губернатора Крафт Иван Ивановичка аадырыстаан суруйбуттар. Дьэ, ол эрэ кэнниттэн Саха сиригэр уобаластааҕы управленията **1911 сыл от ыйын 2-с күнүнээҕи 130 №-дээх** быһаарыытынан Нам нэһилиэгиттэн Дүллүкү сирдэрэ араарыллыбытгара уонна Дүллүкү нэһилиэгэ Үөһээ Бүлүү улууһун иһинэн тэриллибитэ.

Докумуон образеһа

Якутский национальный Архив

Журнал Общего присутствия Якутского областного управления постановляет от 2 июля 1911 года №130 выделить в отдельный наслег Дюллокинский род Намского наслега Верхневиллоиского улуса в составе: 82 ревизских душ и 71 работника с образованием своего рода Спиридону Кардашевскому, Иннокентию Степанову и Николаю Павлову.

Нэһилиэк былыргыта

1771 сыл кэнниттэн симиэбийэ сиригэр улуустар үөскээбиттэр. Үөһээ Бүлүү улууһун буолактарын (нэһилиэктэрин) ахсааннара уларыйа-гэлэрийэ турбут. 1808 сыллаахха улууска 14, 1817 сыллаахха 13 буолас баара, олох истэригэр Нам. 1830-1840 сыллартан буолаһы «нэһилиэк» диэн ааттыыр буолбутгара. Нэһилиэккэ аҕа уустара наардаан алаастарынан хайдыһан түөлбэлээн олороллоро. 1911 сылга диэри, билинни Дүллүкү, Хомустаах, Нам нэһилиэктэрэ, Нам нэһилиэгэр киирэллэрэ. Онон оччотооҕу Нам нэһилиэгэ Бүлүү өрүһү икки өттүнэн тайаан сытара. Нэһилиэк киинэ Балаҕаннаах этэ. Оччолорго Дүллүкүнү Балаҕаннаах Намыттан арааран «Сыалыйа Нама» дэнэрэ. Ол туһунан номохторго араастаан кэпсэнэрин инники суруйан турабыт.

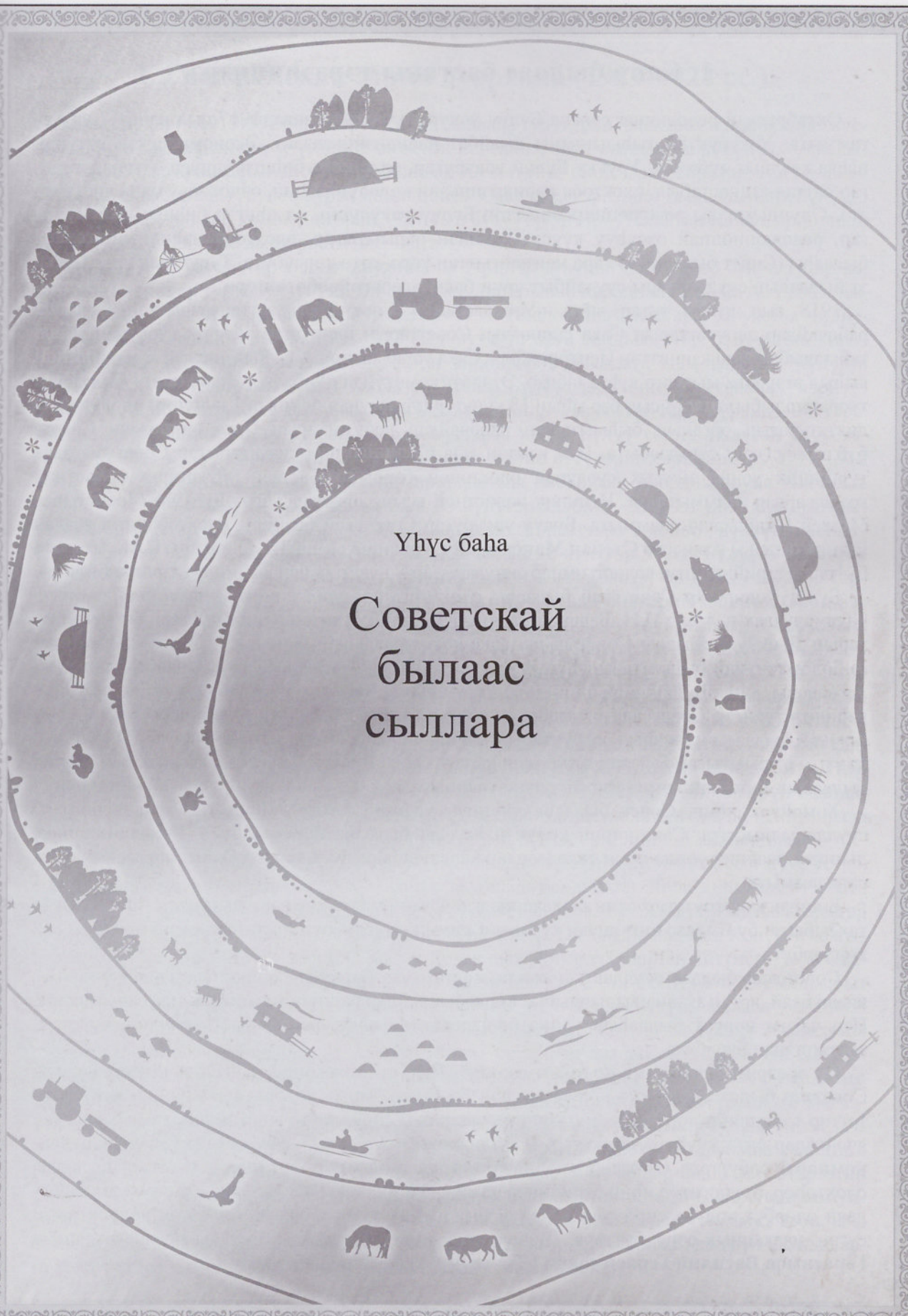
5. Кинээстэр

Былыр нэһилиэктэри сахалар аҕа уустарын баһылыкка дьаһайаллара. Кинилэри олохтоох нэһилиэнньэ тойоттор дииллэрэ, нууччалар докумуоннарыгар кинээстэринэн суруйаллара. 1860 сылтан ыла кинээстэр старосталар диэн ааттаммытгара. Сахалар аҕа уустарын баһылыкка баһылаан олохтор сирдэригэр улахан бырааптаахтара, дьиннээх тойоттор этилэр. Дьон олоҕор сибээстээх бары боппуруостарынан дьарыктаналлара. Кинээстэринэн нэһилиэнньэ төрүттэрин-уустарын, баайдарын-дуолларын көрөн талара, үксүн кинээс төрүттээх-уустаах, баай аймахтаах диэн матыһтыыллара. Кинилэр үлэлиир болдьохторо

үксүгэр ыйылыбыт этэ, ол иһин сорохторо үйэлэрин да тухары үлэлиллэрэ. Талылыбыт кинээстэр сахалы тылынан андаҕар биэрэллэрэ, ол андаҕардарыгар илии баттыыллара. Кинээстэр уобалас начальнигынан, кэлин 1857 сылтан саҕалаан губернаторынан бигэргэтиллэллэрэ, ол кэнниттэн эрэ дуоһунастарыгар киирэр бырааптаналлара. Үрдүк сололорун, чыыннарын-хааннарын туоһулуур куортук ылаллара, улахан ытыктабылынан туһаналлара. Кинилэр дуоһунастарын оҕолоро, бырааттара, сиэннэрэ атын да аймахтара салгыыллара. Нам нэһилиэгэр аҕа баһылыктарынан, ол иһигэр кинээһинэн Докторовтар талыллар эбиттэр, ол иһин бу аҕа ууһун Кинээс аҕатын ууһа диэн ааттаабыттар. Кинээстэр туох да хамнаһа суох, босхо, билингилии эттэххэ, общественной соруудах быһыытынан үлэлиллэрэ.

Дүллүкү аҕатын ууһун баһылыктарынан нэһилиэк Нам нэһилиэгиттэн арахсыар диэри Струкин Маппый, Струкин Ыстапаан, Федоров Дьөгүүр-Баллаатар, Петров Сэмэн-Мэссээк, Бөтүрүөп (аата биллибэт), Лебедкин Түмэппий, Дяриков Сүөдэр, Ильин Мэхээлэ (Мондо Мэхээлэтэ) уо.д.а үлэлээбиттэрэ биллэр. Кини Сыһардаахха олорбута, мэлиһэлээбэ, дьон олус убаастыыра, эрэнэрэ.

Нэһилиэк арахсыбытын кэннэ 1911 сылтан бастакы кинээһинэн **Иванов Николай Иванович** (Маттанаа) талылыбыта. Кини Ильин Эбэ Букаа өтөбүн анныгар баар өтөххө олорбут киһи. Маттанаа 1916 сыл тохсунньу 1 күнүгэр дылы үлэлээбитэ. Онтон **Санников Иван Ильич** 1916 сылтан 1919 сыл тохсунньу 1 күнүгэр дылы, **Санников Спиридон Ксефонтович** (Эһэ Харах) 1922 сыл тохсунньу 1 күнүгэр дылы үлэлээбиттэрэ. Нэһилиэк бүтэһик кинээһинэн **Иванов Харламий Иванович** – Бааҕынаан талыллан үлэлээбитэ. Дуоһунаһыгар киирбитэ сыл ангара буолуута, 1922 сыл бэс ыйыгар Куонаан Никифоров (Тонус) – Куонаан бандыыт баандата Нам нэһилиэгин Куталааҕар ыйтан ордук штабтанан олорон олохтоох советскай былаас актыбыыстарын өлөртөөн, олохтоохтору кутталга олордуталаан баран Дүллүкүнэн эргийэн Ньурбаҕа барбыттар. Онтон хотторон төннөн иһэн Дүллүкүгэ Балаҕан Көлүйөҕэ 40-ча киһилээх 3 хонукка тохтоон ааспыт. Ол кэмнэ Санников Спиридон (Эһэ Харах) дойдутугар баар эбит. Кини Бааҕынаан кинээскэ: «Бандыыттар харабылларын өлөртөөн баран Куонааны ытабын, атыттарын быһаҕынан дьууктаталыбын», диэбитин кинээһэ буолбатах. «Аһар дьон ааһыахтара, аны өһүөннээн нэһилиэги имири эһиэхтэрэ», диэн бопсубут. Бааҕынаан кинээс бандыыт этэрээтин бары модьуйууларын толорон туран, нэһилиэгин дьонун, эдэр ыччаттын бандыыттартан халбарытан, саһыаран чоллой хаалларыыта улахан толкуйтан тахсар. Онон бандыыттар нэһилиэккэ алдьархайы таһаарбатахтарыгар Бааҕынаан үтүөлээһинэн ааһыахха сөптөөх. Бандыыт кэлиитигэр кинээстээбитинэн уонна ону ханарытан толкуйдаан сорохтор «бандыыт кинээһэ» диэбиттэрэ уонна бандыыттар сүтээтэрин кытта кинээһиттэн уураппыттар. Харламий улуу мунхаһыт этэ, сыл аайы ортотунан 30-ча куорам собону муус үрдүнэн бултаан дьонугар түнэтэн биэрэрэ. Биир куорамна ортотунан 400 кг киирэрэ. Мунха балыгын түнэттии төһө да былдыаһыктааһын иһин 15-20 куорам собону эбэ мууһуттан ким эрэ ылан сиэн-аһаан кыһалҕаларын толунан, аһаан-сиэн эрдэхтэрэ! Бааҕынаан кинээстиир кэмигэр күөллэри хордорон элбэх ходуһа сирдэрин таһаартарбыт уонна бурдук ыһар бааһынаны онотторбут. Дүллүкүгэ бурдук өлгөмнүк үүнэрэ үһү. Ону билэн чугастааһы улуус кытыы сирдэриттэн дьон көһөн кэлитэлиир буолбуттар. Дүллүкү сирэ бурдугунан киэнник биллибитин кэннэ сыллата нэһилиэк киһитэ-сүөһүтэ элбээтэр-элбээн испит. Онон Иванов Харламий Иванович – Бааҕынаан кинээс чахчы да дьонун-сэргэтин, нэһилиэгин олоҕор үтүө өйдөбүлү хааларбыт дьин аҕа баһылык эбит.

Үһүс баһа

Советскай
былаас
сыллара

1. Сага былаас бастакы тэрээһиннэрэ

Октябрьскай революция сағана Бүлүү уокуруга 6 улуустааҕа, 1917 сыл кэnnэ 7 улуустаммыта. Уокурук 80 тыһыынчаны кыайбат нэһилиэнньэлээҕэ. Экономическэй өттүнэн наһаа хаалбыт түбэ этэ. Урукку Бүлүү уокуругар, ол иһигэр биһиги улууспут хабар сиригэр баттал-атаҕастабыл, олохтоох нэһилиэнньэни көлөһүnnээһин, оччотооҕу олох көстүүтэ этэ. Олунньутааҕы революция кэnnиттэн Бүлүү уокуругар, ол иһигэр биһиги улууспутугар, революционнай охсуһуу күүскэ тэнийэн барыытыгар, олохтоох нэһилиэнньэ сага былааһы (Совет былааһын) хара маннайгыттан үөрэ-көтө көрсүбүтэ. Туругуран эрэр Сэбиэт былааһын сууллараары суудайбыт үрүн баандалары өйөөбөтөхтөрө.

1918 сыл кулун тутар ыйга «Уобаластааҕы Совет»диэн ааттанааччыттан былааһы рабочайдар депутаттарын Саха сиринээҕи Советтарын илиитигэр эйэлээх суолунан ылыытабыллыбатаһын кэnnиттэн Центросибирь Саха уобалаһыгар А.С. Рызинскай командирдаах кыһыл этэрээти ыытарга күһэллбитэ. Этэрээт көмөтүнэн «Уобаластааҕы Совет» былаастан туоратыллыбыта. 1918 сыл бэс ыйын 18 күнүгэр (уруккунан от ыйын 1 күнүгэр) пролетариат диктатуратын органын быһыытынан рабочайдар депутаттарын Саха сиринээҕи Совета бэйэтин үлэтин сағалаабыта. Ити кэмтэн ыла Саха сирин уокуруктарыгар Совет былааһа түргэнник уонна эйэлээх суолунан олохтоон барбыта. Бастаан улуустарга волостной комиссардар анаммыттара. Итинник волостной комиссарынан Үөһээ Бүлүүгэ Монастырев Матвей Васильевич анаммыта. Бүлүү уокуругар Советскай былааһы олохтоонунна улахан үлэни уезтааҕы комиссар **Степан Максимович Аржаков** ыыппыта. Онон аны С.М. Аржаков быһаччы тэрийиитинэн волосткомнар оннуларыгар Совдептар исполкомнара тэриллибиттэрэ.

Бүлүү уокуругар Советскай былааһы олохтоонунна уобаластааҕы партийнай тэрилтэ уһулуччулаах деятелэ И.Н. Барахов үтүөтэ-өнөтө эмиэ улахан. Кини рабочайдар депутаттарын Дьокуускайдааҕы Советын исполкомун уурааһынан Советскай былааһы тэрийиигэ боломуочунай быһыытынан Бүлүү уокуругар ытыллыбыта. Бүлүүгэ кэлээт, кини С.М. Аржаковы уонна Бүлүүтээҕи атын доҕотторун кытта Бүлүү уокуругун улуустарыгар уонна нэһиликтэригэр Советскай былааһы олохтоспута. Бассабыыктар партияларын уонна Советскай былаас сыалларын, сорукутарын нэһилиэнньэҕэ киэнник өйдөтүспүтэ. И.Н. Барахов ити сырыытыгар бэйэтин этэрээтин кытта Үөһээ Бүлүүгэ (Куорамыкыга) кэлэн норуот былааһын тэрийиигэ эмиэ улахан үлэни ыыппыта.

Хомойуох иһин, Совет былааһа уһуннук үлэлээбэтэҕэ. 1918 сыл атырдьах ыйыгар сууларыллыбыта. Саха сирин үрдүнэн Колчак былааһа бүрүүкээбитэ. Ити кэмтэн ыла дьиикэй реакция уонна үрүн гвардеецтар харса-хабыра суох террордааһыннарын балаһата сағаламмыта.

Биһиги улууспутугар сага былаас кылгас кэмнэ үлэтэ-хамнаһа дьон-сэргэ билиитигэр тахсыбыта: бу былаас ким диэки турарын; кими көмүскүүрүн дьонно-сэргэҕэ арылхайдык көрдөрбүтэ.

Советскай былаас сууллаатын кытта, сонно тута баттаһан, общественной оттоонунна анаан баайдартан актанын ылыллыбыт сирдэри баайдар төттөрү апчарыйан ыла охсубуттара. Ити чаччы норуот былааһын уонна большевиктар иһин саамай бастын уонна күүстээх агитациянан буолбута.

Ол эрэри Колчак кэмэ өр үйэлэммэтэҕэ. 1919 сыл ахсынньы ыйга сууларыллыбыта. Советтар былаастара эмиэ чөлүгэр түһэн барбыта. Бары сирдэргэ революционнай комитеттар тэриллибиттэрэ. Тҕа сирдэригэр санардыы тэриллибит партийнай, комсомольскай ячейкалар ситэ күүһүрэ иликтэрэ. Нэһиликтэргэ сүрүн тэрийэр, салайар күүһүнэн **ревкомнар** буолбуттара. Оччолорго нэһиликтэр ревкомнарын чилиэннэрэ, советскай былааһы олохтоһор, бөҕөргөтөр иһин бэриниилээхтик үлэлиллэрэ. Баайдар, үйэ-саас тухары сабардаан олоһорбут ходуһа сирдэрин сороһун былдьатан, урут хаһан да билбэтэх нолуоктарын сүгэн, улаханлык соһуйбуттара. Дүллүкүгэ тэриллибит ревком бастакы председателинэн **Герасимов Василий Герасимович** (Дьаллыыска) ананан үлэлээбитэ.

2. Гражданской сэрии дуораана (1921-1922 сс.)

Бары сирдэргэ 1919-1921 сылларга Совет былааһа туругуран, олохтоох нэһилиэнньэ нус-нас олоһун-дьаһаһын, дьэ үчүгэйдик онгостон истэһинэ, 1921 сыллаахха күһүн Охотскайынан уонна Верхоянскайынан үрүн баандалар иһэллэрин, онон Саха сиригэр эмиэ улахан куттал суоһаабытын туһунан сурах иһиллибитэ. Саха сиригэр Совет былааһын өрүһүүгүтэ Центросибирь улахан көмөнү онорон 1921 сыл бүтүүтүгэр Иркутскайтан Каландаришвили командующайдаах хас да этэрээти ыыппыта.

Үөһээ Бүлүү улууһугар кыһыл дружинаны тэрийэр туһунан боппуруос кулун тутар ый бастакы анарыгар туруоруллубута. Дружина командирынан народной судьуйа А.А.Дягилев, көмөлөһөөччүтүнэн волревком председателэ А.П. Павлов анаммыттара. Дружина чилиэнин ахсаана 33 киһиэхэ тийбитэ. 1922 сыл муус устарга бандьыттар Бүлүүттэн Үөһээ Бүлүү диэки иһэллэрэ иһиллибитэ. Конон Никифоров баандата ыам ыйын 3 күнүгэр Үөһээ Бүлүүнү (Куорамыкыны) ылбыта. Үөһээ Бүлүү дэриэбинэтэ кураанах кэриэтэ көрсүбүтүттэн абатыйбыт бандьыттар ыаллары анар кырыытыттан түүрөйдээбиттэрэ. Кыһыл дружинниктары тутаттаан өлөртөөбүттэрэ. Үөһээ Бүлүү уонна Үөдүгэй улуустарыгар (Үөһээ Бүлүү сирин Бүлүү эбэ уна уонна ханас өтгүлэринээҕи сирдэрэ 1911-1912 сс. 2 улууска хайдыбыта) бандьыттар анардастыы айбардаан олодохторуна Пясталов кыһыл этэрээтэ Үөһээ Бүлүүгэ ыам ыйын 18 күнүгэр кэлбитэ. Этэрээт иһэр сураһын истээт бандьыттар атахха биллэрбиттэрэ. Кыһыллар этэрээттэрэ 2 хоноот Бүлүүгэ ааспытара. Этэрээт Чыбыыда үрөҕэ халааннаан, ыам ыйын 22 күнүгэр Үөһээ Бүлүүгэ төннөргө күһэллэбитэ. Пясталов этэрээтэ Бүлүүгэ киирээри бэлэмнэммитэ, ол кэмнэ Ньурба гарнизона баандалар төгүрүктээһиннэригэр түбэспитин туһунан биллэри иһэллэрэ. Онон бэс ыйын 12 күнүгэр кыһыл этэрээт Ньурбаҕа барбыта. Ньурба төгүрүктээһинтэн босхоломута. Өстөөхтөр, улахан утарсыыны онорбокко чугуйан биэрбиттэрэ. Пясталов этэрээтэ Ньурбаҕа 50-ча дружиннигы хаалларан баран эмиэ Үөһээ Бүлүүгэ төннүбүтэ. Ити кэмнэ Дьокуускай, Бүлүү кыһыл буолбуттары истэн бандьыттар хааһылара хойдон барбыттара. Пясталов этэрээтэ Ньурбаттан төннүбүт сураһын истэн бандьыттар эмиэ күрээбиттэрэ. Ити кэмнэ Үөһээ Бүлүүгэ «Диктатор» борохуотунан 250 киһилээх И.Я. Строд этэрээтэ кэлбитин уонна салгыы Сунтаарга ааһыахтааһын туһунан үөрүүлээх сурах иһиллибитэ. И.Я. Строд этэрээтэ Үөһээ Бүлүүгэ от ыйын 14 күнүгэр кэлбитэ, Сунтаарга тийэн үрүн баандалары бүтэһиктээхтик эспитэ. Бандьыттар дьыалалара таннастыбытын билэн, итинтэн ыла төбөлөрүн өрө көтөхпөтөхтөрө, биир-биир бытанан, бүгэн, симэлийэн хаалбыттара.

Дүллүкүгэ, Үөдүгэй улууһугар бандьыттар айбардыыр кэмнэригэр 1922 сыл муус устар, ыам ыйдарыгар, Конон Никифоров – Тонус (Куонаан бандьыт) 30-ча киһилээх этэрээтэ Балаҕан Көлүөҕэ ааһан иһэн быстах кэмнэ түһүүлэнэн сылдыбыт. Кинилэр аһылыктарыгар ол кэмнэ элбэх сүөһүнү ыаллартан хомуйтаран сиэбиттэр. Ол сағана Балаҕан Көлүөҕэ олохтоох Сэмэн Санников-Сылланай Сэмэккээн Хомустаах Доҕордуурдартан ииттибит уола Санников Спиридон Семенович-Эһэ Харах кинээһигэр Бааһынаанна иккитэ киирэ сылдыбыт уонна бандьыттары утуйа сыттаһтарына өлөртүөм диэн көрдөспүтүн, «сыһа тутуннахына алдьархай тахсыа» диэн көнүллээбэтэх. Бандьыттар Балаҕан Көлүөҕэ 2 комсомол оҕолору Варвариков Михайлы, Дорофеев Захары тутаттаан аҕалан онкучахха уга сыттаһтарына, III Үөдүгэй быһпсай кинээһэ Дяриков Федор Алексеевич истэн кэлэн быһаабыт. Онон бандьыттар Дүллүкүгэ хааны-сиини тохпокко, олохтоохтору олус түүрөйдээбэккэ кэлэн ааспыттара дииллэр. Ол ыарахан күннэргэ авторитеттаах, сытыы-хотуу, үөрэхтээх ыччат дьон үкэ кыһыл бартыһааннар этэрээттэригэр киирбитэ. Олохтоох дружина салалтата бандьыттар эбии сэбилэммэттэрин ситиһэр уонна олохтоох баайдар бандьыт этэрээтин тэринэр түбэлтэлэригэр, ону харыстыыр наадаттан нэһиликтэртэн сааны барытын хомуйан Ньурба дружинатыгар ыыппыттара. Онтон ким да диэки буолартан туттуммут дьон, ыал аҕалара, бандьыттар кэлэр-барар, сыбытыгыр кэмнэригэр, күүстэринэн да үрүн баандаларга холбуохтара диэн дыксинэн, онно-манна саһан сылдыбыттара.

Олохтоох нэһилиэнньэ бандьыттар билбэттеринэн-көрбөттөрүнэн кыһылларга туох кыалларынан көмөнү онорбута, Советскай былааны ис сүрэхтэн сөбүлээбитин көрдөрбүтэ. Олохтоох баайдар нэһилиэнньэ дьиннээх дьыалатыгар кыһыллары өйүүрүн, бандьыттары абааны көрөрүн билэр буолан итинник сорунууну онорботохторо. Кыһыллар дружиналарыгар уонна партизанскай этэрээттеригэр сылдыбыт 9 киһи:

1. Абалаев Иван Семенович – Дьалгы
2. Алексеев Иван Васильевич – Килэн
3. Быччаев Афанасий Михайлович
4. Васильев Иван Никифорович – Кынарары Уйбаан
5. Захаров Георгий
6. Струкин Алексей Прокопьевич – Ньолбо
7. Харабаев Иван Егорович – Муос Хараабай
8. Бойлохов Иван Федотович
9. Санников Спиридон Семенович – Эһэ Харах

Струкин
Алексей Прокопьевич

Харабаев
Иван Егорович

Бойлохов
Иван Федотович

✓ **Санников Спиридон Семенович – Эһэ Харах.** Балаҕан Көлүйэҕэ олохтоох Сылланай Сэмэккээн Хомустаах Доҕордуураптартан ииттибит уола. Бандьыт саҕана Балаҕан Көлүйэҕэ Конон Никифоров баһылыктаах 30-ча киһилээх бандьыттар этэрээттэрэ кэлэн түһүүлэммит. Аһылыктарыгар элбэх сүөһүнү ыаллартан хомуйтаран сиэбиттэр. Санников С.С. – Эһэ Харах бандьыттарга киирэн-тахсан, нууччалыы-сахалыы кэпсэтэн «бэйэ киһитэ» буолбут. Түүнүгэр кинээнигэр Бааһынаанна иккитэ киирэ сылдыбыт: «Быстах төрдө-ууһа суох дьон, хамандыырдарын кытта биир киһилии киһилээхтэр, олору киирэн өлөртүүм, оччоҕо саллааттара атах балай куотуохтара, көнүллээ», - дьэн көрдөспүт. Ону кинээһэ: «Кэннилэриттэн хас отут киһи кэлэрэ биллибэт уонна эйиигин кытта киирсэр киһим суох, соҕото буун киирэннин сыһа тутуннаххына алдьархай буолуо, барыбытын кыргыахтара», - дьэн көнүллээбэтэх. Бандьыттар Ньурбаҕа хотторон төннөллөрүгэр Таппаҕа суолга тоһуйбут уонна эппит: «Куһаҕаттар куһаҕан курдуктар, ытаах-бытаах айанныылар, ытарга табыҕа суох», дьэн ыппатах. Спиридон-Эһэ Харах норуокка «ороспуой» дэннэр да, кини бэйэтин дойдутун-сирин дьонугар, урууларыгар-аймахтарыгар үчүгэй сыһыаннааҕа. Ол курдук иппит аҕата Сэмэккээн төрөппүт кыһын атаҕастыра бэрдин, киһилии туппатын иһин кыһа аҕатын өлөрөн кэбиспит, утуйа сыттаҕына төбөтүн сүгэнэн охсон. Ону аймахтара аны кыһы бэйэтин өлөрөөрү сырыттаһтарына, убайа Эһэ Харах быһаан ылбыт уонна күрээпит. Онон кыыс атын сиргэ баран киһи буолбут. Бодойбо курдук дьалхааннаах, ыраах сиргэ тэлэһийэ сылдьан, бэйэтин кыанар күүстээх-күдэхтээх киһи хайдах киһиэхэ атаҕастата сылдыай, онон энин-дүһүн баар буолбут буоллаҕына да, оччотооҕу кэм олоҕун ирдэбилэ, охсуута буолуон сөп. Онон Санников Спиридон Семенович – Эһэ Харах былаас былдыаһытын бириэмэтигэр үөскээн-төрөөн олох дьалхааныгар кыттыгастаах, өйүнэн-санаатынан дойдутун, дьонун-сэргэтин дьэки үтүө санаалаах этэ дьэн партизанскай хамсааһын кыттыылааҕа диибит.

Түмүктээн эттэххэ, инники суруллубут аҕыс бартыһааннар тустарынан матырыйаал 2005 сыллаахха тахсыбыт «Дүллүкү нэһилиэгэ» кинигэҕэ биографиялара суруллубутунан ахтыллыбатылар.

3. Нэһилиэк олоҕун сүрүннээччи, тэрийээччи – партийнай тэрилтэлэр

Оройуоммут партийнай тэрилтэтин историята, урут Бүлүү уокуругар киирэрбитинэн, Бүлүү партийнай тэрилтэтин кытта ыкса сибээстээх. Ол курдук, 1835 сыллаахха диэри улууспут нэһилиэктэригэр баар партийнай ячейкалар Бүлүү райкомунан салайтараллара.

1920 сылга Бүлүү уокуругар социал-демократтар ыһыллаһас соҕус холбоһуктаах тэрилтэлэрэ баара. Ити сыл бэс ыйын 28 күнүгэр Бүлүү большевиктарын бөлөҕө муньахтаан, тус бэйэлэрин партийнай тэрилтэлэрин тэрийэргэ быһаарыммыттара. Бастакы тэрээһин муньаҕы партия Саха сиригэр тэрийэр бюротун чилиэнэ Аржаков Степан Максимович 1920 сыл от ыйын 20 күнүгэр салайан ыппыта. Бу тэрээһин муньах партия Саха сиригэр тэрилтэтин Бүлүүтэҕи бөлөбүн үөскөспүтэ уонна кини маннайгы чилиэннэрин бигэргэспитэ. Бастакы партийнай тэрилтэ секретарынан М.В. Ксенофонов (Мегежекскэй) талыллыбыта.

1921 сылтан саҕалаан Бүлүү уеһын араас муннуктарыгар партийнай ячейкалар тэриллэн барбыттара.

Үөһээ Бүлүүгэ, Куорамыкыга, бастакы партийнай ячейка 1921 сыллаахха сэттиньи ыйга тэриллибитэ. Ячейка маннайгы секретарынан П.И. Расторгуева талыллыбыта.

Иккис партийнай ячейка I Үөдүгэй улуугар, Далырга, 1923 сыл атырдьах ыйын 12 күнүгэр тэриллибитэ. Бастаан партия комсомолу кытта холбоһуктаах этэ, туспа ячейка 1925 сыллаахха тэриллибитэ. Ячейка бастакы секретарынан Трофим Муралов (III Үөдүгэй, Үрэн) талыллыбыта. Т. Муралов икки оҕолооҕо. Кыыһа Ульяна Трофимовна кэлин Аҕа дойду сэриитин кыттылааҕа Томскай Т.В. кэргэн тахсан 10 оҕоломмота: 9 кыыс, 1 уол. У.Т. Муралова (Томская) тыыл ветерана, Герой ийэ, быткомбинат бастын үлэһитэ этэ.

1926 сыл алтынньы 22 күнүгэр партия комсомолу санардыллан тэриллибитэ. Ячейка састаабыгар 3 партия чилиэнэ уонна 2 кандидаттар кирибиттэрэ (секретарь Д.И. Донской). Дмитрий Иванович 1928 сыллаахха партия Саха уобаластааҕы комитетын чилиэнинэн талыллыбыта.

Бастакы партия комсомолу нэһилиэнньэ ортотугар сана экономической политиканы өйдөтүүнэн, ачыктааһынна түбэспит нэһилиэнньэҕэ, кыһыл дружиналарга аһы-үөлү хомуйуунан, ыччаттар уонна дьахталлар ортолоругар тэрээһин үлэни сөргүтүүнэн, нолуок политикатын олоххо киллэринэн о.д.а. социальной хайысхалаах боппуруостарынан дьарыктаммыттара. Партия комсомолу көбүлээһиннэринэн культура кииннэрэ – ааҕар балаҕаннар аһыллыбыттара. Онтон салгыы ликбезтэр (үөрэхтээһин) пууннара тэриллибиттэрэ.

1922 сыллаахха бандьыттааһын күөрэйбитигэр, партия комсомолу партизанскай этэрээттэри тэрийбиттэрэ, нэһилиэнньэ ортотугар сөптөөх өйдөтөр үлэни ыытаннар эр дьон сыты-хотуу өттүн Кыһыл дружинаҕа киллэрибиттэрэ.

Өскөтүн «байаннай коммунизм» саҕана партия комсомолу үлэлэрин ньымалара анаардас бирикээскэ, хамаандаҕа олоҕурбут эбит буоллаҕына, 1927–28 сыллартан саҕалаан үлэ стилэ өйдөтүүгэ, итэҕэтигэ көһөн барбыта. Партия комсомолу иннилэригэр сүөһү иитиитин, сир оноруутун тупсаран тыа хаһаайыстыбаларын бородуукталарын элбэтии сорууга туруоруллубута. Дьаданылар ортолоругар хардарыта көмөлөсүһүү комитеттара тэриллибиттэрэ, итэҕэлтэн akkaастаны саҕаламмыта, «ыраас олох иһин» хамсааһын тэнитиллибитэ. Партия комсомолу дьон-сэргэ ортотугар өйдөтөр, итэҕэтэр үлэлэрин түмүктэрэ 1928-1929 сылларга ытыллыбыт бөдөн политической-хаһаайыстыбаннай хампааннаҕа биллибиттэрэ. Бу сылларга сири иккистээн түнэтии барбыта. Онно дьаданылар комитеттара, комсомол чилиэннэрэ быһаччы кыттыбыттара, кинилэр кылаассабай өйдөрө-санаалара чаччы бөҕөргөөбүтэ көстүбүтэ, сири түнэттии эйэ дэмнээхтик, улахан утарсыыта суох ытыллыбыта.

1929 сыллаахха партия комсомолу босхоломмут секретардар көрүллүбүттэрэ.

1920-с сыллар бүтүүлэригэр 40-с сыллар сажаланыларыгар Дүллүкү нэһилиэгин сиригэр-уотугар бөдөн нэһилиэнньэлээх пууннарга бастакы партия чилиэннэрэ комсомолецтар ортолоруттан үүнэн тахсыбыттара. Ол курдук, бастакы коммунистарынан буолбуттара: Узнаев Макар Ксенофонович (Арбанда), Федоров Макар Иванович (Дүллүкү), Быччаев Афанасий Михайлович (Дэди), Чомпуков Илларион Васильевич (Дэди), Ноговицын Иван Иннокентьевич (Дэди), Герасимов Захар Матвеевич (Дэди), Яковлев Николай Спиридонович, Лебедкин Гаврил Васильевич (Хомустаах), Лебедкин Иван Петрович (Хомустаах), Васильев Иван Никифорович – Кыннары Уйбаан, Струкин Алексей Прокопьевич – Ньолбо (Дэди), Бойлохов Иван Федотович – Чобуохай (Дэди).

Отутус сыллардаахха партийнай тэрилтэлэр ахсаан өтүнэн элбээбиттэрэ, састааптара бөһөргөөбүтэ. 25 партийнай тэрилтэ 89 коммунистаах оройуоннаабы тэрилтэтэ үөскээбитэ. Партийнай тэрилтэлэр үлэлэрин эйгэтэ биллэрдик кэнээбитэ, колхозтары тэрийиини таһынан коммунистары, комсомолецтары политической иитии, нэһилиэнньэни үөрэхтээһин, кадрдары аттаран туруоруу о.д.а. боппуруостарынан утумнаахтык дьарыктанан барбыттара.

1935 сыллаахха, Үөһээ Бүлүү туспа оройуон буолбутунан, БСК(б)П Үөһээ Бүлүүтээҕи райкома тэриллитэ, бастакы секретарынан Гаврил Герасимович Перевалов талыллыбыта.

Райком хара маннайгыттан сэбиэскэй, хаһайыстыбаннай, суут-сокуон, социальнай-культурнай о.д.а. общественной органнары тэрийиигэ, кинилэри кадрьан хааччыйыга күүскэ ылсыбыта. Оройуон тэриллээҕиттэн сэрии сажаланыар диэри колхозтары тэрийиини ситэри, бөһүөлөктээһини сажалааһын, оскуола, эмп, культура тэрилтэлэрин сүһүөбэр туруоруу, нэһилиэнньэни өй-санаа өтүнэн уһугуннары, иитии үлэтин партия райкома сүрүннээбитэ уонна быһаччы салайбыта.

Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэрии сажаланыта бу тэрилтэлэр тэрээһин да, идейнэй буһуу-хатыы да өтүнэн чахчы бөһөргөөбүттэрэ.

1941 сыллаахха, сэрии бастакы күннэригэр, партия райкома тэрийэр-хаһайыстыбаннай, өйдөтөр-политической үлэтин байыаннай кэм ирдэбиллэригэр сөп түбэһиннэрэн уларыта туппута, нэһилиэнньэ өйүн-санаатын, күүһүн-күдэҕин өстөөбү үлтүрүтүүгэ туһайбыта. Оройуон партийнай-советской актыыба бэс-атырдыах ыйдарыгар 3 төгүллээн тыаҕа маассабайдык тахса сылдыбыттара.

Миэстэтигэр агитатордары, коммунистары, комсомолецтары туһанан, Германия тоҕо тарпыт сэриитэ халабырдааһын, сэбиэскэй норуот охсуһуута кырдыктааһын туһунан нэһилиэнньэҕэ ылыннарылаахтык өйдөппүттэрэ.

Кыһыл Армия кэккэтигэр бастакы барыга 1941 сыллаахха дьон чулуута, бастына ынырыллыбыттара. Олор ортолоругар бастакы барыга 8 коммунист, 40 комсомолец, 34 агитатор хабыллыбыттара. Фронна барбыттары кырдыаҕастар, оҕолор, дыахталлар солбуйбуттара, үгүстэр 2-3 киһи үлэтин толорбуттара. Сэриигэ ынырыллыбыт коммунистар бастынтан бастыннара партия кэккэтигэр киирэн иһэллэрэ.

Сэрии ыар сылларыгар аас-туор олох, ачыктааһын, хоргуйуу баара да, оҕо-дьахтар, кырдыаҕастар тынааһыннаах үлэлэрин түмүгэр тыа хаһайыстыбата улаханник айгыраабатаҕа. Оттоонун кээмэйэ да намтатыллыбатаһынан сүөһү-ас даһаны куһаҕана суох туруктааҕа. Бурдук, оҕуруот аһын ылыы орто сыллар сиздэринэн этэ.

Тыылга үлэлээччилэр түүнү-күнү билиммэккэ Кыайыы туһугар үлэлээбиттэрэ. Ол кэмгэ тыылга үлэни-хамнаһы тэрийээччинэн, көбүлээччинэн партийнай тэрилтэ буолбута.

Сэрии бүтээтин кытта норуот хаһайыстыбатын чөлүгэр түһэри, колхозтар, совхозтар экономикаларын бөһөргөтүү, дьону-сэргэни түмүү, үгүс үтүмэн үлэ ситиһиилэрэ – бары партийнай тэрилтэлэр көбүлээһиннэринэн, хонтуруоллааһыннарынан барбыта.

Сэрии кэмигэр, 1942 сыллаахха, БСК(б)П чилиэнигэр быһа киирбит Федоров Макар Иванович 1946 сыл саҕатыгар дойдутугар кэлбитэ уонна 5 сыл курдук Дүллүкүгэ соҕотоҕун коммунист буолан сылдыбыта. Оттон атын сиртэн оскуолаҕа үлэли кэлбит Павлов Михаил Григорьевич 1951 сылтан партийнай ячейка секретара буолбута. Партия чилиэттэрэ Федоров М.И., Прокопьев Прокопий Степанович (оскуола директора), Алексеев Петр Семенович,

Чуллургасов Григорий Алексеевич (колхоз председателэ) уонна кандидаттар Оконосова Анна Алексеевна, Михайлова Мария Алексеевна (иккиэн учууталлар) партийнай ячейка чилиэттэрэ буолбуттара.

Кэлин сыахтаагы партийнай тэрилтэ бюротун секретардарынан үлэлээбиттэрэ: Яковлев Николай Никитич, Кононов Василий Евсеевич, Струкин Алексей Алексеевич, Алексеев Петр Семенович, Кононова Анна Федоровна, Афанасьев Петр Пудович, Васильев Сергей Михайлович, Сергеев Яков Григорьевич, Филиппов Семен Федотович, Михайлова Татьяна Елисеевна, Трофимова Варвара Филипповна, Федоров Анатолий Макарович, Николаев Владимир Николаевич о.д.а. айымнылаахтык үлэлээбиттэрэ, дьон убаастабылын ылбыттара.

4. Комсомольской тэрилтэлэр уонна ыччат үлэтэ нэһилиэк олоҕор-дьаһаҕар

Үөһэ Бүлүү улуугуар комсомольской тэрилтэ үлэтин бастакы хардыылара (1920-1940 сс.)

Советскай былаас сылларыгар ыччаты комсомол салайара, иитэрэ, үлэҕэ-хамнаска үөрэтэрэ. Советскай ыччат инники күөһүнэ иһэр этэрээтин, комсомольскай тэрилтэлэри тэрийии Улуу Октябрьскай Социалистическай революция кыайытын кытта сибээстээх. 1918 сыллаахха төрүттэммит ЫБСЛКС 90 сыллаах албан ааттаах историята үгүс көлүөнэ дьон олон ааспыт сырдык, ыраас, эдэр саас өйдөбүлүн сүрэхтэригэр ингэрбит кэрэ кэмнэрэ этэ. Урукку көлүөнэ ыччат саамай бастына, үчүгэй үлэлээх, үөрэхтээх, бэрээдэктээх, актыыбынай өттө 14-28 саастарыгар чилиэнинэн ылыллаллара. Эрчимнээх эдэр саас үлэҕэ, үөрэххэ, үрдүк ситиһиилэргэ угуйара.

Бүлүүгэ бастакы комсомольскай ячейкалары олохтуур уезтаагы тэрийэр комитет үлэтин БРКС губбюротун инструктордара Д.С. Жиркова, М.Г. Потапова 1920 сыллаахха саҕалаабыттара. Ити бириэмэҕэ үлэлээбит биллиилээх большевиктар С. Аржаков, М. Мегежекскэй, С. Гоголев ыччат ортотугар үлэҕэ улахан болҕомтону уураллара.

Үөһэ Бүлүүгэ 1921 сыл олунньу ыйга бастакы комсомольскай ячейка тэриллиттэ. Ону көбүлээччилэринэн К. Павлов, Г. Емельянов этилэр. Д.И. Донской (Чөрөктүүрөп) Далырга (I Үөдүгэйгэ) бастакы комсомольскай ячейканы ити сыл тэрийбитэ уонна бастакы секретарынан үлэлээбитэ. Бастакы комсомолецтарынан Николай Винокуров, Никифор Иванов (Ханды), Василий Долгунов, Захар Дорофеев, Дмитрий Донской буолбуттара. Кинилэр комсомольскай ячейкаларга нэһилиэнньэ ортотугар киэн өрүттээх үлэни ыыппыттара. Партия, советскай былаас политикатын, Ленин үөрэбин сырдаталлара, араас митиннэри, концерттары тэрийэллэрэ. Үөрэнээччи ыччат ортотугар үөрэнээччилэр советтарын, культурнай-сырдатар комиссиялары салайаллара, сырдатар-өйдөтөр үлэни киэнник ыыталлара.

1922 сыл муус устар ыйга Далырдаагы комсомольскай ячейканы бандьыттар үрэйбиттэрэ. Ол курдук, Никифор Иванов (Ханды), Николай Винокуров Хохочойго бандьыттар тоһуурдарын кыргыһытыгар хорсуннук сэриилэһэн өлбүттэрэ. Василий Долгунуу Ыйыласка бандьыттар кыыллыы сэймэктээн өлөрбүттэрэ. Онтон Дүллүкүгэ Балаҕан Көлүөҕэ Куонаан бандьыт икки комсомол уолаттары: Михаил Варвариковы, Захар Дорофеевы туттартаан аҕалан, муустаах онкучахха уга сыттаҕына, III Үөдүгэй быһпсай кинээһэ Дяриков Федор Алексеевич истэн Дээр Балаҕаннааҕыттан кэлэн быһһаталаабыт. «Бу мин хамначчыттарым, ону ыыталаан. Чолоҕордор, баран сүөһүгүтүн көрүн!» диэн күргүйдэтэлээбит. Дьингэр, кини олох да хамначчыта суох эбит уонна барарыгар «Эниги кэлбиккитинэн, мин кинээс курдук санана сылдабын, онон наадаҕытын миигиттэн ыйытар буолун», – диэбит. Онон уолаттар өлөр өлүүттэн мүччү түһэн, үтүө киһи көмөтүнэн бос-

холоммуттар. Ити кэмнэ Захар Дорофеев Дэдинэн, Эгэйнэн (III Үөдүгэй) комсомольскай ячейка секретарынан үлэлиирэ. Захар Иванович Урук оҕонньордоох үөрэхтээх уоллара этэ. Кини биир дойдулаабын Гаврил Рожины кытта марксистскай куруһуокка кыттыбыттарын иһин Иркутскайдаабы духовнай семинарияҕа үөрэнэ сырыттахарына уураппытара, онон дойдуларыгар төннөн кэлбиттэрэ уонна үөрэхтээх ыччат быһыытынан дьонно-сэргэҕэ биллибиттэрэ. Уолаттар иккиэн ээрдэригэр өлбүттэрэ. Захар – Локуйаанна, Гаврил – Этэрбэскэ көмүллэ сыталлар. Ганя Рожин өлөн, көмүллэригэр Этэрбэс илин баһыгар, Баллааттар кинээс анаан-минээн тийэ сылдыбыт уонна хоруобун ииннэ түһэрээри турдахтарына: «Үөдүгэйгэ, дьэ күн ыраастык тахсыаҕа», диэн баран кириэстэммит. Ол аата, урукку кыахтаах баай дьон уонна дьаданылар интэриэстэрин көмүскүүргэ туруммут дьон икки ардыларыгар сөбүлэспэт буолуу, утарыта турсуу, кылаассабай охсуһуу баара көстөр. Ол Рожиннар аймахтара Тарасова Мария Сергеевна – Герой ийэ, 11 оҕо ийэтэ, 98 саастаах, сиэннэр, хос сиэннэр эбэлэрэ, халын аймах Чоросовтар бас-көс тутуох киһилэрэ.

Үрүн бандыыттар үрэйбит Далырдаабы комсомольскай ячейкаларын хаттаан сэргүтүү 1922 сыллаахха күһүннүттэн саҕаламмыта. Биирдиилээн эдэр ыччат комсомолга Бүлүүнэн, Үөһээ Бүлүүнэн араас үлэҕэ сылдьан кирибиттэрэ.

1923 сыл 1 Үөдүгэй нэһилиэгэр тэриллибит партийнай ячейка (секретарь Донской Д. – Чөрөктүүрүп), көмөлөһөөччүлэринэн кинилэр сана кирибит чилиэннэрэ комсомолецтар буолбуттара.

Федоров
Макар Иванович

Герасимов
Захар Матвеевич

Дүллүкү территориятын сиригэр олорор Дэдиттэн Дорофеев Захар Иванович. Үрэнтэн Узнаев Макар Ксенофонович, Дүллүкүттэн Федоров Макар Иванович, Хомустаахтан Дойдуков Василий Иванович Далырдаабы партийнай ячейка үлэтигэр активнайдык кыттыбыттара. 1923 сылга комсомолецтар ахсааннара салгыы эбиллибитэ. Ол курдук Арбандаҕа, Үрэннэ, Дэдигэ комсомол кэксэтигэр эдэр сытыы уолаттар, кыргыттар кирибиттэрэ: Дэдигэ – Быччаев Афанасий Михайлович, Чомпуков Илларион Васильевич, Ноговицын Иван Иннокентьевич, Герасимов Захар Матвеевич, Яков-

лев Николай Спиридонович, Хомустаахха – Лебедкин Гаврил Васильевич, Лебедкин Иван Петрович комсомолтан коммунистическай партия чилиэннэринэн ылыллыбыттара.

Гражданскай сэрии уота-күөһэ уураабытын кэннэ сыл аайы комсомольскай ячейкалар кэксэлэрэ ханаан испитэ. Холобур, 1926 сылга Үөһээ Бүлүүтээҕи комсомольскай тэрилтэҕэ 168 чилиэн, 19 чилиэннэ кандидат учуокка тураллара.

1935 сыллаахха Үөһээ Бүлүү оройуона Бүлүү оройуонуттан арахсан, 16 нэһилиэги түмэр, 42 тыһыынча кв. километр иэннээх туспа оройуон үөскээбитэ. Оччолорго комсомольскай ячейкалар маннайгы сүһүөх комсомольскай тэрилтэлэргэ уларытыллан тэриллибиттэрэ. Комсомол райкомун бастакы секретарынан Е.Я. Пахомов быыбардаммыта.

Ити кэмнэ оройуон комсомольскай тэрилтэлэриттэн 118 киһи агитатордарынан үлэлээн, нэһилиэк ортотугар агитационнай-маассабай, иитэр-өйдөтөр үлэлэргэ кыттан, бытархай хаһаайыстыбалар колхозтарга кириэллэригэр олук уурсубуттара. Саха сиригэр комсомолун тэрийии төлөттөөх революционер М.К. Аммосов аатын кытта ыкса сибээстээх. Кини төһө да улахан политическай уонна государственнай үлэҕэ сырыттар, туох ханнык иннинэ ыччат дьон дьылҕатыгар ыалдьара. Кинилэрдиин мэлдьи алтыһара, кэпсэтэрэ, сүбэ-ама биэрэрэ уонна ыччат, комсомол оҕолор кэскиллэрэ сырдык буолуоҕар бигэ эрэллээҕэ. Дойдуга **1929** сылтан колхозтары тэрийии саҕаламмыта. Ол иһигэр, билинни Дүллүкү нэһилиэгин сиригэр-уотугар, 30-с сыллар саҕаланыларыгар 5 колхоз тэриллибитэ. Оччотооҕуга комсомолец-

тар ити колхозтарга активнайдык чилиэни-
нэн киирбиттэрэ, тутаах үлэлэргэ агыттарга
холобур буолардыы, туруулаһан эрчимнээх-
тик үлэлээбиттэрэ. Дүллүкү нэһилиэгин эдэр
ыччата Федоров Макар Иванович Бүлүү куо-
ратыгар сылдьан 1930 сыллаахха комсомол-
га киирбитэ уонна дойдутугар 1931 сыллаах-
ха бастакы общественной тэрилтэни - комсо-
мольскай ячейканы тэрийбитэ. Бастакы ком-
сомолецтар:

1. Федоров Макар Иванович
2. Алексеева Александра Васильевна
3. Алексеева Ульяна Васильевна
4. Анисимова Павла Афанасьевна
5. Иванова Мария Ивановна
6. Михайлова Ульяна Васильевна
7. Николаев Кирилл Лаврентьевич
8. Павлов Петр Пудович
9. Хогурова Марфа Титовна-Арбанда

Сотору Арбандаҕа эмиэ комсомольскай ячейка тэриллиттэ, секретарынан Узнаев
Макар Ксенофонтович (кэлин Аҕа дойду сэриитигэр геройдуу охтубута) Арбанда буолбута.
«Арбанда» колхозка комсомолу тэрийбит киһинэн эдэр сааһыгар өлбүт учуутал Петрова
Мария Прокопьевна этэ. Маннайгы комсомолецтар ортолоругар бааллара:

1. Узнаев Макар Ксенофонтович – секретарь
2. Иванова Екатерина Константиновна
3. Константинов Андрей Иванович
4. Абрамов Прокопий Алексеевич
5. Егоров Василий Васильевич
6. Петрова Мария Прокопьевна (тэрийээччи)
7. Хогурова Марфа Титовна
8. Васильев Сергей Михайлович
9. Матвеев Михаил Иванович
10. Мойоготтуров Иннокентий Петрович
11. Чусовской Алексей Алексеевич
12. Чусовской Гаврил Алексеевич

Бу комсомол уолаттар Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэриигэ
кыттыбытара.

Ити кэмнэ 1938 сылтан дойду үрдүнэн стахановскай хамсааһын тэ-
нийбитигэр комсомолецтар киэн кыттыыны ылбытара. Оройуонна
маннайгы ыччат-комсомольскай коллектива «Арбанда» колхозка
1940 сыллаахха тэриллиттэ. Комсомольскай секретарь Узнаев М.К.
эбит. Коллектив салайааччытынан Хаччагаева Марфа Никитична
1938-1947 сс., Саха АССР Үрдүкү Советын депутатынан талыллан
үлэлээбитэ, «Саха АССР 15 сыла» значогунаан наҕараадаламмыта.
Ити колхозтан Константинов Константин Константинович 1939 сыл-
лаахха хашпыыста үрдүк үүнүүтүн ылан Москваҕа тья хаһаайыстыба-
тын быыстапкатыгар кыттан, быыстапка боруонса мэтээлин ылар
чиэскэ тиксипитэ. Ити кэмнэ оройуон 28 ыччата социалистическай
эбэһэтэлистибэ ылынан үлэлээбиттэрэ, ол иһигэр Дүллүкү ыччат-
тара, комсомолецтара эмиэ бааллара.

*Анисимова
Павла Афанасьевна*

*Хогурова
Марфа Титовна*

*Хаччагаева
Марфа Никитична*

1938-1940 сылларга ыччаты технической үөрэхтээһиннэ комсомоль-скай ячейка секретардара Арбандаҕа – М. Уznaев, Дүллүкүгэ, «Кыһыл сирдьит» колхозка – М. Федоров үгүс өрүттээх үлэни ыһпыттара. Ити бириэмэҕэ комсомолецтар элбээн, ячейкалар үксээн сана комсомол секретардара баар буолбуттара. Ол курдук оччотооҕу секретардарынан үлэлээбиттэрэ:

Дүллүкүгэ – Семенов Федор Семенович, Михайлова Мария Алексеевна;

Арбандаҕа – Уznaев Макар Ксенофонович, Чусовской Алексей Алек-сеевич, Федорова Евгения Титовна, Николаева Елизавета Гаврильевна;

Үрэнгэ – Иванов Василий Данилович;

Фрунзеҕа – Яковлева Федосия Спиридоновна, Устинова Ксения Ивановна, Дугдуюнов Михаил Сергеевич;

*Дугдуюнов
Михаил Сергеевич*

*Михайлова
Мария Алексеевна*

*Николаева
Елизавета Гаврильевна*

*Алексеев
Петр Семенович*

Аҕа дойду Улуу сэриитигэр Үөһээ Бүлүү оройуонуттан 1877 киһи ыһырыллыбыта. Бастакы ыһырыкка үксэ эдэр ыччат, комсомолецтар, дьон чулуулары барбыттара. Ол иһигэр Дүллүкүттэн 190 киһи барбыта. 1941 сыллаахха оройуонна 551 комсомолец учуокка турара, онтон 1946 сыллаахха диэри 501 бастын ыччат комсомолга ылыллыбыта, ол иһиттэн 70-тан тахса чулуулартан чулуулар партия кэккэтигэр кирибиттэрэ. Ити бириэмэҕэ Дүллүкүгэ Алексеев Петр Семенович ыччат ортотугар дьиннээх тэрийээччи буолбута. Обороннай үлэҕэ улахан суолтаны биэрэн, эппитинэстээхтик кыһынны уонна сайынны кросстар тэрээһиннээхтик бараллара. 1942 сылтан ыла райкомол колхозтарга сезоннай үлэлэргэ ыччат, комсомолецтар оскуола оҕолорун күүһүн туһанан комсомольскай биригээдэлэри, звенолары тэрийэр үлэни ыһпытта. 1943 сылтан үрдүк үүнүү звенолара тэриллэн, үүнүү хомууругар оскуола оҕолорун звенолара, биригээдэлэрэ туһаныллан, оҕолор улахан дьону кытта тэннэ күүстээх үлэҕэ туруммуттара, кыайыыга бэйэлэрин кылааттарын киллэрсибиттэрэ.

5. Бүлүү улуухугар Советскай былааһы олохтоохун

Ыраахтааҕы былааһын утары туруулаһан охсуспут профессиональнай революционер, компартия деятеллэриттэн биридэстэрэ Емельян Михайлович Ярославскай (Миней Израилевич Губельман) 1916 сыл сэтинньигэ 20-тэн тахса истээччилээх «Эдэр социал-демократ» куруһуогун тэрийбитэ. Куруһуокка актыыбынай кыттыыны ылбыт М.К. Аммосов, П.А. Ойуунускай, И.Н. Барахов, С.М. Аржаков, С.В. Васильев у.д.а. эдэр ыччаттар Саха сиригэр Советскай былааһы олохтоон, Октябрьскай революция кыайыта туругуруарын туһугар күүскэ үлэлээбиттэрэ.

Октябрьскай революция сағана Бүлүү уокуруга 6 улуустааҕа, 1917 сыл кэnnэ 7 улуустаммыта. Уокурук 80 тыһыынчаны кыайбат нэһилиэнньэлээҕэ. Экономическэй өттүнэн наһаа хаалбыт түбэ этэ. Урукку Бүлүү уокуругар, ол иһигэр биһиги улууспут хабар сиригэр баттал-атаҕастабыл, олохтоох нэһилиэнньэни көлөһүннээһин, оччотооҕу олох көстүүтэ этэ. Олунньутааҕы революция кэnnиттэн Бүлүү уокуругар, ол иһигэр биһиги улууспутугар, революционнай охсуһуу күүскэ тэнийэн барытыгар, олохтоох нэһилиэнньэ сана былааһы (Совет былааһын) хара маннайгыттан үөрэ-көтө көрсүбүтэ. Туругуран эрэр Сэбиэт былааһын сууллараары суудайбыт үрүн баандалары өйөөбөтөхтөрө.

1918 сыл кулун тутар ыйга «Уобаластааҕы Совет» диэн ааттанааччыттан былааһы рабочайдар депутаттарын Саха сиринээҕи Советтарын илиитигэр эйэлээх суолунан ылыы табыллыбатаһын кэnnиттэн Центросибирь Саха уобалаһыгар А.С. Рызинскай командирдаах кыһыл этэрэти ытарга күһэлибитэ. Этэрээт көмөтүнэн «Уобаластааҕы Совет» былаастан туоратыллыбыта. 1918 сыл бэс ыйын 18 күнүгэр (уруккунан от ыйын 1 күнүгэр) пролетариат диктатуратын органын быһыытынан рабочайдар депутаттарын Саха сиринээҕи Совета бэйэтин үлэтин сағалаабыта. Ити кэмтэн ыла Саха сирин уокуруктарыгар Совет былааһа түргэнник уонна эйэлээх суолунан олохтонон барбыта. Бастаан улуустарга волостной комиссардар анаммыттара. Итинник волостной комиссарынан Үөһээ Бүлүүгэ Монастырев Матвей Васильевич анаммыта. Бүлүү уокуругар Советскай былааһы олохтоохунна улахан үлэни уездтааҕы комиссар **Степан Максимович Аржаков** ыһпыта. Онон аны С.М. Аржаков быһаччы тэрийиитинэн волосткомнар оннуларыгар Совдептар исполкомнара тэриллибиттэрэ.

Бүлүү уокуругар Советскай былааһы олохтоохунна уобаластааҕы партийнай тэрилтэ уһулуччулаах деятелэ И.Н. Барахов үтүөтэ-өнөтө эмиэ улахан. Кини рабочайдар депутаттарын Дьокуускайдааҕы Советын исполкомун уурааһынан Советскай былааһы тэрийиигэ боломуочунай быһыытынан Бүлүү уокуругар ытыллыбыта. Бүлүүгэ кэлээт, кини С.М. Аржаковы уонна Бүлүүтээҕи атын доҕотторун кытта Бүлүү уокуругун улуустарыгар уонна нэһиликтэригэр Советскай былааһы олохтоспута. Бассабыыктар партияларын уонна Советскай былаас сыалларын, сорукутарын нэһилиэнньэҕэ киэнник өйдөтүспүтэ. И.Н. Барахов ити сырытыгар бэйэтин этэрээтин салайан Үөһээ Бүлүүгэ (Куорамыкыга) кэлэн норуот былааһын тэрийиигэ эмиэ улахан үлэни ыһпыта.

1918 сыл от ыйыгар Дьокуускайга, быстах кэмнэ А.С. Рызинскай этэрээтэ олохтообут. Советтар былаастара суулланыллыбыта. Хомойуох иһин, Совет былааһа уһуннук үлэлээбэтэҕэ. 1918 сыл атырдыах ыйыгар суулланыллыбыта. Саха сирин үрдүнэн Колчак былааһа бүрүүкээбитэ. Ити кэмтэн ыла суостаах реакция уонна үрүн гвардеецтар харсахабыра суох террордааһыннарын кэмэ сағаламмыта.

Ол кэмнэ М.К. Аммосов 1918 с. алтынньыга тутулан Саха сирин тас өттүгэр утаарыллыбыта уонна Сибиргэ күүдэпчилэммит гражданскай сэриигэ кыттыбыта. 1920 сыл кулун тутар ыйга Сибревком соруудаһынан Саха сиригэр Советскай былааһы олохтуурга боломуочунай быһыытынан ананан кэлэн советскай былаас тустаах салайар органнарын, уобаластааҕы партийнай тэрилтэни тэрийбитэ. М.К. Аммосов Саха сиригэр гражданскай сэрии сылларыгар А.С. Колчак армиятын тобохторун командирдара Пепеляев уонна Каннин этэрээттэрин үлтүрүтүүгэ нэһилиэнньэни түмэн, салайан дыаныардаахтык үлэлээбитэ.

Саха норуотун улуу уола П.А. Ойуунускай Октябрьскай революция күннэрин Томскайдаагы Учительскай институтка үөрэнэ сылдьан көрсүбүтэ. 1918 сылга Томскайдаагы партийнай тэрилтэ чилиэнэ буолбута. Томскай куоракка советскай былааһы олохтоохунна актыбынай кыттыыны ылбыта уонна ити сыл Саха сиригэр Советскай былааһы олохтуур Киин Сибиирдээҕи комиссияны салайбыта. Колчак армиятын тобохторун үлтүрүтүү кэнниттэн 1920 с. бэс ыйыттан улуустарга уонна нэһиликтэргэ ревкомнары тэрийини сүрүннээбитэ. 1921-22 сс. Саха сирин губерниятын ревкомун председателэ, өрө туруу кытыылаахтарын утары охсуһар губерниатаагы комиссия председателэ.

Саха сирин биллиилээх партийнай уонна государственнай деятелэ И.Н. (Барахов) Иванов Дьокуускайдаагы учительскай семинарияга үөрэнэ сылдьан 1917 сыл балаҕан ыйыгар большевиктар партияларын чилиэнинэн киирбитэ. Саха сиригэр советскай былааһы олохтоохун кэмигэр 1918 сыл сайыныгар Дьокуускайдаагы совдеп исполкомун кэнсэлээрийэтин салайааччытынан үлэлээбитэ. Ол кэннэ А.Ф. Попову кытта Бүлүү уокуругар Советскай былааһы олохтуур боломуочунайдарынан ытыллыбыта.

Саха сирин биллиилээх государственнай деятелэ С.М. Аржаков 1918 сыллаахха Бүлүү улуухугар Киин Сибиир комиссарынан ананан кэлэн олус уустук кэмнэ советскай былааһы олохтоохунна туһуламмыт үгүс тэрийэр, пропагандалыыр уонна агитациялыыр үлэни ыппыта. 1918 сыл атырдьах ыйыгар советскай былаас сууларыллыбыт кэмигэр, хаайыллыбыта. Ахсынны 15 күнүгэр 1919 с. Саха сиригэр советскай былааһы олохтоохунна тэрийэр уонна салайар үлэҕэ кыттыспыта. Революционнай штаб, кэлин ревком боломуочунайын быһыытынан Бүлүү түбэтигэр советскай былааһы чөлүгэр түһэриини салайбыта. 1921 с. тохсунньуттан ыам ыйыгар дылы Амма сэлиэнньэтин оборонатын салайааччылартан биридэстэрэ. 1923 с. генерал А.П. Пепеляев дружинатын үлтүрүтүү актыбынай кыттыылааҕа. Онон Бүлүү түбэтигэр советскай былааһы олохтоохунна саамай сүрүн оруолу ылбыт биллиилээх советскай, партийнай, государственнай деятеллэр Саха сирин чулуу, чаҕылхай уолаттара М.К. Аммосов, П.А. Ойуунускай, И.Н. Барахов, С.М. Аржаков ааттарын киэн тутта ахтабыт.

Биһиги улууспутугар сана былаас кылгас кэмнэ үлэтэ-хамнаһа дьон-сэргэ билиитигэр тахсыбыта: бу былаас ким диэки турарын; кими көмүскүүрүн дьонно-сэргэҕэ арылхайдык көрдөрбүтэ.

Советскай былаас сууллаатын кытта, сонно тутта баттаһан, общественной оттоохунна анаан баайдартан актанан ылыллыбыт сирдэри баайдар төттөрү апчарыйан ыла охсубуттара. Ити чакчы норуот былааһын уонна большевиктар иһин саамай бастын уонна күүстээх агитациянан буолбута.

Ол эрэри Колчак кэмэ өр үйэлэммэтэҕэ. 1919 сыл ахсынны ыйга сууларыллыбыта. Советтар былаастара эмиэ чөлүгэр түһэн барбыта. Бары сирдэргэ революционнай комитеттар тэриллибиттэрэ. Тҕа сирдэригэр санардыы тэриллибит партийнай, комсомольскай ячейкалар ситэ күүһүрэ иликтэрэ. Нэһиликтэргэ сүрүн тэрийэр, салайар күүһүнэн **ревкомнар** буолбуттара. Оччолорго нэһиликтэр ревкомнарын чилиэннэрэ советскай былааһы олохтоһор, бөҕөргөтөр иһин бэриниилээхтик үлэлииллэрэ. Баайдар, үйэ-саас тухары сабардаан олохторун ходоһа сирдэрин сороһун былдьатан, урут хаһан да билбэтэх нолуоктарын сүгэн, улаханлык соһуйбуттара. Дүллүкүгэ тэриллибит ревком бастакы председателинэн Герасимов Василий Герасимович (Дьаллыыска) ананан үлэлээбитэ.

6. Олохтоох былаас органнарын тэрийи

Саха АССР үөскээһинэ ураты уустук охсуһуу, хардарыта субэлэһии түмүгүнэн бэрт эрэйинэн ситиһилибитэ.

Биллэрин курдук, Саха сирэ автономияны муус устар 27 күнүгэр 1922 сыллаахха ылбыта эрээри, уһун унньуктаах үлэтэ 1920 сыллаахтан сағаламмыта.

1921 сыл муус устар 13 күнүгэр Сибиир олохтоохторун бэрэстэбиитэллэрин мунһаҕар кыт-тыһыны ылаары Саха сирин губерниятыттан П.А. Слепцов-Ойуунускай, И.Н. Иванов-Барахов бараллар. Мунһаахха П.А. Ойуунускай Саха губерниятыгар автономия быраабын биэрэллэригэр этэн туран дакылааты онорор. Муус устар 25 күнүгэр РПК(б) Киин комитетын Сибиирдээҕи бюротугар П.А. Ойуунускай онорбут дакылаатын дьүүллэһэн тыл тылланыгар киирсибэтэхтэр.

1921 сыл алтынньы 4 күнүгэр гражданскай сэрии уота үгэннээн турар кэмигэр Саха губерниятын ревкомнарын бастакы съезһэ буолбута. Делегаттар автономияны ылар туһунан М.К. Аммосов дакылаатын истибиттэрэ уонна автономнай өрөспүүбүлүкэни тэрийиини өссө төгүл туруорсарга диэн быһаарыыны ылыммыттар. Республика статуһун, сана государственнай тэриллиити тутулун туһунан докумуоннары онорорго П.А. Ойуунускай председателлээх, С.М. Аржаков, Г.С. Ефимов, С.Н. Донской I, Л.М. Тверской састааптаах анал комиссияны тэрийбиттэрэ.

1922 сыл тохсунньу 6 күнүгэр Саха Автономнай өрөспүүбүлүкэтин тэрийэр туһунан национальностар комиссариаттарын коллегиятыгар хаттаан көрөннөр автономнай уобаласка тохтуулар. Ол иһин М.К. Аммосов сөбүлэспэккэ Москваҕа тийэр. Национальностар дьыалаларынан дьарыктанар нарком И.В. Сталины көрсөн Саха сиригэр автономияны биэриити боппуруоһа хаһан, ханна көрүллүбүтүн, туох төрүөттээх мөккүөр тахсыбытын ситиһии кэпсиир. Ити кэпсэтии түмүгүнэн уонна совнарком председателэ В.И. Ленин бу боппуруоһу быһаччы бэйэтин хонтуруолугар ылан 1922 сыл тохсунньу 17 күнүгэр наркомнац коллегията Саха Автономиятын өрөспүүбүлүкэтин тэрийэргэ диэн уурааҕы ылынар.

Киэн туттар уһулуччулаах дьоммут М.К. Аммосов, П.А. Ойуунускай, И.Н. Барахов, С.М. Аржаков, С.В. Васильев бары билиилэрин-талааннарын, өйдөрүн-санааларын, дьүккүөрдэрин ууран төрөөбүт норуоттарыгар автономнай көрүннээх государственноһы ситиһии туһугар сындаһаннаах, сыралаах үлэлэрэ 1922 сыл муус устар 27 күнүгэр Съездиэттэр Бүтүн Россиятааҕы Киин Ситэриилээх Комитеттарын уурааҕа тахсыытынан түмүктэммитэ. Саха АССР тас кыраныссалара, государственнай былаас органнара быһаарыллыбытара.

Саха сирин олохтоохторо Автономнай өрөспүүбүлүкэ тэриллибит сураҕын улаханлык өрө көтөҕүллэн көрсүбүттэрэ.

1922 сыл күһүнүгэр Саха сирин бүтүүнүгэр нэһиликтэрдээҕи, куораттардааҕы советтарыгар быбардар ытыллыбытара.

1922 сыл ахсынньы 27 күнүгэр Бүтүн Саха сиринээҕи Советтарын I съездтэрэ үлэтин сағалаабыта. Саха Автономнай өрөспүүбүлүкэтэ Россияҕа Федерация састааба буолбутун туһунан биллэриллибитэ. Съезд кыттыылаахтара ВЦИК аатыгар махтал телеграмманы ыппыттар.

Съездкэ Саха АССР Киин Ситэриилээх Комитетын Президиумун председателинэн Ойуунускай П.А. уонна Саха АССР Совнаркомун председателинэн Барахов И.Н. талыллыбытара.

1924 сыллаахха Саха АССР Конституцияны ылбыта.

1926 сыл муус устарга Автономнай өрөспүүбүлүкэ гербэтэ уонна былааҕа бигэргэммитэ.

Нэһилиэккэ советскай былаас сыллара

Саха АССР тэриллитинэн сибээстээн 1922 с. күһүнүттэн ыла Үөһээ Бүлүү уонна Үөдүгэй улуустарын бары нэһилиэктэригэр урукку ревкомнар оннуларыгар улуустааҕы уонна нэһилиэктээҕи Советтарын исполкомнара талыллыбыттара. Үөһээ Бүлүү улууһун Советын исполкомун председателинэн Захаров Георгий Сергеевич быыбарданан үлэлээбитэ.

Дүллүкүгэ тэриллитбит ревком бастакы председателэ Герасимов Василий Герасимович (Дьаллыыска) буолбута. Онтон 1924 сыл алтынньы 28 күнүгэр буолбут Дүллүкү нэһилиэгин уопсай мунһааҕынан нэһилиэк советын председателинэн Федоров Роман Федорович, чилиэннэринэн талыллыбыттара:

1. Алексей Филиппов – 45 саастаах, орто бааһынай
2. Николай Павлов-Букаа, 45 саастаах, орто бааһынай
3. Пуд Афанасьев-Сүлэ, 31 саастаах, орто бааһынай
4. Павел Никифоров-Баската, 40 саастаах, орто бааһынай
5. Алексей Дмитриев-Хоһоҕой, 47 саастаах, орто бааһынай
6. Роман Федоров-Тыаһаҕаасап, 50 саастаах, орто бааһынай

Чилиэннэ кандидатарынан:

1. Чуллурҕаасап Семен Иннокентьевич – 40 саастаах, орто бааһынай
2. Михайлов Егор Семенович (Тэйгэлик уола) – 20 саастаах, орто бааһынай
3. Чаайаакап Алексей Иванович – 26 саастаах, орто бааһынай

Кэлин нэһилиэк советын председателлэринэн:

1925 сылга Иннокентьев Семен Алексеевич

1926 сылга Иванов (Бааһынаан) Харлампий Иванович үлэлээбиттэрэ.

(Госархив)

Чуллурҕаасап
Семен Иннокентьевич

Нэһилиэк киининэн Кэрэхтээх уонна Илин Бэттиэмэ икки ардыгар баар Төгүрүк алаас буолбута. Онтон Кэрэхтээҕинэн, Бэс Күөлүнэн өрүскэ киирэр суол оноһуллубута. Иһэр уута суох буолан дэриэбинэни Хараначчы хайатыгар туруорсуу буола сылдыбыта да, ити этии ылыныллыбатаҕа. Инньэ гынан, 1934 сыллаахха оскуола тутулан Дүллүкү дэриэбинэтэ нэһилиэк киинэ буолан, усталаан сытар.

7. Дүллүкү сэбиэтин үлэһиттэрэ нэһилиэк инники сайдытыгар киллэрбит кылааттара

Нэһилиэк Сэбиэтэ, актыыба мэлдьи үлэ үөһүгэр, дьон-сэргэ ортотугар сылдьан нэһилиэннэ олоҕо тупсарын, хаһаайыстыбаннай, социальной, культурнай сайдыыта инники хардылылары туһугар дууһаларын, эрчимнэрин, билиилэрин-көрүүлэрин ууран туран, дьону түмэ тардан олохтоохтук ылсан үлэлээбиттэрэ.

Норуот итэҕэлин ылан 1924 сылтан саҕалаан, сана кэм үөскүүр-төрүүр, сырдык-харана былдьаһыктаах сылларыгар тэрийэр үлэһиттэр күүскэ ытан ыарахаттары туораабыт, онтон араас түһүүлэр-тахсыылар, уларыйыылар, ситиһиилэр кэмнэригэр дьону кытта ыкса сибээстээх, көдүүстээх үлэни тэрийэн быһпыт Дүллүкү нэһилиэгин Сэбиэтин үлэһиттэрэ, Дьаһалта баһылыктара:

Сельсовет бэрэсэдээтэллэрэ	Суруксугтара	Суотчуттара
Федоров Роман Федорович – Тыһаҕас Арамаана Иннокентьев Семен Алексеевич Саадыбылап Степан Данилович Иванов Харлампий Иванович – Бааҕынаан Семенов Николай Семенович 1924-1930 сс.		
Алексеев Семен Алексеевич – Хомпос Сэмэнэ, Семенов Николай Семенович 1931-1942 сс.	Михайлов Денис Семенович	
Семенов Николай Семенович – Кубайын уола (сэригэ ыгырыллан барбыта), Семенов Гаврил Степанович – Манантык 1942-1946 сс.	Евдокимова Елена Федоровна 1942-1943 сс.	
Ильин Николай Михайлович Мондо – Добдуос 1947 с. Гаврильев Петр Лаврентьевич 1949 с. Алексеев Петр Семенович – Хомпос Сэмэн уола 1950 с.	Семенов Федор Семенович Евдокимова Елена Федоровна	
Ильин Николай Михайлович 1950–1953 сс. Ильин Василий Васильевич 1953–1960 сс.	Евдокимова Елена Федоровна Семенов Федор Семенович Петрова Варвара Петровна 1951-1955 сс.	
Иванов Николай Федорович – Доруобай уола 1955-1956 сс. Ильин Роман Николаевич – Сокколоох уола 1957-1960 сс.	Петрова Варвара Петровна Никифоров Иван Павлович 1955-1961 сс.	
Герасимов Захар Матвеевич – Таба Маппыйын уола 1960-1965 сс.	Никифоров Иван Павлович Иванов Николай Николаевич (1961-1967 сс.)	
Алексеев Петр Семенович 23.06.1965-1974 сс.	Лаппарова Розалия Алексеевна 03.03.1967-01.01.1969 сс. Борисова Мария Саввична 1969-1977 сс.	Иванов Николай Николаевич Михайлов Яков Кононович
Кононова Анна Федоровна 23.06.1974-23.08.1976 Солбуйааччы Чомчоева Клара Васильевна	Борисова Мария Саввична	Никифорова Валентина Ивановна 01.08.1974-26.03.1979
Филиппов Семен Федотович 1976-1979 сс.	Борисова Мария Саввична Михайлова Татьяна Елисеевна 1977-1985 сс.	Никифорова Валентина Ивановна Романова Ульяна Николаевна 1979-1985 сс.
Сергеев Яков Григорьевич 1979-1983 сс.	Михайлова Татьяна Елисеевна	Романова Ульяна Николаевна Филиппова Анна Глебовна
Иванова Анастасия Даниловна 1983-1987 сс.	Михайлова Татьяна Елисеевна Хогурова Зоя Николаевна 1985-2008 сс.	Романова Ульяна Николаевна Санникова Вера Семеновна 29.04.1985-01.07.1999
Семенов Иван Данилович 1987-1988 сс.	Хогурова Зоя Николаевна	Санникова Вера Семеновна, Романова Ульяна Николаевна
Федоров Анатолий Макарович 1988-1991 сс.	Хогурова Зоя Николаевна	Санникова Вера Семеновна Ксенофонтова Валентина Ильинична 02.03.1989.-20.09.1996 Анисимова Раиса Варламовна, 1990 с.

Санников Иннокентий Алексеевич 1991-1993 сс.	Хогурова Зоя Николаевна	Санникова Вера Семеновна Ксенофонтова Валентина Ильинична Анисимова Раиса Варламовна
Дьяналта баһылыктара	Сэкэритээрдэрэ	Бухгалтердара
Санников Иннокентий Алексеевич 1993-1995 сс.	Хогурова Зоя Николаевна	Санникова Вера Семеновна Ксенофонтова Валентина Ильинична Анисимова Раиса Варламовна
Ан Иван Иванович 1995-2003 сс.	Хогурова Зоя Николаевна	Ксенофонтова Валентина Ильинична Анисимова Раиса Варламовна Санникова Анна Петровна Борисов Федор Захарович Афанасьева Анна Евгеньевна
Аталларов Василий Васильевич 2003-2004 сс.	Хогурова Зоя Николаевна	Анисимова Раиса Варламовна Никифорова Елена Прокопьевна Петрова Наталья Ивановна
Афанасьева Клара Капитоновна 2004-2005 сс.	Хогурова Зоя Николаевна	Анисимова Раиса Варламовна Никифорова Елена Прокопьевна Петрова Наталья Ивановна
Ан Иван Иванович 1995 сылтан билингэ дылы	Хогурова Зоя Николаевна Федорова Индиана Ивановна 2008 с.	Герасимова Клавдия Александровна

Үөһээ Бүлүү архивын докумуон-нарыттан көрдөххө, 1942 сылтан 1950 сыллар ыккардыларыгар нэһилиэк Сэбиэтин бэрэссэдээтэллэрэ элбэхтик уларыйбыттар эбит, ол Аҕа дойду сэриитин кэмигэр эдэр, эрчимнээх, үөрэхтээх өттүлэрэ сэриигэ ынырыллан барбыттарыттан буолуон сөп.

Арбанда, Үрэн нэһилиэктэригэр тахсыылаах үлэни-хамнаһы тэрийбит урукку салайааччылар:

Элбүкүр нэһилиэк сэбиэтин эл
Аҕа дойду сэриитин кэмигэр үлэ
сэриигэ ынырыллан барбыттарыттан

1. Тимуровский Василий Иванович
Чулуктааны дьаһалта

1. Узнасов Михаил Константинович
2. Бурдунин Григорий Захарович
3. Кочетков Александр Иванович
4. Осипов Александр
5. Абрамов Николай Иванович

Алданан кэриэти председатели

1. Зайков Иван Григорьевич
2. Данилов Василий Васильевич
3. Осипов Александр Иванович

Корган кэриэти

1. Бурдунин Федор Захарович
2. Данилов Михаил Иванович
3. Осипов Александр Иванович
4. Кочетков Александр Иванович

Үлэ, тыыл ветерана, кооперация туйгуна
Иванов Василий Данилович –
 Биригэдьиир Баһылай бэлиэтээниниттэн

Гражданской сэрии уонна бандьыттааһын сылларыгар айгырабыт хаһаайыстыбаны чөлүгэр түһэрэ-түһэрэ араас кэмнэргэ талыллан үлэлээбит Сэбиэт бэрэссэдээтэллэрэ Федоров Роман Федорович, Иннокентьев Семен Алексеевич, Саадыбылап Степан Данилович, Иванов Харлампий Иванович, Семенов Николай Семенович үгүс өрүттээх үлэни ыппытара. Ол курдук 1927 сыл сайыныгар «Ыраас олох иһин» общество ытар үлэтинэн салайтаран систэрин көннөрбөккө, үрүн харахтарын өрө көрбөккө харанаттан харананы холбоон хамначыт ыар үлэтин аһытын-ньулуунун билбит тыа дьаданы дьонугар хотону дьиэттэн араарыы, чэннээх, тымныы туруорбах балаһаннары сырдык ампаар дьиэлэринэн солбуйуу, ыраас олох, доруобуйа курдук боппуруостары дьон-сэргэ өйүгэр тийимтиэ гына быһаараллара, өйдөтөллөрө. Ону таһынан бородууктанан, харчынан нолуоктары хомуйуу, нэһилиэнньэни бастакы потребобществоҕа өйдөтөн киллэри, ликпууннары арыһан сугулаанна дьону маассабайдык сахалыы ааҕарга-суруйарга үөрэтии сана сүүрээнирин олоххо бигэтик киллэрэргэ сыралаһан үлэлээбиттэрэ.

1927 с. Арыылаахха арыллыбыт 2 курууппалаах оскуолаҕа чугастааҕы алаастартан 15 оҕону төрөппүттэрин кытта кэпсэтэн сөбүлэһиннэрэн үөрэтэр буолбуттара. Сэбиэдиссэйинэн Михайлов Семен Михайлович диэн дьаданы киһи оҕото Бүлүүтээҕи педтехникуму бүтэрбит Михайлов Петр Семенович комсомол соруудаһынан ананан кэлбитэ. Сөптөөх дьиз көстүбэҕкэ, убайа сайдылаах өйдөөх-санаалаах кыанан олорор Михайлов Егор Семенович (Тэйгэлэк) бэйэтигэр туттубут 3 хостоох сана дьизтин туран биэрбитэ. Уһанар идэлээх буолан паарталары, остуоллары, учуутал остуолларын онорсубута. Оттон оскуолаҕа сөптөөх атын үөрэх тээбириннэрин, малы-салы аймахтарын, дьон-сэргэ көмөтүнэн булан Дүллүкүгэ аан бастаан үөрэх-билии, сайдыы аанын тэлэчи арыйбыта. Петр Семенович дьоно Михайловтар (Тыымахаптан төрүттээх Тэйгэлик-тэр) аймахтара Санникова Анна Пудовна ахтытынан Филипповтары, Семеновтары (Сээниккэлэр), Софроновтары (Дэдэһин Дороппууннааҕы) кытта биир төрүттээхтэр уонна бары да удьурдаан үөрэҕи өрө туһут аймахтар эбит.

Михайлов
Петр Семенович

Бастакы үөрэммит оҕолор:

1. Алексеев Петр Семенович – Дүллүкүгэ сельсовет председателэ, 13-с сыл устата кулууп сэбиэдиссэйэ, 1947 сылтан КПСС чилиэнэ, Саха АССР норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ. Сэрии ветерана
2. Анисимова Ульяна Васильевна – колхозтаах
3. Гаврильев Илларион Лаврентьевич – орто үөрэхтээх, учууталлаабыта, ааҕар балаһан сэбиэдиссэйэ, сэрии ветерана, райком пропагандаҕа отделын сэбиэдиссэйинэн үлэли сылдыбыт
4. Гаврильев Макар Федотович – колхоз председателинэн, өр сылларга суотчутунан үлэлээбитэ
5. Гаврильева Мария Петровна – колхозтаах
6. Дмитриев Семен Алексеевич – колхозтаах
7. Егоров Иван Егорович – үөрэхтэнэн Совмин инструкторыгар тийэ үлэлээбитэ
8. Максимов Игнатий Михайлович – атыһыт
9. Михайлов Данил Николаевич – «Кыһыл сирдьит» колхоз председателэ, Үөһэ Бүлүү бөһүөлэктээҕи советын председателэ курдук салайар үлэлэргэ үтүө суобастаахтык үлэлээбитэ
10. Михайлов Денис Семенович – Дүллүкүгэ сельсовет секретарынан, кэлин нарсуд председателинэн, Ньурбаҕа, Бүлүүгэ үлэлээбитэ
11. Никифоров Иван Павлович – сельсовет секретара, Дүллүкү, Туобуйа оскуолаларыгар учууталлаабыта

*Чулургасов
Григорий Алексеевич*

*Михайлов
Данил Николаевич*

*Никифоров
Иван Павлович*

*Алексеев
Петр Семенович*

12. Никифоров Илья Ксенофонович – колхозтаах
13. Перевалов Иван Николаевич – колхозтаах
14. Чоросов Михаил Алексеевич – нэһилиэк бастакы комсомолецтарыттан биирдэстэрэ, колхозка суотчуттаабыта.

15. Чулургасов Григорий Алексеевич – Ленин аатынан колхоз председателэ, советскай-партийнай үлэһит.

1929 сылтан сир үллэһингин дыһалын толоруу сағаланар. Бу улахан суолталаах үлэни сэбиэт актыыба баһылаан-көһүлээн, нэһилиэнньэ ортотугар кизн өйдөтүү үлэни ыытан, сир үллэһингэ кэмигэр сөптөөхтүк барбыта.

Нэһилиэк инники олоҕо күргүөмнээхтик сайдытыгар сэбиэт бэрэссэдээтэллэрин араас өрүттээх үлэлэрэ бигэ акылааты түстээбитэ.

Алексеев Семен Алексеевич, Семенов Николай Семенович (1931-1942 сс.)

1929 с. дойду үрдүнэн БСК(б)П КК уонна советскай правительство холбоһуктааһыны тэрийии туһунан тахсыбыт уурааһын олоххо киллэрийи сыала-сорууга турбута. Нэһилиэк сэбиэтин чилиэннэрэ, актыыба кизн өйдөтөр үлэни ыытан кыра алаастарынан чааһынай хаһайыстыбалаах биирдиилээн бытанан олорор нэһилиэктэрин дьонун артыалларга киллэрэн, холбоһуктаах хаһайыстыба суолугар үктэннэрбиттэрэ. Ол эрэн холбоһуктааһын кэскилин өйдөөччүлэр да, хайдах буоларын кэтээн көрөөччүлэр да бааллара. Сыйа күргүөмнээх үлэ түмүгүнэн 1931 с. «Кыһыл сирдьит» колхоз тэриллибитэ. Колхоз бэрэссэдээтэлэ Анисимов Андрей Петрович (Тараайы) уонна нэһилиэк Сэбиэтин председателэ Алексеев С.А. биллэр-көстөр тэрээһин үлэни ыытан, колхознай тутуу бөҕөргөөбүтэ.

1934 с. Арыылаахтан урукку үлэлээбит оскуоланы нэһилиэнньэ күүһүнэн көһөрөн киллэрбиттэрэ. Күһүнүгэр Яковлев П.Ф. сэбиэдиссэйдээх 4 кылаастаах начаалынай оскуола үлэтин сағалаабыта.

Тэрилтэлэр оттук мастарын биирдиилээн ыалларынан соруудах былааны биэрэн бэлэмнэтэллэрэ.

1935 с. Ньурбаттан төрүттээх Ефремов Иван Тимофеевич (Молоо) сэбиэдиссэйдээх ааҕар балаҕан диэн культура бастакы тэрилтэтэ аһыллан, аахпат-суруйбат ыччаты, улахан дьону түмэн С.А. Новгородов сахалы алфавитынан салгыы үөрэтии барбыта. Ааҕар балаҕан оскуола биир хоһугар үлэлиирэ. Ону таһынан талааннаах дьон мустан испэктээкиллэри бэлэмнээн туруораллара.

1938 с. ойуур хаһайыстыбата тэриллэн, лесник көрүллүбүтэ.

1936 сыллааҕы Саха Конституция бырайыагын дьүүлэхини, 1937-38 сылларга ССРС, РСФСР уонна Саха АССР Верховнай Советтарын быыбардарын ыытыы кэмигэр «Дүллүкү сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ Алексеев С.А. тэрийэр-маассабай үлэни сөптөөхтүк баһылаан-көһүлээн үлэ таһымын өрө көтөхпүтүн» туһунан Р.Н. Ильин «Үлэни тэр депутаттарын нэһиликтэрдээҕи уонна оройуоннааҕы советтара» ыстатыйатыгар бэлиэтээбитэ. Дүллүкүгэ бастакы кооперативтары Харабаев Иван Егорович уонна Бойлохов Иван Федотович тэрийбиттэрэ. 1938 сыллаахха Балаҕан Көлүйөҕө атыы-эргиэн тэрилтэтэ ларек аһыллыбыта. Атыылааччынан Михайлов Егор Семенович, Михайлов Е.Е. (Саха баайын аҕата) үлэлээбитэ.

1939-1940 сылларга Дүллүкү бириистэнигэр «Саха аппа» диэн аатынан наspo ыскылааты туттарбыта.

Нэһилиэнньэ ортотугар обороннай-маассабай үлэҕэ Аҕа дойду сэриитин инниттэн уһулуччу болҕомто ууруллубута. «Осоавиахим» иһинэн бүтүтүүн бойобуой бэлэмнээһингэ үөрэтэллэрэ. Бойобуой бинтиэпкэнэн ытан нуорманы туттарбыттарга «Ворошиловская ытааччы» диэн значоктары туттараллара. Дьону хомууан окуопа хастараллара, 2,5 киилэлээх гранататы бырахтараллара, 5 км сири хайыһарынан сүүрэллэрэ. Эр дьон ГТО, дьахталлар ГСО нуорматын туттараллара.

Нэһилиэк сэбиэтэ, актыыба 1928-1933, 1933-1937 сс. бастакы пятилеткалар соруудагарынан ыһпыт үлэтин хайысхаларынан тыа хаһаайыстыбатыгар колхозтааһыны тэрийии, булгуччу үөрэхтээһин сокуонугар олобуран ыччаттары үөрэҕинэн хабыыга улахан болҕомтону ууруу, культурнай революцияны тэрийии, хонуу үлэтигэр, сүөһү иитиитигэр, үп хомууругар, соҕотуопкаҕа депутаттары, активтары кизник тардан производственной өрө көтөҕүллүүнү көбүлээн үлэ таһаарытын үрдэтии буолар.

Алексеев С.А. салайааччылаах нэһилиэк исполкома суостаах-суодаллаах 1941-1945 сыллардааҕы Аҕа дойдуну көмүскүүү сэрии саҕаланыаҕыттан «Өһүөннээх өстөөҕү кыайар туһугар» диэн ыйыынан салайтаран дьону тынааһыннаах үлэҕэ түмэ тардыыны тэрийбитэ, бары күүһү-кыаҕы түмпүтэ, армияҕа мобилизацияламмыт байыаннай эбээһинэстээхтэри тэрийэн, атаарыы боппуруоһунан дьарыктаммыта.

Семенов Николай Семенович, Семенов Гаврил Степанович (1942–1946 сс.)

Дьон чэгиэнэ, үлэни-хамнаһы кыайар-хотор өттө төрөөбүт төрүт буордарыттан тэлэһийэн Ийэ дойдуларын өстөөхтөртөн көмүскүү барбытара. Кинилэр ортолоругар маҕнайгы ынырыкка бэбиэскэ туһут Дүллүкү нэһилиэтин сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ Семенов Николай Семенович (Кубайы Уола) баара.

Тыыл сыралаах үлэтэ-хамнаһа дьахталлар, оҕолор, кырдыаҕастар илиилэригэр киирбитэ. Кинилэр бэйэлэрин харыстаммакка сэрии былдыаһыктаах кэмнэригэр, ханна да буоларын курдук, күннэ 11-12 чаас үлэлиллэрэ. Эбиэт кэмэ 30 мүнүүтэ буолара. Ити ыарахан сыллары мэнэһиннэрэн Саха сиригэр үрдүнэн уот кураан сатыылаан, тыа хаһаайыстыбата айгыраан, олох өссө мөлтөөбүтэ. Ол үрдүгэр түһээн үөһэ түһээн, тардыы үөһэ тардыы тыа сиригэр начаас кураанахтаабыта. Дьон аһыыр астары баранан бэс сутукатын мунһан, сааһыары ынахтар төрөөн бардахтарына чааскынан үллэстибит үүттэригэр бэс сутукатын булсуйан, кутуйах хасааһынан үссэнэн, оҕуруот аһын эбинэн күннэрин аһараллара. Олох буорайыахтары күһүннү мунха, сааскы куйуур, туу балыга үрүн тыыннарын өллөйдүүрэ. Өссө 1941 сыл от ыйыттан дойду үрдүнэн килиэби, саахары карточканан биэри олохтоммута. 1942 сыл саҕаланыытыгар эккэ, арыыга, балыкка эмиэ нуорма олохтоммута. Сууккаҕа үлэлиир дьонно — 800 г, үлэлээбэт кырдыаҕастарга, инбэлииттэргэ — 500 г килиэби биэрэллэрэ. Ол кэмнэртэн ордон хаалбыт аҕыйах ахсааннаах докумуоннарга олобуран Дүллүкү олохтооҕо, педагогической үлэ ветерана Василий Иванович Ан «Лэппиэскэ» диэн ыстатыйата «Үөһэ Бүлүү» хаһыакка олунньу 28 күнүгэр 1995 сыллаахха бэчээттэнэн турар.

Лэппиэскэ

Сэрии сылларыгар Үөһээ Бүлүү оройуонун Дүллүкү нэһилиэгэр 5 колхоз баара. Олортон биирдэстэрэ «Кыһыл сирдыт» диэн колхоз этэ. Сэрии саҕалананытыгар Михайлов Данил Николаевич председателлээбитэ. Кини колхозу салайан үлэлээбит кэмигэр ыаллар да, оҕолор да хоргуйууну билбэтэхтэрэ. Үлэтигэр киирэн мэлиһэни өрөмүөннэтэн лэппиэскэ астыыр бэкээринэни туттарбыта. Бурдук, лэппиэскэ туһунан эргэ докумуоннар кэпсииллэр: ньэчимиэн бурдугу күн айы мэлиһэҕэ тардаллар. Ону аҕалан лэппиэскэ онорооччу Гаврильева Аннаҕа туттараллара. Онно фактура диэн докумуонна «Столовой поварыгар Гаврильева Аннаҕа ячень мэлиитин 3 муунта бурдугу ыллым. Маны ыллым Гаврильева Анна, туттардым Михайлов Баһылай. 28.05.1942 сыл» диэн суруллубут.

Нэһилиэк биир кырдыаҕаһа Евдокимова Елена Федоровна кэпсииринэн, сэриигэ барааччылары Үөһээ Бүлүүгэ диэри аһылык, лэппиэскэ биэрэн атаараллара. Онно эргэ докумуонна «Гаврильева Анна военной комиссия дьонугар 2 кг лэппиэскэнэн биэр. Д. Михайлов. 1.08.42 с.» диэн суруллубут. Ити бириэмэҕэ сэриигэ барааччылар ортолоругар Алексеев Петр Семенович, Бербяков Петр Ильич, Казаков Николай Егорович, Кириков Николай Васильевич, Тихонов Петр Егорович уо.д.а. барбыттара. Кинилэр кэннилэриттэн Томскай Петр Васильевич, Никифоров Илья Ксенофонович байыаннай комиссияҕа барбыттара. Кинилэргэ «Гаврильева Аннаҕа, Томскай Петра 3 кг, Никифоров Ильяҕа 3 кг. Барыта 6 кг лэппиэскэтэ биэр. Ханник да учарата суох. Д. Михайлов. 7.08.42 с.» диэн докумуонтан көстөр.

Нэһилиэк олохтоохторо, колхозтаахтара бары күн айы лэппиэскэ ылан аһабыттар. 1942 с. атырдыах ыйын 27 күнүгэр суруллубут испииһэгинэн лэппиэскэ ылбыттар: Никифоров Спиридон – 1.0, Никифоров Василий – 0.8, Чуллургасов Федор – 0.7, Николаев Игнатий – 0.7. Барыта 36 киһи лэппиэскэ ылан, биедэмэскэ илии баттаабыттар.

Ыраах отчуттарга, ферма ыанньыксыттарыгар биригэдьиридэр лэппиэскэлэрин күн айы илдьэн биэрэллэрэ. Ити курдук сэрии бастакы күнүттэн саҕалаан Данил Николаевич колхозтаахтары, сулууспалаахтары барыларын лэппиэскэлээн аһатан олус абыраабыта. Колхозтаахтары, сулууспалаахтары лэппиэскэнэн хаачыйыы 1950 сыл бүтэһигэр диэри тийбитэ.

Ильин
Николай Егорович

1942 сыллаахха Дүллүкүгэ лаабыска Ильин Николай Егорович атыһыттаабыта. Киирбит нуорма карточкалары күнүн күнүгэр отчуоттаан иһэллэрэ. «Мин ийэм атыһыт буолан, күн айы ол карточкалары кумааҕыга килиэйдир буоларым», диэн ахтар Ольга Дмитриевна Федорова. Төһө да кыһарҕаннаахтык олордоллор, дьонсэргэ сизрин-майгытын сүтэрбэккэ бэйэ-бэйэлэригэр баардарынан-суохтарынан көмөлөсүһэллэрэ, араначчылаһаллара. Нэһилиэк сэбиэтэ, актыыба армияҕа барбыттар кэргэттэригэр болҕомто ууран олохторун-дьаһахтарын көрөрө, оттук маһынан, аһынан-үөлүнэн көмөлөһөрө.

Нэһилиэнньэ уопсай доруобуйатын туруга айгыраабытын эмтээһин дьыалатын тупсарар инниттэн 1942 сыллаахха Шалагина Мария Михайловна фельдшердээх бастакы медпуун аһыллан, нэһилиэнньэ эминэн-томунан хаачылыбыта. Санитарынан Томская Мария Алексеевна кыһамнылаахтык үлэлээбитэ.

Нэһилиэккэ туох баар үлэ дьону өй-санаа өтүнэн бөһөргөтөн, өһөгөйдөөх өстөөбү утары охсуһууга, кинини кыайар иһин хотуулаах үлэҕэ көбүлүүргэ туһуламмыта. Ол курдук 1942 сыл алтынны 17 күнүгэр Дүллүкү нэһилиэгин «Кыһыл сирдыт» уонна Хомуस्ताах нэһилиэгин Ленин аатынан колхозтарын икки ардыларыгар Өктөөп өрөбөлүүссүйэтэ 25 сыла туоларын көрсө үлэ араас көрүннэригэр дуогабар түһэрситтэрин туһунан Саха национальнай архыыбын матырыйаалыттан көрөбүт.

Көрдөрүүлэр	Ахсаана	
	Дүллүкү н/с «Кыһыл сирдыт» колхоз	Хомуспаах н/с Ленин аатынан колхоз
Поставкаларга: 1943 с. эти туттарыы колхозтан	суох	суох
Колхозтаахтар эти туттарыыларга	1886	1.400
Бурдугу туттарыы	125,56	78,8
Хортуоппуйу туттарыы колхозтан	суох	111,0
Колхозтаахтартан туоларын, турарын ситиһэргэ	суох	178,0
Үүнүүгэ, сүөһү иитиитигэр, үүтү ылыыга, төрүүбү улаатыннарарыга эбии төлөбүрү ылааччылары учуоттуурга, ошон бородууктанан дохуот үллэнигин бүтэриэх иннинэ 25.11.42 с. учуотун сир салаатыгар киллэрэргэ.		
Балыктааһын 4 кварталга 7.11.42. с. былааны, фронт сакааһын 100 % толорорго.	50,0 ц	70,0 ц
Булка үчүгэй булчуттары аныырга	6	6
Түүлэх былаанын 80% 7.11.42 с. толорон тийэргэ		
Булчуттары 17.10.42 с. 100 % таһаарарга		
Оборона фондугар үбүнэн, аһынан уонна ичигэс танаһынан көмөнү 7.11.42 с. биллэрдик тупсаран тийэргэ		
Улахан дьону культурмеецтарынан хабаң үөрэтэргэ, 30.11.42 с. выпуск онорорго, 2-с кылааска таһаарарга.	17	14
Үп хомуурун 7.11.42 с. 100 % бүтэрэргэ.	8347. 66	6722. 53
Колхоз нолуогун: булгуччулаах страховка	2804	-
Подходной налуок	4000	3000
Колхоз заема	3830	2315
Колхозтаахтар т/х нолуоктара	7.100	5245
Байыаннай нолуок	970	271
Холостуой уонна оҕото суохтар нолуоктара	-	515
Культурнай хомуур	12. 081	8017. 48
Гос. военной заем	1220	950
Самообложение	3.430	1.520
Лотерея	2077.67	1417.50
Булгуччулаах страховкалааһын		
Подряды 6.11.42 с. ыла Алданна ытабыт тонна	-	5,25 30.11.42 с.
Сыарҕаны, ат ээбин онорорго субу күнтэн ыла киһини аныыбыт	4	2
Үрүн ас, закуп планнарын 7.11.42 с. 100 % толортоон тийэбит		
Бурдугу астааһыны 28.10.42 с.	197, 08	129, 89
7.11.42 с. сизмэни суортаан, ыраастаан 100 % страх. фоннууну ууран бүтэрэргэ.	351,6	252,0
Сизмэ хортуоппуйу о.д.а. үчүгэй эрэбил харалтаҕа туруорарга. Чизинэй киһини анаан көрдөрөргө.	138,6 Бах Василий	58,8 Ким А
Сизмэ булуутун уонна атастаһытын 7.11.42 с. бүтэрэргэ		
Агроном дьаһалларын толортуурга. Ноһуом (былаанын) 80 % толорорго	720,0 т	660,0 т.
Машина өрөмүөнүн 7.11.42 с. 50 % өрөмүөннээн тийэргэ		
Сүөһү кыстыыр дьаһалларын тупсарарга. Хотон тутуутун, өрөмүөнүн 10.11.42 с. 100 % бүтэрэргэ. Сүөһү кыһынны харалтатыгар эбии аныырга.		
Колхоз сүөһүтүн аһылыгар бастын хаачыстыбалаах оту аныырга. Аһылык 1942 с. балансатын 1.10.42 с. онорон 1.10.42 с. бигэргэтиигэ киллэрэргэ.		
Сүөһүнү колхозка атыылааһыны уонна контрактацияны 1.11.42 с. бүтэрэргэ, сүөһү былаанын билинни итэбэтин толорон 7.11.42 с. баар гыныахпыт.	210	176
Ол иһигэр: ыанар ынаҕы	60	60
ньирэйи	27	38
оҕуһу (ат)	15	10
атыыры	4	3

2-3 саастаах бургунаны	9	1
сылгыны барытын	236	222
бизни	69	64
Сүөһү көрүүтүгэр баар итэбэстэри туоратан бастыыр турукка тиэрдэргэ		
Совет тэрийии-маассабай үлэтин тупсарга. Постоянной комиссиялар ыйга бииртэн итэбэһэ суох муньахтыыр буолалларын, ытгар үлэлэрин былаанын оностоллорун ситиһэргэ.		
Депутаттар окуруктарыгар ыйга бииртэн итэбэһэ суох үлэ ытталларын ситиһэргэ. Депутаттар бары улахан киһи үөрэбэр хабыллан үөрэнэллэрин, 30.11.42 с. 100 % бүтэрэллэрин ситиһиэхпит.		

Дуогабар 4 экземплярга оңоһулунна.

Дүллүкү н/с председателэ: П/П Семенов Г.С.

«Кыһыл сирдьит» колхоз председателэ: П/П Михайлов Д.Н.

Хомуस्ताах н/с председателэ: П/П Ильин Н.Е.

Ленин аатынан колхоз председателэ: П/П Иванов И.И.

Бу оңоһуллубут дуогабартан көрдөххө дьону күүрээन्नээх үлэбэ араас хайысхаларынан түмэ тардан, производство былааннарын толорууга көбүлээбиттэр эбит.

«Барыны бары фронт наадатыгар, өһүөннээх өстөөбү кыайар туһугар» диэн ыйыынан салайтаран колхозтаахтар, сулууспалаахтар, үөрэнээччилэр фронтта көмөлөрүн сылтан сыл кэнэтэн оборона фондатыгар баардарын барытын туран биэрбиттэрэ. Ол курдук нэһиликтэртэн, улуус кииниттэн хомуллубута:

харчынан көмө – 2. 794. 499 солк.

(заемца суруттарыы, байыаннай нолуоктары төлөөһүн хас биирдии киһиттэн ирдэнэрэ)

күндү металланынан – 29 кг

(алтан, үрүң көмүс, кыһыл көмүс араас оңоһуктара, сылабаарыгар тийиэ)

ичигэс танаһынан – 6. 470 устуука

(куобах истээх тэлэгириэйкэ, истээх ыстаан, үтүлүк, бэргэһэ, кэтинчэ, куллуку о.д.а.)

1942 сылтан үлэни кыайар, сэниэ дьон Үлэ фронугар «Кыһыл сирдьит», Жданов аатынан, Сталин аатынан, «Болуонхай», Ленин аатынан колхозтартан барыта 45 киһи ынырыллыбыта. Аҕа дойдуну көмүскүүр сэрии кытаанах кэмнэригэр туох баар күүскү, үп-харчы барыта фронтту таһаарыгар ороскуоттаммытын үрдүнэн, государство нуруот үөрэбэриитин үбүлээһини сарбыйбакка, оскуолалар үлэни турбуттара.

1941-1945 сылларга Дүллүкү оскуолата 7 кылаанынан саҕалаан баран аас-туор сылларга оҕото аҕыйаан начаалынай оскуола буолбута. Аччык-хоччук, чараас танаастаах оҕолору чахчы да хорсун-хоодуот, үтүө санаалаах учууталлар үөрэппит буоланнар, оскуола сабыллан хаалбакка 1942-45 сылларга үөрэнээччилэрин уһуйан сылтан сыл выпускаан таһаардахтара.

Ол кэмнэргэ Дүллүкүгэ үлэлээбит 17 учууталы аҕынаахха:

1. Тобуков Евгений Михайлович – сэбиэдиссэй, 1939-41 сс.
2. Тобуроков Петр Николаевич – директор, 1941-42 сс.
3. Романов Михаил Семенович – директор, 1942-43 сс.
4. Еремисов Василий Семенович – директор, 1943-44 сс.
5. Васильев Иван Касьянович – директор, 1944-45 сс.
6. Никифоров Иван Павлович – директор, 1945-47 сс.
7. Давыдова Павла Федотовна – завуч, 1945 с.
8. Прокопьев Прокопий Степанович
9. Жендринский Николай Михайлович
10. Васильев Василий Осипович
11. Дягилев Серафим Андреевич
12. Еремисова Марина Николаевна
13. Лебедкина Евдокия Тимофеевна
14. Иванова Дария Константиновна

*Прокопьев
Прокопий Степанович*

*Тобуков
Евгений Михайлович*

*Тобуроков
Петр Николаевич*

*Романов
Михаил Семенович*

*Васильев
Иван Касьянович*

*Никифоров
Иван Павлович*

*Лебедкин
Михаил Алексеевич*

*Давыдова
Павла Федотовна*

15. Михайлов Никон Семенович
16. Лебедкин Прокопий Степанович
17. Лебедкин Михаил Алексеевич

1942 сыллаахха Никифоров Иван Павлович Арыылаахтан сылдьан үөрэппит маннайгы кылааһыгар 8 оҕо:

1. Васильева Мария Николаевна
2. Докорова Варвара Андреевна
3. Егоров Иван Тихонович
4. Михалев Василий Прокопьевич
5. Николаев Прокопий Ионович
6. Семенова (Феофанова) Евдокия Семеновна
7. Токоемов Кирилл Никитич
8. Федоров Макар Егорович.

Бу оҕолор киирэн үөрэнэн бары тутуспутунан кылаастарын тахсыбыттара.

Күһүннү хахсаат тыалтан тохтообокко, кыһынны тоһуттар тымныыттан чаҕыйбакка, сааскы бадарааннаах чалбахтан иннибэккэ мөлтөх танастаах-саптаах, аччык анардаах кыра оҕолор үөрэххэ баҕаран туран күн аайы оскуолаҕа билиини ыла кэлэр дьүккүөрдэрин сөҕөбүн эрэ. Ол кэмнээҕи үөрэнээччи, педагогическай үлэ ветерана Федоров М.Е.: «Колхозтаах тугу онорбута барыта оборона фондатыгар барар буолан, аччыктаан, сылайан киэһэ дьиэбэр баран иһэн чөнөчөгү хаардаан сынньанар этим. Сэрии хаамыытын учууталларбыт картаҕа флажогунан көрдөрөллөрө», – диэн ахтар.

Хата, 1943 сыллаахха Еремисов Василий Семенович директордаан олорор кэмигэр 17 оҕолоох интернат аһыллан, сэриигэ барбыт төрөппүттэрдээх тулаайах анардаах уонна ыра-

Гаврильева
Анна Иннокентьевна

ахтан сылдыар кыаммат оџолорго үөрэнэр усулуобуйа тэриллитбитэ. Колхоз көмөѳө аналлаах фондатыттан уонна күһүннү мунхалааһын соботуттан оскуола интернатыгар өлүү биэрэр үтүө үгэстээѳэ.

Ол оннугар учууталлар үөрэнээччилэрин кытта сайынын колхозка бурдук, хортуоппуй, оѳуруот аһын хомууругар, окко үлэлиллэрэ. 12 сааһыттан үөһэ саастаах хас биирдии үөрэнээччи ССРС Совнаркомун уурааѳынан 50 үлэ күнүн толорор эбээһинэстээѳэ. Интернат үлэһитэ Анисимова Павла Афанасьевна дьиэлэриттэн-уоттарыттан тэлэһийэ сылдыар тулаайахсыйбыт оџолору көрөн-истэн, танастарын-саптарын сууйан-сотон, астаан-үөллээн, күнүстэри-түүннэри дьиэни сылытаары оһох оттон түбүгүрэн, сылайары-элэйэри аахсыбакка үлэлээбитэ. Кэлин интернакка уһун кэмнэ Гаврильева Анна Иннокентьевна (Манан Баттах) повардаабыта.

Бу кэмнэргэ оскуоланы бүтэрбит үөрэнээччилэр ахсааннара

7 кылаастаах оскуола		
1941-1942 сс. – 11	1942-1943 сс. – 10	1943-1944 сс. – 10
4 кылаастаах оскуола		
1944-1945 сс. – 11	1945-1946 сс. – 10	1946-1947 сс. – 13

1945-46, 1946-47 үөрэх сылларыгар оскуолабыт начаалынайынан олон баран 1947-48 сылтан саѳалаан 1949-50 үөрэх дьиылыгар 7 кылаас арыллан толорута суох орто оскуола буолан чөлүгэр түспүтэ.

1943 сылтан Кыайы күнэ чугаһаан, дьон санаата өрө көтөѳүллүбүт кэмнэрэ кэлбиттэрэ. Күүстээх үлэттэн төһө да сылайдаллар киһэттин сынньана таарыйа мусталлара, кэпсэтэллэрэ. Ол туһунан тыыл ветерана Абрамова Елена Федоровна: «Арбанда, Үрэн ыччаттара сэрии сылларыгар оччотооѳу ыарахан кэмнэ ачыктыыры-тонору, үлэ ыараханын аахсыбакка наһаа күүскэ үлэлиирбит, ол быһыгар оонньууга-көргө наһаа көхтөөх этибит. Ким да салалтата суох, бэйэбит баѳабытынан бырааһынныктары тэрийэн, пьесалары, концерттары оноробут. Ону Дүллүкүттэн Федоров Иван Иванович диэн ааѳар балаѳан сэбиэдиссэйэ сороѳор тэрийэ кэлэрэ. Нэһилиэк ыччата да, саастаах дьоно да хаалсыбат этилэр.

Биирдэ II Боотулуу Чапаев аатынан колхозка сүүрбэттэн тахса буолан хонордуу сатыы айаннаан биир акка декорациябытын, танаспыт дуомун, ыһыкпытын тимэнэн оонньуу бардыбыт», диэн ахтыбыт.

1946 сыллаахха Дүллүкүгэ улуус үрдүнэн 25 киһилээх инбэлииттэр дьиэлэрэ аһыллыбыта. Индом дьиэтэ урукку арыы собуотун таһыгар баара. Директордарынан М. Михайлов уонна Терентьева Мария Федотовна үлэлээбиттэрэ. Сатабыллаахтык салайан тэрилтэлэр икки ардыларынааѳы көрүүгэ бастыгнар ахсааннарыгар киллэрбиттэрэ.

Олорооччулартан үлэни кыайар өттүлэрэ тэрилтэлэргэ оттук маһы бэлэмнииллэрэ, муус ылаллара, бэйэлэригэр оѳуруот аһа, хортуоппуй олондуналлара, сибиинньэ иитэллэрэ. Рабочай Гаврил Данилович Ойуунускай салалтатынан Хомустаахха «Уйалаахха», Дүллүкүгэ «Сылгы Арыытыгар» оттууллара. Айахтарыгар ыалларга мас эрбииллэрэ, хайыталлара, саһаанныыллара, иистэнэллэрэ, баайаллара.

1957 с. Правительство дьаһалынан Үөһээ Бүлүүгэ, Орто Халымаѳа, Уус Алданна, Павловскайга баар инбэлииттэр дьиэлэрин сабыталаан Өлүөхүмэѳэ, Магаданна Томпо оройуонун Охот-Перевонугар көһөрбүттэрэ.

Күүтүүлээх 1945 сыл ыам ыйын 9 күнэ – Улуу Кыайы өрөгөйдөөх күнэ үүммүтэ. Ийэ дойдуну көмүскүүр бу Ытык сэриигэ олох үөһүгэр үлэлии-хамныы сылдыбыт биир дойдулаахтарбыт төрөөбүт алаастарыттан арахсан ынырыллан барбыттара. Үгүстэрэ уоттаах сэрии толоонуттан эргиллэбэтэхтэрэ, кыргыһы хонуутугар охтубуттара.

Оттон тыылга хаалбыт кырдыаҕастар, оҕо-дьахтар былдыаһыктаах сыллары сиэр-майгы өттүнэн буһууну-хатыыны көрдөрөн түүннэри-күнүстэри бэйэлэрин харыстаммакка үлэлээн, туруулаһан охсуһан тыыннаах хаалбыттара.

Ол сыллардааҕы кэми сэрии кэмин оҕото, үлэ ветерана Мария Никитична Докторова-Хогурова манньк ахтар: «Сэрии» диэн ынырык тылы 3 саастаахпар иһиттэҕим. Биһиги «Арбанда» колхоз алааһыгар суол ааныгар олорорбут. Элбэх да элбэх аттаах дьон ааһаллара. Билигин биллэххэ, Сургуулуук, Боотулуу, Манаас, Далыр дьоно эбиттэр.

Сэрии кэмигэр кыһайбыт курдук кураан кэм буолбута, аһына сута турбута. Кыра кыыс туос ыаҕайанан уу таһарым. Кэлэн истэхпинэ уум үрдэ бүтүннүү аһыка буолара, этэрбэһим иһигэр лыык курдук симиллэрэ. Ийэм утуяа сыттаһына от охсо барара, хойут кэлэрэ. Декадатын нуорматын толордоһуна арыынан эбэтэр сиідэс таһаһынан бириэмий-элииллэрэ. Биһигини, уонча кыра оҕону, хoduһа ыраастатар этилэр. Сайылыктан күөх оту оҕуһунан тиэйэн, илиинэн кырбастаан сиилэс онороллоро. Оҕолору оҕус үрдүгэр олордон кээһэллэрэ, ол аата оҕус сиэтэрбит. Хаһан бэйэлэрэ түһэриэхтэригэр диэри олорорбут.

Ферматтан «Сайылык», «Айаҕалаһар» диэн сиртэн сэппэрээтэр үүтэ таһарым. Ол үүт издьеҕэйттэн лэппиэскэ оноһуллара, оччоҕо кыра бурдук барара. Уутун кыра балтым Тамара иһэрэ. Ол барар сирим тэйиччи, силис-мутук бөҕө этэ эрэри, үүтү тохпуспун ончу өйдөөбөппүн.

Ийэм Мааппа эр киһи үлэтин толорор, биир сиргэ олорбот этэ. Оо, киэһэ буолла да ийэбин кэтэһэрим. Көрө сатыырбыттан буолуо, мастар кытта хамсыыр курдук буолаллара.

Кыайы буолбут сааһыгар ийэм оҕуһунан хоруйтаран дьизэтин тула бурдук ыспыта. Айылҕабыт да тупсан, бурдук өлгөмнүк үүммүтэ. Бурдук урут-хойут буһар эбит. Буспутун быһан, хатаран, суорунаҕа тардан сана бурдук алаадыта буһарбыта. Оннук минньигэс алаадыны хаһан да сии иликпин!

Олох сыһыа-баайа көммүтэ. Кыайыы 65 сылыгар тийэн кэллэхпит. Аны хаһан да сэрии буолбатын! Олох чэчири сайыннын!»

Бу кырыктаах сэриигэ Саха сирэ хас үһүс киһитин сүтэрбитэ уонна сэрии иннинээҕи нэһилиэнньэтин ахсаанын үйэ чизппэрэ ааспытын эрэ кэннэ оһоруммута. Бу аан дойдуну атыһахтаах уу курдук аймаабыт алдьаныы, кээһэни, өлүү-сүтүү бөҕөнү таһаарбыт фашистскай Германияны уонна Япония милитаристарын кыайыы советскай норуот фронтна уонна тыылга геройдуу охсуһуутун уонна үлэтин түмүгэр ситиһиллибитэ.

Сэрии уот холоругун ортотунан аһан, кыайыы-хотуу көтөллөнөн армияттан эргиллэн кэлбит фронтовиктар, үлэ фронттан төннүбүттэр ахтылҕаннаах дойдуларын сытын-сымарын ылаат, производство араас салааларыгар айгыраабыт хаһаайыстыбаны чөлүгэр түһэри уонна салгыы сайыннарыы пятилеткатыгар кыттан, үлэ үөһүгэр харыларын ньыппарынан үлэлээн барбыттара.

Киһи барахсан тутуннаһына-соруннаһына биир сыалга түмүстэбинэ, сомоһолостоһуна хайдахтаах да ыарахаттары кыайарын биир туоһутунан буолар.

1945 сыл

Элбэх оҕолоох ийэлэри «Ийэ медала» диэн медалынан наһараадалыыр туһунан Саха АССР Верховнай Советын Президиумун ыйааҕа:

«Ийэ медала» диэн II степеннээх медалынан наһараадаланар

4. Дмитриева Мотрена Васильевна. Үөһэ Бүлүү оройуонунааҕы III Үөдүгэй соҕветынааҕы «Үрэн» колхоз чилиэнэ.

Докторова-Хогурова
Мария Никитична

7. Ильина Екатерина Михайловна. Үөһээ Бүлүү оройуонааҕы III Үөдүгэй нассветынааҕы «Үрэн» колхоз чилиэнэ

.....

10. Лаппарова Варвара Прокопьевна. Үөһээ Бүлүү оройуонааҕы III Үөдүгэй нассветынааҕы «Арбанда» колхоз чилиэнэ.

*Саха АССР Верховнай Советын Президиумун
Председателин солбуйааччы*

Приузов

*Саха АССР Верховнай Советын Президиумун
Секретара*

Пономарев

Якутской куорат, 1945 сыл, ыам ыйын 21 күнэ.

*Улуустаагы музейга хараллан сытар «Үөһээ Бүлүү большевига» хаһыаттан матырыйааллар:
«Үөһээ Бүлүү большевига» хаһыат, сэтинньи 26 күнэ, 1943 сыл №-рэ 22*

Үөрэх оҕолорун быраабылалара

Хас биирдии үөрэнээччи:

1. Үөрэхтээх уонна культурнай гражданин буолар уонна Ийэ дойдуга үгүс көдүүһү аҕалар наадаҕа, билиини кыһамнылаахтык уонна дыаныардаахтык баһылыахтаах.
2. Сүрэхтээхтик үөрэниэхтээх, уроугу көтүтүө уонна үөрэххэ хойутуо суохтаах.
3. Оскуола директорун уонна учууталлар дьаһалларын биир да утары этиитэ суох толо-руохтаах.
4. Оскуолаҕа бары наадалаах кинигэрин уонна суруйар тэрээбэлэрин илдьэ кэлиэхтээх. Уруокка туох наадалааҕын барытын учуутал кэлиэн иннинэ бэлэмниэхтээх.
5. Оскуолаҕа суунан-тараанан, ыраастык таннан кэлиэхтээх.
6. Кылааска олорор сириҥ ыраастык, бэрээдэктээхтик тутуохтаах.
7. Чуораан тыаһырын кытта кылааһыгар киирэн, бэйэтин миэстэтигэр олоруохтаах. Уруок бириэмэтигэр учуутал көңүллээтэҕинэ эрэ кылааска киириэх, кылаастан тахсыах тустаах.
8. Уруокка быарды түспэккэ, өттүгэстээбэккэ көнөтүк олоруохтаах, учуутал кэпси-ирин уонна үөрэнээччилэр эппиэттиллэрин үчүгэйдик истиэхтээх, кэпсэтиэ уонна туора дьыалаҕа аралдьыйыа суохтаах.
9. Кылааска учуутал, оскуола директора киириилэригэр уонна кылаастан тахсылары-гар оннуттан туран, дорооболоһуохтаах уонна быраһаайдаһахтаах.
10. Учууталга эппиэттиригэр туруохтаах, көнөтүк тутунуохтаах, учуутал көңүллээ-тэҕинэ эрэ оннугар олоруохтаах. Эппиэттиэн эбэтэр учууталтан ыйытыан баҕардаҕына - илиитин уунуохтаах.
11. Учуутал аныгыскы уруокка анаан биэрэр соруудаҕын дневниккэ эбэтэр анал тэтэ-рээккэ чопчу суруйуохтаах уонна ол суруйбутун төрөппүттэригэр көрдөрүөхтээх; Дьэиэбэ бэриллибит үлэлэри барытын бэйэтэ толоруохтаах.
12. Оскуола директорун уонна учууталларын ытыктыахтаах. Учууталларын уонна оскуо-латын директорун кытта уулуссаҕа көрүстэҕинэ эйэбэстик тонхойон дорооболоһуохтаах, онуоха уол оҕолор бэргэһэлэрин устуохтаахтар.
13. Бэйэтигэр аҕа дьону кытта эйэбэстик сыһыаннаһахтаах, оскуолаҕа, уулуссаҕа, дьон мустар сиригэр сэмэйдик, дьонуннаахтык тутунуохтаах.
14. Үөхсүө суохтаах уонна куһаҕан, төттөрү тыллары тыллаһыа суохтаах, табах гардыа суохтаах. Сүүйсүүлээх оонньууну харчыга уонна ол-бу малга оонньоо суохтаах.
15. Оскуола малын харыстыахтаах. Бэйэтин уонна табаарыстарын малын харыстыахтаах.
16. Кырдыаҕастарга, кыра оҕолорго, мөлтөхтөргө, ыарыһахтарга ордук эйэбэс, аламаҕай буолуохтаах, кинилэргэ олорор олоҕун туран биэриэхтээх, суолтан туоруохтаах уонна кыа-йарынан көмөлөһүөхтээх.

17. Төрөшүүтгэрин тылын истиэхтээх, кинилэргэ көмөлөһүөхтээх, кыра быраатгарын, балыстарын харайахтаах.

18. Дьэ ыраас буоларыгар кыһаныахтаах, бэйэтин танаһын, атахха кэтэр танаһын, утуһар танаһын бэрээдэктээхтик тутуохтаах.

19. Үөрэх оҕото билиэтин бэйэтигэр илдьэ сылдыахтаах, атын киһиэхэ биэриэ суохтаах, оскуола директора уонна учууталлара көрдөөтөхтөрүнэ-көрдөрүүхтээх.

20. Бэйэтин оскуолатын уонна бэйэтин кылааһын аатын түһэн биэриэ суохтаах, кинини бэйэтин чиеһин курдук харыстыахтаах.

Быраабыланы кэспит үөрэнээччи оскуолаттан уһуларга тийэ буруйданыахтаах.

«Үөһэ Бүлүү большевика» хаһыат, кулун тутар 17 күнэ, 1944 сыл № 19(49)

Бастын булчут

ДҮЛЛҮКҮ. «Кыһыл сирдыт» колхоз бастын булчута Герасимов Сергей Герасимович хайы-үйэбэ кулун тутар бастакы күнүгэр бэйэтин кварталлаабы былаанын 283% толордо. Табаарыс Герасимов государствоға 6 саһылы, 40-ча тиини уо.д.а. күндү сыаналаах түүлээхтэри туттарда. Кини 1944 сыл 1 кварталыгар түүлээби соҕотуопкалааһын былаанын толорор уонна аһары толорор иһин социалистической куоталаһы инициаторынан буолла.

Н. Ильин

«Үөһэ Бүлүү большевика» хаһыат, ыам ыйын 1 күнэ, 1944 сыл № 29(59)

Боччумнаах бэлэхтэр

Эргин, соҕотуопка үлэтин систематыгар биирдиилээн насполар, ларектар, колхозтар, соҕотуопкалыыр үлэһиттэр – булчуттар 1 Маайы боччумнаах бэлэхтэрдээх көрсөргө охсуспуттара. Ол түмүгэр оройуон үрдүнэн табаар эргинин былаана – 126%, общественной аһылык былаана – 100%, нэһилиэнньэни пайщикка тардыы былаана – 135%, паевой взнос-тары хомуйуу былаана – 109% толорулунна. Оттон түүлээби соҕотуопкалааһынна биирдин колхозтар уонна булчуттар балачча үрдүк көрдөрүүлээхтэр. 1 кварталга оройуон бастын булчуттара Омукчаанап (Өргүөт) бэйэтин соруудабын – 452%, Герасимов (Дүллүкү) – 317%, Ефремов (1 Боотулуу) – 206%, Капитонов – 220% толордулар.

РПС правлениетын председателэ С. Петров

«Үөһэ Бүлүү большевика» хаһыат, ыам ыйын 6 күнэ, 1944 сыл № 30(60)

Фрунзе аатынан колхоз чилиэннэрэ

ГҮӨДҮГЭЙ. Фрунзе аатынан колхоз чилиэннэрэ үһүс байыаннай заемна, бэлиэтэниллибит 1.500 солкуобай оннугар 3.150 солкуобайга суруннулар уонна 3.000 солкуобайы тутта киллэрэн баран, заем үптэрин тутта киллэрэр иһин оройуон колхозтаахтарыгар ынырыынан туһаайдылар.

Никифоров

«Үөһэ Бүлүү большевика» хаһыат, бэс ыйын 3 күнэ, 1944 сыл № 38(68)

Сайынны кроһу тэрээһиннээхтик ытыахха

Биһиги ыччаппытыгар уонна биһиги дойдубут үлэлээчилэригэр бүтүннүүлэригэр ордук доруобай, көрдөөх буолуу наада, мань олоххо киллэриигэ бастын ньыманан спорт буолар диэн улуу Ленин ыйбыта. Биһиги учууталбыт ити үөрэбэ тобус-толору олоххо киллэриллэн иһэр. Биһиэхэ мэлдьи уонна чуолаан Аҕа дойду сэриитин күннэригэр советской

патриоттар, Ийэ дойду көмүскэлигэр бэлэмнэнэн туран, кыһынны-сайынны спортивнай кросстары ытталлар. Маны барытын биһиги партиябыт, советскай правительство тэрийэлэр, өйүүлэр. Кыһынны хайыһар кроһун кытгыылаахтара билигин хайыы-үйэҕэ сайынны кроһу күүтэллэр, дыэ, ол иһин сайынны кроһу үрдүк тэрээһиннээхтик ытыгы соруга турар. Сайынны профсоюзнай-комсомольскай кросс бэс ыйын 11-тэн 25 күнүгэр диэри ытыллар. Кросска 12-30 саастаах эр дыон, 12-25 саастаах дыахталлар хабыллаллар. Кросстан босхолонолор ыарыһахтар уонна хат эбэтэр эмиийдиир оҕолоох дыахталлар. 16-30 саастаах эр дыонно, 16-25 саастаах дыахталларга сайынны кросс нуормалара манныктар.

Нуормалар	Эр дыонно эбэтэр дыахталларга	Нуормалар кээмэйлэрэ	Биримэ кээмэйэ
Сүүрүү	Эр дыонно	1000 м	3 м 25 см
	Дыахталларга	500 м	1 м 55 см
Үрдүккэ ыстаны	Эр дыонно	1 м 25 см	1 м 30 см
	Дыахталларга	1 м 10 см	
Устаҕа ыстаны	Эр дыонно	4 м 50 см	
	Дыахталларга	3 м 50 см	
Гранатаны быраҕы	Эр дыонно	37 м	
	Дыахталларга	25 м	
8-с көрүннээх гимнастикаҕа эрчиллиилэр			
Винтовкалаах сылдьан мэхэйдээх балаһаны туорааһын (эр дыонно эрэ)		15 м	1 м 30 см

Биһиги оройуон спортивнай-комсомольскай тэрилтэлэрин, олохтоох Советтар уонна колхоз председателлэрин иннигэр кросска кыттар кыахтаахтары барыларын хабаан туран, кинилэри ГТО нуорматын туттарыыга бэлэмнээһин соруга турар.

Бэйэни Ийэ дойду көмүскэлигэр бэлэмнээһин хас биирдии советскай киһи гражданскай иһэ.

ЫБСЛКС РК секретара Ольга Тарасова

«Үөһэ Бүлүү большевика» хаһыат, бэс ыйын 9 күнэ, 1944 сыл, № 53(83)

ОТ ХОМУУРУГАР СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ КУОТАЛАҤЫ КЫАЙЫЛААХТАРА БОЧУОТ ДУОСКАТА

Колхозтары уонна от хомууругар социалистическай куоталаһы декадатаағы усулуобуйаларын толортообут биирдиилээн колхозтаахтары таһаарабыт. От ыйын 20 күнүттэн атырдыах ыйын 1 күнүгэр диэри ааспыт декада түмүктэринэн.

I ХОРО нэһилиэгиттэн

1. «Октябрь кыайыта» колхоз (предс. Иванов) охсуу былаанын 77% толордо

II ҮӨДҮГЭЙ нэһилиэгиттэн

2. Давыдов аатынан колхоз (предс. Шамаев) охсуу былаанын 75,8% толордо

МЭЙИК нэһилиэгиттэн

3. Ворошилов аатынан колхоз (предс. Григорьев) охсуу планын 114% толордо.

НАМ нэһилиэгиттэн

4. «Кыһыл рабочай» колхоз (предс. Докторов) охсуу былаанын 69,4% толордо.

КЭНТИК нэһилиэгиттэн

5. Ворошилов аатынан колхоз (предс. Иванов) охсуу былаанын 67,8% толордо.

«АРБАНДА» колхозтан

1. Егоров В.В. сенокосилканан – 30,0 га
2. Хаччагаев С. сенокосилканан – 30,0 га

«СЭБЭДЬЭЭН» колхозтан

3. Попов И.В. сенокосилканан – 32,6 га

«Саха АССР 10 СЫЛА» колхозтан

4. Золотарев А. сенокосилканан – 32,2 га

«КЫҢЫЛ СИРДЫТ» колхозтан

5. Анисимова В.А. сенокосилканан – 30,0 га
6. Анисимов И.А. сенокосилканан – 31,9 га
7. Санников Т.И. сенокосилканан – 31,5 га
8. Иванова М.Е. сенокосилканан – 31,0 га
9. Васильев И.В. сенокосилканан – 32,7 га
10. Николаев Н.И. сенокосилканан – 30,0 га
11. Михайлов А.М. сенокосилканан – 36,0 га
12. Михайлова У.П. сенокосилканан – 32,6 га

ВОРОШИЛОВ аатынан колхозтан (Кэнтик)

13. Баххаатап Д. илии хотуурунан – 8,9 га
14. Семенов Н.Я (оҕо) илии хотуурунан – 5,1 га
15. Федоров С.Ф илии хотуурунан – 9,7 га
16. Ильина М.С илии кыраабылынан – 9,4 га
17. Иванова И.Т. илии кыраабылынан – 7,6 га

«ЧОЛБОН» колхозтан

18. Егоров А.Е сенокосилканан – 30,0 га
19. Петров Ф.Г. сенокосилканан – 31,8 га
20. Егоров П.Е сенокосилканан – 30,0 га
21. Гаврильев И. ат кыраабылынан – 81,0 га
22. Иванов В.С илии хотуурунан – 10,5 га
23. Гаврильев Д. илии хотуурунан – 9,1 га
24. Мухоплев Г. илии хотуурунан – 8,3 га
25. Бүлтээсэп Н. илии хотуурунан – 8,2 га
26. Гаврильев З. (оҕо) илии хотуурунан – 6,5 га

«КЫҢЫЛ РАБОЧАЙ» колхозтан

27. Софронов Н. сенокосилканан – 30,0 га
28. Яковлев К. илии хотуурунан – 9,0 га
29. Алексеев Т. илии хотуурунан – 8,0 га
30. Кудаайап Д. илии хотуурунан – 8,9 га
31. Дмитриев А. илии хотуурунан – 8,4 га
32. Алексеев Р. илии хотуурунан – 8,0 га

«КЫҢЫЛ МУОҔАН» колхозтан

33. Шамаев Е. илии хотуурунан – 8,7 га
34. Наанап С.И. илии хотуурунан – 8,2 га
35. Баачынкап М. илии хотуурунан – 8,2 га

ВОРОШИЛОВ аатынан колхоз (Мэйик)

36. Винокуров М илии хотуурунан – 12,2 га
37. Захаров Л. илии хотуурунан – 12,2 га
38. Алексеев М. илии хотуурунан – 12,2 га
39. Алексеева М. илии хотуурунан – 10,1 га
40. Кытгарбыытаба П. илии хотуурунан – 10,1 га
41. Васильева М. илии кыраабылынан – 12,5 га
42. Винокурова В. илии кыраабылынан – 12,5 га
43. Сабаараба М. илии кыраабылынан – 12,5 га
44. Иванова Д. илии кыраабылынан – 9,9 га
45. Герасимова Е. илии кыраабылынан – 8,7 га

«КЫҢЫЛ ӨТҮЙЭ» колхозтан

46. Дмитриев М. сенокосилканан – 32,5 га
47. Малардыров П. сенокосилканан – 33,0 га
48. Павлов И. сенокосилканан – 31,1 га

«КЫҢЫЛ САЙЫЛЫК» колхозтан

49. Федоров Н. сенокосилканан – 32,5 га
50. Семенов Н. сенокосилканан – 30,8 га

*«Үөһээ Бүлүү большевига» хаһыат,
атырдыах ыйын 21 күнэ, 1945 сыл, № 24 (134)*

Хомуурга дыаныардаахтык үлэлиир

ДУЛЛУКУ. «Кыһыл сирдыт» колхоз комсомольскай тэрилтэтин комсомолецтара быйылгы от-бурдук хомууругар активнайдык кытыннылар. Ол курдук, комсомолец Софронов Василий массыынаннан оҕустарыыга биллиилээх машинист буолан табыста. Кини иккис уонна төрдүс декадаларга нуорматын охсууга 112 бырыһыантан 115 бырыһыанна диэри толордо. Софронов ити көрдөрүүтүн учуоттаан, оройуоннааҕы бириэмийэни биэрэр комиссия икки төгүл бириэмийэни биэрдэ. Софронов ити кыайыларын чингэтэн, дыксо дыаныардаахтык үлэлииргэ кыһанар.

В. Суханов

*«Үөһээ Бүлүү большевига» хаһыат,
сэтинньи ый 23 күнэ, 1945 сыл, № 42 (142)*

Бастын ыанньыксыттар

III Үөдүгэй нэһилиэгинээҕи «Арбанда» колхоз ыанньыксыттара табаарыстар Лаппарова В.П. уонна Яковлева М.К. ньирэйдэри тыыннаах иитэн таһаарыыга, аһы-үөлү ылыыга күүрүүлээхтик үлэлээтилэр. Ол курдук, табаарыс Лаппарова 11 ынаҕы көрөр-харайар, ньирэйдэрэ бары тыыннаахтар. Кини былаан быһыытынан сылга 5300 литр үүтү ыларын оннугар, сэтинньи 1 күнүнээҕи түмүгүнэн 6913 лиитэрэни ыата. Оттон табаарыс Яковлева 10 ынаҕы ыыр, ньирэйдэрэ эмиэ бары тыыннаахтар, үүт ылыытын сыллааҕы былаана 5400 лиитэрэ эбит буоллаҕына, эмиэ үөһэ ыйыллыбыт бириэмэтээҕи түмүгүнэн 6753 лиитэрэ үүтү ыата. Колхоз ити биллиилээх ыанньыксыттара үлэ күнүгэр уонна эбии төлөбүр бэрээдэгинэн өлгөм дохуоту аахсаллар.

Г.К.

**Ильин Николай Михайлович – 1947 с.
Гаврильев Петр Лаврентьевич – 1949 с.
Алексеев Петр Семенович – 1950 с.**

Сэриигэ саа-саадах тутан барбыт кэргэттэрин, уолаттарын, аймахтарын оннугар сүгэ, хотуур тутан үлэбэ туруммут оҕонньоттор, эмээхситтэр, дыахталлар, оҕолор сыламтата суох үлэлэрэ сыаналанан «1941-1945 сс. Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэриигэ килбизиннээх үлэтин иһин» Сталин мэтээлинэн Дүллүкү, Арбанда, Фрунзе нэһиликтэриттэн 64 киһи наҕараадаламмыта биллэр. Бу наҕараада 1946 уонна 1947 сылларга туттарыллыбыта. «Участнику трудового фронта» бастакы юбилейнай мэтээл Улуу Кыайыы 30 сыллаах юбилейыгар 1975 сыллаахха 1946, 1947 уонна 1948 сыллардаахха ылбыт мэтээллэрин киниискэтинэн туоһулаан бэриллибитэ. 1946-1950 сыллардааҕы сталинскэй пятiletка сэрии кэмигэр алдыаммыт-кээһэммит, айгыраабыт хаһаайыстыбаны чөлүгэр түһэриигэ анаммыта. 1946 сылтан обком бастакы секретарынан Илья Егорович Винокуров талыллан үлэлиэбиттэн ыараханник олорор тыа дьонун олоҕо сыыйа оннун булан, атаҕар туран барбыта.

Олохтоох сэбиэттэр председателлэрэ депутаттарыгар тирэбирэн нэһилиэннэ олоҕо тупсарын туһугар хаһаайыстыба бары салааларыгар араас хайысхалаах үлэлэри ыппытара.

1948-1950 сылларга нэһилиэк Советыгар бастайааннай комиссиялар тэриллэннэр Совет председателин кытта сүбэлэһэн анаммыт салааларынан ыйыы-кэрдийи биэрэн дыаһаллары ылбытара. Совет көрөр боппууостарын бэлэмнэһэн сессия болдьоҕор ытылларын, депутаттар быыбардааччыларыгар отчуоттуулларын туруорсубуттара, үлэһиттэр олохторугар болҕомто ууран хаһаайыстыбаннай-культурнай, дьиэ-уот тутуутун кэнэтиигэ, санитарнай-чэбдигирдэр үлэни күүһүрдүүгэ болҕомтолорун уурбуттара. Колхоз үлэтин бэрэбиэркэлээн кыстыкка бэлэмнэниигэ, сааскы ыһыга, тыа хаһаайыстыбатын бородууксуйатын хаачыстыбатын тупсарыыга уонна тэрилтэлэр үлэлэрин бэрэбиэркэлээн таһаарыылаах үлэни ирдээбиттэрэ. Сыллары-хонуктары унурдаан нэһилиэк инники сайдыытыгар олук уурбут үлэттэн-хамнастан аҕыйаҕы ахтан аһардахха:

1. Оройуон киинэ кырыы нэһиликтэрин кытта коммуникация мөлтөх буолан ыкса сибээһи тутуһар кыаҕа суоҕа, ол иһин телефон линиятын тардыы саҕаламмыта. Дүллүкүгэ бастакы телефон 1947 сыллаахха Дэди Бэттиэмэтигэр киирэн бу сыл ытыллыбыт ССРС Верховнай Советыгар быыбар түмүгэ мантан бэриллибитэ. Линияны салгыы Дүллүкүгэ гардан нассоев дьийэтэ телефоннаммыта.

2. 1947 сылтан саҕалаан дойду үрдүнэн карточнай система сотуллубут эрэри лимиттээһин син биир баара, онон үп-харчы, ас-танас кырыымчык этэ. Ол да буоллар олох көнөн, сыыйа оннун-тойун булан, табаар сыаната сылтан сыл чэпчээн барбыта. Дьон аска-үөлгэ, таһаска-сапка наадыйыыта улааппыта.

Дүллүкүгэ бастакы лааппы үлэли турбут ларегун оннугар 1947 сыллаахха Балаҕан Көлүйэҕэ аһыллыбыта. Атыһытынан Захаров Константин Капитонович анаммыта.

Онтон 1950 сылтан дэриэбинэ иһигэр Федоров Дьөгүөрдээн (Суппууннаахтар) дьийэлэригэр көспүтэ. Атыһытынан Иванов Василий Данилович анаммыта. Оччолорго лааппылар ыалы кытта дьукаах турбуттара. 1948-1950 сылларга Далыр сельпота туттарбыт «Саһа аппа» ысқылаатыгар Иванов Василий Данилович анаммыта.

1949 сылтан таһаҕаһы Үөһэ Бүлүүгэ «Сталин», «Калинин» диэн буксир борокуоттар аҕалаллара. Райсоюз кэлбит табаардары насполарынан тыырбытын кэнниттэн лааппылар атыһыттарга ыраахтан-чугастан сайынын өрүһү оҕочонон туораан ындынын, кыһынын сыарҕанан бэдэрээттэн таһаллара. Суол-иис олус мөлтөҕө, ооҕуй оҕус да бадараанныыр сирдэрэ бааллара. Онно баранар күнү-

*Захаров
Константин Капитонович*

*Иван
Василий Данилович*

дьылы, сыраны-сылбаны аахсыбакка атыһыттар барахсаттар бо-рокуот аҕалбыт сана, сонун таһаҕаһын бэрэмэдэйи толору хаалаан аҕалан нэһилиэнньэҕэ атыга таһааран туспа үөрүү-көтүү буолара. 1949 сыллаахха нэһилиэк салалтата суол үлэтин тупсарыыны туруорсубута.

1947 сыллаахха Өктөөп Өрөбөлүүссүйэтин 30, Саха АССР тэриллибитэ 25 сылын туолар юбилейдарын көрсө дьон өрө көтөҕүллэн туран үлэҕэ-хамнаска ылсыбыта. Хас биирдии киһи социалистическай куоталаһыга киирсэн былааннарын аһары толорорго дьулспуттара. Бу улахан юбилейдарынан сибээстээн уус-уран самодеятельноска конкурс биллэриллибитэ. Дүллүкү ыччаттара «Ньургун Боотур» олонхонон кыттан оройуонна бастагы миэстэни ылбыттара. «Олонхону олонхоһут Н.С. Александров (Ынта) туруорбута. Ньургун Боотур оруолун тойуксут, оһуокай тылын этээчи

Иван Федоров (Быччыкы), Үрүн Уоланы ырыаһыт Иван Ефремов (Молоо), Кыыс Кыскыйдаан оруолун Федора Мултусова, Айыы Умсуураны айылҕаттан талааннаах Мария Иванова (Баабынаан иппит кыһа), Туйаарыма Куону Мария Санникова (Тараас кыһа) табыллан оруолларын толорбуттарын күн бүгүнүгэр диэри Дүллүкүгэ сэнэн буолан кэпсэнэр. Уот Уһутаакы оруолун Александров Н.С. (Ынта) бэйэтэ толорбута», диэн ветеринарнай наука кандидата П.И. Николаев ахтыбыта баар.

Иван Ефремов

*Федоров
Иван Иванович*

Мария Иванова

Мария Санникова

Уопсайынан да бу энээргэ 1945-1951 сылларга уус-уран самодеятельность күүскэ сайдыбыта. Нэһилиэктэр ыччаттара, талааннаах дьоно көбүспүт курдук олонхоҕо болҕомтолорун ууран постановка туруораллара. Ол курдук Үрэн, Арбанда нэһилиэктэрин олохтоохторо «Ньургун Боотуру» туруорбуттара. Онно Ньургун Боотур оруолун Хогуров, Уот Уһутаакыны – Д. Данилов (Нэтиэкэ), Туйаарыма Куону – Елена Абрамова толорбуттара. Итини таһынан дьобурдаах ыччаттар А. Данилов, М. Трофимова, С.М. Иванов, В. Данилов бааллара. Үрэн ыччата Афанасий Данилов студеннар уонна ыччаттар республикатааҕы фестивалларыгар хас да төгүл лауреат аатын ылбыта. Елена Абрамова пьесаларга үчүгэйдик оонньуурун туһунан кырдыаҕастар ахталлар.

1948 сыллаахха Хомустаахха, бырааһынньыкка «Үчүгэй Үөдүйээн» остуоруйаны көрдөрбүттэрэ. Онно баай оҕонньор оруолун П.С. Алексеев, Үчүгэй Үөдүйээни – Гаврильева В.Н. аһара үчүгэйдик оонньообуттарын туһунан ахталлар. Дүллүкүгэ, 1949 сыллаахха ааҕар балаҕан сэбиэдиссэйэ Гаврильев Илларион Лаврентьевич туруоруутунан «Туйаарыма Куону» оонньообуттара. Сүрүн оруоллары: Уот Уһутаакыны – Александров Никита Сергеевич – Ынта, Ньургун Боотуру – Ефремов Иван Тимофеевич (Молоо), Үрүн Уоланы – Васильев Василий Васильевич – Чомпуу, Туйаарыма Куону – Санникова Мария Тарасовна, Кыыс Кыскыйдааны – Федорова Евгения Ивановна, Сорук Боллуру – Софронов Василий Трофи-

мович, Айбы Умсууру – Николаев Прокопий Ионович толорбуттара. Оройон үрдүнэн бастааннар атын нэһиликтэргэ оонньуурга культура отдела путевка биэрбитэ. Онон «Чолбонно», Балаҕаннаахха оройон киинигэр атынан, кыанааччылар сатыы сылдьан оонньообуттара. Бу спектаклларга талааннаах олонхоһуттар, норуот ырыаһыттара сэһэнньиттэр кыттаннар дьиннээх сахалыы олонхоҕо хайдах ылланарын курдук ыраас-тык толорон, дьону умсугуталлара, тардаллара. Оччотооҕу ыаллар үгүстэрэ алаастарынан тарҕанан оттуур сирдэринэн олорор буолан «оонньуу көрө» диэн оскуолаҕа сатыы кэллэлэрэ.

Ааҕар балаҕан оскуола биир хоһугар үлэлиирэ. Сэбиэдиһэ-ийнэн тэрийэр дьобурдаах киһини талан аныыллара. Кини салайытынан күнүскү күүстээх үлэ кэнниттэн талааннаах дьон түмсэн чүмэчи, кыраһыын лаампатын уотугар постановкалары, концерттары бэлэмнээн оскуола көрүдүөрүгэр туруораллара. Уопсайынан да, оскуола нэһилиэк дьонно түмсэр сиригэр буолара. Нэһилиэк инники кэскилин түстүүр төһөлөөх элбэх түүнү быһа барар колхозтаахтар уопсай мунньахтара, табанан-атынан күргүөмнээхтик кэлэн кыттар, бырааһынньыкка тэннээх быыбардара, олонхо доллоһуйа толоруллуута, дууһа кылын таарыйар араас спектакллар, концерттар, бырааһынньыктар буолан ааспыттарын интернат, мастарыскай, онтон анаара көтүллэн гараж буолан эрэр үгүс ахсааннаах оҕону олох киэн аартыгар киллэрбит, үөрэххэ кынаттаабыт бастакы, былыргы оскуолабыт барахсан билэн турдаҕа.

Ыччат олус көхтөөх, эрчимнээх этэ. Үлэни да, сынньаланы да сатаан дьүөрэлиирэ. Тустаах үлэтин таһынан агитационнай-маассабай үлэни тэрийэргэ, ыраас олох иһин хамсааһынна кытталлара, саханы сарбыйбыт түбүркүлүөс, трахома утары хампаанньаны ытталлара. Ыһыахтар тэрээһиннэрин салайаллара, эркин хаһыатын таһаараллара, хайыһар кроһун, сайынны кросска ГТО 1 ступеннарын нуорматын, БГТО нуормаларын туттараллара.

1950 сылларга диэри оскуолаҕа Бүлүү педучилищетын бүтэрбит учууталлар аҕыйах этилэр. Учуутал тийбэттинэн 7-с кылааһы бүтэрбиттэртэн, оҕолору кытта үлэлииргэ сыһыаннаах диэбиттэрин талан, биир ыйдаах учууталлар куурустарын үөрэтэн, дастабырыанна туттаран оскуолаларга ытталыыллара. Биир оннук туоһунан Үрэннэ төрөөбүт, кэлин советскай-партийнай үлэҕэ тийэ үүммүт, Үөһээ Бүлүү улуунун бочуоттаах киһитэ Павлов Михаил Григорьевич буолар.

Онтон 1949-1950 сылларга дойдунан бүтүүн сэттэ кылаастаах үөрэхтээһини булгуччу киллэри саҕаламмыта. Уолдьах, 1948 сыллаахха көлөһүн күнүгэр эрэ, үлэли турар оскуола дьиэтигэр сыһыары уус сыдыаннаах, дьяныардаах үлэһит Ердашев Евдоким Маркович соҕотоҕун саҕа маһынан көрүдүөрү уонна икки кылааһы эбии тутан үлэҕэ киллэрэн, оскуола кэнни, сырдыы түспүтэ. «Тутулла турар кэмигэр өһүөттэн өһүөҕэ чахчы да кыанар уолаттар Ылахов Уйбааны кытта Устуунап Өндөрөй кынаттаах курдук ыстаналыы сылдьаллары көрөн Дьэбдэкиин уус «үлтү түһэн киһини эпийэттэтэри гынабыт дуо?» диэн кытаанахтык этэн тохтоппута», - диэн ахтар үлэ ветерана Федоров Василий Дмитриевич.

1950 сыллартан анал үөрэхтээх учууталлар кэлитэлээбиттэрэ, нуучча тылын үөрэтиигэ улахан болҕомто ууруллубута. Оскуолаҕа араас хайысхалаах куруһуоктар үлэлээбиттэрэ. Кыраайы үөрэтэр муннугу аан бастаан Михайлова Мария Алексеевна тэрийбитэ.

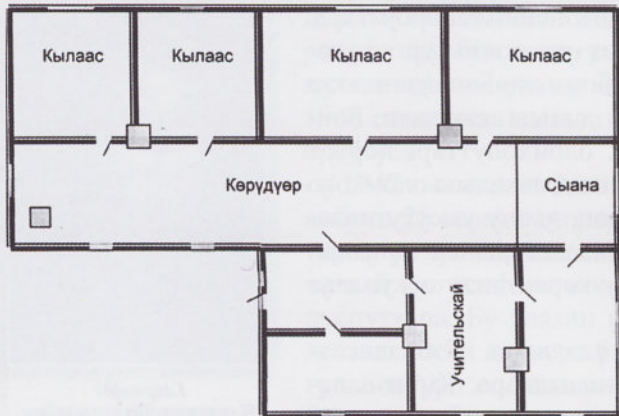
Оскуола арҕаа өттүгэр опытной учаастакка луук, моркуоп, эри-эппэ, сүбүөкүлэ олордубут кирээдэлэрэ кэчигирэспиттэрэ. Онтон уонча миэтэрэ тэйиччи спортивной миэстэҕэ көбүс-көнөтүк турар сыһыары тутуллубут икки кирилис, турник бааллара. Сайынны өттүгэр кыра кылаас оҕолоро бырааттарын, балыстарын бытыры-

Гаврильев
Илларион Лаврентьевич

Михайлова
Мария Алексеевна

ыс курдук батыһыннан, оскуола бы-
ласааккатыгар бириэмэлэрин билбэккэ
оонһууллара. Онтон собуруунну уһун
полисаднигар хаптаҕас, моонһоҕон,
дөлүһөн уктара лөглөһөн үүнэллэрэ.
Ити курдук оскуола коллектива үөрэҕи
таһынан иитэр үлэтигэр элбэх сананы,
кэрэхсэбиллээҕи киллэрбитэ.

1950 сылтан колхозтаахтар бородуук-
танан дохуот оннугар харчынан төлөбү-
рэ киирбиттэрэ.

1950 сылтан тыа хаһаайыстыбатын
техникалара: трактор, массына, мотуор-

даах оночо, араас электротехникалар кэлитэлээн барбыттара.

Ол кэмнээҕи үлэни-хамнаһы, ханнык боппуруостарга болҕомто ууран нэһилиэк Сэбиэ-
тэ быһаарыы ылбытын улуустааҕы киин библиотека кыраайы үөрэтэр отделын архыбын
матырыйаалларыттан көрөбүт.

1946 сыл, олунньу 9 күнэ

* * *

Ш Үөдүгэй нэһилиэгин ситэриилээх комитетын мунһаҕа; онно бааллар: Ш Үөдүгэй сельсоветын
председателэ Хогуров Н.М., исполком чилиэттэрэ: Бойлохов Иван Федотович, Кононов Прокопий
Дмитриевич, депутаттар Хогурова Марфа Титовна, Васильев Евгений Петрович.

Мунһах сэкритээрэ: Васильев Е.П.

Күннээҕи көрүллэр боппуруостар

1. Куоластыыр быраап удостоверениетынан атын сиргэ баран, удостоверениелара сатаммакка
төһөн кэлбиттэри куоластатар туһунан.

2. Бүлүүгэ үлэлээри киирэн баран быбардааччылар испииһэктэригэр киирбэккэ төһөн кэлбит
Григорьев Иван Захаровиһы испииһэккэ киллэрэр туһунан. Хогуров Николай Михайлович кэпсээнин.
Быһаарыы:

1. Ыраах булка барааччыларга бэриллибит куоластыыр быраап удостоверениета
сатамматаҕынан төһөн кэлээчилэри табаарыс Трофимов Нестер Михайловиһы, Константинов
Иван Ивановичи уонна Иванов Алексей Прокопьевичи испииһэккэ киирбиттэрин быһыытынан
бу дьону ССРС Верховнай Советын быбардарыгар бэйэлэрин учаастактарыгар куоластарын
бизрэллэрин сөбүлэхэргэ уонна быбардааччылар испииһэктэригэр быһаарыы суруйарга.

2. Табаарыс Григорьев Иван Захарович бу күһүн киирэн баран олунньу 6 күнүгэр ханнык да
докумуона суох испииһекка киирбэккэ кэлбитин быһыытынан бэйэтин заявениетынан ылан туран,
биһиги нэһилиэкпит кийитэ буоларынан быбардааччылар испииһэктэригэр киллэрэри сөбүлэхэргэ.

Председатель: Хогуров

Члены: Бойлохов, Кононов

Секретарь: Васильев

Саха АССР Үөһэ Бүлүү районун үлэһиттэр депутаттарын төрдүс ыһырыылаах Дүллүкү нэһилиэгинээҕи советын 16 сессията

1949 сыл, ыам ыйын 10 күнэ

Бааллар: сельсовет председателэ Ильин Н.М., сельсовет депутаттара 9 киһи.
Ыһырыылаахтар 5 киһи.

Күннээҕи повестка:

1. Совет председателин эбээһинэһин толорооччуну булуу.
2. Сүөһү иттиитигэр уонна сааскы ыһыыга государственнай бэрэбиэркэҕэ хамыһыйаны булуу.
3. Райсовет 7-с сессиятын уурааҕын илдьиритии.

Иһиттибит: сельсовет председателин эбээһинэһин толорооччуну булуу туһунан Ильин Николай Михайлович кэпсээнин.

Ыйытылынна: 6 боппурус

Быһаардыбыт:

1. Сельсовет урукку председателэ Ильин Н.М. атын үлэбэ барбытынан сибээстээн сана председателинэн Гаврильев Петр Лаврентьевичи аныырга;

2. Сельсовет председателэ Ильин Н.М. атын үлэбэ барбытынан председатель эбээһинэһиттэн устарга;

Иһиттибит:

Сүөһү иһитиитигэр уонна сааскы ыһыы бэлэмигэр государственнай бэрэбиэркэни ытар комиссияны булуу туһунан Семенов Захар кэпсээнин.

Быһаардыбыт:

1. Үлэһиттэр депутаттарын оройуоннаабы советтарын 7-с сессиятын быһаарытын халбаннаабат салалтаба ыларга уонна инникитин толорор иһин манньк быһаарыылары ыларга:

а) Оскуола директорыгар уонна сельсовет председателигэр эбээһинэстииргэ:

– 0-7 кылааска дылы оҕо учуотун быраапсайдык ытарга оскуола директорыгар эбээһинэстииргэ;

– 7 сыллаах булгуччу үөрэхтээһин суолтатын туһунан оҕолоохтор ортолоругар эрдэттэн киэн өйдөтүүнү ытарга;

– үөрэх оҕолоругар билини бириэмэбэ - испытание, экзамен бириэмэлэригэр сөптөөх усулуобуйаны тэрийэн үөрэби үчүгэй көрдөрүүнэн түмүктүүрү ситиһэргэ.

Колхоз председателэ Ильин Н.М. эбээһинэстииргэ:

1. Оскуола саһаанын тобох үлэтин чөнөчөгөр охсуутун 17.05.1949 дылы бүтэртэригэр.

2. Саһа тутууну колхозтаахтар уопсай мунһахтарынан ылыммыт үлэлэрин толорорго быһаччы дьаһалы күн сарсынныттан ыларыгар.

3. Оскуола кэлэр сыллаабы үлэтигэр сөптөөх көмөнү дуогабар быһыытынан ылыммыт үлэтин кэмигэр толорторон иһэригэр.

Оскуола комиссиятыгар соруудахтыырга:

1. Оскуола туох үлэни ытарыгар дефективнэй актаны онорорго 20.05. 1949с дылы крмиссияба түһэрэллэригэр;

2. Оскуола бэлэмнэни үлэтин туругун туһунан аныгы сессияба оскуола директорын кытта холбоһон отчуот туруорарыгар табаарыс Федорова Аннаны соруйарга.

Үлэһиттэр депутаттарын сельскэйдээби советын председателэ Ильин Н.М.

Боротокуол

Саһа АССР Үөһээ Бүлүү оройуонун үлэһиттэр депутаттарын Хомустаах нэһилиэгинээби советын 4 сессията

1949 сыл, балаһан ыйын 28 күнэ

Бааллар: сельсовет председателэ Ильин Николай Егорович, сельсовет депутаттара 8 киһи, ынырыллыбыт активтара 4 киһи.

Күннээби бэбиэскэ:

1. Общественнай сүөһү кыстыгын бэлэмин туһунан райсовет исполкома таһаарбыт быһаарытын олоххо киллэри

2. Нэһилиэһинээби культурнай-чэбдигирдэр үлэ туһунан сельсовет 4 сессиятын быһаарыта туолан иһитин туһунан;

Иһиттибит:

Общественнай сүөһү кыстыгын бэлэмин туһунан райсовет исполкомун таһаарбыт быһаарытын олоххо киллэри туһунан сельсовет председателэ Ильин Н.Е. кэпсээнин.

Боппурус ыйытылынна: 4

6 №-дээх боротокуол

1950 сыл, ыам ыйын 4 күнэ

III Үөдүгэй нэһилиэгин Жданов аатынан колхоз уопсай муньба

Бааллар: райсовет, райком председателэ Томскай, сельсовет председателэ Ильин Василий Николаевич, партийнай тэрилтэ секретара Павлов Михаил Григорьевич, колхоз председателэ Абрамов Николай Илларионович, биригэдьиридэр 2 киһи, мустубут колхозтаах 50 киһи.

Күннээҕи муньбаҕы салайааччылар: председатель Ильин Василий Николаевич, секретарь Павлов Федор Петрович

Көрүллэр боппуруостар:

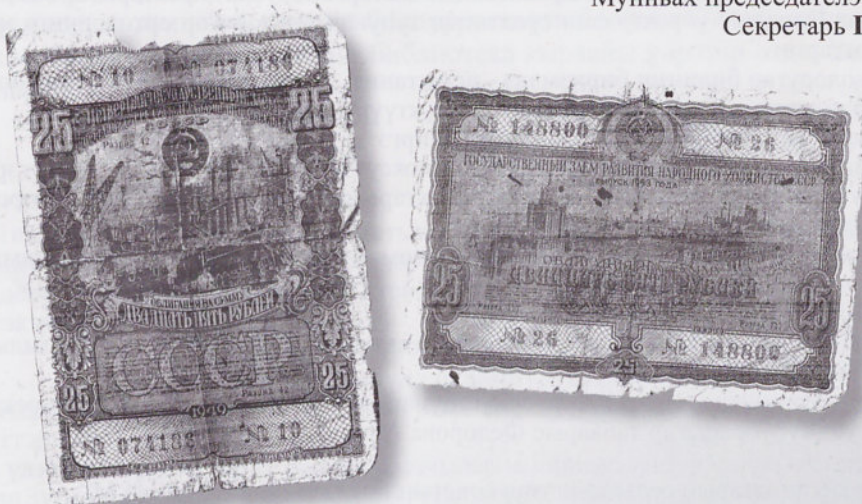
1. 5-ис государственнай заем сурутуутун туһунан.

Иһиттибит:

1. 5-ис государственнай заем сурутуутун туһунан райсовет, райком председателэ табаарыс Томскай дакылаатын.

Ыйытылынна: 4 боппуруос.

Муньбах председателэ **Ильин В.Н.**
Секретарь **Павлов Ф.П.**

Боротокуол

25.10.1950 сыл, Дүллүкү

Сессия быһаарар:

Табаарыс Гаврильев П.Л. Дүллүкү нэһилиэгин советын председателин эбээһинэһиттэн босхолоон туран Дүллүкү нэһилиэгин советын секретарынан аныырга. Дүллүкү нэһилиэгин Советын секретарын эбээһинэһин толорон олорбут Семенов Ф.С. совет секретарын эбээһинэһиттэн босхолуурга.

Дүллүкү нэһилиэгин Советын председателинэн Хомуस्ताах нэһилиэгэр ааҕар балаҕан сэбиэдиһ-сэйнэн үлэһии сылдьааччы Алексеев Петр Семеновиһы быыбардыырга, 25.10. үлэтигэр киирэ-ригэр соруйарга. Нэһилиэктээҕи совет председателэ табаарыс Алексеевы соруудахтыырга Дүллүкү Үөһээ Бүлүү ОССК 606 №-дээх быһаарытыгар ыйыллыбыт итэҕэстэри сотору кэмминэн туоратар дьаһаллары ыларыгар, ол наадатыгар:

а) Совет сессиятын ыйга бииртэн итэҕэһэ суох эрдэттэн бэлэмнээн, дьүүлэхэр боппуруоһу депутаттарга уонна активка билиһиннэрэн ытары хааччыйарыгар;

б) ылыллар үрдүкү органнар быһаарыыларын уонна уураахтарын тутатына сессия көрүүтүгэр киллэрэн эбэтэр бары депутаттар, бастайааннай комиссия чилиэннэрин уонна активтарын кытта билиһиннэрэн, кинилэр эппиэтинэстэрин улаатыннарарыгар;

в) сөптөөх бириэмэтигэр индом, медпункт, ааҕар балаҕан, лаппы, оскуола салайааччыларын боччумнаах боппуруостарга сессияҕа отчуоттатан, кинилэр үлэлэрин тупсарар быһаарыылары ылан иһэригэр.

Бастайааннай комиссия председателлэрэ табаарыстар Афанасьевы, Захаровы уонна Федорованы бэйэлэрин муньбахтарыгар былааны бигэргэтэн, туһааннаах боппуруостары көрөгө. Совет иннигэр туруорсар буолалларыгар.

Депутаттар Захаров К.К., Афанасьева М.П., Васильев Н.В. бэйэлэрэ ааҕар уонна суруйар буоллалларын иһин бары кыһамныларын ууралларыгар эбээһинэстииргэ.

Депутаттар табаарыстар Захаровка, Афанасьеваҕа, Ивановаҕа. Ильингэ, Гаврильевка, Федороваҕа уонна Васильевка бэйэлэрин быһбардааччыларыгар ыйга бииртэн итэҕэһэ суох отчуоттууларыгар соруйарга, онтон Совет председателэ табаарыс Алексеевка квартал ахсын нэһилиэк уопсай мунһаҕар отчуоттууру олохтоуоха.

Түүлээхситтэри алтынньы ый 20 күнүгэр диэри таһаарарга, онно наадалаах бары дьаһаллары ыларга;

Нолуогу агеныгар соруйарга тыа хаһаайыстыбатын нолуогун страхование үбүн уонна холостуойдар нолуоктарын 07.11. диэри хомуйан бүтэрэригэр.

Колхоз председателэ табаарыс Ильини соруйарга:

- а) бурдук сынныытын 1 биригээдэҕэ 25.10, 2 биригээдэҕэ 20.11. диэри бүтэрэллэригэр;
- б) оскуолаҕа. медпуунна мас соҕотуопкатыгар бары дьону, көлөнү түмэн туран 07.11. бүтэрэргэ;
- в) сүөһү кыстыгар бэлэми 20.10. бүтэрэргэ;

Иһиттибит: Фрунзе аатынан колхоз Дүлүкү нэһилиэгин кытта холбоһор ходатайствота райком уонна райсовет председателэ Дорофеев К.И. информациятын.

Быһаардыбыт: I Үөдүгэй нэһилиэгинээҕи Фрунзе аатынан колхоз колхозтаахтарын Дүлүкү нэһилиэгэр холбоһууларын сөптөөбүнэн ааҕан сөбүлэхэргэ.

Уоттаах сэрии кэннинээҕи Сталинскай пятилеткалар сылларыгар сылайары аахсыбакка сатабылларын, дьобурдарын ууран үлэлээбит нэһилиэк Советын председателлэрэ дьон өйүн-санаатын түмэн, үлэҕэ көбүлээбиттэрэ. Кинилэр дьон олоһун илгэтэ уйгулана турарыгар, нэһилиэк салгыы сайдытыгар бэйэлэрин кылааттарын киллэрбит үтүмэн үтүөлээхтэр.

8. Сир түнэтигэ, нэһилиэк сирин чэрчитэ

Сир туһунан кэпсэтии, мөккүөр, ардыгар этиһии-охсуһуу да түн былыргыттан баара. Сири былдьаһыттан сылтаан сэриилэр, арыт революциялар да буолан ааспыттара историяҕа элбэхтик суруллар. Сир ийэттэн аһаан-таннан олорор киһи аймакха, сир боппуруоһа тыын боппуруос буоллаҕа.

XVII үйэ саҕалананытыгар Дүлүкү сирин-уотун булан бултаабыт, олохсуйбут Тиэргэн Чоргул Үрэнчэ Боотурдуун бултарын үллэстии кэмигэр тыл-тылларыгар киирсибэккэ кыһыһырсан арахсалларыгар бултуур ыырдарын Дүлүкү Эбэ уутун, ойуурун утары-таары ытыаласпыт сирдэринэн арааран үллэстибиттэр диэн номоххо этиллэр.

XVIII үйэ иккис анаарыттан, бу ытык быысаһынан, Дүлүкү Эбэ арҕаа энээрэ Нам нэһилиэгин сирдэрэ буолан турбуттара.

1769 сыл бүтүүтүгэр Кычыкыын тойон Нам нэһилиэгэр кэлэн сир түнэтигин биедэмэһин (күөх биедэмэс) онорбута уобаластааҕы архыыпка баар.

Нам нэһилиэгин күөн туттар, улууска да биллэр-көстөр, ытыктанар, сир оноһуутунан, суол солоһунунан дьарыгырбыт, күүстээҕинэн аатырбыт-сураҕырбыт Лөкөй Хабырыыл – Мухоплев Гаврил Егорович (1824-1907) төһө да быыбарынай дуоһунаһа суох дьаданы киһи буоллар, дьин сахалыы өйүнэн, кэскиллээҕи өтө көрүүтүнэн, дьонно үгүс үтүөнү онорбутунан биллибитэ. Кини нэһилиэгин сирэ кэнниригэр улаханлык турууласпыт киһи буолар. Онон да, Хоролору өрүскэ улахан уу кэлбититтэн быһаан баран, манньатын, эрэйин иһин, нэһилиэк мунһаһынан уураахтатан Үөс Харбахтаны Намга ылар. III Үөдүгэйдэргэ эмиэ үтүө онорон, эмиэ нэһилиэгинэн уураахтатан Үрэн күөлүн собуруу тумулугар олорбут бухатыр уолаттардаах Ханааһай Өлөксөйү сирдэри, дьоннору Намга ылбыт.

1911 сыллаахха Дүлүкү туспа нэһилиэк буолан Намтан арахсытыгар Бүлүү Эбэ ханас өттүгэр сытар Нам нэһилиэгин сирдэрэ Дүлүкү нэһилиэгин сирдэрэ буолар диэн уураахтаммыта.

Сири сагалыы дууһанан түнэтии, баайдар, сэниэ бааһынайдар сирдэрин дьаданыларга үллэрийи 1920 сылга ытыллбыта.

1929 сыл олунньуга Саха сириин Советтарын VI-с съезиэ «Сир реформатын олоххо киллэриин» диэн анал уураабы таһаарбыта. Ити уураах сири нэһилиэктэринэн уонна дьон олоһор сирдэринэн түнэтии туһунан этэ. Холбоһуктаах уонна биирдиилээн хаһаайыстыбаларга сири дьиэ кэргэн киһитин ахсаанынан көрөн түнэтиллэрэ көрүллүбүтэ. Хорутуулар уонна отгонор сирдэр 3 категорияга араарыллыбыттара.

Онон 1929 сылтан сири нэһилиэктэринэн саналыы үллэриин ытытыллыбыта. Нэһилиэктэр сирдэрин түнэтиигэ сүннүүнэн дьаданылартан турар, нэһилиэк эрэнэр, итэҕэйэр дьонноруттан талыллыбыт комиссия үлэлээбитэ.

Сир үллэһинэ - 1929 сыл бэс ыйыгар

Партия, Правительство уураахтара, тыа хаһаайыстыбатын олоһор сүүнэ улахан уларыылары онорбута. Оччоҕо нэһилиэктэри улуустаабы ситэриилээх комитеттар дьаһайаллара.

1. Бастаан бары нэһилиэктэргэ коммунистары болумуочунайынан таһаарбыттара.

2. Болумуочунайдар нэһилиэктэргэ тийиэн, оччолорго сорох нэһилиэккэ биир-икки коммунист баар буоллабына, эбэтэр биирдии-иккилии комсомол баар буоллабына, олору кытары сүбэлэһэн, олоһу суох сорох нэһилиэктэригэр дьаданылары кытта, баар ыаллары бөлөхтөргө араарбыттара.

1. Батараак диэн бааһа суох, сороҕо кэргэннээх ыал дуома, сорохтор кэргэн да, сүөһү даҕаны суохтар.

2. Дьаданыларга кэргэннээх, аҕыйах сүөһүлээх, онтунан кыайан ыал буолан олоһорбот, сорох бириэмэҕэ ыалга хамначчыттаан эбинэр ыалы эбэтэр уһурбах киһини «бедняк» диэн ааттаан.

3. Бэйэтэ үлэлээх, сүөһү ииттэн, бултаан, сырыыга сылдьан хамначчыты туппат ыалы «средняк» диэн ааттаабыттара.

4. Хаһаайыстыбатыгар атын киһини хамнаска үлэлэтэр, сүөһүтүн айахха ииттэрэр, бэйэтиттэн ордор ыанньыгын хаһааска биэрэр, ол эбэтэр атыһыттаан байар дьону «кулаак хаһаайыстыба» диэн быһаарбыттара.

Сири дууһанан түнэтэр комиссия тэриллэн, нэһилиэккэ баар от-бурдук сириин түнэтиигэ:

1. Батараактарга иккилии өлүүнэн биэрбиттэрэ, үчүгэйи талар.

2. «Бедняктарга» биир өлүүнэн батараак ылбытын кэннэ сири талан ылара үһү.

3. «Средняктар» ылаллар, дьаданылар кэннилэриттэн.

4. Кулаактарга сир куһаҕанын аныыллар эрэ этэ.

Л.Ф. Николаев.

«Үөһээ Бүлүү оройуонун уруккута уонна билиҥҥитэ» кинигэттэн

Описание границ сельского поселения «Дюллюкинский наслег» Верхневиллюйского улуса (района)

По смежеству с сельским поселением «Намский наслег».

Граница начинается от северной стороны ур. Сынынахта, огибая ур. Харанга Уулаах с северной стороны, идет по северной стороне оз. Тиегген, затем по протоке Буор-Быс, которая впадает в р. Виллюй и доходит до ур. Эргэ-Кюлтюк.

По смежеству с сельским поселением «Хоринский наслег».

Граница идет между озерами Ондолор и Инбелит-Атырдыга, пересекает протоку в устье, соединяющую речки, берущие начало из оз. Ондолор и Чукалартан, выходит на западной горе, идет по оврагу, доходящему до Дюллюкинской дороги, пересекает дорогу по сосновке за оз. Негор (озеро Негор остается сельским поселением «Хоринский наслег»), далее следует по сосновому бору пересекает дорогу, ведущую к ур. Киенг-Мар, телефонную линию (ур. Киенг-Мар остается за сельским поселением «Дюллюкинский наслег») просеку, доходит до моста через оз. Киенг-Кюель, затем следует по Далырской дороге, по северной сто-

роне канала, огибая оз. Киенг-Кюель по северной стороне, и доходит до канала, впадающего в оз. Киенг-Кюель и оз. Дюнгюрдах.

По смежеству с сельским поселением «Онхойский наслег».

Граница идет по оз. Дюнгюрдах-Кюеле со стороны оз. Онгхой-Чемчех, затем по р. Черестир до ур. Черестир-Тумула.

По смежеству с сельским поселением «Кырыкыйский наслег».

Граница следует по р. Тыалыччыма.

По смежеству с сельским поселением «Хомустахский наслег».

Граница идет от точки А в юго-западном направлении, огибает ур. Орто-Аласа, Олбуор, Но, далее по восточной стороне ур. Арылах направляется на север, доходит до р. Тарынг-Юреге до р. Тыалыччыма, т.е. до точки Б.

По смежеству с сельским поселением «Далырский наслег».

Граница начинается от р. Тыалыччыма, от трехземельного пункта «Кырыкыйский наслег», «Дюллюкинский наслег» и «Далырский наслег», проходит по р. Уракы с южной стороны местности Билир, огибая с северной стороны местности Усуку, с западной стороны – ур. Сунтат, Арбангда, Оюнг-Кюеле, затем огибает с севера местности Дяр-Балаганнага, Ыагайа-Берете, Делкех в ур. Руф-Тымпыта, идет по западной стороне ур. Селен и Балаганнах до просеки, далее по прямой линии следует до ур. Черестир-Тумула, т.е. до трехземельного пункта «Онхойский наслег», «Далырский наслег» и «Дюллюкинский наслег».

Нэһиликтэр сирдэрин түнэтиигэ Дүллүкү нэһилиэгин сирэ атын ыаллыы сытар Онхой, Хоро, Далыр, Кырыкый, Хомустаах нэһиликтэрин кытта быысаһыта маннык чопчуламыта:

Хоту өттө – Нээлбиктэнэн, Өлбүт киһи күөлүнэн, Харана Уулаабынан, Ханарынданан, Илинни толооннорунан, Кээниндэнэн;

Илин өттө – Улахан быһах угунан, Нэлээнинэн, Обуруоттаабынан, Ойбон күөлүнэн, Акааһынан, Агадьанан, Кыталыктаабынан, Кыһыл Соболообунан, Бэс күөллэринэн, Уйбаан күөлүнэн, Уйбаака күөлүнэн, Быакай ходуһатынан уонна өрүс арыытынан (Бөлөбөһүнэн);

Собуруу өттө – Буудьа култуугунан, Буор быһытынан, Тизэргэн күөлүнэн, Харана Уулаабынан, Сордоннуурунан, Улахан атырдыабынан, Өндөйөрүнэн суолу бата Бэскэ тахсыынан;

Арбаа өттө – Туора үрүҥи батыһан Бэс Ханарындатынан, Күрдьэбинэн, Сото күөллэринэн Мэндэлэйи ылан Эбэҕэ Догорон тумуһабынан киирэн Эгэй дьуолкатынан, Эбэ уутун ортотунан Тизэргэн Чоргул сулуйа ыппыт тиитинэн, Ойбон күөлү арбаатынан Нээлбиктэҕэ тахсар.

Ити сыл сирин үллэрэн нэһиликтэринэн быысаһыы кэнниттэн III Үөдүгэй нэһилиэгин Советын председателинэн талыллан үлэлии олорон Бойлохов Иван Федотович комиссия тэрийэн Дүллүкүлэргэ Мооһоо алааһын, Уолбуту, Дүллүкү Эбэ арбаа өтгүн биэрбит, хардатын Балағаннаабы, Нээлбиктэни, Үрэн күөлүн собуруу өтгүн, Харана Уулаабы III Үөдүгэйгэ ылбыт.

Онон Дүллүкү Эбэ уутун, ходуһатын анаара Дүллүкүгэ дьэ холбоммута, ол эрэн Таппа, Уолбут таска хаалан I Үөдүгэйдэр (билигини Далыр нэһилиэгэ) сиринэн хаалбыттара.

1934 сыллаахха нэһиликтэр сирдэрин быысаһыытын чуолкайдаан оноруу сағаламмыта. Бүлүү Эбэ хотун ханас энээригэр хотугу сирдэр нэһиликтэрин чуолкай кыраныыссаларын күөллэринэн кэрийэ сылдьан, олус ыарахан усулуобуйаҕа, икки землеустроитель К.Л. Голушко, И.С. Дерябо хас да сыл субуруччу кэлэн үтүө суобастаахтык үлэлээбиттэрин түмүгэр нэһиликтэр кыраныыссаларыгар сытар күөллэргэ остуолба туруортаабыттара. Ол остуолба анал кээмэйдээҕэ, гербовай бэчээттээҕэ. Остуолбаларын күөл түөрт муннугар туруораллара. Остуолба гербэлээх өттө хайа диэки хайыһан турарынан, ол күөл хайа нэһилиэк сирэ буолара быһаарыллара. Остуолба төбө өттүгэр сулус, гербэ, нүөмэр баар буолара. Ол бэчээти туруорар ыарахан тэрили күнү-күннүктээн соһо сылдьан землеустроителлэр үлэлиллэрэ. Кинилэргэ олохтоох нэһилиэнньэттэн дьону көмөҕө аныллара. Үлэһиттэр сааскыттан сир тонуор диэри сынһаммакка үлэлиллэрэ. Анал үөрэхтээх эдэркээн землеустроитель уолат-

тарган биридэстэр К.Л. Голушко сэри кэмигэр суола-иһэ суох Манаас нэһилиэгэр үлэли сылдьан мунура тэстэн өлбүтэ. Кини көмүллүбүт сыыра «Голушко сыыра» диэн ааттанар. Оччолорго Манааска суох улахан унуоҕу туппуттара билигин да ыраахтан көстөр.

1934 сыллаахха Дүллүкүгэ начальнай оскуола аһыллан, колхозтаахтар оҕолорун үөрэт-тэрээри сыыйа-баайа Дүллүкү Эбэҕэ көһөн киириилэрэ саҕаламмыта. Сир ортотугар киин-нээн холбоһуктаах бөдөнсүйбүт колхозу тэрийэргэ диэн эрдэ 1930-с сыллартан тэриллитбит кыракий колхозтар салалталара сүбэлэһэн 1950 сыл ахсынны 27 күнүгэр колхозтаахтар уопсай мунуахтарын тэрийбиттэрэ. Онно кэлбит колхозтаахтар бөдөнсүтүүгэ сөбүлэһэн, холбоһуктаах Ленин аатынан колхозу тэрийэргэ уураах таһаарбыттара.

Онон 1950 сылтан бэттэх нэһилиэктэр кыраныссаларын быһаарыыга Дүллүкү нэһилиэгин сиригэр-уотугар I Үөдүгэй сириттэн Фрунзе аатынан уонна «Арбанда» колхозтар территориялара киирбиттэрэ.

1972 сыллаахха «Дүллүкү» колхоз Дүллүкү, Кырыкий, Далыр, Манаас отделениелардаах тэриллитбитэ. Совхоз кыраныссатын иһинэн урукку I Үөдүгэй сирэ Далыр отделениета буолбутунан, Далырдар үгүс сирдэрэ ууга сытар буолан, оттуур ходуһа аҕыйаһын учуоттаан, Далыр түбэттэтэн чугас сытар урукку «Арбанда» уонна Фрунзе аатынан колхозтар сирдэриттэн уларсыкка 12 күөлү сыһыарарга диэн, Далыр отделениетын салалтата уонна нэһилиэктэрин Совета туруорсуутунан, райсовет анал уурааҕа тахсан, Далыр уонна Дүллүкү нэһилиэктэрин сирин кыраныссата уларыйбыта.

Ол курдук, урукку «Арбанда» колхоз күөллэриттэн элбэх ходуһалаах Сайылык, Илин уонна Арҕаа Оттоохтор, Кулун Өлбүт, онтон урукку Фрунзе аатынан колхоз сириттэн Кэрэхтээх, икки Сохсолоохтор, Харыйалаах, Тырыбыс Балаҕаннааҕа, Сиидэр Тыымпыта, Ойбон көлүө, Айаҕалаһар Харыйалааҕа уларсыкка барбыттара. Ол сирдэри совхоз ыһыллыытын кэмигэр (1990 сылларга) Дүллүкү дьаһалтата уларсыкка барбыт сирдэрин төттөрү ыларга туруорсан, хаста да комиссия тэрийэн, нэһилиэктэр салалталара түмсэн кэпсэтиини, сүбэлэһиини ыппыттара да, тыл тылга кыайан киирбэтэхтэрэ. Кэлин нэһилиэк кыраныссатын хаттаан быһаарсыыга үнсүү-харсыы, туруорсуу да туһалаабатаҕа. Республика салалтата дүллүкүлэр туруорсуулары хойутаабытынан, далырдар уларсыбыт сирдэрин ходуһатын туһана, оттуу сылдыбалларынан akkaастырга уонна сайылык анаарын дүллүкүлэргэ төннөрөргө диэн 1991 сыллааҕы 131 №-дээх республикатааҕы Сир комитетын уурааһын ыппыттара.

Хос быһаарыы. III Үөдүгэй сирэ диэн урукку «Арбанда» уонна «Үрэн» колхозтар сирдэрэ ааттанара.

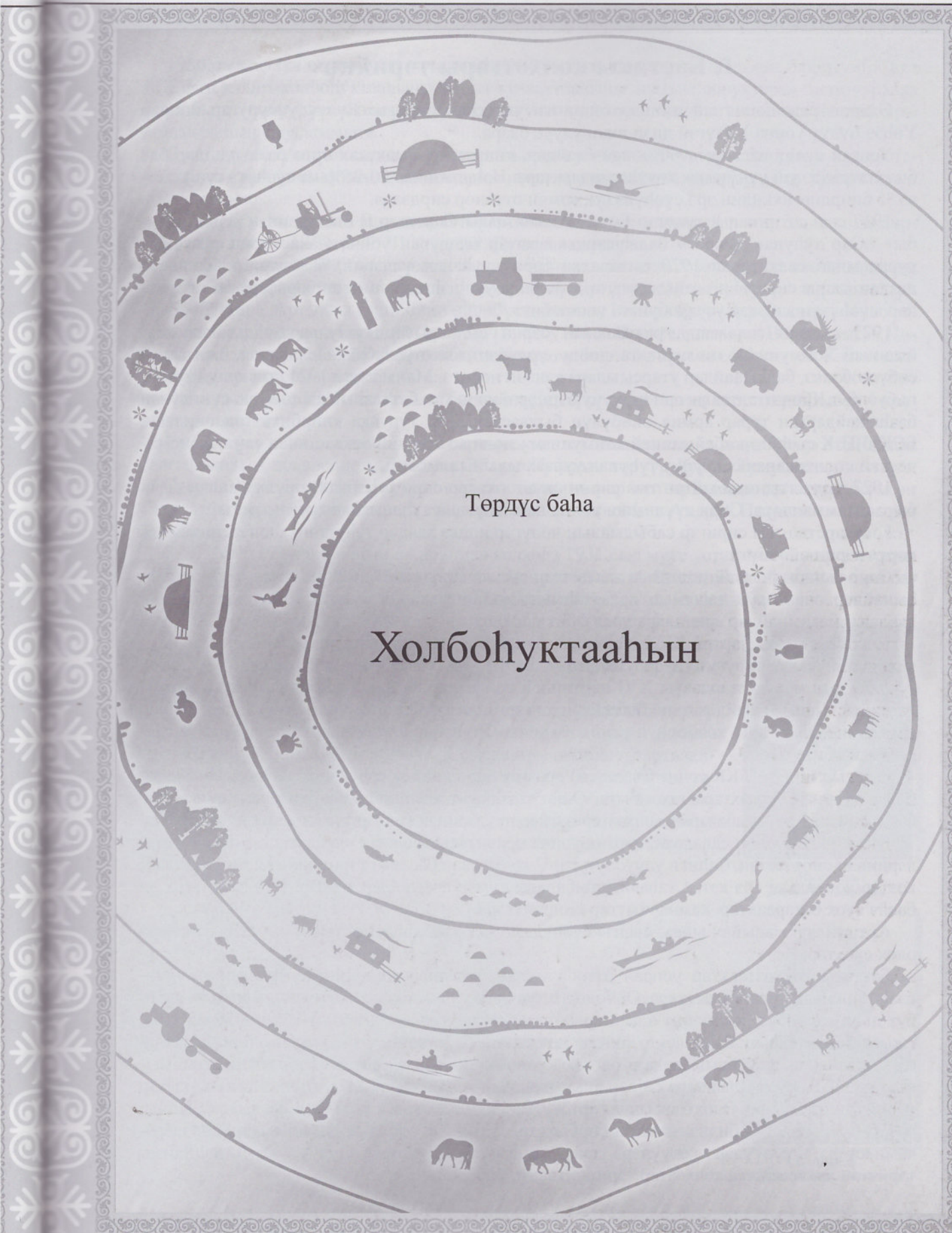
I Үөдүгэй нэһилиэгэ – билинни Далыр нэһилиэгэ.

Дэди сирдэрэ – Фрунзе аатынан колхоз сирдэрэ.

Дэди аҕатын ууһун сирдэригэр «Арбанда» уонна «Үрэн» колхозтар сирдэриттэн киирэллэр: Иэһэрдээх, Саһыл Уйалаах, Күүлэлээх, Бүөтүркээн күөлэ, Урууп Тыымпыта, Дьөлгөөкү, Баһылай алааһа, Быһыттаах, Иэһэрдээх Балаҕаннааҕа, Тыытыххай, Ойуун күөлэ, Хоспохтоохтор, Кубалаах.

Билинни Үрэн сирдэрэ урут Эгэй сирдэрэ диэн ааттаналлара.

Молохтор кэпсииллэринэн, иккис түһүмэһинэн Үөһээ Бүлүү сирин булбут үөдүгэйдэр ортолоругар Наакаан баһылыктаах Дэди, Мотуруос, Лүһүрүкээн, Асхабыл, Эгэй, Өбүкэ, Суор Ойуун, Түүлээх Төлөҕөй диэн дьон өрүс ханас өттүгэр тахсан билинни Далыр, Мэйик, Дүллүкү сиринэн-уотунан тарҕанан, кэлин Үөдүгэй улууһун аатын сүгүөхтэригэр диэри тэнийбиттэр. Онон Үрэн сиригэр Эгэй олохсуйбут, онтон Далыр эргин Дэди олохсуйбут. Онтон Мотуруос, Түүлээх диэн дьон билинни Манаас нэһилиэгин сиригэр, Асхабыл, Далыр эргин олохсуйбуттар быһыылаах, онон ити сирдэр ааттара хоту энээрдэр нэһилиэктэригэр, күөллэригэр, сирдэригэр үйэтитиллит.

Төрдүс баһа

Холбоһуктааһын

1. Бастакы колхозтары тэрийи

Өктөөп революциятын иннинэ билинни улууспут сиригэр Бүлүү уокуругар киирэр Үөһэ Бүлүү уонна Үөдүгэй диэн икки улуус баара.

Уопсай сүөһү ахсаанын 60%-нын баайдар, кинээстэр, кыахтаах орто бааһынайдар бас билэллэрэ, дэлэй үүнүүлээх ходуһалардаахтара. Нэһилиэнньэ 20-25%-на сүөһүтэ суоҕа, 20-чэ % биирдии-иккилии эрэ сүөһүлээҕэ, кэмчи оттонор сирдээҕэ.

1917 сыл сэтинньи 8 күнүгэр Бүтүн Россиятааҕы Советтар II съезтеринэн ылыныллыбыт «Сир туһунан декрет» балаһыанньаларыгар олоһуран уонна Саха сирин ревкомун уураагынан салайтаран 1920 сыллаахха сири дуһанан үллэрийи, баайдартан былдьаан дыаданылары сирдээһин саҕаламмыта, итинэн улуус нэһилиэнньэтин бары араната сирдэнэр, сүөһүтүн элбэтэр усуллубуйата үөскээбитэ.

1921 сылтан саҕалаан, гражданскай сэрии сылларыгар туттулла сылдыбыт «байыаннай коммунизм» политика дойду үрдүнэн тохтолулубакка салғанан барытытын сөбүлээбэккэ, бааһынайдар утарсылара кэнээн испитэ. Маны сэргэ 1921 сыл кулун тутарга буолбут Кронштадтааҕы өрө турууну бэрт эрэйинэн хам баттааһын кэнниттэн, сүннүнэн бааһынайдар турар армия өйбүлүн былаас сүтэрэр турукка киирбиттэн сылтаан, БСК(б)П X съеһигэр «байыаннай коммунизм» политикатыттан аккаастанан санга экономикай политиканан солбуйуу туһунан уураах ылыныллыбыта.

1922 сыл алтынньы ыйтан тыа сирин олохтоохторо сири туһаныы көрүнүн талан ылар бырааптаммыттара. Сири түүлээһин уонна наймы үлэни туһаныы көнүллэммитэ.

Государство тыа сиригэр сабыдыалын чөлүгэр илдьэ хаалар туһуттан, кооперация араас көрүннэрин өйөөбүтэ.

Санга экономикай политика ытыллар сылларыгар (1921-1928 сс.) тыа сиригэр бааһынайдар олохторун таһымын араастаһыыта улаапыта. Ол курдук сэниэ, орто уонна дыаданы бааһынайдар араналара үөскээбитэ.

1927 сыллаахха партия XV съеһэ кыра, биирдиилээн бааһынайдар хаһаайыстыбаларын холбуурга улахан соругу туруорбута.

1929 сыл муус устардааҕы XVI партийнай конференция бастакы биэс сыллаах норуот хаһаайыстыбатын сайдыытын былаанын бигэргэппитэ. Онно биирдиилээн бааһынайдар сирдэрин колхозтарга холбоонун уонна техниканы туһанан сири онорууга көһүү ытыллара этиллибитэ.

Ити сыл БСК(б)П КК уонна Советскай правительство дойду үрдүнэн холбоһуктааһыны тэрийэр туһунан уураахтара тахсыбыта. Онно холбоһуктааһыны сыыйа-баайа ытарга уонна бааһынай хаһаайыстыбаларын колхозтарга баҕа өттүлэринэн киллэртииргэ этии оһоһуллубута.

Онон 1929 сылтан саҕалаан, партия уонна правительство анал уураахтарын олоххо киллэринэн сибээстээн, биһиги улууспутугар 7 колхоз аан бастаан тэриллитэ. Бастакы колхозтар уончалыы эрэ кэтэх хаһаайыстыбалары түмэр артыаллар этилэр. Итилэргэ туох да баайа суох батараактар, хамначчыттар киирбиттэрэ.

Артыалларга аҕыйах ынах, сылгы сүөһүлээхтэрэ, тыа хаһаайыстыбатын массыналара олох суохтара.

Бастакы колхозтаахтар уопсай оттоонунан, уопсай хотон тутуутунан, сири күрүөлээһининэн дырыктаммыттара. Оччолорго тус-туспа алаастарынан бүөмнүк бытанан олоһуот дьон төрөөбүт, үөскээбит алаастарыттан арахсыахтарын баҕарбакка, санга былаас ытар холбоһуктааһын, бөһүөлэктээһин политикалара бэрт бытааннык, улахан утарсылардаах, кытаанах кыһарыйсылардаах олоххо киирбиттэрэ. Онон бастакы сэбиэттэр, актыбыыстар дьону өйдөтө-ылыннара сатаан алаастарынан кэрийэ сылдьан агитационнай-сырдатар үлэни тэниппиттэрэ. Олохтоох ыччат ортотуттан лоп-бааччы олохтоох тыллаах, бэрт сытыы, чобуо актыбыыстар биллэн-көстөн барбыттара. Кинилэр этиилэрэ-тыныылары, үлэлэрэ-хамнастара, сүүрүүлэрэ-көтүүлэрэ таах хаалбатаҕа. Дүллүкүгэ улуус атын нэһилиэк-тэриттэн хаалсыбакка колхозтар тэриллитэлээн барбыттара.

1930 сыллаахха олунньу 21 күнүгэр БСК(б)П Саха сиринээҕи обкомун бюротун «Саха АССР-га кэлим холбоһуктааһыны уонна кулаактааһыны ыытыы соруктара» дьэн уурааҕа тахсыбыта. Ити уураахха олоһуран баайдары уонна колхозка кирибэтэх сэниэ бааһынайдары кулаактааһын саҕаламмыта.

Дүлүкү нэһилиэгин сиригэр-уотугар 5 ыалы кулаак онорбуттара: баайдарын уопуста-абыттара, сирдэрин тутан ылан дьаданыларга түнэспиттэрэ, быыбардыыр куластарын «быспыттара».

Билинни нэһилиэкпит территориятыгар 30-с сыллар саҕаланыыларыгар 3 нэһилиэк сирдэрэ кириэллэрэ: I Үөдүгэй, III Үөдүгэй, Дүлүкү сирдэрэ.

Аан бастакынан, 1929 сыллаахха, ыаллыы нэһилиэкпитигэр Хомустаахха хас да дьаданы ыал холбоһон артыал тэриммиттэрэ, онно ынах сүөһүнү, уопсай үлэбэ туттуллар тэриллэри холбообуттара. Артыалы тэрийиини өйөөбүт дьонунан Иванов Егор, Варфоломеев Николай Николаевич, Дойдуков Василий Иванович буолбуттара. Председателинэн Варфоломеев Николай Николаевич (Ыһаһай) талыллыбыта. Колхоз киинэ – Хомустаах бөһүөлөгэ. Кэлин колхозка Ленин аата инэриллибитэ.

Икки сылынан, 1931 сыллаахха, билинни Дүлүкү нэһилиэгин территориятыгар 4 колхоз тэриллибитэ:

1. Дүлүкү нэһилиэгэр «Кыһыл сирдьит» колхоз. Колхоз киинэ илин Эбэбэ этэ. Онтон салгыы колхоз правлениета Дүлүкү Эбэбэ «Кукаакы төрүүр Курун Тумуһахха» көспүтэ. 1941 сыллаахха бастакы хомуурга сэриигэ барааччылар ити правление дьэстигэр түмсэн айаннаабыттара. Колхоз бастакы председателинэн Анисимов Андрей Петрович – Тараайы талыллыбыта.

2. III Үөдүгэй нэһилиэгин «Арбанда» колхоза 1931 сыл муус устар 10 күнүгэр тэриллибитэ. 1949 сылтан Сталин аатынан колхоз дьэн ааттаммыта. Колхозу тэрийээччи колхоз бастакы председателэ Иванов Константин Иванович этэ. Колхоз киинэ – Оттоох.

3. III Үөдүгэй нэһилиэгин «Үрэн» колхоза 1931 сыллаахха тэриллэн 1948 сыллаахтан Жданов аатынан колхоз буолбута. Колхозу тэрийээчи Харабаев Иван Егорович – Муос Хараабай партизан. Колхоз киинэ – Бүтэйдээх.

4. I Үөдүгэй нэһилиэгин сиригэр 1931 сыл ыам ыйын 1 күнүгэр «Болуонхай» колхоз төрүттэммитэ. Колхозу Быччаев Афанасий Михайлович, Абалаев Иван Семенович, иккиэн партизаннар, Чомпуков Илларион Васильевич-Хорсуукун сүүрэн-көтөн тэрийбиттэрэ. Колхоз тэриллэтигэр сыратын биэрбит Чомпуков Илларион Лаврентьевичи правление председателинэн талбыттара. «Болуонхай» колхоз Фрунзе аатын сүкпүтэ. Колхоз киинэ – Иэһэрдээх.

Михайлов
Данил Николаевич

Бастакы колхозтарга (1930-1950 сс.)
үлэлээбит правление председателлэрэ:

Дүлүкүтээҕи «Кыһыл сирдьит» колхозка:

1. Анисимов Андрей Петрович – Тараайы (1931-1932 сс.)
2. Федоров Макар Иванович (1932-1938 сс.)
3. Михайлов Данил Николаевич (1938-1944 сс.)
4. Санников Тарас Иннокентьевич (1941 с.)
5. Гаврильев Макар Федотович (1942 с.)
6. Алексеев Семен Алексеевич – Хомпос (1942 с.)
7. Ильин Николай Михайлович – Мондо уола (1945-1947 сс.)

Санников
Тарас Иннокентьевич

Хомуустаахтаабы Ленин аатынан колхозка:

1. Варфоломеев Николай Николаевич – Ылаһай
2. Дойдуков Василий Иванович
3. Егоров Николай Егорович – Арсыыннаах (Бахсыла уола)
4. Бойлохов Иван Федотович – Чобуохай
5. Иванов Петр Михайлович
6. Иванов Степан – Чыппа уола
7. Ефимов Трофим Иванович
8. Михайлов Аввакум Спиридонович
9. Трофимов Семен Трофимович
10. Саввинов Тит Саввич (Муос Хараабай бииргэ төрөөбүт быраата, ыалга иитиллибит)
11. Ильин Николай Егорович

III Үөдүгэй нэһилиэгинээби Сталин аатынан «Арбанда» колхозка:

1. Иванов Константин Иванович (1936 с.)
2. Бойлохов Иван Федотович – Чобуохай (1944-1950 сс.)
3. Константинов Константин Константинович
4. Хоппоторов Гаврил Алексеевич
5. Иванов Данил Иванович – Чабычах (1942-1943 сс.)
6. Егоров Василий Васильевич
7. Васильев Сергей Михайлович
8. Бойлохов Николай Иванович

III Үөдүгэй нэһилиэгинээби Жданов аатынан «Үрэн» колхозка:

1. Харабаев Иван Егорович (Муос Хараабай) (1936 с.)
2. Семенов
3. Трофимов Нестер Захарович
4. Иванов Данил Иванович (1942-1943 сс.)
5. Кононов Прокопий Дмитриевич (1944-1945 сс.)
6. Федоров Макар Иванович (1946-1948 сс.)
7. Абрамов Николай Илларионович (1948-1950 сс.)

I Үөдүгэй нэһилиэгин Фрунзе аатынан «Болуонхай» колхозка:

1. Чомпуков Илларион Лаврентьевич – Хорсуукун (1931-1932 сс.)
2. Быччаев Афанасий Михайлович (1933-1934 сс.)
3. Яковлев Николай Спиридонович – Оһоччо уола (1935 с.)
4. Тимофеев Н. (1936 с.)
5. Устинов Иван Евдокимович (1936-1938 сс.)
6. Тутасов Данил Егорович (1939 с.)
7. Анисимов Игнатий Афанасьевич (1940-1941 сс.)
8. Васильев Лазарь Кононович (1942 с.)
9. Дорофеев Петр Иванович (1943-1947 сс.)
10. Чомчоев Игнатий Михайлович (1948-1950 сс.)

Бастакы колхозтар председателлэринэн колхознай тутуу биллиилээх тэрийээччилэрэ үлэлээбиттэрэ. Улуус үрдүнэн колхозтары тэрийии туспа оройуон буолуоһуттан, ол аата 1935 сылтан тосту түргэтээбитэ.

Биирдиилээн кэтэх хаһаайыстыбалар колхозка күргүөмнээн кириилэригэр 1935 сыллаахха Бүтүн Союзтаабы ударниктар съезтэринэн ылыныллыбыт тыа хаһаайыстыбатын артыалларын примернэй Устааба сүрүн оруолу оонньообута: оройуон оттонор сириин 99,6 %-на, бааһына 99,9%-на колхозтарга сыһарыллыбыта.

Тыа сириҥ дьоно сүөһү аһылыгыҥ бэлэмнээһинҥэ, ыһыы сириҥ онорууга коллективнай хаһаайыстыбаларга түмсэн, элбэх киһи күүһүн түмэн үлэлээһин ордуктарыҥ тутта билбиттэрэ, үлэҕэ техника күүһүн туһаныыга кыахтар үөскээбиттэриҥ өйдөөбүттэрэ. Ол эрэн, араас нолуоктарыҥан, колхозка кирибэтэхтэри уоттаах критикаҕа тардыһан, уо.д.а. ньымаларыҥан дьону холбоһуктааһыҥна күһэйи суох буолбатах этэ.

Бастакы колхозтаахтар уопсай оттооһунунан, сири күрүүлээһининэн, уопсай хотон тутуутунан дьарыктаммытара.

Тыйыс айылҕалаах дойдуга сүүһүнэн сылларга тыыннаах хаалар туһугар былыр-былыргыттан саха дьоно барахсаттар илдьэ кэлбит үгэстэрэ сылтан сыл, күнтэн күн хатыланара, күнү-түүнү аахсыбакка, дьыл хайа да кэмигэр тохтоон сынньаммакка үлэлээн, түбүгүрэн тахсалара.

Колхозтар сана тэриллэн, дьон өйө-санаата өрө күүрэн ким барыта сыһыарыллыбыт үлэтигэр эппиэтинэстээхтик үлэлиирэ. Оччотооҕу колхозтаахтары: саас – ходуһа сабыыта, күрүө, бүтэй тутууга, ат, оҕус айааһааһына, сайылыкка көһүү, ыһыы үлэтэ; сайын – биир күн өрөбүлэ суох оттооһун, күннэ түөртэ ынаҕы ыаһын, ньирэй көрүүтэ; күһүн – бурдук, оҕуруот аһын хомуура, кыстыкка бэлэмнэни, хотон, дьиз өрөмүөнэ, сыбаҕа; кыһын – быа-туһах бэлэмэ, сүөһү көрүүтэ, от-мас бэлэмэ, тизийиитэ, бултааһын, уо.д.а. бүппэт, бараммат, күнтэн күн хатыланар дьиз иһинээҕи, дьиз таһынааҕы түбүктэр күүтэллэрэ. Ыанньык ынаҕы сайын 4-тэ, кыһын 3-тэ ыыллара.

Бастакы тэриллибит колхозтарга үгүс техника суоҕа. Үлэ барыта кэриэтэ илии күүһүнэн ытыллара, колхозтаахтар атынан, оҕуһунан отторун-мастарын тизийлэрэ. Онон былыргы дьон дьылы эргиччи үлэлиллэрэ.

1935 сылтан саҕалаан дойду үрдүнэн тэнийбит стахановскай хамсааһыҥна колхозтаахтар актыбынай кыттыыны ылбыттара. Олохтоох партиянай, советскай, хаһаайыстыбаннай тэрилтэлэриҥэн үлэ бары көрүнэр социалистическай куоталаһы далааһыннаахтык тэнийбитэ. Ударниктар, стахановецтар хамсааһыннара улаханлык биһирэммитэ. Кинилэр ахсааннара сыллата элбээн испитэ. Ол курдук, Үөһээ Бүлүү оройуонугар:

1937 с.: стахановецтар – 161 киһи
ударниктар – 186 киһи

1938 с.: стахановецтар – 186 киһи
ударниктар – 217 киһи

1937–1940 сс. стахановскай хамсааһын бары нэһиликтэргэ күргүөмнээхтик ытыллыбыта. 1937 сыллаахха муус устар 28 күнүгэр стахановскай хамсааһын үһүс биэс сыллаах былаана ытыллыбыта. Бастакы тэриллибит колхозтарга күүстээх үлэ барбыта. Алаастар дэхси, киэн хонуулар барытын кэриэтэ бурдук бааһыната буолбуттара. Ол түмүгэр, холобур, «Үрэн» уонна «Арбанда» колхозтарга 1940 сыллаахха 23 стахановец, 34 үлэ ударниктара баар буолбуттара. Оту хотурунунан охсууга 10-тан итэҕэһэ суох киһилээх биригээдэ сайын устата күргүөмүнэн куоталаһан үлэлиллэрэ, күннэ ортотунан гектартан итэҕэһэ суох ходуһаны хас биирдиилэрэ охсоллоро. Бастыҥ охсооччулар – бырааттыы Василий, Николай, Семен Дмитриевтар, Тимофей Егоров, Василий Тобохов, Василий Борисов, Николай Харитонов о.д.а. аатырар, атыттарга холобур буолар этилэр. Кинилэр охсубут отторун утары мунһан иһэр, күннэ гектартан итэҕэһи муспат бастыҥ от мунһааччылар: Мария Саньяхова, Анна Павлова, Мавра Харитонова, Агафья Тобохова-Варфоломеева, Анастасия Петрова, Мария Иннокентьева о.д.а. холобурга сылдьаллара.

Оту мунһууга, кэбиһиигэ ыкса күһүннэ дылы киһи барыта – оҕолор, ыал ийэлэрэ, кырдыаҕастар актыбынайдык үлэлиллэрэ, ол түмүгэр оттооһун былаана сыллата толорулар этэ. Онон, ити сылларга Дүллүкү нэһилиэгин сиригэр-уотугар тэриллибит 4 колхозка хара ньуура суох туруу, бүгүрү үлэһиттэр, «үлэ» диэн баран мунһука ытаабыт дьон эдэриттэн кырдыаҕаһыгар тийэ куоталаһа-куоталаһа үлэлээбит бастыҥ колхозтаахтар, чулуу үлэһит аатын сүгэн стахановец, ударник буолар чиескэ тиксибиттэрэ. Бу дьон билиҥни курдук хайҕал, харчы, хамнас туһугар буолбакка, дьоллоох олох кэлэрин түргэтэтэргэ дьулуһан

утуйар ууларын да, сылайары-элэйри да умнан, өрө кетөбүллэн, санаа күүһүнэн кынаттанан үлэириллэрэ.

Очотооһу отчуоттар көрдөрөллөрүнэн, оройуонна 1939 сыллаахха 43 типовой хотоннор, 4 сибиинньэ иитэр ферма тутуланнар уопсай сүөһү 54% тупсарыллыбыт хотоннорунан хааччыллыбыт. Кыралаан да буоллар сүөһү боруодатын тупсарыы үлэтэ саҕаламмыт, холмогорскай уонна симментальскай боруодалар оҕустара атыылаһыллыбыт. Оройуон үрдүнэн 1939 сыл түмүгүнэн 48 ынах сүөһү фермата, 5 сибиинньэ иитэр ферма баар буолбут.

Дүллүкү нэһилиэгэр колхозтар тэриллибиттэрин кэннэ «типовой хотоннору» тутуу 1935-1937 сс. колхозтарынан уонна общественность кыттыылаах барбыта. Туруорбах да, ампаар да хотоннор мастара устуруустанар этилэр, үлэбэ киирдэхтэрин утаа муосталара сууйуллара. Хотоннор харабыллаах этилэр. Оннук хотоннор Дүллүкү дэриэбинэтин орто-тугар – туруорбах, Тэһэкэйгэ – ампаар, Үрэн Бэттиэмэтигэр, Кыталыктааҕар, Быһыттаахха, Сунтаакка, Моонньообукка ампаар хотоннор тутулуубуттара. Оччолорго фермаҕа тийэртатар үлэлэр атынан, оҕуһунан ытыллаллара. Саамай элбэх үлэлээх фермаларга от тийиитэ этэ. Иккилии-үстүү көлөнөн хас кыһынны сүөһү тутар ферматын аайы от тийэр, онтунан сүөһүнү аһатар, хотонтон сүөһү ноһуомун таһаарар, сүөһү уулар тас үлэһит баара. Ол иһин элбэх от оттонор эбэлэрин таһыгар, чугас сүөһү кыһыны быһа уулуур уулаах сирдэригэр ферма хотонноро уонна үлэһиттэр олорор дьэиэлэрэ тутулуубут сирдэрэ баара.

Ыанньык, субай хотонноро

«Арбанда» колхозка	Үрэннэ – Бүтэйдээххэ	«Кыһыл сирдьиккэ»	Дэдигэ, Фрунзе колхозка
Моонньообукка	Үрэн Күөлүгэр	Кыгалыктаахха	Көстөкүүн күөлүгэр
Маамыайга	(2 хотон)	Тэһэкэйгэ	Болуонхайга
Эппэхэргэ	Бүтэйдээххэ	Ханарындаҕа (титиик)	Алааска
Отууга	(2 хотон, биирэ ньирэй	Өлбүт киһи күөлүгэр	Суруксут Бэттиэмэтигэр
Дээр Балаҕаннааҕар	хотоно)	(титиик)	Этэрбэскэ
Оттооххо	Титиик	Бөһүөлөккэ (хотон)	Локуйаанна (титиик)
Алааска		Сылгы арытыгар	Лебедкин Бэрэтигэр
Арбанда Бэрэтигэр		Харана Уулаахха	
Өтөннө		Балаҕан көлүһүбэ	
Муоһааныга (титиик)		(титиик)	
Сыырдаахха (титиик)			
Ойуун күөлүгэр (титиик)			
Ыаҕайа Бэрэтигэр			
Айаҕалаһарга (титиик)			

1950-с сылларга дылы нэһилиэккэ 36 кыстык хотонно, 8 сайылыкка титиик тутулуубуттара.

1938-1940 сс. колхозтарга капитальной тутуу биригээдэлэрэ сыллата элбэх, ордук производственной тутуулары туталлара. Холобур, 1940 сыллаахха Үрэннэ – 6, Арбандаҕа – 10 киһилээх бастайааннай биригээдэлэр үлэлээбиттэрэ. Тутуу биригээдэлэринэн типовой олус үчүгэй хотоннор Үрэннэ – Бэттиэмэбэ, Локуйаанна, Бүтэйдээххэ; Арбандаҕа – Алааска, Арбаа Оттооххо у.д.а. сирдэргэ тутулуубуттара.

1949 сыллааҕы отчуокка, III Үөдүгэй нэһилиэгэр 13 хотон, 7 ыскылаат, 2 хортуоппуй хранилищелара, 7 сабыылаах бурдугу харайар ток, 4 ытыыстаах сиилэс дьаамалара у.д.а. бааллара көстүбүт.

Ити кэмнэ улахан уус тутууччулар В.А. Дмитриев, Г.И. Константинов, П.М. Хогуров, Н.З. Трофимов, А.И. Чайков, Н.Х. Харитонов, Н.С. Ильин, А.А. Константинов у.д.а. бэрт элбэх үйэлээх объектары туппуттара.

Очотооһу колхозтарга саамай ыарахан, элбэх сыраны-сылбаны, сэниэни эһэр, доруобуйаны алларытар үлэнэн ыанньыксыттар үлэлэрэ буолара. Ферма ыанньыксыттарыгар норма быһыытынан 15-16 ыанар ынах туттарыллара. Ол ынахтар ньирэйдэрин эмиэ кинилэр бүөбэйдииллэрэ. Бэл сүөһүлэрин ноһуомун таһаараллара, тас үлэһит бэлэмнээбит отун

бэйлэрэ киллэринэллэрэ. Оччотоофу ыанньыксыттар күүстээх күлүмэх үлэбэ күнүстэри-түүннэри бокуойа суох сылдаахтыыллара, дьизэ-уот, кыра, кыһыл оҕо кырдыабастар көрүүлэригэр хаалара. Ферма сэбиэдиссэйдэрэ, биригэдьиридэр сотору-сотору кэлэн үлэлэрин бэрэбиэркэлээн, ыйыы-кэрдии биэрэн бараллара. Харанаттан харананы ыпсаран ыанньыксыттар кыһын хотонтон ордубаттара, сайынын 4-түү ыамтан ордубаттара. Ынахтарын ыат, түөттүүр ыам кэнниттэн оттуу бараллара. Сорох ыанньыксыттарга эбиитин ат эбэтэр атыыр оҕустары сыһыараллара. Кинилэргэ арыый улааппыт 4-5 саастаах оҕолоро кыһынын ыамнарын, хотоннорун ыраастыыр кэмнэригэр тымтык тутан көмөлөһөллөрө, ийэлэригэр көмөлөһөн, 6-7-лээх оҕолоро иилэнкэйдэһэн сүүрэн-көтөн элэстэнэллэрэ.

Биир кыракый ферма дьизэтигэр хас да ыал дьукаахтаһан олороллоро. Хоноһо кэллэбинэ оҕолор муостанан утуйаллара. Дьизэлээхтэр ыһырынньык, чүмэчи уотунан сырдатынан кыһынны кэмгэ дьизэ иһинээҕи үлэлэрин үмүрүтэллэрэ.

Олус ыарахан үлэни тулуйбакка ыанньыксыттар ыарыһахтыаллара, эрдэ үйэлэнэллэрэ. Ийэлэр оҕолоноот да аҕыйах хонугунан үлэлэригэр хотонно тахсан түбүк бөҕөбө орой-доруна түһэллэрэ, кыахтара-сэниэлэрэ баранара. Ону ол диэбэккэ, үлэлэригэр үрдүктэн үрдүк кирбиини ситиһэргэ дьулуһаллара. Ыанньыксыттарга түһэриллэр үүт былаанын көрдөрүүтүн сыллата государство үрдэтэн иһэрэ. Бастакы колхозтарга сүөһүлэргэ анардас от, үүт эрэ бэриллэр буолан ыанньыксыттар көрдөрүүлэрэ билиннигэ тэннээтэххэ лаппа аҕыйаҕа. Холобур, 1940 сыллаахха «Үрэн» колхозка 1 фуражнай ынахтан 567,5 кг үүт ыаммыт. Оччолорго сүннүнэн хойуу, үрдүк сылаах үүттээх саха боруодата ынах ынара. Ити сыллардааҕы колхозтар ыанньыксыттарын сыллааҕы үлэлэрин түмүктэриттэн манньык сыһыппаралар көстөллөр:

№	Ыанньыксыт аата, араспаанньата	Ынах ахсаана	Ньирэй ахсаана	Сыллааҕы ыам 1 ынахтан
1	Прокопьева Варвара Дмитриевна	12	11	811
2	Иванова Прасковья Григорьевна	12	11	564
3	Кононова Евдокия Михайловна	12	9	853
4	Гаврильева Александра Давыдовна	13	12	983
5	Докторова Анастасия Спиридоновна	12	12	647
6	Захарова Екатерина Даниловна	10	10	807

Докторова
Анастасия Спиридоновна

Кононова
Евдокия Михайловна

Захарова
Екатерина Даниловна

Иванова
Прасковья Григорьевна

«Фрунзе» аатынан колхоз ыанньыксыттара (1930-50 сс.)

1. Абрамова Акулина Петровна
2. Иванова Марфа Ивановна – Моноос Баһылай кэргэнэ
3. Егорова Евдокия – Сыырдаах Уйбаан кэргэнэ
4. Егорова Федосия
5. Федотова Февронья Трофимовна

6. Струкина Мария Петровна
7. Былачерева Варвара Федоровна
8. Федорова Федосия Ивановна –
Былачеров Федор кэргэнэ
9. Денисова Павла Ивановна –
Уччуукаан кыыһа
10. Дугдуянова Павла –
Дугдуянов М.С. кэргэнэ
11. Дыраева Александра Петровна
12. Топпорова Марина

*Абрамова
Акулина Петровна*

*Иванова
Марфа Ивановна*

Дүллүкү ыанньыксыттара

1. Афанасьева Аграфена Николаевна
2. Афанасьева Елена Прокопьевна
3. Токоемова Мария Андреевна
4. Томская Мария Алексеевна
5. Санникова Анна Пудовна
6. Семенова Анастасия Семеновна
7. Санникова Анастасия Афанасьевна – Түрдүгүнүүр кыыһа
8. Спиридонова Варвара Варламовна – Буулдыа кэргэнэ
9. Санникова Мария Егоровна
10. Федорова Мария Ивановна – Чыбыях Марыына
11. Николаева Ульяна Ионовна
12. Николаева Аграфена Николаевна
13. Никифорова Анастасия Захаровна
14. Иванова Федора Титовна
15. Иванова Ирина – Уһун Өрүүнэ
16. Михайлова Мария Андреевна – Буокаанныыр кыыһа
17. Герасимова Акулина – Мыс
18. Гаврильева Ирина Гаврильевна – Кылгас Өрүүнэ
19. Петрова Ульяна Петровна – Окоос кэргэнэ
20. Семенова Анна Семеновна – Нэгэрээн кэргэнэ
21. Петрова Анастасия Ивановна
22. Никифорова-Захарова Анна Захаровна
23. Санникова Мария Егоровна – Уһуктаах оҕонньор кэргэнэ

*Николаева
Аграфена Николаевна*

Иванова Ирина

*Никифорова-Захарова
Анна Захаровна*

*Афанасьева
Елена Прокопьевна*

*Санникова
Анастасия Афанасьевна*

*Санникова
Анна Пудовна*

*Петрова
Ульяна Петровна*

*Михайлова
Мария Андреевна*

*Иванова
Федора Титовна*

«Арбанда» колхоз ыанньыксыттара

1. Алексеева Мария
2. Александрова Мария
3. Лаппарова Варвара Прокопьевна – Үлэ Кыһыл Знамята орденнаах
4. Хаччагаева Марфа Никитична – I-кы ынырыылаах САССР Верховнай Советын депутата, ВДНХ кыттыылааҕа
5. Хогурова Марфа Титовна
6. Хоппоторова Марина Матвеевна
7. Иванова Варвара Федотовна
8. Варфоломеева Агафья Елисеевна – бастакы симменталь боруода ынахтары тутан үрдүк көрдөрүүнү ситиспит
9. Иванова Анастасия
10. Яковлева Мария Михайловна - Бото эмээхсинэ
11. Дярикова-Яковлева Марфа Кирилловна
12. Кононова Евдокия Михайловна – Дураан кыыһа
13. Кычкина Мария Алексеевна – Быттаах эмээхсинэ
14. Ксенофонтова Анна Семеновна – Хортуоска Ньюкулай ийэтэ
15. Петрова Мария Петровна
16. Павлова Евгения Петровна
17. Петрова Варвара Петровна – Суруксут Балбаара
18. Павлова Анна Михайловна
19. Николаева Елизавета Гаврильевна – Уһунаа кыыһа
20. Сидорова Елена
21. Руфова Вера Руфовна
22. Федорова Марина Петровна
23. Федотова Февронья Трофимовна
24. Егорова Марфа Ивановна
25. Егорова Евдокия
26. Саняхова Мария Николаевна
27. Лаппарова Матрена Ивановна
28. Михайлова Мария Ивановна
29. Иванова Анастасия – (кэлин биригэдьиэр)
30. Федорова Марина Титовна
31. Иванова Варвара Николаевна – Кокуой Ньюкулай кэргэнэ
32. Алексеева Варвара

*Лаппарова
Варвара Прокопьевна*

*Яковлева
Мария Михайловна*

*Иванова
Варвара Федотовна*

*Петрова
Варвара Петровна*

*Саньяхова
Мария Николаевна*

*Руфова
Вера Руфовна*

*Николаева
Елизавета Гаврильевна*

*Петрова
Мария Петровна*

«Үрэн», «Арбанда» колхозтар ыанньыксыттары

1. Атласова Матрена Елисеевна – Дорбой Мотурууна
2. Борисова Фекла Васильевна – Борисов И.В. ийэтэ
3. Васильева Александра Федоровна
4. Васильева Мария – Хонкур кэргэнэ
5. Данилова Матрена Ивановна
6. Денисова Павла Ивановна
7. Егорова Павла Федоровна – Егоров Тимофей кэргэнэ
8. Ердашева Александра Ивановна
9. Петрова Анастасия Ивановна
10. Павлова Варвара Николаевна
11. Петрова Анастасия Петровна – Өнөтөө кыыһа
12. Прокопьева Федосия Потаповна
13. Прокопьева Анна Николаевна – Кокуой Ньюкулай ийэтэ
14. Прокопьева Александра Потаповна
15. Петрова Мария Петровна - Арбанда
16. Павлова Евдокия Петровна – Сыырдаах кэргэнэ (Арбанда)
17. Константинова Матрена Ивановна – Стахананыс Өлөксөй кэргэнэ, Холон кыыһа
18. Константинова Елена Ивановна – Холон кыыһа
19. Константинова Матрена – Чооппоох кэргэнэ
20. Михайлова Раиса Потаповна
21. Иванова Ульяна Ивановна – Нестер кэргэнэ
22. Иванова Анна Николаевна – Нылаһый кыыһа
23. Иннокентьева Мария Прокопьевна

24. Ильина Ульяна Николаевна
25. Ильина Наталья Николаевна – Сокколоох кыыһа
26. Ильина (Трофимова) Дария Николаевна – Сокколоох кыыһа
27. Ильина Анна Егоровна
28. Иванова Варвара Николаевна – Дьурусхал кыыһа
29. Семенова Мария Николаевна – Хоодьоҕос уолун кэргэнэ (Хомустаах)
30. Захарова Екатерина Даниловна
31. Рожина Елена
32. Лаппарова Анастасия Ивановна – Стахановец эмээхсинэ - Арбанда
33. Харитонова Мавра – Харитонов Уйбаан ийэтэ
34. Семенова Вера Алексеевна
35. Семенова Варвара Алексеевна – Ньолбооттуур
36. Семенова Екатерина Николаевна
37. Семенова Марфа Алексеевна
38. Чайкова Елена
39. Ксенофонов Николай Семенович
40. Федотова Матрена Алексеевна – Хобороос эдьийэ – Арбанда - Бүтүккээн кыыһа
41. Трофимова Марфа Нестеровна
42. Харитонова Мария Николаевна – тас үлэһит
43. Васильева Пелагея Петровна
44. Семенова Мария Николаевна – Хоодьоҕос кэргэнэ
45. Богданова Анастасия – Марков оҕонньор кэргэнэ
46. Иванова Агафья - Токоемов Сергей кэргэнэ
47. Данилова Павла Ивановна – Уччукаан кыыһа

*Иванова
Анна Николаевна*

*Ксенофонов
Николай Семенович*

*Семенова
Вера Алексеевна*

*Прокопьева
Александра Потаповна*

*Иванова
Ульяна Ивановна*

*Трофимова
Марфа Нестеровна*

2. Дүллүкү оџуруотчуттара

Кэрийдэр

Үөһээ Бүлүү түбэтигэр кэрийдэр өссө колхозтар тэриллэхтэрин иннинэ кэлэн олохсуйбуттара. 1926 сыллаахтан саҥалаан тайҕа суолунан Туобуйанан, Куунанан, Тонуо үрэх үрдүгэр айаннаан кэлбиттэрэ. Кэлэллэригэр ат сыарҕатын толору балтарыктаан сэбирдэх табааҕы тийэн аҕалбыттара үһү. Кэрийдэр Кэнттик сиригэр Тонуо төрдүгэр Булуукка уонна Кылбарга олохсуйбуттара. Онно олохтоохторунан, манньатыгар табаах биэрэн, 10-ча дэһээтинэ бааһынаны солотторбуттар. Олохтоохтордуун үчүгэй сыһыаны олохтоон бурдук, оџуруот аһын үүннэрэргэ үөрөспиттэр. Кэлбит кэрийдэр саха кыргыттарын кэргэн ылбыттар, олохтоохтордуун түргэнник уруу-аймах буолбуттар. Дойдуларыттан илдэ кэлбит оџуруот аһын сизмэтин арааһын ыспыттар, үүнүү бөҕөнү ылбыттар. Туруу үлэһит кэрийдэр саас эрдэттэн күһүн хойукка дылы бааһынаттан илиилэрин араарбакка, сарсыарда күн тахсыабыттан күн кириэр дылы үлэлиллэрэ. 1937 сыллаахха кэрийдэри барыларын милииссийэлэр хонбуойдаан дэриэбинэҕэ киллэрэн хаайбыттара. Ый анаара буолан баран таһаарбыттара. Итинтэн ыла кэрийдэр бары ыһыллан барбыттара. Эдэр, кыахтаах өттүлэрэ Дьокуускайга, киин улуустарга барбыттара. Саастаах өттүлэрэ оџолоруттан тардыстан Үөһээ Бүлүүгэ хаалбыттара. 1933 сылтан саҥалаан кытайдар кэлбиттэрэ, дьоџурдаах оџуруотчуттар колхозтарга тарҕанан оџуруот биригээдэтин салайбыттара. Дүллүкүгэ олохсуйбут кэрийдэр ити 1930 сылларга бу дойдуга кэлбиттэрэ. Ол курдук кэлиэхтэриттэн хамсаабакка дьиз-уот тэринэн, олохтоохтордуун бодоруһан, оџолонон-урууланан, оџуруоттан, сиртэн тэйбэккэ олорон, үлэлээн ааспыттара:

1. Ан-Та-Эн (Ан Ин-Гу) – Ан Иван. Бастаан Мэндэлэйгэ олохсуйбута, кэлин дэриэбинэҕэ көспүтэ. «Кыһыл сирдьит» колхоз чилиэнэ.
2. Кан Ви-Гу – олохтоохтор И-У дииллэрэ. «Үрэн» колхоз чилиэнэ. Кэлин Дүллүкүгэ көспүтэ.
3. Тен-Пен-Сэк (Хе) – Тэн Володя. «Үрэн» колхоз чилиэнэ. Кэлин Дүллүкүгэ олохсуйбута.
4. Ким Иннокентий (Уһун кэриэй) Хомустаахха олоро сылдыбыта. Дойдугар Ньурбаҕа көспүтэ.
5. Ким Ха-Ир. Аранастаахха Фрунзе аатынан колхозка олорбута.
6. Пак Василий – Үрэннэ, Дүллүкүгэ, кэлин Намна олорбута.
7. Чин Василий Дүллүкү Тэхэйигэр олорбута.
8. Уон-Хау-Чен Васильев Николай – Кытай киһитэ, Фрунзе аатынан колхоз чилиэнэ.

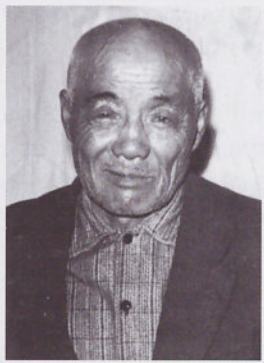
Дүллүкү эбэ өн, быйаннаах буорун өссө тупсаран, онорон, колхозтар холбоһууларыгар бары кэриэтэ дэриэбинэҕэ көһөн кэлэн күн сириттэн барыахтарыгар диэри харыс да халбарыйбакка олорбуттара, көмүс унуохтара иккис дойду оностубут Дүллүкүлэригэр хараллыбыта.

Улууска биллэр-көстөр, убаастанар советскай-партийнай үлэһит, сэрии ветерана Алексеев Петр Семенович, 1920 сыллааҕы төрүүх, суруйбут: «Мин бэйэм нэһилиэкпэр олохсуйбут кэрийдэрдийн кыра эрдэхпиттэн бодоруһан, дьонноһон, астарын-үөллэрин асаһан, истинник санаһан, убаастаһан аххан олорбуппут. Ахтыбар кинилэри барыларын хабар кыаҕым суох. Онон, Ан Та-Эн туһунан да аһыннаахха, биһиэхэ олорбут кэрийдэри барыларын кэриэстээбит курдук сананыабым диэн толкуйдуубун. Ан Уйбаан илиитигэр атаҕар кыанар киһинэн ааһыллара. «Бастаан кэллэбин утаа Сээнээбиттэр биир куул хортуппуйу, биир атаһа эти нотуруускалаан баран 5 көс кэринэ сири биирдэ эрэ сынньанан, онтон Намтан «Чолбон» колхозтан биир куул сизмэ бурдугу сүтүтэлээн кэлбитэ», - диэн оччотооџу олорор алааһын ыаллара кэпсиир буолаллара. Ол эрэри күүһүмсүйэн ордукхоһу туттубатах, сытыары-сымнаҕас, оџо-дьахтар диэн араарбат улахан бэрээдэктээх киһи

этэ. Кини Дүллүкүгэ Мэндэлэйгэ олохсуйбут. Онно Сотор Хонооһой оҕонньордуун ыаллы олорон хортуоппуй үүннэрэн, оҕуруот аһа олордон барбыттара. Уйбаан кэриэй колхозка оҕуруот биригэдьиirinэн, оттон Пак Баһылай ысқылаатчыгынан үлэлээбиттэрэ. Кинилэр үлэлиэхтэриттэн Дүллүкүгэ хортуоппуй, оҕуруот аһын үүннэри киэн сэнгээриини ылбыта. Олохтоохтор эмиэ үчүгэй үүнүүнү ыларга үөрэнэн барбыттара. Сотору кэминэн хортуоппуй, оҕуруот аһын харайар хранилишелар тутулан, биригээдэ дьоно сылы эргиччи түбүгүрэн барбыттара. Уйбаан 1941 сыл атырдыах ыйыгар Бүлүү куоратыгар колхоз баһаарыгар атыылаан 1804 солкуобай 50 харчыны колхозка туттарбыт докумуона баар. Сэрии сылларыгар оҕуруотчуттар сайын үүнүүлэрин атыылыырга болуот оностон бараллара. 1942 сыл улахан кураан турбута. Ити сыл Ан Уйбаан 138,5 кг хортуоппуй, 650 кг хаппыстаны, 245 кг табаағы үүннэрэн колхозка туттарбыта. Ан Та-Эн 1941-1958 сс. оҕуруот биригэдьиirinэн үлэлээбитэ. Кэрийдэр үлэҕэ оһуобай дьаныардаахтара. Оноруохтаахтарын, толоруохтаахтарын барытын ситэрэн эрэ баран биирдэ тохтууллара. Ол иһин кинилэр хайдах да тымныы, кураан сайын үүнүүнү ылар уратылаах дьон этилэр. 1942 сыллааха кыраны-кыамматы эһэр сут кураан турбута. Тыылга хаалбыт 98 колхозтаахха 197 гектар бурдук ыһыта, 7,5 гектар хортуоппуй, 1,3 гектар оҕуруот олордута тирээбитэ. Ити сыл 54,4 т бурдук, 20,3 хортуоппуй хомуллубута. Онон гектартан 2,7 ц бурдугу, 27 ц хортуоппуй үүннэрбиттэрэ. Төһө да уот кураанын иһин кэрийдэр сатабылларынан итинни үүнүүнү ылан олохтоохтор хоргуйан өлөртөн быһааммыттара. 1945 сыллаахха – 10 гектарга, 1954 сыллаахха – 20 гектарга хортуоппуй олордубуттара. Хортуоппуй орто үүнүүтэ 90-110 ц тиэрдиллэ сылдыбыта. Онон, ачык, аас сылларга кэрийдэр үүнээйилэриттэн туһамматах ыал Дүллүкүгэ суоҕа буолуо. Кинилэр көмөлөрүнэн сут сылларга дьон адьас быстарбатахтара, киһи хоргуйан өлбөтөҕө. Онон кэрийдэр үтүөлэрэ-өнөлөрө улахан».

Сэри, үлэ ветерана Васильев Василий Васильевич – Чомпуу суруйарынан, Тэн Владимир бэйэтин дойдутугар орто үөрэхтээх учуутал эбит. Дойдутун хаһыатын, сурунаалын ылан ааҕара, дьонугар көрдөртүүрэ. Ол хаһыаттар, сурунааллар сонуннарын ааҕа, истэ олорон, төрөөбүт төрүт сирдэриттэн тэлэһийэн, урут түһээн да көрбөтөх сирдэригэр олохсуйбут дьон төһөлөөх санааны санаабыттарын, доҕотторун, дьоннорун, аймахтары ахтан ыар санааҕа баттаппыттара буолуой, дойдударыгар сүрэхтэрэ курдатты тардыстан төһөлөөх харах уутун кистии саба киэр илгибиттэрэ буолуой диэн толкуйдаатаахха олус ыарахан. Ол эрэн сүрэх, дууһа айманыты биллэрбэккэ биир тэнник туттан сылдыбылара киһини сөхтөрөр.

Кэрийдэр төрүт бэрээдэктэрин тыыннаахтарын тухары тутта сылдыбыттара. Баһылыктара, а.э. иилиир-сағалыыр киһилэрэ Хомустаахха олорбут Уһун кэриэй – Ким Иннокентий диэн баара. Кини этиитэ, наада буоллаҕына дьүүлэ, булгуччу толоруллохтоаҕа. Ким Иннокентий сизнэ Дүллүкү олохтооҕо Ильина (Борисова) Валентина Николаевна кэпсиirinэн, эһэлээх эбэтэ (корейанка) Ньурбаттан Хомустаах нэһилигэр кэргэн тахсыбыт кыыстарын батыһан кэлэн олоро сылдыбыттар. Валя ийэтэ кыыстанаат сотору өлбүт, кыыс аҕатыгар Ильин Николай Егоровичка хаалбыт. Эһэлээх эбээтэ Ньурбаларыгар төннүбүттэрэ диэн Хомустаах кырдыаҕастара арыый улааппытын кэннэ кэпсээбиттэр. Онон төрөппүт ийэтин, кэриэй эһэлээх эбээтин да чуолкай билбэт. Билигин кинилэри билэр кырдыаҕас Хомустаахха ордубата. Кэрийдэртэн Пак Баһылай 1949 сыллаахха Нам бөһүөлэгэр көһөн олохсуйбута. 1960 сыллаахтан Кан Ви-Гу салалтатынан Уолбукка сибиинньэ ийтиитэ сайдан барбыта. Оччолорго комбикорм суох этэ. Анардас оҕуруот аһынан аһатан сибиинньэ фермата кэнээн барбыта. Сибиинньэ үчүгэйдик үөскээбитэ. Ону «наһаа үөскээтэ» диэн ферманы кэлин эһэн кэбиспиттэрэ. Кэрийдэр ити курдук ханнык баҕарар үлэҕэ дэгиттэр дьон этилэр. Кинилэр бэйэлэрин уһайбаларыгар бөрсүөк саҕа сири ордорбокко оҕуруот аһын арааһын үүннэрэллэрэ. Олохтоох кыргыттары кэргэн ылан оҕо-уруу бөҕөнү тэнипиттэрэ. Оҕонньоттор олус иллээх этилэр, оҕолоро да ол курдук бэйэ-бэйэлэрин сүрдээҕин өйүүллэр, билсэллэр, хардарыта көмөлөсүһэллэр, чугас аймахты дьон курдук истинник сыһыаннаһаллар. Кэрийдэр биһиги нэһилиэк олоҕор биир биллэр-көстөр суолу-йиһи хааллардылар, кинилэр олорбут олохторо, үтүөлэрэ-өнөлөрө умнуллубат.

Ан Тэ Эн

Тэй Пен Хе

Кан Ви Гу

Петрова
Анастасия Абрамовна

Николаева
Домна Тарасовна

Сэри сабаланыан уонча сыл иннинэ Дүллүкүгэ оҕуруот аһын араас культура-тын үүнэриин балайда тэнийбитэ. Ити кэмнэ Дүллүкүгэ, Үрэннэ кэрийдэр кэлэн олохсуйан, саха дьахталлара кэргэннэнэн, уһаайба сириҥ ылан оностон, оҕуруот аһын арааһын үүнэрэн дьону абыраабыттара. Кэлин колхозтарга киирэн хортуоппуйу Аранастаахха, Бэрэбэ колхоз уопсайыгар олордоллоро, тардар табааҕы Бэттиэмэбэ, Аранастаахха үүнэрэллэрэ. Кинилэртэн үөрэнэн саха ыллара табааҕы ыһар буолбуттара, оччолорго киилэ табааҕы киилэ

арыыга атастаһаллара. Аранастаахха (Фрунзе аатынан колхоз) кытай кийитэ Уон-Хау-Чен – Васильев Николай Кыргыс кыыһын Наस्ताаны кэргэннэнэн олорон хортуоппуйу үүнэриинэн уһундук дьарыктаммыттара.

«Кыһыл сирдьит» колхозка 1930-с сыллартан оҕуруотчуттар анал биригээдэни тэриммиттэрэ. Дүллүкү эңээринээби сирдэр өн буордаахтарын көрөн олохсуйбут кэрийдэртэн үөрэнэн хортуоппуйу, турнепсы, моркубу, хаппыстаны, табааҕы олордор буолбуттара. Алааска (Арбандаҕа) Яковлев Иннокентий Дмитриевич (Эмпэрэ) 5 га тухары киэн бааһынаҕа атынан, оҕуһунан, илиинэн үлэлээн турнепсы сэрии аас сылларыгар ыһан, ону сиэн наһаа хоргуйбатахтара. Дүллүкүгэ оҕуруот бааһыната Арыылаахха, Бэрэбэ, Мэндэлэйгэ, Ойбон-Күөлгэ, Сэмэн солооһунугар (турнепс), Чонкунаасап өтөбүн таһыгар, Дүллүкү эбэбэ оноһуллубуттара. Кэрийдэртэн сир үлэтин бары мындырдарыгар уһуйулан дьахталлар оҕуруот аһын үрдүк үүнүүтүн ыларга үөрэммиттэрэ. Ол курдук, Марфа Абрамова, Анастасия Петрова, Мария Томская (Чуллургасова), Домна Николаева, А. Михайлова у.д.а. балтараалыы гектарга хортуоппуйу үүнэрэллэрэ. Эбиитин турнепсы, эриэппэни бүөбөйдииллэрэ. Оҕуруот биригэдьириинэн өр сылларга үлэлээбит Ан Уйбаан кэргэнэ Аппырысыанналыын 3,5-дыы гектарга хортуоппуйдаахтара.

Кэлин кэрийдэр уонна эмээхситтэр бэйэ-бэйэлэрин кытта куоталаһан үлэлиир буолбуттара. Бэрэбэ, Кэрэхтээххэ хортуоппуйу харайар овощехранилищелар тутуллубуттара. Оҕуруот аһын үүнэриингэ биирдиилээн бастын үлэһиттэр эмиэ үрдүк кирбиилэри ситиһэллэрэ.

Ол курдук, III Үөдүгэй нэһилиэгин «Арбанда» колхозтан Константинов Константин Константинович 1939 сыллаахха чачы улахан үүнүүнү хаппыыстаҕа ситиһэн, Бүтүн Союзтааҕы быыстапкаҕа кыттан ВДНХ боруонса мэтээлинэн наһараадаламмыта. Кини Үрэннэ олохсуйбут кэрийдэртэн үөрэнэн, колхозка оҕуруотчуттаан турнепс, хортуоппуй, хаппыыста үүнэриитинэн күүскэ дьарыктаммыт. Бастын оҕуруотчут кэрийдэр кэпсииллэринэн, «Төрөөбүт дойдубут Корея итиитэ бэрт, онно 40-50 сааһы кыайан ааһыллыбат», – дииллэрэ. Кинилэр бу тымныы, тыйыс айылҕалаах сиргэ уһаан 70-80 саастарын туолбуттара.

Оҕуруотчуттар анал биригээдэлэрин сүннүүнэн кэрийдэр, кытайдар салайан, сыллата балай да үүнүүнү ыллалара. Онон ас-танас

кэмчи сылларыгар дохуокка кытта оѳуруот аһын үллэстэн колхозтаахтар абыраммытара. 1940 сылга III Үөдүгэй нэһилиэгин үрдүнэн оѳуруот аһын үүннэриитин көрдөрүүтэ:

Хортуоппуй ыһыллыбыта – 5,34 га

орто үүнүү гаттан – 8,2 тонна

валовой үүнүү – 43,2 тонна

сүбүөкүлэ, хаппыыста ыһыллыбыт сирин иэнэ – 1,2 га

валовой үүнүү – 22,2 тонна.

Оттон 1949 сылга:

Хортуоппуй - 20 га

орто үүнүү гаттан - 1 тонна

валовой үүнүү - 19,8 тонна.

1949 сыллааѳы отчуокка 2 хортуоппуй хранилищета баара биллэр.

Сэрии сылларыгар Арбандаѳа, Үрэннэ эбии брюква, моркуоп үүннэрэллэрэ.

Онон 50-с сыллар саѳаланыларыгар оѳуруот аһа бастакы колхозтарга дохуот киллэрэр салааѳа кубулуйбуттара.

3. Тья сиригэр техника тэнийиитэ

Бастакы колхозтар государство көмөтүнэн сыллата бөѳөргөөн испиттэрэ, уопсай сүөһү ахсаана элбээбитэ, баалабай дохуоттара, тья хаһаайыстыбатын бородуукталарын государствоѳа туттарар кээмэйдэрэ лаппа улааппыттара. Ордук сана сири оноруу, бааһыналары тупсарыы күүскэ ытыллыбыта.

Саха сиригэр тья хаһаайыстыбатын производствотоын өрө көтөѳүүгэ сүрүн сабыдыалы 1923-1928 сылларга «Якутсельсоюз» уонна «Салѳабыл» диэн тэрилтэлэр тимир булууктары, бараналары, хотуурдары, сэппэрээтэрдэри, иистэнэр массыналары о.д.а. наадалаах тэриллэри аѳалан атыылааһыннара онорбута, үлэ онорумтуота биллэрдик үрдээбитэ, бородууксуйаны астааһын кэнээбитэ.

Тья сиригэр сана үйэ техниката кыралаан аѳалыллан атыыланар буолбута. Бастакы колхозтарга, суоллаах соѳус сирдэргэ дьон үлэтин чэпчэтэр оттуур, бурдук хомуйар, бурдук астыыр тэриллэр син балайда элбээбиттэрэ. Дүллүкү сиригэр-уотугар эрдэттэн бурдук үүннэриллэн буолан дьон-сэргэ чөмөхтөһөн олорор сиригэр мизлинсэлэр, суоруналар эрдэттэн бааллара. Дойдуга 1928 сыллаахха бааһынайдар холбоһуктарыгар көмөѳө туһайыллыбыт массына-тракторнай станциялар (МТС-тар) тэриллибиттэрэ.

Бастакы колхозтары атахтарыгар туруорууга, онтон кэлин тья сиригэр сана сири онорууга, сири кытта үлэ культуратын үрдэтиигэ, техниканы, технологияны баһылааһынна, олохтоох нэһилиэнньэттэн механизатордары иитиигэ МТС-тар быһаарар оруолламмыттара. Оччотооѳуга аѳыйах техника баарына, ону кииннээн, көдьүүстээхтик үлэлэтиигэ, туһаныыга саамай табыгастаах, сөптөөх государство тэрээһинэ этэ.

Үөһэ Бүлүү оройуонугар МТС 1935 сыллаахха тэриллибитэ. Бастакы МТС тэрийээччилэринэн уонна салайааччыларынан нуучча уолаттара үлэлээбиттэрэ. МТС иһинэн олохтоох сахалартан трактористары үөрэтии күүскэ ытыллыбыта. 1937 сыллаахха олохтоох 22 ыччат тракторы баһылаабыта. Тэрилтэ тэрээһин өттүнэн уонна материальной бааза бөѳөргөөн истэѳин айы колхозтарга үлэлээн биэрэр өнөтө элбээн, күүһүрэн испитэ. 1938 сыллаахха сайын Намтан МТС-тан Дүллүкүгэ ХТЗ трактор болуотунан тиэллэн кэлбитэ. Ону кыахтаах эр дьон аѳалан биэрэктэн сүүрдэн таһаарбыттара. Ол тракторы оройуон биир бастакы тракториһа П.Мылаханов үлэлэппитэ. Ити тракторист Дүллүкүгэ 1940 сыллаахха дылы үлэлээбитэ. Дьон-сэргэ тракторы батыһа сылдьан көрөн сөѳүү-махтайыы бөѳө буолбуттара, ордук ыччаттар, оѳолор тракторы ыппыт киһи диэн ыра санаа ымыыта оностубуттара. 1940 сыллаахха Петров Сергей Петрович, Николаева Ефросинья Ивановна, Федорова Анна Ивановна диэн олохтоох кыргыттар Намга МТС-ка баран трактор

*Петров
Сергей Петрович*

*Федорова
Анна Ивановна*

куурсугар үерэммиттэрэ. Трактор иккиһин Дүллүкүгэ 1950 сыллаахха кэлбитэ. Петров Сергей Петрович, Федорова Анна Ивановна тракторга үһүннүк үлэлээбиттэрэ. Сэри сылларыгар доруобуйаларын харыстаммакка туран бааһынаттан тахсыбакка кэриэтэ күүскэ үлэлээбиттэрэ. Сэри сылларыгар коммунист Петров Сергей Петрович 282 га сымнаҕас хорутууну онорбута.

Оройуонна 1939 сыллаахха МТС 14 трактор, 3 комбайн, 5 улахан малатыылка, 17 трактор холбонон тэриллэрэ бааллара. Маны таһынан оччотооҕу колхозтарга барыта 15 ат малатыылката, 15 бурдугу хомуйар

массыына, 457 булуук, 210 охсор, мунһар массыына, 75 бурдугу ыраастыыр техника баара. МТС бастаан 8, онтон 1950 сылга 10 колхозу хабаан үлэлээбитэ. Сыллата 50-75 гектар иннээх ойууру солоон оройуонна сири онорууга, кэнэтиигэ таһаарыылаах үлэ холобурун көрдөрбүтэ. Биһиги нэһилиэккэ олохтоох МТС Дүллүкү «Кыһыл Сирдьит» колхозугар көмө онорон кыһыннары-сайыннары бары агротехнической дьаһаллары толорон туран туораахтаах культуралары ыһан, көрөн-харайан, хомуйан биэрэрэ. Колхозтар бурдук араас суортарын ыһан үүннэрэллэрэ: нэчимиэни, дьаарыссаны, сэлиэһинэйи, эбиэһи, оруоһу. Бастакы колхозтарга бурдугу үүннэрэргэ бастаан сириин көлөнөн хорутан, боруонньалатан, үксүн сиэмэтин илиинэн ыһан, үүммүтүн (буспутун) кэннэ сиэрпэнэн быһан, баар сиригэр самоскидынан быстаран, илиинэн түүтэхтээн, соһуон онорон, биир сиргэ таһан, кэбиһэн, онтон күһүнүн эбэтэр кыһынын болооччунан сынһан эбэтэр малатыылканан (көлө күүһүнэн) астатан, сиэмэтин ылааллара. Онон бурдугу үүннэри олуһ ыарахан үлэ этэ. Ол сағана бурдугу үүннэри государственнай былаана туолуута партийнай-советскай органнынан кытаанахтык хонтуруолланара. Онон үлэ күүскэ ытыллара. Эрдэттэн бэлэмнэнэн бассабыыктыы ыһы үлэтэ кылгас 6-8 хонук иһигэр бүтэриллэрэ. Үлэ барыта көлөнөн, илиинэн ытыллара. Ол эрэн сэри иннинэ МТС-тан тахсан үлэлиир техниканы нэһилиэк Намна бастакы кууруска үерэммит трактористара үлэлэппиттэрэ, идэлэригэр бағалаах эдэр ыччаты үһуйбуттара. Кэлин бэртээхэй тракторист, суоппар буолбуттара, үйэлэрин тухары таһаарыылаахтык, үтүө суобастаахтык үлэлээбиттэрэ. 1946-1947 сылларга булуук, тимир боруонья, малатыылка, сеялка кэлэннэр уонна оһуһунан тартарар миэлинсэлэр илии ыарахан үлэтин балачча солбуйбуттара. 1949 сыллаағы колхозтар отчуоттарыгар «Үрэн» уонна «Арбанда» колхозтарга баар эбит: көлөнөн үлэлиир 35 оту оһустарар, мунһар массыыналар, бааһынаны хорутар, боруоньялыыр 46 булуук, боруонья, бурдугу быстарар; 12 араас массыыналар (самоскид, сортировка, веялкалар). 1950 сыллаахха Ленин аатынан бөдөнсүйбүт колхоз тэриллээбиттэн колхоз сыллата көрдөрүүтэ тупсан, балайда кыағыран испитэ. Дьон-сэргэ олоҕо тупсан, ас-танас дэлэйэн, колхоз бэйэтэ бас билэр техникаланан барбыта. Сири оноруу, танастааһын балайда киэн далааһыннаммыта. Саҥа сири солоон бааһына сириин оноруу кэнээбитэ. Бу ыарахан үлэҕэ ХТЗ, «НАТИ» трактордар киэнник туһаныллыбыттара. Дүллүкүгэ маннайгы ХТЗ-7 трактор 1952 сыллаахха кэлбитэ. Бастаан тракторист Савва Дмитриевич Павлов этэ. Намнаағы МТС-ка үөрэнэн тракторист идэтин баһылаабыт дьон ортолоругар бааллара: Апрель Харабаев, Иван Афанасьев, онтон кэлин Капитон Ильин, Данил Данилов, Январь Иванов суоппар, Иннокентий Степанов уо.д.а.

Бастакы ЗИЛ-5 автомассыынаны 1952 сыллаахха Гаврильев Радомир Макарович саас сүүрдэн аҕалбыта. Техникаҕа дьахталлар эмиэ сыстаҕастар этэ. Бастакы трактористкалар Анна Федорова, Ефросинья Николаева үрдүк таһаарыылаахтык үлэлээбиттэрэ. Онтон Варвара Ильина (Павлова) Дьокуускайга технической училищени бүтэрэн үрдүк квалификациялаах уонна бары марка тракторга үлэлиир бырааптаах дойдутугар эргиллибитэ.

*Иванов
Январь Егорович*

*Ильин
Капитон Иванович*

*Афанасьев
Иван Егорович*

*Данилов
Данил Иванович*

1953 сыллаахха бөдөнсүйбүт Ленин аатынан колхоз правлениета (Чуллургасов Г.А.) Петров Сергей Петровиһы уонна Афанасьев Петр Егоровиһы Намна МТС-ка суоппардар куурустарыгар үөрэххэ ыыппыта. Кинилэр Дүллүкүгэ ЗИС-5 автомассыынаҕа суоппардаабыттара, нэһилиэк иһигэр таһаҕас таспыттара. Кэлин Петров С.П. мотуорканан таһаҕас таспыта, миэлинсэҕэ мотористаабыта. Онтон Афанасьев П.Е. сэрии сылларыгар Япония сэриилэрин үлтүрүтүүгэ

*Степанов
Иннокентий Маркович*

*Харабаев
Апрель Иванович*

*Николаева
Ефросинья Ионовна*

*Ильина
Варвара Петровна*

*Федорова
Анна Ивановна*

актыбынайдык кыттыбыта. Араас байыаннай техниканы баһылаабыта. Дойдугар кэлэн илии үлэтин чэпчэтэр техника күүһүн туһанарга үлэлэспитэ. 60-с сылларга техникумна үөрэнэн суоппар, трактористкомбайнер, моторист, электрик, механик идэлэрин, тимир ууһун бары мындырдарын, сатабылларын толору баһылаабыта. Механизатор Афанасьевтар династияларын төрүттээбитэ. Биригэ төрөөбүт бырааттара Уйбаан, Болуодья үйэлэрин техниканы баһылааһынна, үлэ онорумтуотун

үрдэтиигэ анаабыттара. Болуодья маны тэнэ Дүллүкү бастакы комбайнера этэ. Ордук Владимир Егорович хайа да бэйэлээх массыына, трактор, мотуор, дизель алдыаммытын иһин син биир булан онорбута эрэ баар буолара.

Дүллүкүлэр киэн тутта, сөҕө-махтайа ахтар төһүү үлэһит трактористарынан, бүтүн отделение, учаастак сүөһүтүн аһын, отун тиэйэн, ыал, тэрилтэ отторун, мастарын тиэйэн олорбут, биир күнү кыһыннары-сайыннары колхоз бүппэт үлэтин үмүрүппүт бэртээхэй дьоммутунан Данил Иванович Данилов, Спиридон Яковлев, Капитон Иванович Ильин этилэр. Аҕыйах техника баарына суоппардар Январь Егорович Иванов, Николай Кононович Анисимов төһөлөөх дьону, таһаҕаһы таспыттара буолуй? Кинилэр төһөҕө туралларын, утуйан нуктуу түһэллэрин кэргэттэрэ эрэ билэллэрэ, ол курдук тоһуттар

*Афанасьев
Петр Егорович*

*Афанасьев
Владимир Егорович*

*Яковлев
Спиридон Васильевич*

*Анисимов
Николай Кононович*

тымныыга, өнгүрүк куйааска түүннэри-күннэри сынньалана суох үлэлээн, доруобуйалара кэбирээн эдэрчи саастарыгар күн сириттэн күрэммиттэрэ.

1958 сыллаахха МТС РТС-ка (ремонтно-технической станция) уларытыллан тэриллибитэ. Ити кэмнэ оройуонна 8 эрэ бөдөн-сүйбүт колхозтар баалара. Олорго МТС техникатын механизатордарын кытта колхозтарга (ол иһигэр Дүллүкүгэ) туран биэрбитэ. Ол курдук 31 трактор, 11 комбайн, элбэх холбононор техника чэпчэки сыанаба атыыламмыта. Итинэн оройуон бары хаһаайыстыбаларыгар техниканы эриэ-дэхситик туһаныы ситиһиллибитэ. МТС-ка, кэлин РТС-ка араас идэлээх специалистар оройуон колхозтарыгар техниканы баһылааһынна, производство культуратын үрдэтиигэ үтүө суобастаахтык, эппиэтинэстээхтик, туох баар күүстэрин, билиилэрин биэрэн үлэлээбиттэрэ. Бөдөнсүйбүт колхоз, совхоз сағана кинилэртэн уһуйуллан анал үөрэххэ үөрэнэн тракторист, суоппар идэтин лаппа баһылаабыт дьоннорунан, нэһилиэнньэни барытын отунан-маһынан харыыта суох хааччыйан олорбут уонна сорохторо билигин да үлэлии сылдьар дьоннорунан буолаллар:

*Герасимов
Капитон Дмитриевич*

*Узнаев
Реворий Макарович*

Бастакы көлүөнэ трактористар

1. Федорова Анна Ивановна 1.
2. Николаева Ефросинья Ионовна
3. Иванов Январь Егорович
4. Афанасьев Иван Егорович
5. Аталларов Василий Софронович
6. Герасимов Капитон Дмитриевич
7. Докторов Алексей Евдокимович
8. Михайлов Николай Семенович
9. Узнаев Реворий Макарович
10. Яковлев Спиридон Васильевич
11. Ильин Капитон Иванович
12. Ильина Варвара Петровна

*Кан
Михаил Вигович*

Бастакы көлүөнэ суоппардар

1. Петров Сергей Петрович
2. Афанасьев Петр Егорович
3. Харабаев Апрель Иванович
4. Анисимов Николай Кононович
5. Семенов Карл Дмитриевич
6. Кан Михаил Вигович

Бэһис баһа

1941-1945 сс.
Аҕа дойдуну
көмүскүүр
Улуу сэрии
кэмнэрэ

Сэриг сылла

Сэриг туһунан суостаах сурах Дүллүкү нэһилиэнньэтигэр тийиитэ олус соһуччу этэ. Дьон сэриг дьиннээхтик саҕаламмытын хайдах эрэ дууһаларыгар ылымматахтара, сэриг буолбут да буоллаҕына өстөөҕү арҕаа кыраныыссаҕа көрсөн түргэнник үлтү сынныахтара диэн уоскуйбут курдук этилэр. «Кыһыл Армияны кыайар күүс суох» дэһэллэр, онон сэриг уһо суоҕа диэн сылыктаабыттара. «Дьэ онон, бу хаарыаннаах куйаас, кураан күннэри баттаһа оппугар туттумахтаан хаалыаҕын», – диэн хотуурдарын, кыраабылларын ылан от үлэтигэр үлүмнэспиттигэр түспүттэрэ. Ол эрэри аҕыйах хоноот, бииртэн биир киһиэхэ бэбиэскэ кэлбит диэн уонна суһал ынырыгыны ылбыт дьону ходоһалартан хомуттаран колхозтар правлениеларыгар мунһан, тута оройуон киинигэр утаарбыттар диэн киһи дьиксинэр сурахтара, алаас алаастары тилийэ сүүрбүтэ. Били үөрө-көтө, үлэлии-хамсыы сылдыбыт дьон ортолоругар сүрэҕи-быары баттыыр санаа-оноо, бүтэйдии долгуйуу, дьаахханы саҕаламмыта, кэлии-барыы да элбээбитэ.

Бастагы маассабай хомуур 1941 сыл сайыныгар буолбута, онно Дүллүкү нэһилиэгин саамай доруобай, күүстээх-уохтаах, эдэр саастарын үгэнигэр, үлэлэрин-хамнастарын ортоугар сылдыр эдэркээн ыччаттарбыт ыраах айанна туруммуттара. Бастагынан сэриигэ ынырыллыбыттаран ___ суохтара, тыыннаах хаалбыттара. Үгүстэр чэгиэн бэйэлэрэ сэймэктэрэ, издээн, алдырхай диэни эттэринэн-хааннарынан билэн сыккырыыр тыыннара эрэ дойдуларын булбуттара. 1942 сыл сайыныгар ытыллыбыт хомуур ордук аймалҕаннаах, өйтөн-сүрэхтэн сүппэт, уйулҕаны көтүтэр ытаһылаах-соһоһуулаах буолбута. Күргүөмнээх үгүс ынырык 1943 сыллаахха ытыллыбыта, онтон 1944 сыллаахха аҕыйах киһи сэриигэ ынырыллыбыта.

1941-1945 сылларга сэриигэ ынырыллыбыттар:

- 1941 сыл: 43 киһи, ол иһигэр өлбүттэрэ – 23
сураҕа суох сүппүттэрэ – 16
эргиллибиттэрэ – 4
- 1942 сыл: 89 киһи, ол иһигэр өлбүттэрэ – 49
сураҕа суох сүппүттэрэ – 11
эргиллибиттэрэ – 29
- 1943 сыл: 56 киһи, ол иһигэр өлбүттэрэ – 10
сураҕа суох сүппүттэрэ – 8
эргиллибиттэрэ – 38
- 1944 сыл: 11 киһи, ол иһигэр өлбүттэрэ – 0
сураҕа суох сүппүттэрэ – 0
эргиллибиттэрэ – 12
- 1945 сыл: барбыт – 1
кэлбит – 1

Эбии испииһэктэ Хомустаах нэһилиэгиттэн киирдилэр:

- 14 киһи,
ол иһигэр өлбүт – 5
сураҕа суох сүппүт – 1
эргиллибит – 8

Барыта сэриигэ Дүллүкүттэн ынырыллыбыттар:

- 199 киһи,
ол иһигэр өлбүттэрэ – 82
сураҕа суох сүппүттэрэ – 35
эргиллибиттэрэ – 83

«Хомустаах нэһилиэгэ» кинигэҕэ киирбэтэх дьон:

- 14 киһи,
ол иһигэр өлбүттэрэ – 5
сураҕа суох сүппүттэрэ – 1
эргиллибиттэрэ – 8

**1941-1945 снлларга
Аҗа дойдн сэрнитигэр кыттыбыт биир дойднлаахтарбыт испинһэктэрэ
1941 снллаахха ынрыллыбыттар**

№	АААА	Төрөө- бүт сыла	Хантан барбыта	Ханна сулууспа- лаабыта	Өлбүт	Сураҕа суох сүппүт	Эргил- либит
1	Васильев Ефим Петрович	1911	Дүллүкү		25.02.1942 с. Көмүллүбүт Ленингр. уобалас, Ролавскай оройуон, Горчицы дэр.		
2	Гаврильев Степан Федотович	1917	Дүллүкү				1944
3	Дмитриев Максим Михайлович	1900	Дүллүкү		05.1943		
4	Егоров Михаил Лазаревич	1905	Дүллүкү Кыргыдай			билли- бэт	
5	Егоров Константин Михайлович		Дүллүкү			билли- бэт	
6	Ильин Трофим Семенович	1910	Дүллүкү		02.1944		
7	Константинов Андрей Иванович	1915	Арбанда	348 СД 1174 с/п Калининград. фронт	11.02.1942		
8	Лаппаров Прокопий Иванович	1913	Арбанда		03.04.1942		
9	Михайлов Илларион Михайлович	1909	Дүллүкү			07.1942	
10	Михайлов Егор Иннокентьевич	1909	Үрэн			07.1942	
11	Максимов Николай Иванович	1921	Үрэн		1941		
12	Прокопьев Алексей Григорьевич	1914	Үрэн		12.1944		
13	Петров Алексей Петрович	1916	Арбанда		20.02.1942 Смолен. уобалас, Износковскай оройуон, Пуровка дэр.		
14	Петров Тимофей Петрович	1917	Арбанда		23.02.1942		
15	Павлов Егор Николаевич	1905	Үрэн		20.02.1942		
16	Павлов Егор Петрович	1922		Рядовой, 89 кавалерскай полк	02.07.1942 Смоленскай кладбище, Тверь куорат		
17	Руфов Егор Руфович	1917	Арбанда			с.с.с	
18	Руфов Трофим Руфович	1912	Арбанда		27.02.1943 Калужскай уобалас, Барятинскай оройуон. Каменка дэр.		
19	Саньяхов Петр Николаевич	1909	Арбанда		12.1943		
20	Сергеев Степан Григорьевич	1915	Арбанда			с.с.с	

1942 сыллаахха Аҕа дойду сэриитигэр ынырыллыбыттар

№	АААА	Төрөө- бүт сыла	Хантан барбыта	Ханна сулууспалаа- быта	Өлбүт	Сураҕа суох сүппүт	Эргил- либит
1	Абрамов Данил Илларионович	1910	Арбанда	Арҕаанны фронт п/п19755	11.10.1943		
2	Александров Илья Никитич	1923	Дүллүкү		06.1943		
3	Алексеев Прокопий Абрамович	1918	Арбанда		10.01.1943 Сталинградскай убалас, Яблонева Бялка		
4	Анисимов Егор Анисимович	1900	Арбанда			06.1943	
5	Афанасьев Гаврил Афанасьевич	1921	Үрэн			с.с.с.	
6	Алексеев Петр Семенович	1920	Дүллүкү	151 с.д. ЮЗ СП, пулеметчик			1944
7	Алексеев Михаил Николаевич	1924	Арбанда				1948
8	Алексеев Никита Петрович	1918	Үрэн				1942
9	Алексеев Иван Васильевич	1901		Илинни фронт			1945
10	Афанасьев Григорий Григорьевич	1916	Дүллүкү			с.с.с.	
11	Быччаев Елисей Михайлович	1916	Арбанда	в/ч18496	01.08.1943 Ленинградскай убалас, Дубровка дэр		
12	Берданцев Петр Ильич	1912	Арбанда		20.03.1942		
13	Васильев Тимофей Герасимович	1922	Арбанда		19.03.1943 Пермская убалас, «Кунгур»	с.с.с.	
14	Васильев Николай Васильевич	1922	Дэди		1943		
15	Васильев Сергей Михайлович	1916	Арбанда	Сталинград, 529 с/п, 163 с.д., 214 г.с.п, пулеметчик			1946
16	Васильев Макар Федотович	1910	Дүллүкү				1945
17	Герасимов Яков Николаевич	1925				с.с.с.	
18	Гаврильев Макар Федотович	1909					1943
19	Гаврильев Илларион Лаврентьевич	1920		Илинни фронт, 913 с.п.			1943
20	Дмитриев Николай Алексеевич	1910	Үрэн		02.08.1943 госпиталь г. Мальта		
21	Дмитриев Семен Алексеевич	1912	Үрэн		07.1943 Лыжная бригада озера Ильмень		
22	Данилов Игнатий Данилович	1905	Үрэн		25.10.1942		

23	Докторов Евдоким Ксенофонович	1911	Дүллүкү	Рядовой, 576 с.п, 115 с.д.	07.07.1942 Ленинградский убалас, Кири́нскэй оройуон		
24	Давыдов Егор Афанасьевич	1904	Фрунзе	Рядовой, 193 с.д.	29.09.1942 Сталинград		
25	Дугдуюнов Михаил Егорович	1923	Фрунзе	Забайкальской байыаннай уюкурук, 80 с.п.			1945
26	Ердашев Василий Яковлевич	1900	Үрэн		13.10.1942		
27	Егоров Иван Константинович	1910	Дүллүкү				1944
28	Егоров Ефрем Васильевич	1908					1944
29	Егоров Егор Акимович	1898		Молотов куорат			1945
30	Евдокимов Василий Яковлевич	1900			13.10.1942		
31	Иванов Егор Иванович	1917	Үрэн		10.1942		
32	Иванов Капитон Иванович	1921	Үрэн		1943 Украина, Винницкая убалас, Вершадь куорат		
33	Иванов Николай Иванович	1898	Үрэн		14.12.1942 Сталинград, Нижнегирский оройуон, Немковская хутор		
34	Иванов Николай Прокопьевич	1917	Дүллүкү			с.с.с.	
35	Иванов Елисей Иванович	1914	Арбанда			07.1943	
36	Ильин Яков Иванович-2	1924	Хомустах- Дүллүкү				1945
37	Иванов Иван Прокопьевич	1917	Үрэн		1945		
38	Иванов Василий Иванович	1905					1944
39	Иванов Никита Алексеевич	1914	Үрэн	685 с.п.			1945
40	Казаков Николай Егорович	1923	Дүллүкү		10.1943		
41	Кириков Николай Васильевич	1920	Дүллүкү		11.1943		
42	Константинов Никита Петрович	1917	Үрэн		12.1942		
43	Кузьмин Никон Петрович	1912	Дүллүкү		27.07.1943, Орловский убалас, Свердловский оройуон, Константи- новка дэр.		
44	Кириллин Гаврил Иванович	1911	Дүллүкү			с.с.с.	
45	Михайлов Капитон Егорович	1919	Арбанда		07.1943		
46	Мойоготтуров Иннокентий Петрович	1918	Арбанда			с.с.с.	
47	Максимов Алексей Иванович	1911			04.1943		
48	Михайлов Елисей Михайлович	1906	Фрунзе				1945

49	Николаев Кирилл Гаврильевич	1902	Дүллүкү		07.1942		
50	Никифоров Илья Ксенофонович	1919	Үрэн				1945
51	Николаев Николай Николаевич	1921	Фрунзе	256 с.п.			1943
52	Павлов Николай Спиридонович-1	1903	Арбанда		22.04.1944 Симферополь		
53	Павлов Илья Григорьевич	1918	Дүллүкү		07.1943		
54	Петров Максим Петрович	1909	Арбанда		03.1943	Т	
55	Прокопьев Алексей Михайлович	1919	Үрэн	62 гвард с.п.			1944
56	Петров Афанасий Петрович	1917	Арбанда				1944
57	Руфов Степан Руфович	1906	Арбанда		07.09.1942 Ленинградской убалас, Мгинской оройуон, Синявино бөһ.		
58	Семенов Алексей Семенович	1915	Үрэн				с.с.с.
59	Степанов Константин Михайлович	1915	Арбанда	1 гвардейской миннай батальон	11.01.1943 Нижегородской убалас, Городоецкай оройуон, Иконниково бөһ.		
60	Семенов Николай Семенович-1	1899	Дүллүкү		26.02.1945 Свердловской убалас, Покровской оройуон, Маминское бөһ.		
61	Сергеев Николай Васильевич	1918			04.1943		
62	Семенов Егор Петрович	1918			03.02.1943 Сталинград		
63	Тихонов Петр Егорович	1920	Дүллүкү		02.05.1943		
64	Токоемов Никита Сергеевич	1922	Дүллүкү		16.12.1942 Волгоградской убалас, Талласовской оройуон, Ромашки бөһ.		
65	Тарасов Сергей Софронович	1919	Үрэн				с.с.с.
66	Тарасов Тарас Кириллович	1909	Арбанда				1945
67	Узнаев Тихон Ксенофонович	1922	Арбанда		13.03.1943 Украина, Харьков		
68	Хогуров Павел Михайлович	1897	Арбанда				1944
69	Чомпуков Илларион Васильевич	1909	Фрунзе		05.08.1943		
70	Чомпуков Андрей Васильевич	1917					1946
71	Чусовской Алексей Алексеевич	1920	Арбанда		08.12.1943		

72	Чусовской Гаврил Алексеевич	1911	Арбанда		07.08. 1943		
73	Чуллургасов Григорий Алексеевич	1917	Дүллүкү	Сталинград- ский фронт, 193 с.п.			1944
74	Лебедин Василий Гаврильевич	1923	Хомустах- Дүллүкү	Забайкальской байыаннай уокурук, 24 с.п. артиллерист			1947
75	Николаев Кирилл Лаврентьевич	1902	Дүллүкү		07.1942		
76	Васильев Афанасий Васильевич	1913	Дэди		10.1942		
77	Петров Илларион Петрович	1914	Арбанда				1946
78	Константинов Григорий Иванович	1918	Арбанда	Сталинград, 380 с.д. 1264 с.п. 8 рота. Курской дуга, Белорусской фронт			1945
79	Константинов Василий Андреевич	1923	Үрэн				1944
80	Семенов Николай Семенович-2	1906					1944
81	Кыккаев Алексей Петрович-2	1920	Үрэн	196... артиллерий- ской полк, 89 гв.с.д.	25.03.1943		
82	Павлов Николай Спиридонович-2	1907	Арбанда		24.10.1942		
83	Егоров Семен Петрович	1918	Дэди		03.02.1943 Волгоград		
84	Прокопьев Семен Прокопьевич	1920		Рядовой, 131 с.п. 17 с.д.	21.05.1943 Калужской уобалас, Думиничнай оройуон, Пыринка дэр.		
85	Петров Иван Егорович	1915		рядовой	12.1942		
86	Васильев Василий Васильевич	1905					1948
87	Саввинов Алексей Петрович	1898	Дүллүкү		24.10.1942 Сталинградской уобалас, Кузьлиочи, Балка Грачева		
88	Константинов Никифор Прокопьевич	1913	Арбанда			12.1942	

1943 сылга ыңгырыллыбыттар

№	АААА	Төрөөбүт сыла	Хантан барбыта	Ханна сулууспа-лаабыта	Өлбүт	Сураба суох сүппүт	Эргил-либит
1	Алексеев Христофор Семенович	1915	Дүллүкү	Арбаанны фронт		с.с.с.	
2	Афанасьев Степан Николаевич	1915	Дүллүкү			с.с.с.	
3	Алексеев Петр Егорович	1925					1950
4	Анисимов Михаил Ильич	1900	Хомустах-Дүллүкү	Забайкальскай байыаннай уокурук			1944
5	Афанасьев Петр Егорович	1925	Дүллүкү	артиллерист			1947
6	Борисов Василий Егорович	1900					1945
7	Бугулов Данил Терентьевич	1925	Нам-Дүллүкү	Забайкальскай байыаннай уокурук 1172 с.п.			1947
8	Былачеров Федор Былачерович	1905	Фрунзе				1945
9	Борисов Василий Борисович	1900	Үрэн	Забайкальскай байыаннай уокурук			1946
10	Васильев Егор Петрович	1920	Үрэн	Забайкальскай байыаннай уокурук			1945
11	Васильев Алексей Васильевич	1911	Үрэн				1945
12	Васильев Василий Мочукович	1911	Арбанда				1945
13	Васильев Гаврил Мочукович	1913	Арбанда	Забайкальскай байыаннай уокурук			1945
14	Васильев Василий Васильевич	1925	Фрунзе	Забайкальскай байыаннай уокурук, пулеметчик			1948
15	Данилов Данил Иванович	1924	Арбанда	Забайкальскай байыаннай уокурук			1945
16	Дяриков Павел Иванович	1900	Арбанда				1944
17	Докторов Иннокентий Егорович	1918	Арбанда		04.02.1944 Беларусь, Витебскай уобалас, Барышино бөһ		
18	Егоров Николай Петрович	1921	Фрунзе		29.06.1944 Могилевскай уобалас, Бобруйскай уобалас, Волотынь дэр		

1944 сыллаахха Аҕа дойдуга сэриитигэр ынырыллыбыттар

№	АААА	Төрөөбүт сыла	Хантай барбыта	Ханна сулууспалаабыта	Өлбүт	Сураҕа суох сүһүт	Эргиллибит
1	Богданов Василий Ефремович	1925	Үрэн				1950
2	Ердашев Евдоким Маркович	1923	Үрэн	Забайкальской байыаннай уокурук			1950
3	Михайлов Егор Егорович	1927	Дүллүкү				1949
4	Петров Семен Григорьевич	1920	Үрэн				1950
5	Струкин Дмитрий Васильевич	1927	Дэди	Забайкальской байыаннай уокурук			1946
6	Устинов Александр Иванович	1925	Фрунзе				1949
7	Федоров Иван Иванович	1927	Дүллүкү				1945
8	Филиппов Кирилл Павлович	1926	Хомустах-Дүллүкү	Забайкальской байыаннай уокурук, 984 с.п.			1950
9	Мухомлев Филипп Семенович	1912	Нам-Дүл				1947
10	Петров Тихон Прокопьевич	1924	Арбанда	Забайкальской байыаннай уокурук, 91 в.с.п.			1950
11	Петров Семен Григорьевич	1927	Үрэн	Забайкальской байыаннай уокурук			1950
12	Прокопьев Сергей Потапович	1912	Үрэн	Забайкальской байыаннай уокурук, 913 с.п.			1946

*Васильев
Алексей Васильевич*

*Егоров
Василий Егорович*

*Михайлов
Елисей Михайлович*

*Федоров
Дмитрий Титович*

*Семенов
Василий Филиппович*

*Дойдуков
Тимофей Иванович*

*Трофимов
Филипп Захарович*

*Егоров
Иван Константинович*

*Докторов
Евдоким Ксенофонтович*

*Семенов
Трофим Филиппович*

*Михайлов
Степан Максимович*

*Васильев
Сергей Михайлович*

*Гаврильев
Степан Федотович*

*Егоров
Кузьма Харлампьевич*

*Константинов
Григорий Иванович*

*Прокопьев
Алексей Михайлович*

*Кыкаев
Алексей Петрович*

*Тобуков
Евгений Михайлович*

*Кононов
Илларион Прокопьевич*

*Тарасов
Тарас Кириллович*

*Лебедин
Василий Гаврильевич*

*Дугдуйанов
Михаил Сергеевич*

*Чоросов
Гаврил Алексеевич*

*Бугулов
Данил Терентьевич*

Куприянов
Никон Иванович

Ильин
Яков Иванович

Куприянов
Кирил Павлович

Чомпуков
Андрей Васильевич

**Хомуустаах нэһилиэгиттэн 1941-1945 сылларга
Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэриигэ кыттыбыт дьоннор
(эбии испииһэк)**

№	АААА	Төрөө- бүт сыла	Ханна сулууспалаабыта	Өлбүт	Сураҕа суох сүппүт	Эргил- либит
1	Догордуров Николай Егорович	1923				1945
2	Васильев Иван Михайлович	1921	Забайкальской байыаннай уокурук			1945
3	Васильев Иван Михайлович	1925	Забайкальской байыаннай уокурук			1949
4	Иванов Семен Михайлович					
5	Саввинов Алексей Саввич	1903				1945
6	Электриков Еремей Дмитриевич	1895		26.08.1943		
7	Ойунский Гаврил Данилович	1895	Забайкальской байыаннай уокурук			1944
8	Электриков Ефрем Дмитриевич	1895	Забайкальской байыаннай уокурук			1945
9	Ойунский Константин Михайлович	1917		06.1944		
10	Тарасов Макар Титович	1923		07.1943		
11	Прокопьев Семен Прокопьевич	1920		21.05.1943 Калужской уобалас, Думинич оройуона, Тыринка дэр.		
12	Ильин Алексей Егорович	1920	Забайкальской байыаннай уокурук			1945
13	Васильев Иван Михайлович					
14	Мындаев Харлампий Федорович		Забайкальской байыаннай уокурук, рядовой, 56 оһуобай чаас			1947
15	Иванов Афанасий Семенович			13.07.1943 Тульской уобалас, Жарова дэр	,	

2. Үлэ фронугар ынырыллыбыттар

1	Афанасьев Иона Афанасьевич	1910	1943	1945	Бухта Тикси	1959	Дюллюкю
2	Васильев Максим Михайлович	1893	1943	1944	Бухта Тикси	1948	Арбанда
3	Гаврильев Афанасий Гаврильевич	1899	1943	1944	Бухта Тикси	1978	Хомустах
4	Гаврильев Дмитрий Гаврильевич	1898	1943	1945	Бухта Тикси	1992	Хомустах
5	Дойдуков Алексей Иванович	1908	1943	1945	Бухта Тикси	1978	Хомустах
6	Донской Михаил Иванович	1912	1942	1944	Быков Мыс	1986	Хомустах
7	Донская Ксения Ивановна	1917	1942	1945	Быков Мыс	1986	Хомустах
8	Иванова Анастасия Егоровна	1924	1942	1945	Якутск	1945	Арбанда
9	Ильина Анна Васильевна	1926	1944	1945	Якутск		Үрэн
10	Иванов Иннокентий Иванович	1900	1942	1945	Быков мыс	1978	Дюллюкю
11	Иванов Николай Николаевич	1925	1943	1944	Ленский	1991	Фрунзе
12	Никифорова Александра Ивановна	1925	1943	1945	Якутск		Дюллюкю
13	Никифоров Афанасий Николаевич	1910	1942	1944	Бухта Тикси	1955	Хомустах
14	Никифоров Василий Афанасьевич	1924	1943	1945	Якутск	1967	Хомустах
15	Устинов Иван Евдокимович	1893	1943	1945	Бухта Тикси	1960	Фрунзе
16	Хогуров Никита Михайлович	1895	1943	1944	Бухта Тикси	1954	Арбанда
17	Федорова Евгения Титовна	1920	1942	1945	Якутск	2003	Дюллюкю
18	Федотова Феврония Трофимовна	1924	1942	1945	Якутск	1981	Дюллюкю
19	Иванова Варвара Федотовна	1925	1942	1945	АЯМ	1993	Арбанда
20	Дмитриев Василий Алексеевич	1900	1943	1945	Бухта Тикси	1961	Үрэн
21	Осипов Андрей Николаевич	1897	1943	1945	Бухта Тикси	1975	Дюллюкю
22	Семенов Василий Иванович	1907	1943	1945	Бухта Тикси	1948	Дюллюкю
23	Захаров Константин Капитонович	1902	1943	1945	Бухта Тикси	1969	Дюллюкю
24	Никифоров Спиридон Егорович	1912	1943	1945	Бухта Тикси	1972	Дюллюкю
25	Иванов Иван Иванович I	1892	1943	1945	Бухта Тикси	1962	Фрунзе
26	Ильин Алексей Егорович	1920	1943	1945	Бухта Тикси	1979	Хомустах
27	Анисимов Игнатий Афанасьевич	1906	1943	1945	Бухта Тикси	1957	Дюллюкю
28	Хаччагаев Кирилл Никитич	1892	1943	1945	Бухта Тикси	1953	Арба4да
29	Иванова Акулина Александровна (Чаяков ииппит кыыһа, үлэттэн кэлбэтэх)	1924	1943		Якутск	1943	Үрэн
30	Семенова Анна Семеновна	1926	1943	1944	АЯМ	1985	Хомустах
31	Николаева Марина Николаевна (Мыс эмээхсин кыыһа, эргиллибэтэх)	1923	1943	-	АЯМ	1943	Дюллюкю
32	Топоров Иван Семенович	1898	1942	1946	Бухта Тикси	1950	Фрунзе

Аҕа дойду сэриитин ветерана

Васильев Василий Васильевич – Чомпуу онорбут испиһэгинэн

33. Васильев Михаил Михайлович
34. Афанасьев Иван Афанасьевич
35. Васильев Гаврил Алексеевич
36. Герасимов Дмитрий Герасимович
37. Дугдянов Михаил Сергеевич
38. Иванова Анна Егоровна
39. Иванов Иван Иванович II
40. Ильин Яков Иванович
41. Прокопьев Степан Прокопьевич
42. Никифоров Спиридон Иванович
43. Семенова Александра Семеновна
44. Федотова Феврония Титовна
45. Хоппоторов Гаврил Алексеевич

(Үлэ ветерана Федоров Анатолий Макарович сүрүйбүт испиһэгиттэн ситэри сурулунна).

3. Кыайыны уһансыбыттара

Архив матырыйаалларыттан 1938 сылга колхозтарга улахан хамсааһын тахсыбыта

Нэһилиэк аайы биирдиилээн-иккилиилээн колхозтар бааллара гынан баран, үүнэн, элбээн иһиилэрэ бытаан этэ. Нэһилиэктэргэ бытархай ыаллар элбэхтэрэ. Колхозтарга үп-ас, дохуот кыра буолан, техниканы атыылаһыы суоҕа, ылан да, ону үлэлэтэр киһи суоҕа. Ол иһин партия уонна правительство уураах таһаарбыттара:

1. Колхозтарга туһанар от-бурдук уонна мэччирэн сирдэрин биир кииннээн государственнай актанан үйэ-саас тухары туттарыыны, сир үөрэхтээх дьонунан, просеканан баһана туруоран колхозтарга туттарыы буолбута. Колхозтарга бытархайдар кириилэрин хамсаппыта.

2. Ити уураах биир пуунугар бытарыһан олорор ыалларга сылгыга атыгытынааҕар ыарахан нолуок түһэр буолбута. Ол нолуогу төлүүр болдьофун иннигэр колхозка киирэн сылгытын колхозка холбоотофунуна нолуоктара уһуллара. Онон колхозка киирии уонна сүөһүнү холбоонун күүһүрбүтэ. Үөһээ Аһыкай нэһилиэгэр 50-ча хаһаайыстыбалаах сана колхоз тэриллитэ. «Кыһыл Үүнүү» диэн. Онон иккис Аҕа дойду сэриитигэр нэһилиэктэргэ маньык колхозтар бааллара: (1941 сылга).

№	Нэһилиэктэр	Колхозтар
1	II Үөдүгэй н/совета	1. Карл Маркс аатынан колхоз 2. Давыдов аатынан 3. «Чүүт»
2	Кэнтик н/совета	1. Ворошилов аатынан 2. «Прожектор»
3	Нам сельсовета	1. «Чолбон» 2. «Кыһыл Үлэһит»
4	Ороһу сельсовета	1. «Саҥа олох» 2. «Кустук» 3. «Кыһыл Өтүйэ»
5	Харбалаах н/совета	1. «Крестьянин» 2. Киров аатынан
6	Быракаан н/совета	1. Энгельс аатынан
7	Өргүөт н/совета	1. «Кэскил киинэ» 2. «Муоҕан»
8	Туобуйа н/совета	1. Молотов аатынан
9	Тонуо Куону н/совета	1. Каландаришвили аатынан 2. «Конускай»
10	I Хоринскай сельсовет	1. «Октябрь»
11	II Хоринскай н/совета	1. «Кыһыл Бэрэ» 2. «Герой пятилетка»
12	Аһыкай н/совета	1. «Кыһыл Үүнүү» 2. «Трактор»
13	Онхой н/совета	1. Максим Горькай аатынан
14	Мэйик н/совета	1. «Кыһыл сайбылык» 2. «Боец» 3. «I Маай» 4. Ворошилов аатынан
15	Күүлэт н/совета	1. «Мөрөөйү» 2. «Кубалында» 3. Куйбышев аатынан
16	I Үөдүгэй сельсовета	1. «Тропа Коммуны» 2. Буденнай аатынан 3. «Трудовая» 4. Фрунзе аатынан

17	II Үөдүгэй н/совета	1. «Арбанда» 2. «Үрэн»
18	Дүллүкү н/совета	1. «Красный вожак»
19	Хомустаах н/совета	1. Ленин аатынан
20	II Боотулуу н/совета	1. Чапаев аатынан 2. «2-с пятилетка»
21	Кырыкый н/совета	1. Чкалов аатынан
22	Манаас н/совета	1. Сталин аатынан 2. «Харбаала» 3. «Новая жизнь»
23	Оноѳсчут н/совета	1. «Себядянь» 2. «Красная жизнь»
24	Ыйылас н/совета	1. «Дальний край»
25	I Боотулуу сельсовета	1. Киров аатынан 2. «10-летие ЯАССР» 3. «Чинэки»
26	Сургуулук н/совета	1. Сталин аатынан 2. Калинин аатынан
Барыта 26 нэһилиэк		50 колхоз

Сыһыары

1941 сылга техника үлэһиттэрэ сэриигэ барбыттарынан сибээстээн 1 ыйдаах трактористар куурустарыгар Николаева Ефросинья Ионовна МТС-ка үөрэнэ барбыта. Үөрэжин бүтэрбит докумуона кинигэ лиһингэр суруллубут, ис хоһооно маннык:

СИБИДИЭТЭЛИСТИБЭ

Наркозем соруудаҕын быһыытынан биир ыйдаах резервэ трактористар куурустарыгар үөрэммит т. Николаева Ефросинья Ионовна тракторнай дьыалаҕа 1 ый устата үөрэнэн испитаниетын туттарда. Квалификационнай комиссияҕа маннык сыаналаан:

ХТЗ тракторга, тракторнай дьыалаҕа – туйгун сыананан.

МТС директора: /Котоконов/

МТС секретара: /Иннокентьев/

ХТЗ тракторга тракторист, коммунист Петров Сергей Петрович (Дүллүкү) 282 га сымнаҕас хорутууну онордо», – диэн «Үөһээ Бүлүү большевига» хаһыакка суруллубут. Трактористка Николаева Ефросинья Ионовна кэпсииринэн Петров С.П. кытта бииргэ үлэлээбиттэр. Колхозтаахтар оҕуруот уонна туораахтаах культуралар үүнүүлэрин үрдэтиигэ, сүөһү иитиитин сайыннарыыга, государственнай былааны толорууга элбэх үлэни ытталара. Ол туһунан маннык эргэ докумуоннар кэпсииллэр:

РАСЧЕТ

04.12.1941 сыл Ахсаанна бааллар: Дүллүкү «Кыһыл сирдьит» колхоз правлениетын председателэ Санников Т., счетовод Яковлев Г. бу колхоз чилиэннэрэ Никифоров Павел уонна Ан Иван Бүлүү баһаарыгар атыылаабыттарынан аахсыыта маннык көстөр: Ан Иван 16.08.1941 с. күнүгэр фактурата:

Луковица	36,3 кг	1,15 солк	544,50
Оҕуруу	96 кг	1,50 солк	480
Моркуоп	145 кг	1,40 солк	780
Барыта	327,3 кг		1804,50 харчы

Бу биир тыһыынча аҕыс мөһөөх түөрт солкуобай 50 харчы сууманы Никифоров Павел тутан испит, атыылааччы Ан Иван буолбут. Онон бу үп кириитин Никифоровы кытта аахсарга.

Правление председателэ: /Т. Санников/
Счетовод: /Т. Яковлев/

АКТ

«Кыһыл сирдьит» колхоз колхозтаахтара Ан Иван, Пак Василий тутуһуу ааҕын онордулар: «Дүллүкү», «Кыһыл сирдьит» колхозун оҕуруотун биригэдьириртэн Ан Ивантан колхоз завхоһа Пак Василий туттум:

1. Хортуоппуй – 138 центнер 50 кг
2. Хаппыыста – 650 кг
3. Табаах – 245 кг

Уопсайа 147 центнер 45 кг (сүүс түөрт уон сэттэ центнер түөрт уон биэс кг) туттум

Туттарааччы: Ан Иван
Тутааччы: Пак Василий

29.10.1942 сыл

Былаан

10.05.1943 сыл Дүллүкү «Кыһыл сирдьит» колхозун чилиэнэ табаарыс Ан Иван, эйиэхэ, 1943 сыл оҕуруот аһын ыһытын былаана тиэрдиллэр. Хортуоппуйу ыһаҕын 0,10 га сиригэр.

Дүллүкү с/с председателэ Г. Семенов

Былаан

Ан Иван, эйиэхэ, 1944 сыллааҕы хортуоппуй ыһытыгар былаан тириэрдиллэр:

Сирэ – 0,1 га
Сизэмэтэ – 100 кг

Маны ыһарын булгуччулаах.

Дүллүкү с/с председателэ С. Гаврильев

*«Үөһээ Бүлүү большевика» хаһыат
26 №-гэр суруллубут заметка*

«Кыһыл сирдьит» колхозка

Колхоз үһүс байыаннай ыһыга бэлэмнэнии үлэлэрин сүрүн көрүннэрин бүтэрдэ. Бу колхозка көлөнү харыстааһын өттүгэр үчүгэй дьаһаллар ылыллан эрэллэр. Мөлтөх туруктаах үлэһит сылгылары сынныаланна уонна үчүгэй аһылыкка туруорбуттара өр буолбут. Кинилэр туруктара билигин биллэрдик тубуста. Ыһыга үлэлиир көлөлөр аһыыр отторун бааһынарга уонна учаастактарга таһыыны хайыы-үйэ бүтэрдилэр. Ол колхоз правлениета быйыл саас көлүүр сэлгэрин 15 паара баара. Итинэн «Кыһыл сирдьит» колхозка сааскы ыһы үлэлэригэр көлөҕө эрэх-турах сананан хааччылынна.

Тохтубут куолаһы хомуйууга оскуола үөрэнээччилэрэ үчүгэйдик кытталлар. Дүллүкү орто оскуолатын алын кылаастарын үөрэнээччилэрэ «Кыһыл сирдьит» колхозка 409 кг куолаһы хомуйдулар. Ордук элбэҕи 2-с кылаас үөрэнээччитэ Семенова Дуня соҕотобун 46 кг хомуйда.

Сорудах-былаан

Дүллүкү «Кыһыл сирдьит» колхозугар биирдии дояркаларынан ыанар ынахтан үүтү ыырга сорудах-былаан тиэрдиллэр.

№	Дояркалар аатгара	Ынах ахсаана	1 ынах сыллаағы үүтэ (литр)	Сыл устата ылыллар үүт (литр)
1	Николаева Аграфена Николаевна	10	500	5000
2	Санникова Анна Пудовна	10	542,5	5425
3	Федорова Марина Дмитриевна	10	522,5	5225
4	Чонкунаасаба Анна	9	617	5550
5	Докторова Анастасия	10	558	5580
6	Афанасьева Елена	10	560	5600
	Барыта	58	632	36655

Муус устар 18 күнүгэр 1944 сыллаахха «Үөһээ Бүлүү большевига» хаһыат 26 №-гэр суруллубут ыстатыйа

Эдэр төрүүбү бэрийиини тупсарыы

Дүллүкү «Кыһыл сирдьит» колхозугар, биһиги төрөтүү хампаанньатыгар бэлэмнэнэн туран, ааспыт сыл күһүнүгэр сана телятныгы тутан бүтэрбиһит. Телятничка наада буолар тээбириннэри барытын онорбуһпунт. Телятничка ичигэс, ыраас. Төрүүр ынахтарга дьуһуурустубаны олохтообуһпунт. Эдэр төрүүбү бэрийиингэ зоотехнической быраабылалары, төһөнү билэрбитин уонна сатыырбытын барытын олоххо ктлэрэргэ кыһанабыт. Колхозка 8 киһи истээччилээх зоотехминимуму үөрэтэр куруһуок үлэлиир. Куруһуогу учуутал т. Ноговицына Евгения Васильевна салайар. Табаарыс Ноговицына сүөһү иитиитин үлэһиттэрин 12 чаас үөрэттэ. Матырыйаалларын үчүгэйдик өйдөтөр, хотоннорго сылдыар уонна үөрэммиттэрин олоххо киллэрэллэрин ситиһэр. Занятие аайы ыанныксыттар итэбэстэрин ыйар. Зоотехминимуму үөрэтии түмүгэр ыанныксыттар балачча ыраастык туттунар буоллулар. Ыйрэйдэри ийэлэрин уоһабынан көнүл эмтэрэллэр, ынахтар синньилэрин ыйрэйдэри эмтэриэхтэрин иннинэ сууяллар. Ол түмүгэр төрөөбүт 34 ыйрэйдэр барылара бааллар.

Колхоз председателэ Д. Михайлов

«Кыһыл сирдьит» колхоз 1942 сыллаағы отчуотуттан манньк сыһппаралары ылабыт:
 Хаһаайыстыба ахсаана - 68 ыал
 Колхозтаах ахсаана: эр киһи – 41
 дьахталлар – 57

Эр дьонтон 41 ыарыһах, 41 кырдыаҕас киһи хаалбыттара. Холобур, Варвариков Михаил Алексеевич – 1865 с., Лепчиков Степан Федотович – 1873 с., Ефимов Трофим Иванович – 1820, Павлов Григорий Николаевич – 1878, Гаврильев Дмитрий Гаврильевич – 1896, Чаяков Алексей Иванович – 1890, Осипов Андрей Иванович – 1893 уо.д.а. ыарыһахтар, кырдыаҕастар ордубуттара.

Ол курдук, дьон чулуута, доруобайа, эдэрэ барыта сэриигэ барбыттара. Колхозтар уруккуларын курдук государственнай былааны толорууга бу барбыт дьону суохтаппаттыы үлэлииргэ кыһаналлара. 1942 сыл «Кыһыл сирдьит» колхозка аабылынна: үлэ күнэ – 33839, колхоз үлэтигэр кытынна: үлэни кыайар эр дьон – 33 киһи, дьахтар – 45, үлэни кыайбат, кырдыаҕас, ыарытыган уонна государственнай тэрилтэлэргэ, учреждениеларга, Кыһыл Армияҕа барбыт колхозтаахтар: эр киһи – 42, дьахтар – 33, 12-16 дылы саастаах оҕолор – 18, барыта – 171 киһи. Эбии төлөбүрү ааһан туран, ортогунан колхозтаахтар көлөһүннэрин күнүгэр тигистэ:

– туорахтаах бурдук (кг) – 0,404
 – от (кг) – 4,5
 – соломо мэлиитэ (кг) – 1,5
 – эт – 0,037
 – арыы – 0,04

Культуралар ааттара	Ыһыгы былаана (га)	Валовой хомуур (центнер)	Государствоға софотуопка сыаната
Оруос	22	83	1588,45
Ньэчимизэн	143	499	8460
Сэлиэһинэй	3	2,25	54,45
Кыстыыр оруос	13	5,47	105,83
Эбиэс	16	5,12	90,83
Барыта	197	595	10300,50
Табаах	0,3	2,45	1588,45
Хортуоппуй	7,5	203	367,50
Хаппыыста	1,25	7,09	1827
Обурсу	0,25	-	141,80
Луук	0,2	1,12	33,40
Барыта			2369,70

Сүөһү иитиитин сайыннары уонна государственнай былааны толоруу туһунан 1942 сыл докумуонугар суруллубут:

1. Бөдөн муостаах сүөһү – 178
ол иһигэр ынах – 66
2. Сылгы барыта – 24
ол иһигэр үлэһит ахсаана – 80
Төрөөбүт кулун – 35

**«1941-1945 сс. Аҕа дойду Улуу сэриитин кэмигэр
килбиэннээх үлэтин иһин»
медалынан наҕараадаламмыттар испииһэктэрэ
(Саха АССР Верховнай Советынан 1946-1948 сс. бигэргэммит)**

Дүллүкү нэһилиэгиттэн

Урукку «Кыһыл сирдьит» колхозтан

1. Анисимов Афанасий Ильич 13. 03. 1947.
2. Афанасьева Елена Прокопьевна 13. 03. 1947.
3. Алексеева Евдокия Семеновна 13. 03. 1947.
4. Анисимова Ульяна Ильинична 13. 03. 1947.
5. Анисимов Афанасий Семенович 01. 02. 1947.
6. Анисимова Варвара Алексеевна 01. 02. 1947.
7. Анисимова Галина Михайловна 01. 03. 1947.
8. Анисимова Зинаида Игнатьевна 01. 03. 1947.
9. Анисимов Иван Анисимович 01. 03. 1947.
10. Анисимов Михаил Ильич 01. 03. 1947.
11. Васильев Николай Васильевич 21. 08. 1946.
12. Васильева Анастасия Михайловна 01. 02. 1947.
13. Гаврильев Ким Семенович 01. 02. 1947.
14. Гаврильев Петр Лаврентьевич 01. 02. 1947.
15. Гаврильева Мария Прокопьевна 13. 03. 1947.
16. Гаврильева Ирина Гаврильевна 13. 03. 1947.

17. Гаврильева Ульяна Саввична 13. 03. 1947.
18. Докторова Анастасия Спиридоновна 13. 03. 1947.
19. Евдокимова Елена Федоровна 13. 03. 1947.
20. Захаров Константин Капитонович 13. 03. 1947.
21. Иванова Мария Харлампьевна 13. 03. 1947.
22. Иванов Иннокентий Иванович 13. 03. 1947.
23. Иванова Мария Гурьевна 13. 03. 1947.
24. Куприянов Никон Иванович 13. 03. 1947.
25. Михайлова Мария Андреевна 13. 03. 1947.
26. Максимов Игнатий Михайлович 13. 03. 1947.
27. Михайлова Ульяна Петровна 13. 03. 1947.
28. Михайлов Афанасий Николаевич 13. 03. 1947.
29. Николаева Ефросинья Ионовна 13. 03. 1947.
30. Николаева Аграфена Николаевна 13. 03. 1947.
31. Никифоров Спиридон Никифорович 13. 03. 1947.
32. Никифоров Павел Никифорович 13. 03. 1947.
33. Никифоров Иван Никифорович 13. 03. 1947.
34. Никифорова Александра Ивановна 13. 03. 1947.
35. Осипов Андрей Николаевич 13. 03. 1947.
36. Петрова Мария Петровна 13. 03. 1947.
37. Прокопьева Наталья Андреевна 20. 08. 1946.
38. Пуля Петр Спиридонович 13. 03. 1947.
39. Санников Алексей Иванович 13. 03. 1947.
40. Санникова Анна Пудовна 13. 03. 1947.
41. Семенова Евдокия Николаевна 13. 03. 1947.
42. Софронов Василий Трофимович 13. 03. 1947.
43. Софронов Трофим Софронович 13. 03. 1947.
44. Санников Тарас Иннокентьевич 13. 03. 1947.
45. Сотор Афанасий Иннокентьевич 13. 03. 1947.
46. Санников Семен Иннокентьевич 13. 03. 1947.
47. Струкин Алексей Алексеевич 13. 03. 1947.
48. Токоемова Мария Андреевна 13. 03. 1947.
49. Федорова Анисия Егоровна 13. 03. 1947.
50. Чоросов Николай Алексеевич 13. 03. 1947.
51. Чуллургасов Федор Иннокентьевич 13. 03. 1947.
52. Афанасьев Петр Егорович 01. 02. 1947.
53. Афанасьев Петр Пудович 01. 02. 1947.
54. Гаврильев Макар Федотович,
колхоз председателэ 01. 02. 1947.
55. Семенов Федор Семенович 01. 02. 1947.
56. Ильин Роман Николаевич 01. 02. 1947.

Урукку «Арбанда» колхозтан

1. Бойлохов Иван Федотович 05. 04. 1946.
2. Лаппарова Варвара Прокопьевна 05. 04. 1946.

Урукку «Фрунзе» колхозтан

1. Герасимов Сергей Герасимович 13. 03. 1947.
2. Дыраев Петр Иванович 13. 03. 1947.
3. Егоров Петр Егорович 13. 03. 1947.
4. Егоров Ефрем Федорович 13. 03. 1947.

5. Егоров Федот Егорович 13. 03. 1947.
6. Иванов Николай Николаевич 13. 03. 1947.
7. Иванов Петр Иванович 13. 03. 1947.
8. Николаев Михаил Спиридонович 13. 03. 1947.
9. Семенова Агафья Максимовна 13. 03. 1947.
10. Петров Иван Семенович 13. 03. 1947.
11. Топпоров Иван Семенович 13. 03. 1947.

Урукку «Үрэн» колхозтан

1. Алексеев Петр Егорович
2. Данилов Данил Иванович
3. Дмитриев Василий Алексеевич
4. Иванов Данил Иванович – колхоз председателэ
5. Ильин Василий Николаевич
6. Ильин Егор Семенович
7. Иннокентьев Василий Иннокентьевич
8. Кононов Прокопий Дмитриевич
9. Павлов Григорий Николаевич
10. Саняхова Мария Николаевна
11. Трофимов Капитон Нестерович
12. Трофимов Нестер Захарович
13. Трофимова Марфа Нестеровна
14. Узнаев Василий Макарович
15. Харабаев Иван Егорович
16. Харитонов Николай Харитонович
17. Чайков Алексей Иванович
18. Иванов Василий Данилович 01. 04. 1948.
19. Тарасова Мария Сергеевна

Урукку Ленин аатынан колхозтан

1. Васильев Василий Васильевич 13. 03. 1947.
2. Васильева Ирина Никитична 13. 03. 1947.
3. Васильева Мария Николаевна 13. 03. 1947.
4. Гаврильева Матрена Николаевна 13. 03. 1947.
5. Гаврильев Афанасий Гаврильевич 13. 03. 1947.
6. Гаврильева Александра Давыдовна 13. 03. 1947.
7. Дойдукова Ульяна Ивановна 13. 03. 1947.
8. Дойдуков Алексей Иванович 13. 03. 1947.
9. Ефимов Трофим Иванович 13. 03. 1947.
10. Иванов Семен Михайлович 13. 03. 1947.
11. Ильина Марфа Николаевна 13. 03. 1947.
12. Ильин Дмитрий Васильевич 13. 03. 1947.
13. Ильина Александра Ивановна 13. 03. 1947.
14. Иванов Иннокентий Иванович 13. 03. 1947.
15. Ильина Марфа Егоровна 13. 03. 1947.
16. Иванов Илларион Васильевич 13. 03. 1947.
17. Лебедкин Алексей Васильевич 13. 03. 1947.
18. Лебедкин Давыд Васильевич 13. 03. 1947.
19. Никифоров Афанасий Никифорович 13. 03. 1947.
20. Никифорова Мария Моисеевна 13. 03. 1947.
21. Прокопьев Михаил Прокопьевич 13. 03. 1947.

22. Романова Анастасия Михайловна 13. 03. 1947.
 23. Спиридонов Тит Спиридонович 13. 03. 1947.
 24. Сергеев Семен Сергеевич 13. 03. 1947.
 25. Сидорова Анастасия Абрамовна 13. 03. 1947.
 26. Саввинова Анна Титовна 13. 03. 1947.
 27. Федоров Дмитрий Титович 13. 03. 1947.
 28. Яковлев Семен Яковлевич 13. 03. 1947.
 29. Яковлева Варвара Ивановна 13. 03. 1947.
 30. Ильина Мария Егоровна 13. 03. 1947.
- («Хомустаах нэһилиэгэ» кинигэҕэ кирибэтэҕинэн сурулунна).

Оройуон тэрилтэлэриттэн

I. Партия оройуоннааҕы комитетыттан

1. Герасимов Захар Матвеевич 01. 04. 1946. (Фрунзе аатынан к-з)

II. Оройуоннааҕы үөрэх салаатыттан

1. Дорофеев Кирилл Иванович 16. 07. 1946. (Фрунзе аатынан к-з)

III. Оройуоннааҕы сир салаатыттан

1. Дорофеев Петр Иванович 17. 07. 1946. (Фрунзе аатынан к-з)
2. Михайлов Данил Николаевич 17. 07. 1946. («Кыһыл сирдьит»)

IV. Райсоюзтан

1. Трофимова Дария Николаевна 17. 07. 1946.

V. Оройуоннааҕы үбүлээһин тэрилтэлэриттэн

1. Абрамова Елена Ивановна 16. 09. 1946.
2. Еремеева Харитина Егоровна 16. 07. 1946.
3. Кононова Мария Прокопьевна 16. 07. 1946.

4. Сэри баанын оһорунуу

Сэри кэнниттэн хаһаайыстыбаны чөлүгэр түһэри орус тынааһыннаахтык барбыта. Дьон барыта оҕотуттан кырдыаҕаһыгар тийэ күүстээх үлэ үлүскэнигэр түспүттэрэ. Биир күн өрөөбөккө дьон дьулуурдаахтык, утуйары да умнан дьүккүөрдээхтик үлэлээбиттэрэ. Үлэни-хамнаһы кырдыаҕас оҕонньоттор, колхоз председателлэрэ, биригэдьиридэр, ферма сэбиэдиссэйдэрэ салайан, тэрийэн үлэлэппиттэрэ. Кини барыта көхтөөх үлэҕэ кыахтара тийэринэн үлэлээбитэ. Оччотооҕу көлүөнэ дьон дьын дьоруойдуу, бэйэни харыстаммат үлэлэрин түмүгэр колхозтар сут-кураан, сэри содулуттан түргэнник босхолонон сайды суолун тутуспуттара.

Сүөһү ийтиитин сайыннарыга аһылык бөҕө базатын тэринии, племенной үлэни күүскэ тэниити, зооветспециалистары иитэлээн таһаары быһаарар оруолламмыттара. Сэри кэнниттэн тута өн дьыллар эргиллибиттэрэ, от, бурдук өлгөмнүк үүммүтэ.

Олох сыһыа-баайа көнөн, дьон санаата чэпчээн, инники кэскилгэ эрэл күүһүрбүтэ. Колхозтаахтар, оҕолор кинилэрдээҕэр сайдыылаах олоххо олороллоругар, үөрэхтээх дьон буолан көмө буолалларыгар саарбахтаабаттара.

1950 сыллаахха Дүллүкүгэ кииннээн 5 колхозу холбоон («Кыһыл сирдьит». «Арбанда», «Үрэн», «Болуонхай», Ленин аатынан, Хомустаах колхозтар) Ленин аатынан биир бөдөнсүйбүт колхозу тэрийбиттэрэ. Председателинэн Дүллүкүттэн төрүттээх Чуллургасов Григорий Алексеевич талыллыбыта. Кини Сталинград кыргыһытыгар улаханлык бааһыран инбэлиит буолан төннүбүтэ, кэлээт да тута үлэ үөһүгэр түспүтэ. Солбуйааччынан эмиэ сэриигэ сылдыбыт коммунист Ильин Николай Егоровичы талбыттара.

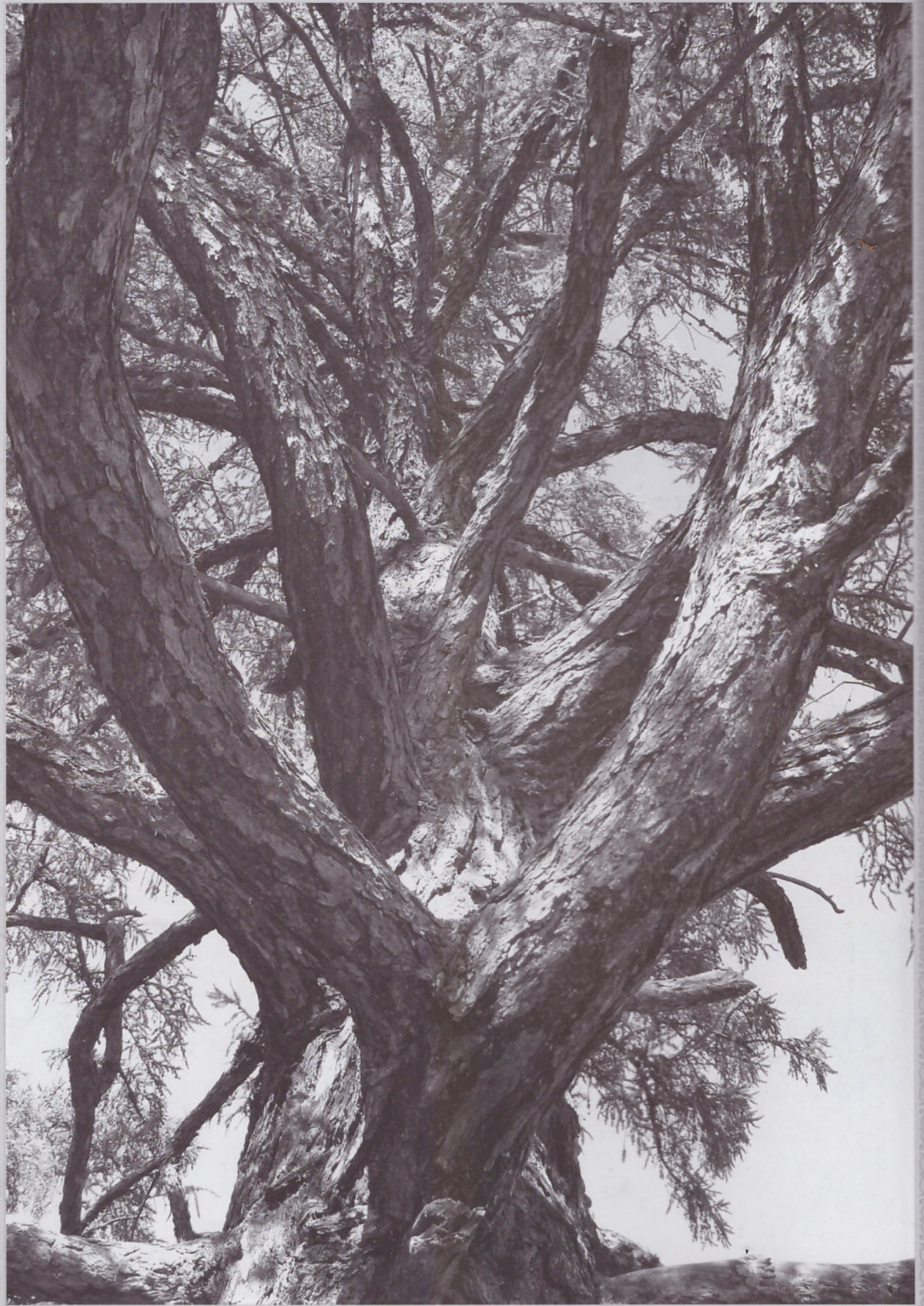

1952 сылга холбоспут колхозтар биир Дуллүкү нэһилиэгэ буолбуттара. Онон 1952 сыллаахха нэһилиэккэ 271 ыалга 771 киһи баара, ол иһигэр 16-60 саастаах эр дьон – 138 киһи, 55-гэр дылы саастаах дьахтар – 176 киһи, 12-18 саастаах – 86 оҕо баара.

Колхозка 10 биригээдэ, 427 колхозтаах, 43 доярка, 18 бостуук, 10 сылгыһыт, 21 араас үлэһит 1667 ынах сүөһүнү, 1366 сылгыны, 49 табаны иитэн туруорбуттара, сана сири солоон бааһына сиригэр оноруу лаппа кэнээбитэ. Колхозтаахтар 192,45 га сиргэ кыһынны оруоһу, 194,75 гаҕа нэчимиэни, 2,2 гаҕа табааҕы, 36,6 гектарга хортуоппуйу ыспыттара. 3136 га сиртэн биридии гектартан ортотунан 17,1 центнер оту хомуйбуттара.

Бөдөнсүйбүт колхоз сыллата көрдөрүүтэ тупсан, балайда кыаҕыран испитэ. Дьон-сэргэ олоҕо тупсан, ас-танас дэлэйэн, колхоз бэйэтэ бас билэр техникаланан барбыта.

ЫТЫК МААНЫ КЫРДЫҒАСТАРЫТ

НОРУОТ ЭМЧИТТЭРЭ

*Иванов
Николай Николаевич*

*Мухоплев
Филипп Семенович*

*Михалева
Павла Николаевна*

БАСТЫН КОЛХОЗТААХТАР, ҮЛЭБИТТЭР

*Анисимов
Афанасий Ильич –
колхозтаах*

*Чомпукова
Ирина Захаровна*

*Павлов
Петр Павлович –
мас ууһа*

*Топоров
Иван Семенович –
колхозтаах*

*Никифорова
Фекла Ивановна*

*Иванова
Анна Егоровна*

*Струкин
Алексей Прокопьевич –
партизан, колхоз
председателэ Николаева*

*Николаева
Аграфена Николаевна –
ыанһыксыт*

*Федорова
Анна Ильинична –
колхозтаах*

*Чуллургасов
Федор Иннокентьевич*

*Иванов
Данил Иванович –
колхоз председатели,
биригэдьиш*

*Федорова
Евдокия Павловна –
колхозтаах*

*Санников
Семен Иннокентьевич –
колхозтаах*

*Казакова
Мария Николаевна –
колхозтаах*

*Санников
Тарас Иннокентьевич –
колхоз председатели*

*Софронов
Трофим Софронович –
колхозтаах*

*Абрамов
Федор Абрамович –
мас ууһа,
оһуохайдыт*

*Егоров
Петр Егорович –
булчут*

*Борисов
Василий Борисович –
колхозтаах*

*Чуллургасова
Марфа Павловна –
огуруотчут*

*Осипов
Андрей Николаевич –
тутааччы, мас ууһа*

*Герасимова
Варвара Герасимовна –
колхозтаах*

*Чоқкунаасаба
Анна Васильевна –
ыанньыксыт*

*Хоппоторов
Гаврил Алексеевич –
колхозтаах*

**Иванова
Анастасия Ивановна –
ыанньыксыт**

**Санников
Алексей Иванович –
сылгыһыт, тас улаһит**

**Бойдохов
Иван Федотович –
колхоз председателэ,
партизан**

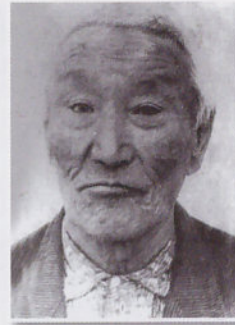
**Трофимов
Нестер Захарович –
биригэдьиэр,
олоһхоһут**

**Иннокентьев
Василий
Иннокентьевич –
колхозтаах**

**Хобутарова
Елена Николаевна**

**Ильин
Василий Николаевич –
колхоз председателэ**

**Дмитриев
Василий Алексеевич –
мас ууһа, туттааччы**

**Федотов
Михаил Спиридонович –
огуруотчут**

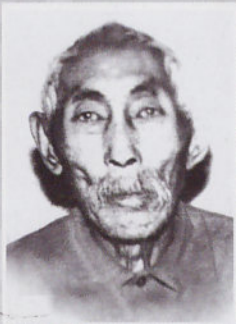
**Анисимов
Михаил Ильич –
колхоз председателэ**

**Федорова
Анна Семеновна –
колхозтаах**

**Дыраев
Петр Иванович –
колхозтаах**

**Харитонов
Николай Харитонович –
колхозтаах**

**Федотова
Мария Дмитриевна –
колхозтаах**

**Анисимова
Варвара Алексеевна –
кыратыттан ыарыһах**

**Николаева
Февронья Николаевна –
колхозтаах**

*Иванова
Азафья Васильевна –
колхозтаах*

*Ильина
Наталья Николаевна –
колхозтаах*

*Алексеев
Андрей Иванович –
суотчут*

*Абрамова
Марфа Илларионовна –
колхозтаах*

*Алексеева
Прасковья Алексеевна –
огурутчут*

*Васильева
Анастасия
Николаевна –
огурутчут*

*Яковлева
Варвара Яковлевна –
ыанньыксыт*

*Анисимов
Игнатий Афанасьевич –
салайар үлэһит*

*Семенов
Михаил Никитич –
учуутал*

*Абрамова
Мария Илларионовна –
иштэнньэң*

*Иванов
Егор Потанович –
булчут*

*Петрова
Марина Петровна –
ыанньыксыт*

*Егорова
Марина Михайловна –
ыанньыксыт*

*Михайлова
Прасковья Семеновна –
биригэдьиэр*

*Егоров
Егор Харлампьевич –
булчут*

*Прокофьева
Анна Николаевна –
ыанньыксыт*

*Трофимова
Дария Николаевна –
атыһыт*

*Иванов
Алексей Семенович –
учуутал*

*Абрамов
Николай
Илларионович –
колхоз председателэ*

*Атысытова
Мавра Иннокентьевна –
огуруотчут*

*Ильина
Марфа Егоровна –
ыанньыксыт*

*Герасимова
Прасковья
Константиновна –
колхозтаах*

*Трофимов
Капитон Нестерович –
колхозтаах*

*Хогурова
Марфа Титовна –
ыанньыксыт*

*Еремисова
Харитина Егоровна –
страховай агент*

*Михайлова
Федора Герасимовна –
колхозтаах*

*Евдокимова
Елена Федоровна –
Совет секретара*

*Иванова
Мария Гурьевна –
колхозтаах*

*Борисов
Захар Борисович –
биригэдьир*

*Иванов
Сергей
Константинович –
салайар улэһит*

*Васильева
Анна Христофоровна –
ыанньыксыт*

*Васильев
Илларион Васильевич –
сэрии кыттыылаага*

**Васильева
Александра Федотовна**
– колхозтаах

**Федорова
Марфа Степановна**
– колхозтаах

**Лаврентьева
Мария Федоровна**
– ыанньыксыт

**Иванов
Николай Федотович**
– биригэдьиш, тустуук

**Кононова
Мария Прокофьевна**
– сулууспалаах

**Федорова
Анастасия Егоровна**
– колхозтаах

**Яковлева
Дария Николаевна**
– ыанньыксыт

**Васильев
Василий Иванович**
– колхозтаах

**Степанова
Екатерина Егоровна**
– атыһыт

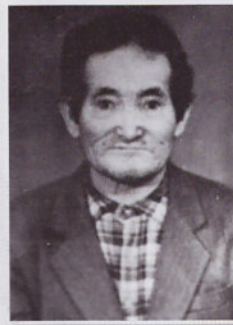
**Ильина
Александра Ивановна**
– колхозтаах

**Иванов
Николай Николаевич**
– суотчут, атыһыт

**Никифорова
Александра Ивановна**
– үлэ фронтугар
сылдыбыта

**Алексеев
Спиридон Алексеевич**
– колхозтаах

**Ильин
Николай Титович**
– биригэдьиш

**Константинов
Михаил Алексеевич**
– ферма тас үлэһитэ

**Федорова
Варвара Титовна**
– колхозтаах

**Прокопьева
Наталья Андреевна** –
учуутал

**Струкин
Дмитрий Васильевич** –
тутаачы

**Яковлев
Владимир Алексеевич** –
сылгыһыт

**Иванов
Петр Петрович** –
салайар үлэһит

**Никифоров
Василий Афанасьевич** –
биригэдьиир

**Афанасьева
Мария Егоровна** –
ветеринар

**Софронов
Василий Трофимович** –
учуутал

**Струкин
Алексей Алексеевич** –
салайар үлэһит

**Борисова
Мария Саввична** –
Совет секретара

**Егорова
Варвара Игнатъевна** –
үүт эрийээччи

**Титова
Мария Семеновна** –
иистэнньэң

**Евдокимова
Екатерина Васильевна** –
тэрилтэ үлэһитэ

**Афанасьев
Петр Пудович** –
бухгалтер

**Иванова
Александра Даниловна** –
атыһыһыт

**Иванов
Иван Иванович** –
колхозтаах

**Петров
Иван Семенович** –
кадровый булчут

*Спиридонова
Анна Григорьевна –
атыһыт*

*Федотова
Мотрена Ивановна –
колхозтаах*

*Никифорова
Мария Павловна –
тэрилтэ үлэһитэ*

*Семенова
Степанида Ивановна –
атыһыт*

*Абрамов
Алексей Федорович –
наука үлэһитэ*

*Феофанов
Степан Васильевич –
учуутал*

*Михайлова
Евдокия Афанасьевна –
колхозтаах*

*Бойлохов
Николай Иванович –
самодельнай
композитор*

*Николаев
Владимир Тимофеевич –
журналист*

*Павлов
Иван Николаевич –
колхозтаах*

*Алексеева
Мария Ивановна –
кулууп үлэһитэ, Герой
ийэ*

*Федоров
Василий Титович –
промышленность
үлэһитэ*

*Анисимова
Евдокия Ивановна –
балыһа үлэһитэ*

*Лаппаров
Федор Алексеевич –
наука үлэһитэ,
преподаватель*

*Васильев
Василий Петрович –
сулуусналаах*

*Мойтохонов
Тихон Егорович –
ветеринар*

*Афанасьев
Харламий
Афанасьевич –
үөрэхтээх ыччат*

*Атысытова
Мавра Иннокентьевна*

*Герасимова
Федосия Сергеевна –
иистэннэң*

*Афанасьев
Петр Титович –
колхозтаах*

*Михалев Прокопий
Николаевич – колхозтаах*

*Иванова
Акулина –
үлэ фронугар
сылдьыбыта*

*Михалев
Иван Прокопьевич –
колхозтаах*

*Прокофьев
Сергей Потанович –
ферма үлэхитэ,
колхозтаах*

*Михайлов
Георгий Илларионович*

*Никифоров
Иван Никифорович –
колхозтаах*

*Семенов
Федор Семенович*

*Васильев
Николай Николаевич –
бэдэрээтчит*

*Сотор
Афанасий
Иннокентьевич –
булчут*

*Никифорова
Анна Никифоровна –
колхозтаах*

*Семенова
Анна Семеновна –
ыанньыксыт*

*Николаев
Михаил Спиридонович –
колхозтаах*

*Константинов
Иван Иванович –
лесхоз*

*Прокопьев
Степан Макарович –
салайар үлэһит*

*Прокопьева
Мария Ивановна –
сулуусалаах*

*Ильина
Анна Ивановна –
ыанньыксыт*

*Петрова
Марина Матвеевна –
ыанньыксыт*

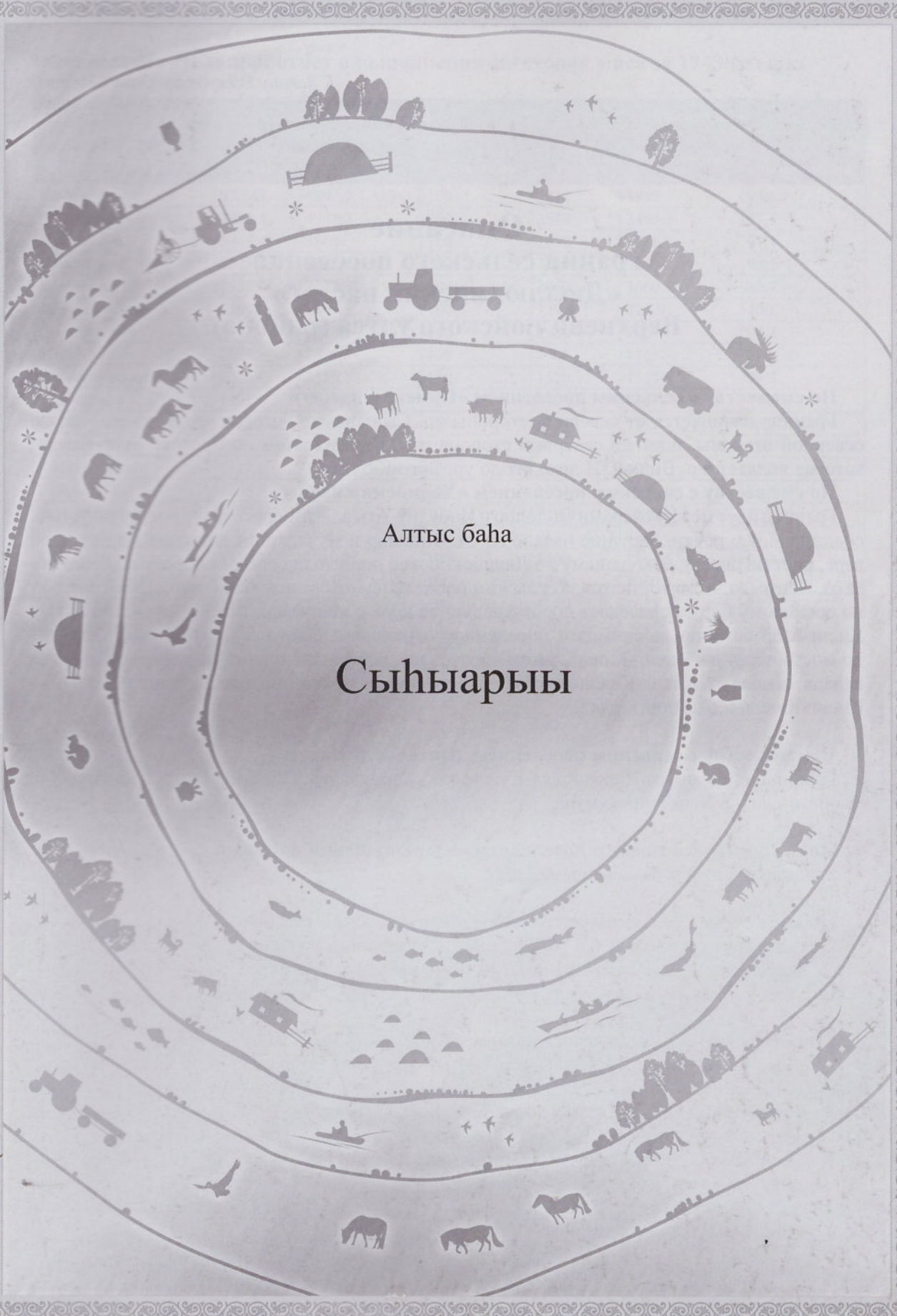

*Гаврильева
Татьяна Гаврильевна –
колхозтаах*

*Васильева
Марина Сергеевна –
сулуусалаах*

Алтыс баһа

Сыһыары

Учурду Булурун «Дуулуку» нэрииллэни «Алтыс баһа» муниципальнай «Дуулуку» нэрииллэни дьаралыгарга
100
СЫЛ
ДОЙДУМ МИЭНЭ ДУЛУКУМ

Приложение 9
К Закону Республики Саха (Якутия)
«Об установлении границ и о наделении статуса
городского и сельского поселений муниципальных
образований Республики Саха (Якутия)»

Описание границ сельского поселения «Дюллюкинский наслег» Верхневиллюйского улуса (района)

По смежеству с сельским поселением «Намский наслег»

Граница начинается от северной стороны ур. Сынынахта, огибая ур. Харанга-Улаах с северной стороны, идет по северной стороне оз. Тиерген, затем по протоке Буор-Бысыт, которая впадает в р. Виллюй. И доходит до ур. Эрге-Кюлтюк.

По смежеству с сельским поселением «Хоринский наслег»

Граница идет между озерами Ондолор и Инбялит-Атырдыга, пересекает протоку по устью, соединяющую речки, берущие начало из оз. Ондолор и Чукалартан, выходит по западной горе, идет по оврагу, доходящему до Дюллюкинской дороги, пересекает дорогу по сосновке за оз. Нёгор (оз. Нёгор остается за сельским поселением «Хоринский наслег»), далее следует по сосновому бору, пересекает дорогу, ведущую к ур. Киенг-Мар, телефонную линию (ур. Киенг-Мар остается за сельским поселением «Дюллюкинский наслег») просеку, доходит до моста через оз. Киенг-Кюель, затем следует по Далырской дороге, по северной стороне канала, огибая оз. Киенг-Кюель по северной стороне, и доходит до канала, впадающего в оз. Киенг-Кюель и оз. Дюнгюрдах.

По смежеству с сельским поселением «Онхойский наслег»

Граница идет по оз. Дюнгюрдах-Кюеле со стороны оз. Онгой-Чемчех, затем по р. Черестир до ур. Черестир-Тумула.

По смежеству с сельским поселением «Кырыкыйский наслег»

Граница идет по р. Тыалыччыма.

По смежеству с сельским поселением «Хомустахский наслег»

Граница идет от точки А в юго-западном направлении, огибает ур. Орт-Аласа, Олбуор, Няле, далее по восточной стороне ур. Арылах направляется на север, доходит до р. Тарынг-Юряхе и до р. Тыалыччыма, то есть до точки Б.

По смежеству с сельским поселением «Далырский наслег»

Граница начинается от речки Тыалыччыма, от трехземельного пункта «Кырыкыйский наслег», «Дюллюкинский наслег» и «Далырский наслег», проходит по р. Уракы с южной стороны местности Билир, огибая с северной стороны местности Усуку, Сунтата-Арбангда, Диллы, с западной стороны – ур. Урэн-Сунтат, Арбангда, Оюн-Кюеле, затем огибает с севера местности Дяр-Балаганнага, Ыагайа-Берете, Дёлкех в ур. Руф-Тымпыта, идет по западной стороне ур. Селен и Балаганнах до просеки, далее по прямой линии следует до ур. Черестир-Тумула, то есть до трехземельного пункта «Онгойский наслег», «Далырский наслег» и «Дюллюкинский наслег».

Исполнительный отчет о выполнении заготовок мяса за 1943 год в кг

Наслега	Колхозы			Колхозники		
	Годовой план	Выполнение	% выполнения	Годовой план	Выполнение	% выполнения
Намцы	97,548	4897,5	100	4212	3965	93,6
II Едюгейский	4931,3	4931,3	100	3547	3495,3	98,5
Кэнтиский	3868	3868	100	1632	1588	97,1
Оросунский	6075,2	6075,2	100	3821	3750	98,1
Харбалахский	2532,7	2532,7	100	2060	1660,5	80,7
Тонго-Кунский	1309,3	1309,3	100	729,4	729,5	100
Оргетский	2978,1	2978,1	100	1950	1769	94,3
Магатский	2529,8	2529,8	100	1765	1765	100
Оноготчутский	2326,7	2326,7	100	1520	1519,5	99,8
Туобуйский	1491,6	1491,6	100	940	731	77,8
Сургулукский	2593,8	2593,8	100	1358	1312	96,6
Кулятский	1071,7	1071,7	100	656	656,2	100
Кырыкыйский	1117,5	1117,5	100	1240	1020	75,2
III Едюгейский	3363,5	3363,5	100	2035	1965	96,6
Дюллокинский	1493,6	1493,6	100	1270	1270	100
Бйылатский	598,5	598,5	100	918	868	94,3
Меикский	3939,25	3939,25	100	1400	1361,4	97,3
II Ботулинский	1761,3	1761,3	100	1096	1050,5	95,1
I Едюгейский	4418,1	4418,1	100	1740	1627	98,0
Асыхайский	1441,6	1441,6	100	1384	1233	89,0
Онхойский	2053,9	2053,9	100	1978	1978	100

Урбаз Бүтүү уулуубун «Дуулукү изынгез» муниципальный тергилни дьабалтата
ДОЙДУМ МИЭНЭ ДУЛУКУМ
 100
 С Б Л

АҢА, ИЙЭ УУСТАРА (биллэринэн)

I. Үрэннэр

Халѳааһай аѳатын ууһа

Дмитриевтэр. Хаһааһай оѳонһор – Өлөксөй Дмитриев 3 уоллаах, 1 кыыстаах. Баһылай (Быралгы). Оѳолоро Дмитриевтэр (Ньукулай, Данил, Алексей, Мария) Ньукулай (Чыычаах). Сэриигэ өлбүт. Оѳото суох.

Сэмэн. Бэдэрээччит, булчут, аатырбыт охсооччу, колхозка биригэдьиридээбит.

Аана кэргэнэ Павлов Григорий (Дуораан) Намтан төрүттээх. Оѳолоро: Михаил, Николай, Семен.

Олорбут сирдэрэ – Үрэн эбэ.

Ийэлэрэ Томскай Бүөтүрү кытта бииргэ төрөөбүттэр.

Дуорааннар

Павловтар. Аѳалара Павлов Григорий Николаевич.

Уонтан тахсата оѳоломмуттарыттан 4 эрэ оѳо ордубут, үлэһит буолбуттар, үөрэхтэммиттэр. Бырааттыылар бары ыаллар.

Павлов Григорий бииргэ төрөөбүт балта Павлова Павла Николаевна (Дуораанаба Баабыла) эмчит эмээхсин этэ. Кэргэнэ Өлүөхүмэттэн төрүттээх Михалев Борокуоппайдыын 5 оѳоломмуттар: Аппанаас, Арыыса, Баһылай, Настаа уонна Уйбаан. Настаа Кан Михаил Вигвичтыын холбоһон 5 оѳолоохтор.

Павловтар Үрэн Эбэѳэ олорбуттар.

Сокколоохтор

Ильиннэр. Аѳалара Ильин Ньукулай. Оѳолоро: Натаалдьыйа, Баһылай, Даайа, Арамаан, Улахан Маарыйа, Кыра Маарыйа, Тараѳай Сөдүөт, Аана (эрдэ өлбүт).

Даайа икки кыыстаах: Маанһа (10 оѳолоох Герой ийэ), Варвара Филипповналар.

Арамаан Ньукулаайабыс икки кыыстаах. Тамара Иннокентьевна куоракка олорор, кэргэнэ Кузьмин Альберт Никонович кыыстаах – Саргылана Альбертовна, терапевт быраас. Икки уоллаах. Тамаралаах уоллара Айсен эрдэ өлбүтэ.

Антонина кэргэнэ Санников Валерий Алексеевичтыын 5 оѳолоохтор, сиэннэрдээхтэр. Алексей, Роман, Валерий, Тоня, Тамара – бары ыаллар, оѳолордоохтор.

Баһылай биир кыыстаах. Ильина Аана Васильевна (сэрии кэмигэр үлэ фронугар сылдыбыта).

Улахан Маарыйа кыыһын Ылдьаананы ийэтигэр хаалларан баран Балаѳаннаахха Маччасыновка кэргэн тахсан 3 уолламмыт. Ылдьаананы эбэтэ өлбүтүн кэннэ эдьийэ Настаалдьыйа ииттибит. Ылдьаана кыыһа – Ульянова – Ксенофонтова Валентина Ильинична. Кэргэнэ Ксенофонтов Валерий Николаевич (өлбүтэ). 4 оѳолоохтор, сиэннэрдээхтэр.

Тараѳай Сөдүөт.

Кыра Маарыйа, Манан Баһылай, Карл ийэлэрэ.

Аана (эрдэ өлбүтэ).

Ильиннэр Бүтэйдээххэ олорбуттар.

Логлуонайдар

Васильевтар. Аѳалара Баһылаайап Бүөтүр. Оѳолоро: Данил, Егор, Роман, Люция, Өлөксөөндөрө. Кинилэр оѳолоро, сиэннэрэ:

Дьөгүөр иккис кэргэнэ Герасимова Татыйыына Хороттон төрүттээх. Оѳолоро Михайловтар: Маанһа (Чөкө), Баһылай, Тамара.

Арамаан кыыһа Роза Дьөгүүрдээххэ иитиллибитэ.

Өлөксөөндөрө Данилов Уйбаанна (Боруоран) кэргэн тахсыбыт. Уолаттара Данилов Данил Иванович (Нэтиэкэ), Афанасий, кыыһа Матрена. Боруоран 3 оҕолоох. Сэрии кэмигэр Сургуулуктан кэлбит.

Васильевтар Үөгүлүүргэ олорбуттар.

Доҕосолор

Ивановтар. Аҕалара Тоскуо Уйбаан. Кини оҕолоро: Данил – Чабычач, Чөл Дьөгүүр, Ыстапаан, Ылдьаана (Трофимов Ниэстэр кэргэнэ), Чөөччө (Ердашев Василий кэргэнэ, Феофанов Степан Васильевичтаах ийэлэрэ). Чөл Дьөгүүр кыратыгар өлбүт. Ыстапаан икки оҕолоох. Кыыһа Балбаара (Какой Ньюкулай кэргэнэ), Ыстапаан (иитиллибитинэн Харитонов Степан Николаевич) 8 оҕолоох.

Ивановтар Бүтэйдээххэ олорбуттара.

Лооһохтоохтор

Павловтар. Аҕалара Петр Павлович. Икки оҕолоох: Сүөдэр уонна Сөдүөрэ (Мултуусаба).

Лооһохтоох оҕонньор балтын кыыһа Феофанова Евдокия Семеновна элбэх оҕолоох. Аймахтара Ильина-Павлова Варвара Петровна Ильин Хаппытыанна кэргэн тахсыбыта, Герой ийэ. Эһэтигэр иитиллибитэ.

Павловтар олохторо – Быһыттаахха.

Дьардаастар

Ердашевтар. Дьардаас уус оҕонньор икки уоллааҕа: Пииппээн уус (Феофан – мас ууһа) уонна Дьардакыын уус (Евдоким – тимир ууһа).

Евдоким икки уоллаах: Дьаакып уонна Марк (Мааркап оҕонньор).

Дьаакып Баһылай диэн 1960 сыллааҕы төрүүх уоллаах. Баһылай элбэх оҕолооҕо, онтон 4 оҕо ордон сэриигэ барарыгар ийэлэрэ Александра Ивановнаны кытта хаалбыттара. Аҕалара сэрииттэн эргиллибэккэ, ийэлэрэ сэрии сылыгар өлөн, төгүрүк тулаайах хаалбыттара. 1,5 саастаах кыра Маанньаны убайдара Прокопьев Степан Макаровичтаах ииттэ ылбыттара. Ыстапаанна, Татыйыынаҕа оҕото суох абаҕалара, Чочуобуна туппут Пииппээн уус, аҕабыт сүбэтинэн, аатын хааллараары, Феофанов диэн араспаанньалаппыта. Бу оҕолор аймахтарынан сыстан сылдыбыттара. Кэлин Феофанов Степан Васильевич пединститут физмат факультетын үөрэнэн бүтэрэн Дүллүкү оскуолатыгар өлүөр диэри математигынан, завуһунан үлэлээбитэ. Кэргэнэ Евдокия Семеновнаны кытта 7 оҕолоохтор, сиэннэрдээхтэр.

Татьяна Васильевна Манаастан төрүттээх Михайлов Михаил Федоровичтыын ыал буолан 5 оҕоломмуттара, сиэннэрдээхтэр.

4-с оҕо Дьаакып аймахтарынан сылдьан армияҕа барбыт, кэлэн баран милициялааабыт. Оҕолоох.

Иккис уол Мааркап оҕонньор 4 уолламмыта: Евдоким, Дмитрий, Митрофан, Прокопий.

Евдокимнаах Прокопий сэрииттэн ттыыннаах эргиллэн кэлбиттэрэ. Прокопий кэргэннэммэтэҕэ. Миитэрэпээн Бүлүүгэ олорон өлбүтэ.

Олохторо – Чочуобуна, Улгумда. Дьэригэ Мааркап оҕонньордоох олорбуттар.

Уолакалар

Ивановтар. Уолака оҕонньор уола Дьуралдьыйа, Ньюкулай биир уоламыт. Уола Оборооһой Охонооһой 3 уолламмыт: Миитэрэй, Дарбыан, Уйбаан (Хоботуйа).

Кононовтар. Оборооһой Охонооһой аймахтарыгар Куонаанап Прокопий Дмитриевичтэ-эххэ (Тыла суох) улун Дарбыаны ииттэргэ биэрбит.

Бу Борокуоппайдаах үс бииргэ төрөөбүттэр.

Эдьийдэрэ Маайа, быраата эмиэ Борокуоппай.

Маайа биир ииттэр оҕолоох. Уола Семенов Петр Софронович (Украина Бүөтүр). Захарова Екатерина Даниловна бииргэ төрөөбүт быраата.

Кыра Борокуоппай – Куонаанап Прокопий Дмитриевич. Иккитэ кэргэннэнэ сылдыбыта биллэр. Бастакы кэргэнинээн олорон Балаҕаннаахтан Маарыйаны – Куонаанаба Маарыйа Борокуоппуйабынаны уонна Арыысаны Арбандаттан Туора Оҕонньордоохтон ииттибиттэр. Арыыса эдьийэ Семенова Степанида Ивановна. Арыыса Константинов Иван Ивановичка (Лесхоз Уйбаанна) кэргэн тахсан 5 оҕоломмота. Онтон Мария Прокопьевна эмизэ биэстэ оҕоломмота. Кэнники кэргэнэ Максимов Петр Константинович Платон Алексеевич Ойуунускайга суоппардаабыт.

Борокуоппай иккис кэргэнэ Аана Дяриков Ким Павлович диэн төрөппүт уоллааҕа, ону ыалга ииттэрбитэ.

Уолакалар сиэннэрэ Уйбаан (Хоботуйа) тулаайах хаалан баран тыла суох Борокуоппайдаахха итиллибит убайыгар Дарбыанна сыстан улааппыта.

Уолакалар Бэттиэмэнэн, Сайылыгынан, Моноос атаҕынан, Ынах көлүйээнэн олорбуттар.

Өнөтөөлөр (төрүттэрэ Тылгынылар)

Петровтар. Биллэринэн, Петров Петр Петрович – III Бүөтүр. Дьоно II Күүлэттэн төрүттээхтэр, сэрии иннигэр кэлбиттэр. III Бүөтүр эдьийэ Балбаара биир кыыс оҕолоох. III Бүөтүр кэргэнэ Кэтириинэ – Герой ийэ.

Олохторо – Бүтэйдээх.

Чуукуллайдар

Иннокентьевтар. Аҕалара Василий Иннокентьевич, ийэлэрэ Маайа Арбандаттан төрүттээх, Тоттос Борокуоппай кыыһа унуоҕунан кыра хатыныр эрээри, түргэн-тарҕан туттуулаах, сытыы, үчүгэй майгылаах этэ. Аҕалара аатырбыт биригэдьиир. Бу ыал 22 оҕоломмуттарыттан 3 оҕо хаалбыт: Натаалдьыйа, Мааппа, Байбал.

Натаалдьыйа кэргэнэ Сидоров Ксенофонт Арбандаттан төрүттээх аатырбыт художник Туралысовтыын Ойуунускай аатынан драмтеатрга бииргэ үлэлээн сылдыбыттар. Сидоровтар икки оҕоломмуттар. Кэргэнэ 23 саастааҕар өлбүтэ. Кэлин биир дойдулааҕар Иванов Дмитрий Афанасьевичка кэргэн тахсан, Өлөөнгө олохсуйбуттара, биир уоллаахтар.

Аҕаларын бииргэ төрөөбүт быраата Михайлов Егор Иннокентьевич сэриигэ баран өлбүтэ. Сэрии иннинэ Прокопьева Раиса Потаповнаны кытта олорон уолламмыттара. Михайлов Алексей Егорович (Арайкабыс Өлөксөй) уон оҕолоох ыал аҕата этэ, Хомустаахха олорбута.

Олохторо – Үрэн Бэттиэмэтэ.

Харытыанаптар – Харитоновтар

Аҕалара – Ньюкулай Харытыанабыс Харытыанап, ийэлэрэ – Маабыра. Оҕолоро: Маарыйа, Ыстапаан (Тоскуо Уйбааннаахтан иитийэх), Уйбаан. Кинилэр оҕолордоохтор, сиэннэрдээхтэр.

Олохторо – Бэттиэмэ Бүтэйдээх икки ардыгар сытар Кулуһуннаах.

Куукталар

Борисовтар. Аҕалара – Борисов Василий Борисович. Оҕолоро: Уйбаан, Маарыйа, Октябрь. Оҕолордоохтор, сиэннэрдээхтэр. Борисовтар чугас аймахтара – Тарасовтар. Тарасов Сэргэй кыыһа Тарасова Мария Сергеевна – Чоросовтар ийэлэрэ, эбэлэрэ, Герой ийэ.

Маарыйа үс кыыстаах: Фекла, кэргэнэ Федоров Андрейдыын элбэх оҕолоохтор.

Айта. Кэргэнэ Михайлов Игнат Иосифовичтыын икки кыыстаахтар.

Нина. Кэргэнэ Ильин Иван Капитоновичтыын 3 уоллаахтар.

Уйбаан. Кэргэннээх, 2 кыыстаах. Дьокуускайга олорор. Саха Республикатын культура-тын үтүөлээх үлэһитэ, Журналистар союзтарын бэрэссэдээтэлинэн өр сылларга үлэлээбитэ.

Октябрь. Кэргэнэ Ильина Валентина Николаевнаын 4 оҕолоохтор.
Олорбут сирдэрэ – Бэттиэмэ, Куукта өтөҕө – Өргүөт күөлэ.

Бөллөнөйдөр (ийэ ууһа)

Ильиннэр. Бөллөнөй кыһа Кэтиринэ Хомустаахтан төрүттээх Ильин Сэмэннэ (Дьурусхал) кэргэн тахсыбыта. Уола Дьөгүөр – уус Ильин Егор Семенович. Кинилэр 4 кыыстамыттара: Аана, Балбаара, Маарыйа (Оконосов Д.К. кэргэнэ) Герой ийэ, Еля Красноярскый кыраайга олохсуйбута. Бары оҕолордоохтор, сиэннэрдээхтэр.

Олохторо – Быладаа.

Уһурбахтар

Алексеевтар. Алексеев Андрей Иванович (Боруода) соҕотох уол. Ийэтэ Маайа биһиргэ төрөөбүт быраата Курааны Өлөксөй сиэнэ Уйбаныап Өлөксөй Никиитис Далырга учууталлаабыта, билигин оройуонна олорор. Оҕолордоох, сиэннэрдээх. Өндөрөй кыыстаах – Алексеева Лидия Андреевна оҕолордоох, сиэннэрдээх. Өлөксөй Никиитис ийэтэ – Экээтэй кыһа.

Сэмэккээннэр

Семеновтар. Сэмэккээн оҕонньор уоллаах кыыстаах. Кыһа Ылдаана Муралов Трофим Ивановичтыын холбоһон 2 оҕоломмут: Болуодья уонна Ылдаана. Ульяна Муралова Томскый Тэрэнтэй Баһылайыбыска кэргэн тахсан 10 оҕолоох Герой ийэ. Бүтүр Огдооччуйа диэн кыыстаах.

Олохторо – Үрэн күөл хоту өттө.

Харчылаахтар (Кырыкыйтан төрүттээхтэр)

Семеновтар. Өлөксөй. Оҕолоро Балбаара (Семенова Еля ийэтэ), Мааппа (Ильин Василий Васильевич кэргэнэ).

Биэрэ (Алексеев Андрей Иванович кэргэнэ), Антон (Хороҕо олорон өлбүт). Ньюкулай кыргытара: Аана (Саһыл Ааната), Кэтиринэ (Уус Тараас кэргэнэ), уолаттара: Лээмпий (Руфова Вера бастакы кэргэнэ), Баһылай (Чайаакаптарга иитиллибит), Уйбаан (эдэригэр ыалдьан өлбүт).

Олохторо – Үрэн күөл, Бүтэйдээх.

Лэһээктэр (ийэ ууһунан)

Алексеевтар. Лэһээк биһир кыыстаах. Ол кыыс бастакы кэргэниттэн иккитэ оҕоломмут. Алексеев Бүтүр (Бүтүгүэ) уонна Алексеев Дьөгүөр. Бүтүгүэ Чочуобунаҕа олорбут. Дьөгүөр эрдэ өлбүт. Бу кыыс иккис кэргэниттэн икки Борускуо уонна Маарыйа төрүүллэр. Борускуо – Кан Михаил Бигович ийэтэ. Маарыйа – Харабаевтар ийэлэрэ. Кэргэнэ – Харабаев Бартыһаан. Биэстэ оҕоломмуттар. Лэһээк уола Ньюбороон Дьөгүөр үс кыыстаах. Иккис Борускуо Ньюрбаҕа олохсуйар.

Олохторо – Бүтэйдээх.

Холомнор

Константиновтар. Үс оҕолоохтор: Настаа (Ыстахаанабыс Өлөксөй кэргэнэ). Оҕолоро Рая уонна Алексей Васильевтар. Алексей Хомустаахха олорор, Рая (Кучаа Сэмэн кэргэнэ) Хомустаахха олохсуйдулар. Ньюкулайдаах икки уол, биһир кыыс оҕолоохтор, Дьокуускайга олороллор. Уйбаан Дүллүкүгэ олохтоох (кэргэнэ Кононова Раиса Прокопьевна). Раиса – Туора эмээхсин кыһа, Куонаанап Прокопийдаахха иитиллибит, биэстэ оҕоломмуттар.

Олохторо – Үрэн Локуйаана.

Төбөрөөктөр

Константиновтар. Тоҕус оҕолоох ыаллар. Оҕолоро: Куонаанап Дарбыан кэргэнэ Анаалыын биир ииттибит кыыстаахтар – Иванова Лидия Ивановна (Егоров Иван Лукич кэргэнэ) 5 оҕолоохторо. Дарбыан Роза диэн кыыстаах.

Дяриков Серафим Дмитриевич.

Константинов Никиитэ (Аталларова Зинаида Никитична аҕата).

Хара Тайыла. Оскуола күөлүгэр олорбуттар (аймахтара). Биир кыыс Ороһуга Дьондо-руусапка кэргэн тахсыбыта биллэр.

Олохторо – Бүтэйдээх.

Уһунаалар (Арбанда)

Николаевтар. Хабырыыс оҕонньордоох икки оҕолоохторо, ийэлэрэ көрбөт этэ. Федоров Макар Иванович бииргэ төрөөбүт балтын Елизаветаны ииттибиттэрэ. Николаева Елизавета Гаврильевна Ксенофонтов Николай Семеновичка кэргэн тахсан элбэх оҕоломмуттара: Клара, Коля, Лиза, Витя, Надя, Гриша.

Төрөппүт уоллара Николаев Егор Гаврильевич улуус киинигэр кэргэннээх, оҕолордоох олорор.

Кыннастыгастар

Прокопьевтар. Икки уоллаахтара: Батаап уонна Макаар. Батаап оҕонньор Сэргэй диэн уоллааҕа, кыргыттара: Арыыса, Сөдүөччүйэ, Өлөксөөндөрө. Арыыса оҕото Араайкабыс Өлөксөй. Сөдүөччүйэ уола Анатолий кыыһа Мааппа. Батаап Сэргэйэ туруу үлэһит, бэдэрээччит, тимир ууһа этэ. Иккис уол Макаар уола Ыстапаан Макарович уонна кырала-рыгар тулаайах хаалбыт Ыстапаан, Маанһа Феофановтары иитэлээбит. Өлөксөөндөрө 3 оҕоломмут: икки кыыс, биир уол. Уола Саргылаан оҕолордоох, кыыһын Бүлүүгэ ииттэрэ биэрбит. Кыыһа Семенова Мара Нерюнгрига дойдутун уолугар Михайлов Александр Андреевичтыын ыал буолан олороллор, оҕолордоохтор. Иккис кыыс Лия кэргэнэ Аталларов Илларионнуун элбэх оҕолоохтор, Дуллүкүгэ олороллор.

Олохторо – Муоһаны алаас.

Чайааалар

Чайаакап Өлөксөй кэргэнэ Өлөөнөлүүн үстэ оҕоломмуттар да, сатамматахтар, ол иһин Сэмэккээн уола Ньюкулайтан Баһылайы ииттибиттэр. Семенов (Чайаакап) Баһылай Ньюкулаайабыс учууталлаабыта, райкомга инструктордаабыта, оҕолордоох.

Олохторо – Бүтэйдээх.

Тыырымалар

Ивановтар. Бу ыал 4 уоллаахтарыттан 3 уол сэрии толоонугар хаалбыттар. Биирдэрэ инбэлиит буолан төннүбүт. Улахан уол Ньюкулай ииттибит уоллааҕа – Уйбаныап Ньюкулай Ньюкулаайабыс II (Какой) 4 оҕолоох, элбэх сиэннэрдээх. Иккис уол Хаппытыан кэргэнэ суоҕа, сэрииттэн төннүбэтэҕэ. Елисей Ньюлой Тиитэптээх үһүс кыыстара Марыынаны кэргэн ылан биир уолламмыттара. Ол уол Уйбаныап Уйбаан Елисеевич, ССРС культу-ратын туйгуна, Манааска олорбута, оҕолордоох. Баһылай анаар атахтаах инбэлиит буолан сэрииттэн төннүбүтэ, кэргэннэммитэ, оҕоломмотохторо. Бүлүүгэ олохсуйбута, кэлин кэргэннэммэтэҕэ.

Тарасовтар

Тарасов Кирилл II Боотулууттан төрүттээх киһи өлбүтүн кэинэ икки уола Уус Тараас уонна Миитэрэй Дуллүкүгэ баран олохсуйбуттара.

Кирилэ улахан уола Тараас (Торохо) Үөһээ Бүлүүгэ олохсуйбута. Кини кыыһа Прокопьева Мария Тарасовна иккитэ кэргэннэммитэ, элбэх оҕолоох.

Кыра Тараас – Тарасов Тарас Кириллович, Уус Тараас, бастакы кэргэнигэн кыыһа Ломпордунова Елена Тарасовна Далырга олорор, оҕолордоох. Иккис кэргэнэ Үрэнгэн төрүттээх Семенова Екатерина Николаевна 5 оҕолоох. Оҕолоро: Коля, Вася, Дима, Кеша уонна Володя – игирэлэр. Екатерина Николаевна бастакы оҕото Инна Васильевна Сунтаарга олорор, биир оҕолоох.

Тараас быраата Прокопьев Дмитрий Кириллович (Өкөчөр Миитэрэй) биир уоллааҕа куоракка олорор.

Николай кэргэнэ Елизавета Иннокентьевна 6 оҕолоох Дьокуускайга олорор.

Василий кэргэнэ Дярикова Розалия Серафимовна 5 оҕолоохтор.

Дмитрий кэргэнэ Христофорова Светлана Яковлевна 6 оҕолоохтор.

Кеша Сунтаарга олорор, үлэлиир.

Володя кэргэнэ Унарова Розалия Васильевна 1 кыыстаахтар, Розалия бастакы кэргэнигэн уоллаах кыыстаах.

Мань таһынан Үрэнгэ олоро сылдыбыттар

Богданова Настаа уола Баһылай сэриигэн төннөн кэлэн Бүлүүгэ милициялаабыт, тууга сылдьан Ленин орденнаан наҕараадалаабыт, САССР Верховнай Советын депутатынан хаста да талыллыбыт. Балта Маарыйа. Настаа Намна олохсуйбута, элбэх оҕолооҕо.

Егоров Тимофей кэргэнэ Павла уоллаах кыыстааҕа. Уола Дьарааһын Үөһээ Бүлүүгэ олоҕор, элбэх оҕолоох, кыыстара Дьокуускайга барбыта.

Сиидэрэптэр ийэлэрэ Сөксүүккэ уола Вонифатий оһуохайдыт этэ.

Атырдыах уолаттара: Устуун о.д.а.

Мунураат Уйбаан – Максимов Иван 104 сааһыгар өлбүт. Кэргэнэ Мааппа диэн эбит. Уйбаан оҕонньор быһый киһи этэ. Кыра унуохтаах, тэтиэнэх, айылҕаттан айдарыылаах киһи. Икки уоллаахтара: Арамаан уонна биир уола сэриигэн эргиллэн кэлэн иһэн Бүлүүгэ олохсуйан, военкомакка үлэлээбитэ.

Онтуон Бэттиэмэҕэ Хомустаахха барар аартыкка булун иһигэр олорбута.

Афанасьева Марыына. Кэргэнэ Хабырыыл сэриигэн эргиллибэтэх. Уола Уйбаан (Семенова Любовь Кузьминична бастакы кэргэнэ) 4 оҕоломмуттара. Марыына иккис кэргэнигэн Тэлэр Охоһойтон, Ксенофонов Афанасий Игнатьевичтан, икки уоллаабыта: Алексей (Тааттаҕа), Василий (Бүлүүгэ) олороллор, оҕолордоохтор, сиэннэрдээхтэр.

Васильева Өлөксөөндөрө (Ыстааннаах) кыыс оҕолоох. Кини Үөһээ Бүлүүгэ олорор, ыал оҕолордоох. Өлөксөөндөрө балта эмиз оройуон киинигэр олорор.

Энэлгэн Ааната. Олоҕор табыллыбакка Бүлүүтэн кэлэн Үрэнгэ олохсуйан үлэлээбит. Кэлин Дүллүкүгэ Кононова Анна Федоровналаахха олорон өлбүтэ.

Накый Аана Захарова Кэтириинэлээххэ олорон кырдыан күн сириттэн барбыта.

Атласова Матрена – колхоз бастын ыанньыксыта. Кини ийэтин Собо ойоҕо дииллэрэ.

Кэтириинэлээх Сүөдэр Махсыым диэн уоллаахтара армияҕа ынырыллан баран оройуонна тийбэккэ ыалдьан, дойдутугар төннөн иһэн аара суолга быстарбыта.

II. Арбандалар

Тоттохтор

Тоттох Борокуоппай кэргэнэ Өксүүннүүн 20-гэн тахсата оҕоломмуттарыттан аҕыйах оҕо ордубут. Биллэринэн, Балбаара (Лаппаараба Балбаара Прокопьевна) Улахан Баһылай уонна кыра Баһылай, кыргыттаран Маайа уонна Мотуруона. Маайа учууталлыы сылдьан, сэлликтээн өлбүт, Мотуруона быарынан ыалдьан өлбүт. Борокуоппай бииргэ төрөөбүт быраата уһун Уйбаан, эргизмисик киһи, Бодойбонон, Красноярскайынан, Дьэһиэийинэн, Өлүөхүмэнэн сылдьан быраата Борокуоппай түүлээжинэн атыылаан эргинэрэ.

Олохторо – Быладьаан алаас.

Лыппырдар

Лаппаровтар. Аҕалара Лыппыр Уйбаан. Элбэх бииргэ төрөөбүттэрдээх этэ да, сорохторо эрдэ өлбүттэр. Оҕолортон улааппыт дьоннорунан Махсыым, Өлөксөй, Маайа, Мотуруона, Борокуоппай, Киргизлэй буолаллар. Лыппыр Уйбаан Өлөксөйө Тоттох Уйбаан Балбааратын ойох ылан, сэттэтэ оҕоломмуттарыттан биэһэ ордубут. Маруся (кэргэнэ Поскачин Семен Герасимович) – Герой ийэ, Сүөдэр Алексеевич, СГУ преподавателэ, оҕолордоох. Раиса (кэргэнэ Софронов Егор Трофимович, СГУ преподавателэ) 4 оҕолоохтор. Роза (кэргэнэ Афанасьев Петр Егорович) түөрт оҕолоох. Григорий хоту Булунна кэргэннээх, оҕолордоох олорор. Маайа (кэргэнэ Ильин Роман Николаевич) икки кыыстаах. Мотуруона Хогуров Никиитэҕэ кэргэн тахсан, Тая диэн соҕотох кыыстаах. Никиитэ бастакы кэргэнигэн Федорова Марфа Титовнаттан биир кыыс оҕолоох – Докторова Маарыйа Никитична. Маарыйа биэс оҕолоох, кэргэнэ – Докторов Алексей Евдокимович. Борокуоппай сэриигэ баран өлбүт. Григорий Иванович – фельдшер, биир оҕолоох.

Олохторо – Оттоох.

Бойлоховтар

Бойлохов Иван Федотович – Чобуоххай Уйбаан, кыһыл бартыһаан, Саха АССР Сэбиэттэрин съехин делегата. Бойлохов оҕонньор хаста да кэргэннэнэ сылдьыбыт. Бүтэһик кэргэнэ Хомустаах Элэктирээптэр кыыстара. Бойлохов Арбандаҕа ийэтинэн 10 саастааҕар Бодойботтон кэлбиттэр. Элэктирээптэр кыыстара эрдэ тулаайах хаалбыт үс бырааттарын илдьэ кэлбитэ: Матвейы, Алексейы, Ефими. Уолаттар бары үөрэхтэммиттэр. Матвей Москваҕа аспирантураҕа үөрэнэ сылдьан сураҕа суох сүппүт. Алексей Егорович Далырга нуучча тылын учуутала, сэрииттэн эргиллэн баран, нөнүө сылыгар сэлликтээн өлбүт. Ефим сэриигэ баран сураҕа суох сүппүт. Кини Ленинградка үөрэммитэ биллэр. Бойлохов Уйбаан төрөппүт уола Николай Иванович Бойлохов самодеятельнай композитор, ССРС культуратын туйгуна, «Тыыннаахтар умнубат сыллара» ырыаҕа мелодия суруйбута киэнник тарҕаммыт. Николай Иванович Аграфена Егоровналыын 6 оҕоломмуттара.

Түптэлэр

Ивановтар. Иванов Көстөкүүннээхтэн Сэргэй баара биллэр. Кини сэрии, үлэ ветерана, хас да орден кавалера. Кэргэнэ Родионова Анна Николаевна алын кылаас учуутала, санаторийга иитээччинэн үлэлиир. Кинилэр 4 оҕону улаатыннарбыттара. Дария СГУ-ну бүтэрбитэ, историк идэлээх, Парфений Свердловскайга юридической институту бүтэрбитэ, Ханалас улууһугар олорор. Сергей – суоппар, дойдутугар олорор. Светлана Айхалга олорор, ЖКХ үлэһитэ.

Тонустар

Абрамовтар. Абрамова Степанида Егоровна (кэргэнинэн Саньяхова) уонна Илларион бииргэ төрөөбүттүүлэр. Ыстапааньыйа Саныйах Ньюкулайга кэргэн тахсан Баһылай, Бүөтүр, Маарыйа диэн оҕоломмуттар. Бүөтүр сэриигэ баран сураҕа суох сүтэн, тулаайах хаалбыт уола Ньюкулайы Ыстапааньыйа иппит.

Биллэринэн, Илларион Марфа, Николай, Мария диэн оҕолордоммут. Мааппа эмээхсин ииттибит уола Революй Макарович Узнаев кэргэнэ Максимова Христиналыын 4 кыыстамыттары, 1 уол кыратыгар өлбүт. Эрдэ өлөннөр, Мааппа эмээхсин сиэннэрин улаатыннарар, үөрэттэрэн баран хойут өлбүтэ. Революйдаах кыыстара Катя оҕото Узнаева Алена республика биллэр сүүрүгэ буолбута. Николай Илларионовичтаах соҕотох кыыстаахтара Елизавета Николаевна Бадаев Борис Гаврильевичка кэргэн тахсан 2 уол, 1 кыыс оҕоломмуттара. Уолаттара: Ганя, Коля, кыыһа – Тася. Николай Илларионовичтаах ииттибит уоллара Абрамов Александр (Перевалова Варвара Ивановнаттан ылбыттар) оҕолордоох. Мария Илларионовна (Маайа) кэргэнэ Семенов Михаил Никитич математика учуутала. Ииттибит кыыстара Константинова Ульяна Кирилловна. Константинов Иван Романовичтыын ыал буолан, 2 уол, 3 кыыс оҕоломмуттара, сиэннэрдээхтэр.

Боруораннар

Даниловтар. Сэрии иннинэ Сургуулуктан икки уол, биир кыыс оҕолоох Данилов Уйбаан-Боруоран диэн огдообо киһи Арбандаҕа олохсуйбут. Кини уола Данил 1943 с. сэриигэ ынырыллан баран ыалдьан, Забайкальеттан төннөн кэлбит уонна Саньяхова Мария Николаевналыын холбоһон 7 оҕоломмуттар. Оҕолоро: Люция, Клара, Роза, Марфа, Валерий, Революй, биир оҕо кыра эрдэбинэ өлбүт. Данил Иванович спортсмен, хайыһардьыт, Саха сиригэр хайыһарынан сүүрүүгэ 2-с миэстэни ылбыт. Маны таһынан ырыаһыт, артист бэрдэ этэ. Үйэтигэр трактористаабыта, кэргэнэ Маарыйа колхоз төһүү үлэһитэ этэ.

Люция Дойдуков Василийга кэргэн тахсан Володя, Данил диэн оҕолордоохтор, иккиэн үлэһит, элбэх оҕолордоох ыал дьон. Данил Сунтаарга, Володя куоракка олороллор.

Клара Манаастан төрүттээх Тимофеев Валерий Семеновичтыын бэйэлэрин түөрт оҕолорун таһынан Валерий убайа Михаил Никитич тулаайах хаалбыт сэттэ оҕолорун бэйэлэригэр ылан иитэн-харайан таһаардылар.

Марфа Далырга Донской Михаил Михайловичтыын үс оҕолоохтор, элбэх сиэннэрдээхтэр.

Роза Васильев Николайга кэргэн тахсан үс оҕолоохторо, билигин иккитэ ыаллар, үлэһиттэр.

Валерий Ороһуга ыал буолан олон иһэн эдэр сааһыгар суорума суолламмыта, Виталий эдьийдэригэр балыстарыгар көмө киһитэ.

Боруоран иккис уола Афанасий Иванович – ырыаһыт, оһуохайдьыт, тойуксут, Республикаҕа маннайгы фестивалга кыттан лауреат аатын ылбыта, хаста да оҕоломмота. Билигин биир кыыһа Докторова (Данилова) Наталья Афанасьевна Үөһээ Бүлүүгэ баар, кэргэннээх, оҕолордоох, үрдүк үөрэхтээх.

Уолаттар эдьийдэрэ Матрена Ивановна бастын ыанньыксыт этэ. Эдэр сааһыгар ыарахан ыарыыттан олохтон туораабыта.

Чусовскойдар

Чусовскойдар. Сэрии иннинэ Ньюрба диэкиртэн кэлбиттэр. Советскай Союз Геройа Николай Николаевич Чусовской аҕатын кытта бииргэ төрөөбүт Өлөксөй уолаттара этилэр. Арбандаҕа эдьийдэригэр Мааппаҕа, убайдарыгар Дээр Байбалга кэлэн олохсуйбуттара. Чусовская Марфа Хогуров Байбал диэн колхоз биригэдьиригэр кэргэн тахсыбыта. Гаврил уонна Алексей сэриигэ иккиэн бииргэ барбыттара да, тус-туһунан фронтта түбэхэн сэриигэ кирибиттэрэ. Бырааттыылар иккиэн сураҕа суох сүппүттэрэ.

Мөхөлүөптэр

Абалара Михалев Прокопий Өлүөхүмэттэн төрүттээх. Кини Павлова Павла Николаевнаны (Дуораанаба Баабыла) кытта холбоһоннор 5 оҕоломмуттара. Дуораанаба Баабыла эмээхсин эмтээх отторунаан эмиир, унуох тостуутун үчүгэйдик тутара, хаанньыт этэ. Элбэх киһини үтүөрдүбүтэ биллэр. Дьахталлар оҕолоноллоругар ынырыкка сылдьара. Кини Үөһө Бүлүү Намыттан төрүттээх. Улахан уоллара Аппанаас, онтон Арыыса, Баһылай уонна Настааны кытта Уйбаан төрөөбүттэрэ. Кинилэртэн Настаа Кан Михаил Биговичка кэргэн тахсыбыта, оҕоломмуттара. Уйбаан кэлин Дуллүкүгэ кэлэн олорон өлбүтэ. Баһылай Арбанда колхозка арыы собуотун маастарынан өр сылларга үлэлээбитэ. Баһылай кэргэнэ Маарыйалыын 6 оҕолоохтор, Далырга олороллор.

Хаччаҕайдар

Хаччагаевтар. Хаччаҕай Никиитэ оҕонньордоох биллэринэн 2 оҕолоохтор. Марфа Никитична производствоҕа үрдүк көрдөрүүлэри ситиһэн, Саха АССР Верховнай Советын депутатынан талыллыбыта, тыа хаһаайыстыбатын быыстапкатын кыттыылааҕа. туппут ньирэйдэрин ыйааһынын ортотунан 250 кг тиэрдибитэ, биригэдьиирдээбитэ. Иккис оҕото Кирилл Никитич Арбанда колхоз төһүү үлэһитэ, Өксүүн диэн кэргэннээбэ. Элбэх оҕоломмуттарыттан аныгы кэмгэ төрөөбүт Макаар, Надя, Полина хаалбыттара. Үһүн ыаллар, оҕолордоохтор. Төрдүс оҕото Алексеева Татьяна Кирилловна Үрэнгэ төрөөбүтэ, оҕолордоох, сиэннэрдээх.

Ууһунайдар

Узнаевтар. Ууһунай Силиппиэнин уола Макаар колхоз актыыбынай үлэһитэ, комсомол, партия чилиэнэ, колхозтааҕы комсомольскай, партийнай тэрилтэ секретара этэ. Аҕа дойду сэриитигэр 1941 с. маннайгы хомуурга ынырыллан сураҕа суох сүппүт. Уолаттар: Баһылай уонна Революй. Баһылай Махаарабыс бастакы кэргэниниин Нам нэһилиэгин кыһа Мария Ильиналыын 5 оҕоломмуттара да, кыраларыгар өлбүттэрэ. Иккиһин 5 оҕолоох Татьяна Григорьевна Николаеваны кэргэн ылбыта. Татьяна Ньурба Үөдэйигэр төрөөбүтэ. Оҕолоро бары үрдүк үөрэхтээхтэр, ыаллар. Баһылай Махаарабыс – стахановец, коммунистическай үлэ ударнига, тыыл ветерана. Быраата Революй Манаас кыһынын Максимова Христинаны кэргэн ылбыта, оҕолордоохтор, сиэннэрдээхтэр.

Токоохтор

Ивановтар. Иһээх уола Уйбаныап Өндөрөй төрөппүт уолун Ньюкулайы Хогуров Никиитэбэ ииттэрэ биэрбит, ол оннугар Токоохтортон Баһылайы ииттибит. Ити оҕо иитилибит аҕатынан Уйбаныап Баһылай Андреевич (кыра эрдэҕинэ куп-кугаһын иһин Кыһыл Баһылай дэммитэ). Төрөппүт аҕата Тобохов Василий Федотович сэриигэ, ийэтэ кыратыгар өлбүттэрэ. Баһылай бииргэ төрөөбүт эдьийдэрэ Марыына уонна Маарыйа. Марыына Семенов Уйбаан диэн уола Семенова Любовь Кузьминичналыын холбоһон, 4 оҕоломмуттара. Маарыйа Тобоохобо – Борисов Октябрь ийэтэ. Оҕолордоохтор, сиэннэрдээхтэр. Марыына кэнники оҕолоро Алексей уонна Василий Афанасьевтар. Алексей – Тааттаҕа, Василий – Бүлүүгэ олороллор, оҕолордоохтор.

Хоогурдар

Хогуровтар. Хоогур Мэхээлэтэ Үгүлээттэн төрүттээх. Арбандаҕа кэлэн Толбонноох кыһа Борускуону (Хоро) кэргэн ылбыт. 5 оҕолоохторо.

Байбал оҕоломмотоох, иккиһэ Аана (кэргэнэ Борисов Захар Николаевич, Манаас киһитэ, учуутал). Ааналаах 7 оҕоломмуттара: Мария, Клара, Альберт, Захар, Липа, Борис, Роза – үгүстэрэ Манааска олоруттара, элбэх оҕолоохтор, сиэннээхтэр.

Үһүстэрэ – Никиитэ, бастакы кэргэнэ Федорова-Хогурова Марфа Титовна, биир оҕолоохтор – Докорова Мария Никитична. Иккис кэргэнэ Лаппарова Матренаттан Татьяна Никитична диэн биир кыыстаах. Кини 3 оҕолоох.

Төрдүс уол Николай – иитийэх. Кэргэнэ Трофимова Марфа Нестеровна, оҕото Хогурова Зоя Николаевна.

Бэһис – Балбаара. Кини Далырга олохтоох. Кэргэнэ Донской Уйбаан (Салыхай). Оҕолоро – Донской Андрей Иванович, учуутал, республикаҕа биллэр спортсмен, оҕолордоох, сиэннэрдээх.

Трофимовтар

Өрдөөбүтэ отууга (Бүтэйдээх сирэ) Төнкүрүөн уонна Чоочоной диэн бырааттыылар олорбуттар. Төнкүрүөн Сахаар диэн уоллааҕа, онтон Чөөчөнөй Дороппуун уонна Дьөгүөр (Добунхас) диэн уолаттардааҕа. Төнкүрүөн Сахаара 2 уоллаах, 1 кыыстаах. Уолаттара: Мэрээккэ Тайыла – Захаров Данил Захарович уонна Кыккай Бүөтүр – Захаров Петр Захарович, кыыстара Маарыйа. Захар кэргэнэ өлбүтүн кэннэ икки уолун илдэ тайҕаҕа Бодойбоҕо баран Кушнарев атыһыкка остуорастаабыт, көмүс көрдөөһүнүгэр, мас кэрдиитигэр үлэлээбит. Уолаттара Тайыла уонна Бүөтүр Бодойбоҕо 6-7 сыл сылдьан баран дойдуларыгар кэлбиттэр. Мэрээккэ Тайыла Далыр Хадаҕайа Хабырылла улахан кыһа Өкүлүүнэни кэргэн ылбыт, 3 оҕоломмуттар. Борис кыратыгар өлбүт, Байбал, Кэтиринэ төрөөбүттэр. Байбал икки кэргэнтэн 4 оҕоломмут, Кэтиринэ 9 оҕолоох Харитонов Степан Николаевич кэргэнэ.

Кыккай Бүөтүрэ бастакы кэргэнтэн 3 уолу, 1 кыһы төрөтөр: Алексейы, Сүөдэри, Борокуоппайы уонна Маайыһы. Иккис Чоочоной Дороппуунуттан Трофимов Нестор Захарович – ааттаах олонхот уонна Трофимов Филипп төрөөбүттэр. Ниэстэр кэргэнэ Иванова Ульяна Ивановналыын төрөппүт оҕолоро суох. 4 оҕону ииттибиттэрэ: Улахан Мааппа, Тыла суох Хаппытыан, Кыра Мааппа (Трофимова Марфа Нестеровна) уонна Роза (Файрушина). Улахан Мааппа Кырыкый киһитигэр кэргэн тахсан уоллаах. Филипп кэргэнэ Сокколоох кыһа Даайалыын 2 кыыстаахтар: Мария (Герой ийэ), Варвара – зоотехник.

Олорбут сирдэрэ – Бүтэйдээх, Оттоох.

Доруобайдар

Ивановтар. Аҕалара Уйбаныап Сөдүөт Уйбаанабыс (Доруобай Сөдүөтэ). Сөдүөт сэри кэмигэр Сүлүкээр Миитэрэи уонна Муруку Дьаакыбы кытта сылгы үүрүүтүгэр сылдыбыттар. Уйбаныаптар 10 оҕоломмуттар: Саввинова Маарыйа Иннокентьевна (ийэлэрэ Ылдьаана эрдэтэни кыһа, тустуук Платон Саввинов эбэтэ, Мэйиккэ ыалга иитиллибит), Ньюкулай Бөдүөтэбис (Тарайаан) – үйэтигэр биригэдьиир, Варвара Федотовна (Семенов Федот Семенович-Симиччэх кэргэнэ), Мария Федотовна (Ньэньэ) 18 саастааҕар өлбүт. Уйбаан Уйбаанабыс (Тыыраахы) убайыгар Сыырдаах Уйбаанна иитиллибит. Уйбаан Бөдүөтэбис (Чымыдаан) оройуонна олорбута, Уйбаан Бөдүөтэбис (Хоотоон) бастын үлэһит этэ. Мария Федотовна (Уйбаныап Ньюкулай Ньюкулаайабыс-Чэкэлэй кэргэнэ), Дмитрий Федотович (кыратыгар өлбүтэ), Ульяна Федотовна Мангааска Васильев Николай Петровичка кэргэн тахсан 2 кыыстаммыта. Бэйэтин кыһа Семенова Рудзана Дүллүкүгэ олорор (таайыгар Ньюкулайдаахха иитиллибитэ). Бары оҕолоохтор, сиэннэрдээхтэр. Доруобай Сөдүөтүн кытта Сыырдаах Уйбаан – Уйбаныап Уйбаан Уйбаанабыс бииргэ төрөөбүттэр. Сыырдаах Уйбаан 20-тэн тахса оҕоломмутуттан илии соттубут.

Олохторо – Көппөхтөөх, Дүнгүрдээх таһа.

Абрамовтар

Мэйиктэн төрүттээхтэр. Арбандаҕа көһөн кэлбиттэр. Абрамов Сүөдэр, биллэринэн, 5 убайдаах, 6 эдьийдээх, 1 балыстаах эбит. Убайдара: Улахан Дьөгүөр уол, кыыс оҕолоох, Уйбаан – Дьөлгөөкү күөлүгэр олорбут, кыһыгар Өлөөнөҕө сытан өлбүт. Дьаакып, араспаанньатынан Алексеев, 1 оҕолооҕо. Арыылаахха олорбут. Бастакы кэргэнигэр уоллаах, иккис кэргэнин кытта Оттооххо олорон уолламмыт, Орто Дьөгүөр (Оҕурум) Өлүөхүмэҕэ Кыыллаах Арыыга олохсуйбут, уоллаах кыыс оҕолооҕо, Кыра Дьөгүөр (Осипов).

Эдьийдэрэ: Романова Евдокия Нам Балаҕаннааҕар олорбута. Уола Дьуона Михайлов (Амтыын), кыыһа Ылдьаана (Петров Дмитрий Васильевич – Тыллыырап кэргэнэ). Дьуона төрөппүт кыыһа Кисизинньэ, иппит уола Александр Үөһээ Бүлүү Намыгар олороллор. Биир кыыс Арыылаахха олон сэрии кэмигэр кытай киһитигэр кэргэн тахсыбыта. Оҕолоро – Абрамовтар. Бу эдьийдэрин 3 уолаттара Үөһээ Бүлүүгэ олохсуйбуттара. Үөһээ Бүлүү Маркыһыгар Мойтохоновка кэргэн тахсыбыт биир кыыстаахтар. Бэһис эдьийэ Эдьигээннэ Данилов (Кытараһай) диэн киһиэхэ кэргэн тахсыбыт, 1 уоллаахтар.

Алтыс эдьийэ Иэһэрдээххэ Павлов Испирдиэн (Өрүчүөхэ Испирдиэнэ) диэн уус, оҕурутчут киһиэхэ кэргэн тахсыбыт, 3 уоллаах, 2 кыыстаах. Ньюкулай, Дьуона сэриигэ баран өлбүттэр. Улахан кыыһа Мааппа Уус Майаҕа ыал буолбута. Кини кыыһа Варвара – Герой ийэ.

Павловтар кыра кыыстара Маарыйа Үөһээ Бүлүүгэ Васильев Афанасийга кэргэн тахсан 5 оҕолоох. Иккис кыыс Дуллүкүгэ Федоров Дьөгүөргэ (Суппууннаах) хараҕа суох киһиэхэ кэргэн тахсыбыта. Оҕолоро Федоровтар: Макар Егорович, Анастасия (Уһуктаах Бүөтүр кэргэнэ) уонна Суппууннаах оҕонньор кыыһын кыыһа Ульяна Дмитриевна (Обоев Николай Петрович кэргэнэ). Дьөгүөр сэрии иннинэ өлбүт, кэргэнэ Хоппотоороп Хабырыылга тахсан 2 оҕоломмут. Сүөдэр оҕолоро Кисизинньэ, Өлөксөй, Шура, Миисэ (15 сааһыгар өлбүт) тастын аймахтара Абрамовтар – Тонустар.

Багданалыырдар

Петровтар. Багданалыыр аҕатын уһуттан Петров Петр хас да оҕолооҕо. Уолаттара:

Тимофей – сэриигэ сураҕа суох сүппүт.

Афанасий – Далырга олохсуйбут, сэрии кыттыылааҕа, кэлэн баран өлбүтэ.

Ньюкулай (Какой Ньюкулай) – Тыырыма Ньюкулайдаахха иитиллибит.

Кыргыттара:

Маарыйа – Петрова-Томская Раиса Сергеевна ийэтэ.

Балбаара (Суруксут Балбаара).

Өлөөнө – Көстөкүүнэп Киргизэлэй дьонугар иитиллибит, Хороҕо олорбут.

Бу аймахтар оҕолордоохтор, сиэннэрдээхтэр.

Бэтиэхтэр

Константиновтар. Уйбаан оҕонньор уолаттара: Өндөрөй уонна Киргизэлэй, кыргыттара: Мотуруона (Көстөкүүннэ иитиллибит) уонна Өлөөнө (Багданалыырдартан иитийэх). Ийэлэрэ – Лебедкина Аппырысыанньа (Лебедкин Василий Гаврильевич аҕатын эдьийэ). Уйбаан оҕонньор бииргэ төрөөбүтэ – Константинов Константин Константинович, биллиилээх оҕурутчут, ВДНХ кыттыылааҕа, боруонса мэтээлинэн наҕараадаламмыта.

Өндөрөй сэриигэ баран өлбүт, кэргэннэммэтэҕэ.

Киргизэлэй Уйбаанабыс сэрииттэн кэлэн баран Хомуस्ताах Ильин Капитон Иванович бииргэ төрөөбүт эдьийин Өлөксөөндөрөнү кэргэн ылан сэттэ оҕоломмуттара.

Улаханнара Уйбаныап (эһэтин аатынан) Александр Григорьевич кэргэнэ Кэнтиктэн төрүттээх Екатерина Михайловналыын 4 оҕолоохтор.

Валентин кэргэнэ Сунтаар кыыһа Анастасия Максимовналыын 3 оҕолоохтор.

Рита уол оҕолоох, иистэнньэн идэлээх.

Мария оскуолаҕа үлэлиир.

Григорий кэргэнэ Ульяна Алексеевналыын 4 оҕолоохтор.

Люда алта оҕолоох Быракаанна олорор, кэргэнэ Николаев Никифор.

Мотуруона Далырга сэрии кыттыылааҕа Кээкирэп Сэмэннэ кэргэн тахсан 2 оҕоломмуттара, 1 оҕону ииттибиттэрэ. Оҕолоро: Дора – Кэнтиккэ олорбута, кэргэнэ Егоров Александр Иванович (Ырыа Сааска), 4 оҕолоохтор. Сэмэн – кэргэннээх, оҕолоох, улус киинигэр олорор.

Олохторо – Оттоох.

Түөрэнкэстэр

Васильевтар. Биллэринэн, бу аймахтартан быраатты Сэргэй уонна Махсыым Михайловичтар бааллара.

Максим үйэтигэр колхозка үлэлээбитэ, кэргэннэммэтэҕэ, дьиэтин быраатыгар Сергей Михайловичка анаабыта.

Сэргэй Михайлович кэргэнэ Семенова Степанида Семеновнаны (Туора кыыһа) кытта олорон, Тарасов Коляны (Тарасов Тарас Кириллович уолун) уонна Люсяны (Малачехоров Дьөгүөрдээхтэн) ииттибиттэрэ.

Коля Бүлүүтээҕи педучилищеҕа үөрэнэ сылдьан ыалдьан өлбүтэ.

Люция Сергеевна – учуутал, кыыстаах, Дьокуускайга олорор, үлэлиир.

Сергей Михайлович Петрова Мария Петровнаҕа Рая диэн кыыстаах. Раиса Сергеевна Томскай Иннокентийдыын элбэх оҕолоохтор, сиэннээхтэр.

III. Дэди аҕатын уустара

Дэдилэр Болуонхайынан, Аранастааҕынан, Ортонон, Алааһынан, Адаҕалааҕынан тэнийэн, тайаан олорубуттар. Төрүттэрэ Дэди Өлүөнэ өрүс биэрэгиттэн кэлбит. Үөдүгэйдэртэн быралыйан Бүлүү эбэ ханас өттүгэр тахсан олохсуйбут киһи диэн, Л.Ф.Николаев суруйуугар ахтыллар. Кинини кытта кэлсибит Лүһүрүкээн, Асхабыл, Эгэй, Наакаан, Өбүкэ, Мотуруос, Түлэҕэй, Суор Ойуун олохсуйбут сирдэригэр ааттара инпит, аҕа ууһун төрүттээбиттэр. Ол иһин билинни Далыр – I Үөдүгэй, Үрэн, Арбанда – III Үөдүгэй сирдэрэ диэн ааттаммыт. Үөдүгэйдэртэн Мотуруос уонна Түүлээх Түлэҕэй Манаас сиригэр-уотугар олохсуйбуттар быһыылаах. Оннук ааттаах сирдэр уонна аҕа уустара бааллар.

Дэди аҕатын ууһуттан Ардыааннаах диэн киһи XIX үйэҕэ олорон ааспыта биллэр. Кини дьиннээх аата-суола биллибэт, ол иһин судургу Дэди диэн аатынан биллэр. Бу киһи 5 уоллаах эбит:

Улахана – Мохчолуку. Кини уола Павлов Кирилл, сэниэ киһи, Аранастааҕынан, Үүттэнэн олорубут. Аймахтара Кыччалар Далырга олохсуйбуттар. Мохчолуку сиэнэ Петров Иван Семенович (Накыы).

Иккис уол Абалай икки уоллааҕа: Сэмэн – кулаактаммыта, Уйбаан (Дьыалгы) кыһыл партизан. Абалаев Иван Семенович 1894 с. төрүүх, аҕата Абалай Сэмэнэ (Семенов Семен) кулаактааһынна кыттыбыт.

Сэмэн иккис уола Сэргэй биир уоллааҕа – Дугдуянов Михаил Сергеевич. Кини уоллаах кыһы ииттибитэ, кыыһа оҕолордоох.

Үһүс уол – Кэтит, Аранастаахха олорубуттара.

Төрдүс кыыс Маайа Аранастаахха Киэн Маарга олорубуттар. 150-ча сүөһүлээхтэрэ. Икки уол, биир кыыс оҕолоохторо. Мохчолуку сиэнэ Петров Иван Семенович быраатын Капитону ииттибиттэрэ.

Бэһис уол Евдоким – Уус уола Дьөгүөр уус. Киниттэн Магдыаһай уус төрөөбүтэ. Бу дьон 3 көлүөнэ тухары уһаары уустара этилэр. Магдыаһай уус Хампанан, Арҕаа атаҕынан олорубут. Кини сыдыааннара Устинов Андрей, оҕолоро уонна кини аймахтара бааллар.

Холтууннар

Николаевтар. Николаев Николай (Маттанаа) 3 уоллааҕа.

Уолаттара Мэхээлэ (Нэгэрээн), Ньюкулай (Кулаачык), Баһылай (Дьэрэкэ) этилэр. Баһылай кэлин фамилиятын уларытан Денисов Баһылай буолбута. Икки оҕолооҕо: Денисов Байбал оройуон киинигэр олохсуйбута, кыра уола Уйбаан эдэригэр өлбүтэ. Нэгэрээн Мэхээлэ уола Семенов Иннокентий Хомуस्ताахха олорубут, элбэх оҕолоох.

Суннаайылар

Суннаайы диэн эрдэтээни киһи. Кини сыдыааннара Арбандаҕа олохтоох Эмпэрэлэр диэн аҕа уустара тэнийбит.

Эмпэрэ Энэттэй оҕолоро Яковлевтар:

Энэттэй биир уоллаах, үс кыыстаах этэ. Кыргызтара:

Өлөксөөн – Мэйиккэ кэргэн тахсыбыт. Кэргэнэ Трудовой Көмүстүүрөптөр убайдара Сыынкабай Уйбаан диэн ааттааҕа. Уоллара Баһылай – Намна, Куолата – Ороһуга олорбуттара.

Маарыйа Мэйиккэ Киририк Ойуунна кэргэн тахсыбыта, оҕолордоох.

Кыра Өлөксөөн, Руфов Николай Руфович кэргэнэ, ыалга иитиллибит.

Дьөгүөр Мэнэ Ханалас киинигэр Майаҕа олорор, оҕолордоох.

Бу аҕа ууһуттан Оһоччо уола Яковлев Николай Спиридонович уонна Барычыай уола Яковлев Николай Иванович бааллара. Барычыай Ньюкулай аах 10 оҕолоохтор, элбэх сиэннээхтэр.

Бүтүркээннэр

Петровтар. Бүтүркээн оҕонньор 10 оҕолооҕо биллэр: 5 кыыс, 5 уол.

Уолаттара:

Максим 1909 с. төрүүх, сэриигэ баран өлбүт, биир оҕолоох. Кыыһа Павлова-Ильина Варвара Петровна ийэтэ кыратыгар өлөн, эһэтигэр Бүтүркээн оҕонньордооххо, онтон аҕатын балтыгар Өлөксөөндөрөҕө иитиллибит, Герой ийэ.

Илларион 1914 с. төрүүх. Сэрииттэн 1946 с. кэлбит. Кэргэнэ Павлова Анна (Боксуор Аана) Михайловна, кыыһа Петрова (Мельниченко) Светлана Илларионовна 4 оҕолоох. Дьөгүөр уонна Захар диэн уолаттардаах.

Алексей 1916 с. төрүүх, сэриигэ өлбүт.

Тимофей 1917 с. төрүүх, сэриигэ өлбүт.

Афанасий 1917 с. төрүүх, 1944 с. сэрииттэн эргиллибит.

Кыргызтара бары кэргэннэнэн араас сирдэргэ тарҕаспыттара.

Улахан кыыс Өлөксөөндөрө Үрэннэ олорбут. Кэргэнэ Павлов Петр Петрович. Кини биригэ төрөөбүт балта Феофанова Евдокия Семеновна ийэтэ. Маапалаах Валерий диэн уолу ииттибиттэр. Валерий уола Петр Вальерьевич Ботоков Дүллүкүгэ кэргэннэнэн олорор, оҕолордоох.

Аана Бүлүүгэ олорбута.

Марыйа Давыдова Аана Даниловна ийэтэ Ааныска кэргэнэ Данилов Пантелеймон Владимировичтыын 5 оҕолоохтор.

Өрүүнэ Бүлүүгэ олорбута. Дүллүкүгэ кэлэн үлэлээн эрэр врач Евдокимова Александра Михайловна хос эбэтэ.

Ефросинья Бүлүүгэ олорбут.

Лүһүгүрээммэр (ийэ ууһунан)

Бу уруу-аймах дьонтон Сидорова Маарыйа Ксенофоновна (Сиидэр кыыһа) Ороһуттан 12 саастааҕар ийэтинэн кэлэн олохсуйбут, Спиридонов Руф Руфовичка кэргэн тахсыбыта, 8 оҕоломмуттар. Икки оҕо эрдэ өлбүтэ. 4 уол, 2 кыыс хаалбыттара. Кэлин улаатан баран 3 уола сэрииттэн эргиллибэтэхтэрэ.

Улахан уол Ыстапаан 1906 с. төрүүх. Биригэдьиридии сылдьан армияҕа ынырыллыбыта. Сэрии иннинэ кэргэннэммитэ. Киниттэн биир кыыс хаалбыта. Кыыһа Гаврильева Мария Степановна Үөһээ Бүлүүгэ райбыткомбинакка үлэлээбитэ, оҕолордоох. Ыстапаан 1942 с. өлбүт, Ленинград таһыгар көмүллүбүт.

Орто уол Трофим 1912 с. төрүүх. Кэргэнинэн икки оҕоломмуттара кыраларыгар өлбүттэр. Трофим сэриигэ 1943 с. Калужскай уобаласка кыргыһыыга өлбүтэ чуолкайдаммыта.

Үһүс уол Дьөгүөр 1917 с. төрүүх. Кэргэннэммитэ да, оҕоломмотохторо. Сурах этэринэн, Псков куоракка кыргыһыыга өлбүт дииллэрэ.

Кыра уол Ньюкулай – Руфов Николай Руфович 1931 с. төрүөх, Дүллүкүгэ олорор. Кэргэнэ Дыраева Александра Петровнаһын 55 сыл дьоллоохтук олорон 12 оҕоломмуттара, сиэннэрдээхтэр.

Улахан кыыстара Аана икки оҕоломмута. Кэргэнэ Егоров Ефим Ефимович сэрииттэн бааһыран кэлэн иһэн дойдутугар кыайан тийбэккэ оройуон киинигэр сырдык тыына быстыбыта. Ефимтэн уола Баһылай Ефимович Егоров кэргэнэ Анфисалыын олорон 4 оҕоломмуттара. Кыыһа Таяна детдомна иитиллибитэ, аҕата Тарасов Тарас Кириллович этэ.

Кыра кыыс Вера Руфовна колхоз туруу үлэһитэ этэ. Бүлүүттэн төрүттээх Яковлев Спиридон Васильевичтыын 2 оҕону убайыттан Ньюкулайтан ииттибиттэрэ. Оттон Спиридон бастакы кэргэнэ Хомустаах Мандаайы кыыһа Егорова Анна Петровнадан икки кыыстааҕа. Зоя Спиридоновна Дүллүкүгэ Федоров Леонид Афанасьевичка, онтон Зината 1 Боотулууга кэргэннэммитэ, биир уоллаах. Онон Вера 4 оҕону: 2 быраатын, 2 кэргэнин кыргыттарын сүһүөхтэригэр туруорбута.

Маарыйа эмээхсиннээх 5 бииргэ төрөөбүттэрдээх.

Сидоров Николай Ксенофонтович Үрэннэ кэргэннэнэн олорон Вонифатий диэн уолламыта. Сэриигэ бастакы ынырыкка баран баран эргиллибэтэҕэ.

Хаппытыан иитиллибитинэн Михайлов Капитон Егорович Дьөгүөркэлэргэ иитиллибитэ. Сэрииннэн Хороттон Михайлова Татьяна Герасимовнаны кытта холбоһон 2 кыыстаммыттара: Аана уонна Маарыйа. Кэлин Үрэн олохтооҕо Васильев Егор Петровичтыын холбоһон, Татыйына бэйэтин кэлинни оҕолорун Баасканы уонна Тамараны, ону сэргэ Татыйына балтын Кэтириинэни (Николаев Баһылай-Мөччөккөй кэргэнин) уонна Дьөгүөр быраата Арамаан кыыһын Розаны ииттибиттэрэ.

Сидоров Дабыт Ксенофонтович Өлөөнө диэн кыыстаммыта. Кэлин Иванов Николай Федотовичка (Тарайаан) кэргэн тахсан 2 кыыс оҕону ииттибиттэрэ. Кыргыттара Вика (Абрахова Виктория) уонна Рудзана (Семенова) кэргэннээхтэр, оҕолордоохтор. Өлөөнө Давыдовна үйэтигэр фермаҕа хонуу үлэтигэр бастын этэ.

Сидоров Дмитрий Ксенофонтович Миитэрэй кэргэнэ Маапталыын Өлөксөй диэн уолламыттара. Өлөксөй Сиидэрэп ийэтинэн Хомустаахха кэлбиттэрэ. Кэргэнэ Вералыын Болуодья диэн уолу ииттибиттэрэ. Володя Араайкабыс Өлөксөй кыра кыыһа Настяны кэргэн ылан 3 оҕолоохтор.

Дмитрий Ксенофонтович кэргэнэ Мааппа Хомустаахха Ойуунускай Хабырыыллыын олорон өлбүтэ.

Бырааттыы Сидоровтар эдьийдэрэ, Руф оҕонньор кэргэнэ Маарыйа, Үрэннэ быраатыгар күүлэйдии кэлэ сылдьан, сэриигэ барар буолбутун истэн, сүрэгэ тохтоон, тута сууллан түспүтэ.

Дьөгүөркэлэр

Аҕалара баай киһи быһыылаах, хамначчыттардааҕа. Хамначчыт кыыһа Васильев Никон Алексеевич – Ойуун Ньыыкан ийэтэ. Бу ыал оҕоломмотохтор. Сиидэркэлэртэн Хаппытыаны ииттибиттэр. Хаппытыан сэриигэ өлбүт. Кийииттэрэ Татыйына икки кыыс оҕолоох тулаайах хаалбыт. Хаппытыан кыргыттара Мария Капитоновна Михайлова – Чөкө Маарыйа Нам улуугар кэргэн тахсыбыта, Ааната хоту олохсуйбута. Татыйына кэлинни оҕолоро: Бааска – Михайлов Василий Афанасьевич учуутал идэлээх, Тамара Бүлүүгэ олорор.

Өрүчүөхэлэр

Павловтар. Павлов Спиридон – Өрүчүөхэ икки уоллаах, биир кыыстаах. Уолаттара Ньюкулай-Самыы, Дьөгүөр (Хантарҕа Маайа диэн кыыстаах). Ньюкулай 3 оҕоломмут: Уйбаан (Дьорҕоот), Дьөгүөр – (Маный) уонна Балбаара.

Уйбаан-Дьорҕоот (кэргэнэ Ильина Ульяна бэйэтэ Ульянова-Ксенофонтова Валентина Ильинична диэн кыыстаах), Валентина оҕолордоох, сиэннэрдээх, Дьөгүөр - Маный Далырга олорор, оҕолордоох. Өрүчүөхэ Ньюкулайын кыыһа Павлова Варвара 1 кыыстаах, 2 уоллаах. Кыыһа Полина (кэргэнэ Лебедкин Анатолий Степанович) 5 оҕолоох. Уолаттара Нико-

лай уонна ииппит уоллара Василий (Ильин Василий Васильевичтаахтан ылбыттар). Уйбанаах Балбаара Үрэннэ олохсуйбуттар. Дьөгүөр 8 оҕолоох. Улахан кыыһа Любаны Хопоторов Хабырыллаахха ииттэрбиттэр. 7 оҕотунаан оройуон киинигэр олорбуттара. Люба Дүллүкүгэ олорор (кэргэнэ Саввинов Петр Дмитриевич) элбэх оҕолоох, сиэннэрдээх.

Олохторо – Арбанда, Иэһэрдээх.

Күөпчүктэр

Яковлевтар. Икки бырааттыбылар: Яковлев Владимир (Мөһөөх), Яковлев Баһылай (Быыкаа). Кинилэр кыра эрдэхтэринэ төгүрүк тулайах хаалбыттара. Онон Владимир Лаппарова Варвара Прокопьевналаахха иитиллэн улааппыта, дьээбэлээх майгылаах, көр-көрүдьеүс, ылбаҕай тыллааҕа. Сылгыһыттыыра, байанайдаах булчут этэ. Кэргэнэ 1 Боотулууттан төрүттээх Федотова Варвара Семеновналыын 8 оҕоломмуттара: Валя, Алеша, Мотя, Света, Рита, Саша, Маша, Сеня. Баһылай 2 уол оҕоломмута: Николай уонна Василий. Ийэлэрэ Прокопьева Маарыйа Тарасовна Баһылай өлбүтүн кэннэ Былачеров Прокопийга тахсан элбэх оҕоломмуттара. Кыыстара Мара – Герой ийэ (кэргэнэ Докторов Андрей Васильевич).

Дурааннар

Кононовтар. Куонаанап Мэхээлэ 3 оҕоломмута: Огдооччуйа, кэргэнэ Уйбаныап Баһылай (Кыһыл Баһылай). Огдооччуйа Баһылайтан 2 кыыс, 3 уол оҕоломмута. Бастакы кыыһа Куонаанаба Рита Мэйиккэ Семенов Георгийдыын холбоһоннор 10 оҕолоох Герой ийэ. Баһылайтан оҕолоро: Александр, Василий, Михаил, Тамара уонна Сардаана. Кэргэннээхтэр, оҕолордоохтор.

Иккис быраата Петр Михайлович Куонаанап үйэтигэр биэлсэрдээбитэ, кэргэннээх, оҕолордоох.

Үһүс оҕото – Маарыйа (хараҕа суох).

Олохторо – Билиилээх.

IV. Дээр аҕатын ууһа

Дяриковтар. Биллэринэн, Дээр Өлөксөйө 3 оҕолооҕо: Кулуба Сүөдэр, Аллай Миитэрэй уонна Сапсынар Байбал.

Кулуба Сүөдэр биир Маарыйа диэн кыыстааҕа иккитэ оҕоломмута: Матрена уонна Александр. Матрена Егоровна кэргэнэ Федоров Анатолий Макаровичтыын 7 оҕолоохтор: Сахайа, Макар, Аноматия, Егор, Тюркяна, Кэскилээнэ, Роман.

Александр Егорович (Төөттүүр) кэргэнэ Яковлева Валентина Егоровналыын элбэх оҕолоохтор. Александр бастакы кэргэниттэн 2 кыыстаах, кэргэнэ Валя бастакы кэргэниттэн Рита диэн кыыстаах.

Аллай Миитэрэй Дяриков Кирилэ уола (Дээр Өлөксөйгө иитилибит быһыылаах). Миитэрэй бииргэ төрөөбүт балтылааҕа. Миитэрэй биир уолламмыта – Дяриков Серафим Дмитриевич. Иккитэ кэргэннэммитэ. Бастакы кэргэнэ Арбандаттан төрүттээх Хаччагаева Ксения Кирилловна. Киниттэн Владимир уонна Марфа төрөөбүттэр. Иккис кэргэнэ Михайлова Анна Максимовна Далыртан төрүттээх. Аана бастакы оҕото – Евсева Вера. Серафимтан Диманы, Максимы, Розаны оҕоломмуттар.

Дмитрий кэргэнэ Хоппоторова Марина Матвеевналыын биир кыыстаахтар.

Максим Намна олорор, оҕолоох.

Роза кэргэнэ Тарасов Василий Тарасович, 5 оҕолоохтор.

Мааппа – Дярикова Марфа Кирилловна. Кэргэнэ Яковлев Михаил Яковлевичтыын (Одох) олорон, Маарыйаны – Яковлева Мария Михайловнаны ииттибиттэр. Мааппалаах икки оҕоломмуттар. Оҕолоро: Яковлев Николай Михайлович, биир оҕолоох уонна Стручкова Елена Михайловна, биэс оҕолоох.

Моголболор

Кинилэртэн Константинов Михаил Алексеевич баара. Икки оҕолоох дьахтары кэргэн ылбыта. Уоллаах кыыс оҕолооҕо. Куурай Куола Хороҕо олорбута. Кыыһа Алексеева Татьяна Кирилловна (Хаччагаев Кирилл кыыһа) 3 оҕолоох. Кэргэнэ Яковлев Николай. Мэхээлэ иккис кэргэнэ Федотова Матрена Павловна. Кини Федотов Егор диэн уола 4 оҕолоох.

Куурайдар.

Тортуосаптар. Бүөтүр оҕонньор уолаттара бырааттыы Тортосовтар Алексей 1943 с., Степан 1941 с. сэриигэ ынырыллан баран иккиэн сураҕа суох сүппүттэрэ.

Саньяховтар 20-чэ оҕоломмуттарыттан 4 оҕо киһи буолбут. Баһылай Ороһуга олорбут, Муза диэн кыыстаах. Бүөтүр 3 оҕолоох, сэриигэ өлбүт. Маарыйа Данилов Данил Иванович кэргэнэ сэттэтэ оҕоломмутуттан биирэ кыратыгар өлбүт. Ньюкулай Нина Калиновналыын элбэх оҕолоохтор, Миирнэй куоракка олорон милицияҕа өр сылларга улэлээбитэ, оҕолоро Мария, Наташа, Коля, Петя - бары оҕолордоохтор, сиэннэрдээхтэр.

Хобонойдор

Егоровтар. Аҕалара Дьөгүөрэп Бүөтүр (Хобоной уола). Кини икки уоллааҕа: Егоров Николай Петрович (Бөлгөһө) 1921 с. төрүөх. 1943 с. сэриигэ барбыт, 1944 с. өлбүт. Егоров Семен Петрович (Чөнөчөх) 1918 с. төрүөх. 1941 с. сэриигэ барбыт, 1944 с. өлбүт.

V. Хомустаахтан төрүттээх аҕа уустарын сыдыааннара

Хомустаах нэһилиэгэ 1920 с. сүүрбэһис үйэ саҕалананытыгар тэриллибитэ. Ити бириэмэҕэ нэһилиэк территориятын иһигэр улахан аҕа ууһа Халбаакылар, Белүөстүгүстэр, Лебедкиннэр, Култаннар, Мындаайылар, Хараабайдар уонна Уйбаан аҕатын ууһа Дойдуковтар баһылаан олороллоро. Үс улахан аҕа уустара бааллар.

Маатаалар

Баһылаайаптар. Маатаа Баһылай сэттэ оҕолоох.

Оҕолоро:

1. Баһылай (Тыаһыт) кэргэниниин 4 оҕолоохтор.

Бүөтүр – сэриитэн эргиллибэтэх.

Настаа. Кэргэнэ Моисеев Владимир Ивановичтыын Бүөтүр диэн уолламмыттар. Кэргэнинээн Алексеева Лидия Андреевнаныын 3 оҕону төрөппүттэрэ, сиэннэрдээхтэр.

Охоноһой.

Баһылай – биригэдьиридии сырыттаҕына эдэригэр боруода оҕус кэйэн өлөрбүт.

2. Сыллыый Бүөтүр. Икки оҕолоох: Баһылай уонна Настаа.

3. Баһылай Бөтүрүөбүс кэргэнэ Наталья Прокопьевнаныын сэттэтэ оҕоломмуттарыттан икки кыыс уонна биир уол бааллар. Оҕолордоохтор, сиэннэрдээхтэр.

Кыыһа Анастасия Петровна Петров Дмитрий Дмитриевичтыын 5 оҕоломмуттара, Бүлүүгэ олорбуттара, элбэх сиэннэрдээхтэр.

4. Марыына. Кэргэнин кытта Бүлүү Хатырыгар олорон өлбүттэрэ, оҕолоро суох.

5. Тиэхээн. Эдэригэр ууга дэннэммитэ.

6. Маарыйа. Кэргэнэ Никифоров Василий Никифорович (Одойук). Кинилэр Баһылай диэн уоллара ветеринар идэлээбэ, биригэдьиридээбитэ. Кэргэнэ Хороттон төрүттээх Евдокимова Екатерина Васильевна. Сэттэ оҕоломмуттара.

Оҕолоро:

Клара – Чомчоев Василий Игнатьевич кэргэнэ, 6 оҕолоохтор.

Бүөтүр – кэргэнэ Кырыкыйтан төрүттээх Тарасова Люция Иннокентьевнаныын 4 оҕолоохтор.

Маанья – Лукинов Гаврил Константинович кэргэнэ, 3 оёолоохтор.

Бааска – эдэр сааһыгар өлбүтэ.

Рита – Ньурбаттан төрүттээх Васильев Макар Федоровичтын кыыс оёолоохтор, сиэн-нэрдээхтэр.

Катя – кэргэнэ Степанов Николай Петровичтын (Туккулла Куола) икки оёолоохтор, сиэннэрдээхтэр.

Валя – кэргэнэ Ксенофонтов Михаил Михайловичтын 4 оёолоохтор, сиэннэрдээхтэр.

7. Сөдүөт (Кукка Сөдүөт) кэргэнэ Дыгыйык сириттэн төрүттээх Өрүүнэ, 4 оёолоохтор.

8. Энэнтэй – эдэр сааһыгар өлбүтэ.

Мотуруона – Дойдуков Тимофей Иванович бастакы кэргэнэ. Биир оёолоохтор – Өлөксөй – Көкөөнөй эдэр сааһыгар өлбүтэ.

Улахан Маарыйа кэргэннэммэтэбэ, оёото суох, эдэр сааһыгар өлбүтэ.

Кыра Маарыйа (Бото Маарыйа) Аркадий диэн уола Өлүөхүмэттэн төрүттээх Тырынкина Татьяна Владимировналын түөрт оёолоохтор, сиэннэрдээхтэр. Кыра Маарыйа Васильев Василий Осиповичка (Ботоорускай) кэргэн тахсан оёоломмуттара. Сэмэн эдэр сааһыгар өлбүтэ, тракторист идэлээбэ. Ольга Бүлүү Кыргыдайыгар олохсуйан олорор. Кэргэнэ Семен Дмитриевич Наумовтын биес оёолоохтор. Роза кэргэнэ Лазарев Григорий Васильевичтын түөрт оёолоохтор.

Олохторо – Хомустаах эбэ илин баһа.

Доҕордор

Доҕордуровтар. Аҕалара Борокуоппай Санников 3 оёолоох. Уола Санников Испирдиэн (Эһэ Харах Испирдиэн) икки уоллаах – Каин, Элейн, биир кыыстаах – Фатима.

Кыһа Петрова Елена Прокопьевна 2 ииттэр оёолоох. Николай – худуһунньук-скульптор, Бүлүүгэ олорор. Матрена – оёото суох. Борокуоппай кыра уолугар эһэтин аатын биэрэн сүрэхтэнии кэмигэр Доҕордуурап Дьөгүөр Борокуоппайабыс диэн ааттаабыт. Кэргэнэ Ньурбаттан төрүттээх Анна Софроновналын 4 оёолоохтор. Улахан кыыстара Варвара кэргэнэ суох, кыыстаах, оёолордоох. Иккис кыһын Мааппа бастакы кэргэнэ Ильин Иван сэрииттэн эргиллибэтэбэ. Иккис кэргэнэ – Анисимов Иван Анисимович – Тот Уйбаан, икки оёолоохтор, сиэннэрдээхтэр. Уоллара Николай кэргэнэ Мултусова Федора Афанасьевна-нын 4 оёолоохтор, элбэх сиэннээхтэр. Кыра кыыс Маарыйа кэргэнэ Өргүөттэн төрүттээх Омукчанов. Түөрт оёолоохтор, сиэннэрдээхтэр.

Окоостор

Михайловтар. Михайлов Афанасий (Окоос) кэргэнэ Ээкээ кыһа Ульяналын 4 оёолоохтор. Улахан кыыстара Евдокия (Дабдаан) кэргэнэ Фрунзеҕа төрөөбүт Павлов Савва Дмитриевичтин 5 оёоломмуттара: Александр, Галина, Дмитрий, Настя, Уля. Нерюнгрига олоролор, оёолордоохтор.

Василий – геолог. Дьокуускайга олорор, оёолоох.

Үһүс оҕо Анатолий эдэр сааһыгар өлбүтэ.

Кыра кыыстара Люба кэргэннээх, икки оёолоох, Үөһээ Бүлүүгэ олохсуйбут.

Бэйдэр

Хомустаах сиригэр-уотугар биир баай ыалынан Бэйдэр буолаллар. Испирдиэн оҕонньор кэргэнэ Мойооско кыһа.

Дмитриев Өлөксөй Испирдиэнэбис (Бэйи уола) кэргэнэ Ньурба Антоновкатыттан төрүттээх Габышева Мария Гаврильевна.

Улахан уоллара Габышев Николай Алексеевич – саха биллиилээх бөдөн суруйааччыта. Кэргэнэ Курчатова Татьяна Прокопьевна, СГУ библиотекара, түөрт оёолоохтор.

Галина Николаевна – социальной көмүскэл кылаабынай специалиһа.

Владимир Николаевич – инженер-проектировщик. Кэргэнэ Сергучева Антонина Иннокентьевна «Саха-булт» үлэһитэ, икки оҕолоохтор.

Максим Николаевич – инженер-проектировщик. Кэргэнэ Захарова Светлана Павловна-лын үс оҕолоохтор.

Алексей Николаевич – милиция полковнига. Кэргэнэ Попова Сардаана Николаевна оҕо поликлиникатын медсестрата. Үс оҕолоохтор.

Алексей Дмитриевич иккис уола Габышев Александр Николаевич Ньурба театрын директора, Саха АССР үтүөлээх артыыһа.

Олохторо – Чоҕунуур, Торой, Үнүү сүппүт.

Дьябадьылар

Кээбиндэ аҕатын ууһугар Ноговицыннар (Дьябадьы Көстөкүүн) олохсуйан олорбуттар. Оҕолоохтор.

Ноговицын Павел эрдэ өлбүт.

Ноговицына Прасковья кэргэнэ Герасимовтыын икки уолламмыттар: Илья уонна Капитон.

Герасимов Илья Дмитриевич кэргэнэ Сургуулуктан төрүттээх Тарасова Дарья Михайловна, уон оҕолоохтор, Герой ийэ. Илья быраата Капитон Дмитриевич кэргэнэ Кэнтиктэн төрүттээх Спиридонова Зинаида Петровна-лын үс оҕолоохтор.

Егоров Иван Константинович кэргэннээх, оҕото суох.

Ноговицын Юрий Константинович кэргэннээх, 4 оҕолоох, Дьокуускайга олорон өлбүт.

Кинээс Сиидэрэп

Кинээс Сиидэрэптээх соҕотох уоллаахтар. Кийииттэрэ Сидорова Анастасия Абрамовна Бүлүүттэн төрүттээх. Хоһуун үлэһит, И.В.Сталин илии баттааһыннаах грамоталаах. Кэлин Эжээ уола Сэргэйгэ тахсан биир уоллаах – Петров Николай Сергеевич, суоппар. Амур сахата Петрова Платонида Семеновна-лын үс оҕолоохтор: Настя, Мария, Сергей, сизэннэрдээхтэр.

Олохторо – Үнүкээн.

Халбаакылар

Ильиннэр. Төрүттэрэ Бүлүү Халбаакыта. Халбаакыттан Онтуон кэлбит. Ылдьаа диэн уолламмыт. Уһун Күөлгэ олохсуйбут. Ылдьааттан Баһылай оҕонньор төрөөбүт. Киниттэн Ильиннэр тэнийбиттэр. Баһылай оҕонньор оҕолоро:

1. Миитэрэй (Миитискэ).
2. Дьөгүөр (Хахаат).
3. Аата биллибэт – Балта.

1. Дмитрий икки уоллаах, биир кыыстаах. Уола Ефим сэриигэ баран өлбүт. Кэргэнэ Филиппова Марфа. Кинилэр кыыстара Семенова Татьяна Николаевна, гинеколог быраас, оҕолордоох. Уола Тима эрдэ өлбүт. Кыыһа Маарыйа бастакы кэргэнэ Варфоломеев Николай Николаевич (Ылаһай). Иккис кэргэнэ Ньурба киһитэ Уйбаныап Егор Иванович. Киниттэн Ноябрина уонна Революй диэн оҕоломмут. Революй эрдэ өлбүт, Ноябрина Верхоянск-айга олорбут, оҕолордоох.

2. Дьөгүөр.

1. Бастакы оҕото Тит (Хаптаанна), 2 оҕолоох. Уола Николай Титович кэргэнинээн Семенова Матрена Васильевна-лын 7 оҕоломмуттар. Дьөгүөр кыыһа эдэригэр өлбүт.

2. Александр (Күөттэкээт) кэргэнэ Халдыр Киргизлэй кыыһа Аана, биир оҕолоох. Кыыстара Мария Покровскайга олорон өлбүт, 6 оҕолоох.

3. Дьөгүөр үһүс оҕото – Уйбаан (Тизрэмэн). Кэргэнэ Ильина Марфа Егоровна.

4. Төрдүһэ – Ыстапаан (Туртас). Икки оҕолоох. Уола Тимофей (Каташева Маарыйа кэргэнэ) уоллаах кыыс оҕолоох. Ыстапаан кыыһа Мария кэргэнэ Алексеев Иннокентий Павловичтыын Онхойго олорбуттара. 12 оҕоломмута.

5. Ньюкулай бастакы кэргэнэ кэриэй төрүттээх Ким Варвара Иннокентьевнаттан 2 кыы-

стаах: Светлана уонна Валентина (Борисов Октябрь кэргэнэ). Ньюкулай иккис кэргэнэ Романова Александра Семеновна (Хаалҕаар кыыһа). Кыыстара Зинаида Кырыккыйга олорор. Кэргэнэ Семенов Виктор Афанасьевич, 5 оҕолоохтор.

6. Дьаакып сэриигэ баран өлбүтэ, ыччата суох.
7. Мындаев Харлампий Федорович. Ыалга иитиллэн Бүлүүгэ олохсуйбута, оҕолордоох.
8. Бүөтүр. Кэргэнэ Далыртан төрүттээх Петрова Мария Андреевна. Үөһээ Бүлүүгэ олохсуйбуттар, 4 оҕолоохтор.
9. Маарыйа. Дүллүкүгэ олорор. Кэргэнэ II Боотулууттан төрүттээх Егоров Михаил Михайлович (Дьүлэй Мэхээлэ). Ыалга иитилибит оҕолоро:

1. Михайлов Илларион Егорович. Сэриигэ өлбүт.
2. Иванов Афанасий Семенович. Сэриигэ өлбүт.
3. Ильин Яков Иванович I (Мээччый). Сэриигэ өлбүт.
4. Никифоров Спиридон Егорович (Киллигинэй).

III. Балта уола Сэмэн (Дьурусхал Сэмэн).

Оҕолоро: Өлөксөй, Улахан Маайа, Кыра Маайа, Уйбаан, Ылдьаана, Дьөгүөр.

1. Өлөксөй ыалдьан эрдэ өлбүт.
2. Улахан Маайа.
3. Ылдьаана уола Бааскарап Николай Николаевич – Саха АССР үтүөлээх артыыһа.
4. Кыра Маайа кэргэнэ Дүллүкүттэн төрүттээх Федоров Арамаан (Тыһаҕас Арамаан) 2 кыыс, биир уол оҕоломмуттара. Уоллара Петр сэрииттэн эргилибэтэҕэ. Улахан кыыс Аана (кэргэнэ Ефимов Трофим Иванович). Кыыһа Зина – Герой ийэ. Иккис кыыс Анастасия Мирнэйгэ олорон өлбүтэ. 4 оҕолоох. Дьөгүөр (Дьурусхал уола). Кэргэнэ Ильина Екатерина. 5 оҕоломмуттара. Оҕолоро:

1. Улахан кыыс Аана Бүлүүгэ олорор, 7 оҕолоох.
2. Балбаара кэргэнэ Петров Софрон Николаевич. 2 оҕолоох: Софрон уонна Роза.
3. Баһылай (Мотуруос) 4 оҕолоох.
4. Дьөгүөр эрдэ өлбүт.
5. Маарыйа – Герой ийэ. Кэргэнэ Оконосов Дмитрий Кириллович. 10 оҕоломмуттар.
6. Кыра кыыс Елена. Краноярская кыраайга олорор, оҕолордоох.

Халдьырдар

Николаевтар. Халдьыр Киргизлэй Хомустаах көлүйэҕэ олорбут. Кэргэнин аата биллибэт. Аана диэн кыыстаахтара. Бу Аана кэргэнэ Ильин Александр Егорович (Хахаат Дьөгүөр иккис уола), икки оҕолоохтор. Кыыстара Николаева-Григорьева Маарыйа Александровна. Кэргэнэ Григорьев Ыстапаан Ыстапаанабыс (Сыаппаан, Кырыккый киһитэ). 6 оҕолоохтор.

Индиана (Афанасьев Иван Егоровичтаахтан иитилибит). Кэргэнэ Федоров Владимир Макарович, икки оҕолоохтор. Ньургустаана кэргэнинээн Иванов Иннокентий Ивановичтыын 4 оҕолоохтор. Мария Дьокуускай Намыгар олорор. Кэргэнэ Петров Николай Николаевич, икки оҕолоохтор. Варвара 5 оҕолоох. Кэргэнэ Дьячковская Гаврил. Сардаана Оконосов Василий Васильевичтыын биэс оҕолоохтор. Александр Дьокуускайга олорор, үлэлиир.

Киргизлэй иккис кыыһа Аана биир уоллаах. Николаев Евгений Николаевич – учуутал. Кэргэнэ Надежда Егоровналыын алта оҕолоохтор: Анна, Айсен, Николай, Сааскылаана, Елена, Женя.

Бөлүөстүгэстэр

Кинилэр Курун күөлгэ, Кулуһуннаах, Хомустаах көлүйэ, Олбуор, Бажаан күөллэринэн тайаан олорбуттар. Бөлүөстүгэс уола Мараха Испирдиэн 9 оҕоломмут.

1. Борокуопшайап Борокуопшай (Бөөкөй). Кэргэнэ Сургуулуктан төрүттээх Тарасова Татыйыына. Кинилэр үс уоллаахтар: Мэхээлэ, Ыстапаан, Сэмэн. Мэхээлэ бастакы кэргэнэ Ороһуттан төрүттээх Ыстааны кыыһын кыыһа (Ороһу Борисовтар кыыстара). Киниттэн биир кыыстаах – Прокопьева Маарыйа Михайловна. Иккис кэргэнэ Балбаара – Гаврильев

Дмитрий Гаврильевич улахан кыыһа. Алта оҕоломмуттара: Агафья, Таня, Дмитрий, Алексей, Еля, Проня.

Ыстапаан – сэрии ветерана. Кэргэнэ Федорова Анастасия Ивановна (Дүллүкү Федоровтар кыыстара). Оҕолоро: Сэмэн иккитэ кэргэннэммитэ. Бастагы кэргэнэ Ильина Анна Ивановналыын уолламмыттара өлбүтэ. Иккис кэргэнэ Васильева Галина Николаевналыын уоллаах кыыстаахтар.

Сэмэн (Боллорутар). Сэрииттэн эргиллибэтэх.

2. Спиридонов Тит Спиридонович (Мөскөөдөр). Кэргэнэ Мойооску улахан кыыһа Ильина Маарыйа Николаевна. 4 оҕолоохтор: Аана (Дойдуков Василий Иванович кэргэнэ), Макаар – сэрииттэн эргиллибэтэҕэ. Өндөрөй Тиитэбис Тиитээрэп кэргэнэ Мындаайаба Аана Степановна. Аана икки оҕолоох этэ: Тамара уонна Бүөтүр Ньюкулайаптар. Тамара Сергеевна 4 оҕолоох. Бүөтүр Сергеевич оҕолордоох. Баабыла кэргэнэ Баһылай Бүлүү киһитэ, 3 оҕолоохтор.

3. Мараха улахан кыыһа Герасимова Анна Спиридоновна Дэдигэ олохсуйбута. Кэргэнэ Герасимов Сүөдэр (Таба Сүөдэр). Кинилэр уоллара Чучуор Бүөтүр 4 оҕоломмота. Олортон уоллара Федоров Григорий Петрович Аҕа дойду сэриитин кыттыылааҕа, офицер. Улахан кыыһа Варвара Петровна детсадка медсестра. Семенова Маарыйа Петровна (Чучуор Маарыйа ыалга итиллибитэ). Биир уоллаах. Кыра кыыс Екатерина Петровна кэргэнэ Анисимов Николай Кононович (Быччаас). 4 оҕолоохтор.

4. Иккис кыыс Сотор Татыяана Прокопьевна кэргэнинээн Сотор Охоноһойдуун икки кыыстаахтара. Биир кыыстара икки уоллааҕа: Афанасьев Петр Егорович II уонна Иванов Январь Егорович. Оҕолордоохтор. Петр кыыһа Татьяна Петровна – учуутал, уол оҕолоох. Январь кыргыттара Галя (Дьокуускайга олорор, Тья хаһаайыстыбатын министерствотыгар үлэлиир) уонна Роза кэргэннээх, оҕолордоох куорат таһыгар олорор.

5. Афанасьева Елена Прокопьевна. Кэргэнэ Афанасьев Егор Афанасьевич (Хойутаан). Хойутаан Дүллүкүттэн төрүттээх, биэс оҕоломмуттара: Петр, Маарыйа, Аппырысыанна, Уйбаан, Владимир.

1. Петр Егорович I – сэрии ветерана. Бастагы кэргэнииттэн Михайлова Мария Алексеевна-наттан икки кыыыстаах. Светлана Петровна (Борисов Федор Захарович кэргэнэ) учуутал, оҕолордоох, сиэннэрдээх, Хороҕо олорор. Иккис кыыс Александра Петровна кэргэннээх, оҕолордоох Дьокуускайга олорор. Иккис кэргэнэ Лаппарова Розалия Алексеевна. Кини кыыһа Лаппарова Айтилина Лазаревна – учуутал, кыыстаах. Розалия Алексеевна Петр Егоровичтыын үс оҕоломмуттара. Петр Горнайга олорор, кэргэннээх, оҕолордоох, Егор дьиэ кэргэнин кытта Үөһээ Бүлүүгэ олорор, Алена, детсад воспитателэ, кэргэнэ Иванов Ильялыын үс оҕолоохтор, Дүллүкүгэ олороллор.

2. Маарыйа Егоровна кэргэнэ математика учуутала Софронов Василий Трофимовичтыын түөрт оҕоломмуттара. Александр Васильевич үс оҕолоох. Кэргэнэ Туобуйаттан төрүттээх Васильева Зоя Ивановна, учуутал. Василий Васильевич тутуу инженерэ этэ, кэргэнэ учуутал Мария Иосифовналыын үс оҕолоохтор. Владимир Васильевич механизатор этэ. Кэргэнэ Обоева Мария Васильевна почтаҕа үлэлээбитэ. Эрдэ олохтон туораабыттара. Кинилэр түөрт оҕолоохтор. Бары абаҕаларыгар Александр Васильевичка, Зоя Ивановнаҕа итиллэн, үрдүк үөрэххэ үөрэнэ сылдьаллар.

3. Иван Егорович кэргэнэ Спиридонова Анна Григорьевна – Герой ийэ. Оҕолоро: Александр кэргэнэ Хогурова Зоя Николаевналыын түөрт оҕолоохтор. Татьяна кэргэнэ Ильин Сергей Григорьевичтыын уоллаахтар. Елена кэргэнэ Егоров Егор Егоровичтыын икки уоллаахтар. Иван кэргэнэ Поскачина Светлана Петровналыын сэттэ оҕолоохтор. Люция Тамалакаанна аймахтарыгар итиллибитэ, киномеханик идэлээх. Светлана улуус администрациятын бухгалтера, Антонина Дүллүкүгэ учууталынан үлэлиир, Петр кэргэнэ Мэнэ Ханаластан төрүттээх Романова Анна Евгеньевналыын икки оҕолоохтор, Дьокуускайга олороллор, үлэлиллэр. Индиана Кырыкыйга эдьийигэр итиллибит. Кэргэнэ Федоров Владимир Макаровичтыын Дүллүкүгэ дыһалта үлэһиттэрэ, икки оҕолоохтор. Октябрина Тамалакаанна итиллибит, учуутал идэлээх, кэргэнэ учуутал Федоров Спиридон Ивано-

вичтыын үс оҕолоохтор. Дьулустаан Хомустаах дьаһалтатын бухгалтер, кэргэнэ Федорова Сахая Анатольевнаыын икки оҕолоохтор.

4. Ефросинья Егоровна кэргэнэ Петров Иванныын (Накыы) алта оҕолоохтор. Мила кэргэннээх, үс оҕолоох. Семен эдэригэр өлбүтэ. Наталья оскуолаҕа бухгалтер, кыыс оҕолоох. Софья – учуутал, кэргэннээх, оҕолордоох, Дьокуускайга олорор. Лидия улуус киинигэр олорор, үлэлиир. Егор – юрист, кэргэннээх, 4 оҕолоох.

5. Владимир Егорович кэргэнэ Боотулууттан төрүттээх Зинаида Петровнаыын биэс оҕолоохтор. Степан кэргэнэ Иванова Сардаана Ивановнаыын биир оҕолоохтор. Владимир дэннэ түбэһэн өлбүтэ. Спартак кэргэнэ Егорова Марианна Ивановнаыын уоллаахтар. Эдуард кэргэнэ Өлүөхүмэттэн төрүттээх Морсуева Ариадна Николаевнаыын түөрт оҕолоохтор, чааһынай предпринимателлэр. Туйаара кэргэнэ Бүлүү Дьөккөнүттэн төрүттээх Максимов Сергей Сергеевичтыын икки оҕолоохтор.

6. Мараха биир кыыһа аата биллибэт. Кэргэнэ Ефимов Уйбаанныын биир оҕоломмуттара. Аата Дороппуун – Ефимов Трофим Иванович кэргэнэ Варварикова Анна Николаевнаыын биир кыыстаахтар, кыыстара Зина, Герой ийэ, Михайлов Алексей Егорович (Араайкабыс) кэргэнэ. Оҕолоро:

Егор кэргэнэ Михайлова Анна Васильевнаыын 3 оҕолоохтор.

Трофим кэргэнэ Саввинова Анна Трофимовнаыын 3 оҕолоохтор.

Дьулустаан – шофер.

Анна икки оҕолоох.

Алеша, Ульяна кыра саастарыгар өлбүттэр.

Настя кэргэнэ Сидоров Владимир Алдекеевичтыын 3 оҕолоохтор.

Петр кэргэнэ Аянитова Анна Игнатьевнаыын биир оҕолоохтор.

Трофимнаах Федоров Андрей Николаевичи ииттибиттэрэ кэргэнэ Фекла Николаевнаыын 7 оҕолоохтор. Надя 2 оҕолоох, Настя 2 оҕолоох, Коля, Андрей, Октябрь, Валя, Люся.

7. Ыстапаан (Харах баһар). Мараха кыыһа, аата биллибэт. Биир уоллаахтара Базаров Семен Степанович, «Үөһэ Бүлүү» хаһыат редактора. Кини кэргэнэ Дария Бүлүүттэн төрүттээх, 3 оҕолоохтор. Кыыстара Татьяна Семеновна Дьокуускайга национальной библиотекаҕа үлэлээбит. Уолаттара Олег, Михаил эдэр саастарыгар өлбүттэр.

Харбылдыыйалар

Харбылдыыйа Мараха кыыһын кэргэн ылан Бажаан Кулуһуннааһар олорбут. Икки оҕоломмуттар. Уола Игнатий икки оҕолоох: Евдокия, Өлөөнө. Евдокия Игнатьевна үйэтигэр ферма бастын ыанньыксыта. Быраата Өлөксөйтөн Надяны ииттибитэ. Надя кэргэнэ Сергеев Александрдыын икки кыыстаахтар. Харбылдыыйа кыыһа Өлөөнө бастакы кэргэнэ Анисимов Иван Анисимович (Тот Уйбаан). Улахан уоллара Өлөксөй (Мөлөөрүтэр) Өлөөннө олорбут, икки кыыс, икки уол оҕолоох. Огдоочуйа кэргэнэ Федоров Егор Егорович (Былдай), 4 оҕолоохтор: Николай, Вера, Варвара, Алексей. Иккис уола Байбал Уйбаанабыс – механизатор, кэргэнэ Манаастан төрүттээх Санникова Мария Андреевна, 6 оҕолоохтор: Елена – ветеринар, кэргэнэ Куприянов Аркадийдыын 4 оҕолоохтор. Павел кэргэнэ Павлова Ракса Варламовнаыын 4 оҕолоохтор. Степан кэргэнэ Яковлева Маргарита Владимировнаыын 4 оҕолоохтор. Иван – суоппар, Бүлүүгэ олорор. Мария – связист, Бүлүүгэ олорор.

Тот Уйбаан иккис кэргэнэ Доҕордуурап Дьөгүөр кыыһа Марфа. Марфа бастакы кэргэниттэн Ильин Дьөгүөртэн Арыыса диэн кыыстаах (Устинов Андрей Иванович кэргэнэ), 4 оҕолоохтор. Тот Уйбаантан Марфа уоллаах кыыс оҕоломмота. Роза Өлөөннө олорор, 5 уоллаах. Уола Алексей кэргэнэ Далыртан төрүттээх Донская Мария Михайловнаыын 5 оҕолоохтор: Алена, Ньургуйаана, Ваня, Роза, Кыыдаана.

Николаев Алексей Игнатьевич кэргэнэ Маарыйа Афанасьевна Никифоровнаыын 7 оҕолоохтор. Алексей кэргэнэ Васильева Сардаана Васильевнаыын уоллаахтар. Егор кэргэнэ Сергеева Валентина Ивановнаыын 3 оҕолоох. Шура кэргэнэ Руфов Валерий Николаевичтыын 4 оҕолоох. Уля кэргэнэ Константинов Григорий Григорьевичтыын 4 оҕолоох. Дуня Руфов

Николай Степановичтыын 4 оҕолоох. Валерий ийэтин балтыгар Аанаҕа иитиллибит. Марианна таайыгар Павел Афанасьевичка иитиллибит. Кэргэнэ Ан Виктор Иосифович, 2 оҕолоохтор.

Хараабай түбэтин аҕа уустара

1. **Яковлевтар.** Аҕалара Яковлев Яков оҕонньор 3 уоллааҕа:
Яковлев Иван Яковлевич (Кубарык).

1. Елизавета биир кыыстаах, аата биллибэт. Уола Яковлев Стересин Иннокентьевич (Былахы Энэттэй оҕото). Стересин кэргэнэ Максимова Зинаида Игнатьевналыын 3 оҕолоохтор: Кеша, Лариса, Коля.

2. Яковлев Иннокентий Яковлевич (Умсаах) биир кыыстаах – Яковлева Елена Иннокентьевна. Кини 2 кыыстаммыта: Татьяна Юрьевна уонна Сардаана Георгиевна, 2 оҕолоох.

3. Яковлев Михаил Яковлевич. Ииттибит кыыһа Яковлева Мария Михайловна, Мэхээлэ бастакы кэргэнин балтын оҕото.

Маарыйа Михайловна бастакы оҕото Яковлев Аркадий Иннокентьевич кэргэнэ Өлүөхүмэттэн төрүттээх Тырынкина Татьяна Владимировналыын 4 оҕолоохтор: Владимир, Мария, Василий, Павел. Мария Михайловна кэргэнэ Васильев Василий Иосифовичтыын (Бото) 3 оҕоломмуттара: Семен, Ольга, Розалия. Кыргызтар ыаллар, оҕолордоохтор.

Бырааттыы Гаврильевтар (Болодьолор)

Гаврильевтар. Мэйиктэн кэлэн Хомустаахха олорбуттара.

1. Гаврильев Афанасий Гаврильевич кэргэнэ Гаврильева Матрена Николаевналыын биир кыыстаахтар. Гаврильева Галина Афанасьевна. Кэргэнэ Хамаров Гаврил Гаврильевичтыын игирэ кыргызтардаахтар: Хамарова Мария (өлбүтэ), кэргэнэ Ионов Афанасийдыын 4 уоллаахтар. Улахан уоллара оҕо сылдьан ууга былдьаммыта. Альберт 18 сааһыгар суорума суолламмыта. Павел Афанасийдыын Ороһуга олороллор. Иккис кыыс Степанида Гаврильевна (өлбүтэ). Кэргэнэ Степанов Владимир Иннокентьевич. Улахан кыыһа Алевтина Александровна 2 оҕолоох. Кыра кыыс – Аида, уоллара – Володя.

2. Гаврильев Дмитрий Гаврильевич кэргэнэ Гаврильева Александра Ороһуттан төрүттээх. Улахан кыыһа Варвара Дмитриевна кэргэнэ Прокопьев Михаил Прокопьевичтыын сэттэ оҕоломмуттара. Агафья биир кыыстаах, сиэннээх. Семенова Татьяна кэргэнэ Семенов Семен Трофимовичтыын икки кыыстаахтар. Прокопьев Дмитрий кэргэнэ Попова Зинаида Николаевналыын 3 оҕолоохтор. Прокопьев Алексей Михайлович кэргэнэ Прокопьева Дария Ивановналыын 3 оҕолоохтор. Алексеева Елена Михайловна кэргэнэ Алексеев Михаил Васильевичтыын уоллаахтар. Прокопьев Прокопий Михайлович кэргэнэ Васильева Вера Васильевналыын биир оҕолоохтор. Алексей Михайлович кэргэнинээн Далыгырова Дариялыын үс оҕолоохтор.

3. Иккис кыыс Мария Дмитриевна кэргэнэ Борисов Василий Семеновичтыын Ороһуга олорбуттара. Уон оҕоломмуттара:

1. Филиппова Валентина Васильевна,
кэргэнэ Филиппов Гаврил Ивановичтыын 5 оҕолоохтор.
2. Борисова Калиста Васильевна. Уола – Борисов Семен Михайлович.
3. Котоконова Надежда Васильевна,
кэргэнэ Котоконов Николай Капитоновичтыын 4 оҕолоохтор.
4. Борисова Александра Васильевна,
кэргэнэ Алексеев Антон Кирилловичтыын 5 оҕолоохтор.
5. Борисов Семен Васильевич. Кэргэнэ Тамара Николаевналыын 5 оҕолоохтор.
6. Багинова Любовь Васильевна. Кэргэнэ Багинов Матвей Максимовичтыын 3 оҕолоохтор.
7. Борисова Сардаана Васильевна (өлбүт).
8. Игирэ кыргызтар: Сергеева Людмила Васильевна
кэргэнэ Сергеев Сергей Сергеевичтыын 3 кыыстаахтар.
9. Максимова Люция Васильевна.

- Кэргэнэ Максимов Николай Николаевичтын 5 оџо-лоохтор.
10. Борисов Дмитрий Васильевич, кыра уол,
кэргэнэ Борисова Ирина Иннокентьевналын 5 кыыстаахтар.

Балбаара эмээхсин уолаттара

Варвариковтар. Варвариков Михаил Алексеевич төрдө Дүнүрдээх, Чомпуулар бырааттара. Ийэтин Варвара аатынан оскуолаџа киирэригэр Варвариков диэн араспаанньаламмыт. Үс оџоломмуттара.

1. Улахан уол Варвариков Сергей Михайлович – сэрииттэн эргиллибэтэх. Кэргэнэ Николаева Анна Николаевналын оџолоро суох.

2. Варвариков Прокопий Михайлович – сэрииттэн төннүбэтэх.

3. Романова Анастасия кэргэнинээн Романов Семеннын (Халџаар) 3 оџоломмуттара.

Матвей Семенович кэргэнэ Намтан Обоева Акулина Петровналын 4 оџоломмуттара: Василий кэргэнэ Романова Любомира Валерьевналын 6 оџолоохтор, Михаил кэргэнэ Романова Светлана Владимировналын 2 оџолоохтор, Петр кэргэнэ Романова Антонина Антоновналын элбэх оџолоохтор, Үөһээ Бүлүүгэ ололорлор. Наталья кэргэнэ Степанов Владимир Иннокентьевичтын 4 оџолоохтор.

Настаа кыыһа Романова Александра Семеновна кэргэнэ Ильин Николай Егоровичтын кыыстара – Зинаида. Кэргэнэ Кырыкыйтан төрүттээх Семенов Виктор Афанасьевич. Оџолордоохтор, сизиннэрдээхтэр.

Настаа үһүс оџото Дорофеев Николай Петрович ыалга иитиллибит. Николай Петрович бастакы кэргэнэ Федорова Мария Петровна оџолоро:

1. Евдокия кыратыгар өлбүт.

2. Руслан кэргэнэ Максимова Акулина Петровналын 7 оџолоохтор:

Мария кэргэнэ Федотов Иван Ивановичтын 3 оџолоохтор.

Николай кэргэнэ Семенова Аида Ивановналын 3 оџолоохтор.

Люда кэргэнэ Богачанов Виктор Ивановичтын икки оџолоохтор.

Тася – студентка. Руслан, Саша, Валерий – оскуола оџолоро.

3. Ньюкулай иккис уола Валерий – ветеринар. Үөһээ Бүлүүгэ ололор.

4. Кыыһа Дуня. Кэргэнэ Малахаев Анатолий Ивановичтын 7 оџолоохтор:

Иван, Дмитрий, Евдикиана, Анатолий, Лаврентий, Прокопий, Мичил.

5. Люда – детсад воспитателэ, икки оџолоох: Айсен, Айыына.

6. Дмитрий. Кэргэнэ Андылырова Раиса Николаевналын 5 оџолоохтор:

Агаша, Дуня, Наташа, Марина.

7. Николай – булчут. Эдьийэ Людалыын ололор.

8. Петр. Кэргэнэ Семенова Римма Ивановналын 3 оџолоохтор.

Николай Петрович иккис кэргэнэ Иванова Валентина Викторовна 4 оџолоох.

Лебедкиннэр

Ити аџа уустан Хомустаахха бастакынан олохсуйбут киһинэн Афанасий Павлович Лебедкин буолар. Бастакы кэргэнигэр биир уоллаах. Дмитрий кэргэнэ Кардашевская Вера Игнатьевналын икки кыыстаахтар: Татьяна, Елена. Татьяна кэргэнэ Винокуров Петр, Елена кэргэнэ Карадчин Тит Данилович. Елена оџолоро:

1. Георгий Титович – хирург-окулист. Кэргэнэ Ксения Георгиевна – акушерка. 4 оџолоохтор. Эдуард – юрист, Георгий – инженер-технолог, Калькарина – библиотекарь. Улахан кыыстара Пальмира Георгиевна – медицина доктора, мединститут ректора. Кэргэнэ Петров Ким Васильевич – травм-пункт сэбиэдиссэйэ. Икки оџолоохтор.

2. Константин Титович. Икки уоллаах.

3. Анна Титовна. Кэргэнэ Максимов Петр Ивановичтын 5 оџолоохтор.

Кулуба Лебедкин Дмитрий Афанасьевич бастакы кэргэнигэр соџотох уола Лебедкин Андрей Дмитриевич кэргэнэ Афанасьева Анна Васильевналын 3 кыыстаахтар.

Афанасий Павлович үһүс оҕото Баһылай (Мачаах) кэргэнэ Кыһылбаай кыыһа Ольга (Хачыана) үс уоллаахтар. Улахан уола Өлөксөй (Хоролло) барыта 11 оҕоломмутуттан биир Варвара диэн кыыс ордубут. Кини Анисимов Михаил Ильичка кэргэн тахсыбыт. Кыргызтара: Анисимова Галина Михайловна – РСФР үтүөлээх үлэһитэ, Зинаида Михайловна – үлэ ветерана.

Иккис уол Тимофей (Даҕаан чыычаах) кэргэнэ Ирина Дмитриевналыын 4 оҕолоохтор.

Үһүс уол Гаврил. Кини улахан уола Василий Гаврильевич кэргэнэ Васильева Мария Николаевналыын (Букаа кыыһа) үс оҕолоохтор: Галина, Мария, Георгий.

Хабырыыл кыыһа Анастасия кэргэнэ Гаврильев Гаврил Гаврильевичтыын 4 оҕолоохтор. Аана ииттибит кыыһа Роза.

Ыстапаан кэргэнэ Трофимова Мария Филипповна оҕолоро: Александр, Ирина, Людмила, Анатолий, Индира.

Муос Хараабай

Хараабай. Бүлүү Кыадандатыттан Саввиновтар диэн баллар көһөн кэлбиттэрэ, үс оҕолоохторо. Саввиновтар эрдэ өлбүттэр, онон оҕолоро иитийэххэ барбыттар. Уоллара Уйбаан Муос Хараабай Дьөгүөрдээн диэн балга иитиллибит. Кини фамилията ололорбут сириэн Харабаев диэн буолбут.

Дойдулар

Дойдуковтар. Төрүттэрэ Дьокуускай сириттэн кэлэн олохсуйбуттар. Ол иһин сүрэхтэнии кэмигэр Дойдуковтар диэн араспаанньаламмыттар. Дойду Уйбаана 5 оҕолооҕо. Настаа – Иванова Анастасия Ивановна. Кини Чомчоев Игнатий Михайловичка кэргэн тахсан 2 оҕоломмото.

1. Марфа Игнатьевна быраатыттан Баһылайтан Киили ииттибитэ.

2. Чомчоев Баһылай Игнатьевич кэргэнэ Никифорова Клара Васильевналыын 6 оҕолоохтор: Чыына, Киил, Ксана, Сайыына, Айыына, Нарыйа.

Дойдуков Алексей Иванович (Бааһынай) Хомустаахха ололорбута.

Баһылай Иванович сэрииттэн эргиллибэтэҕэ. Оҕото Софрон Бүлүүгэ өлбүтэ. Тастын оҕото Дорофеев Николай Петрович.

Тимофей Иванович кэргэнэ Никифорова Александра Ивановналыын (Тиһэ суох Уйбаан кыыһа) оҕолоро:

Василий кэргэнэ Данилова Люция Даниловналыын икки оҕолоохтор: Владимир, Данил. Оҕолордоохтор.

Ольга кэргэнэ Дмитриев Петр Петровичтыын (Кырыкый) 5 оҕолоохтор.

Валерий кэргэнэ Алексеева Мария Александровналыын 3 оҕолоохтор.

Роза кэргэнэ Васильев Осип Васильевичтыын 5 оҕолоохтор.

Ульяна Ивановна кыыһа Дойдукова Розалия Дмитриевна – Верховнай Совет депутата, Диана диэн кыыстаах, сиэннээх.

Былаһы Энэнтэй

Ивановтар. Иванов Иннокентий Иванович-Энэнтэй бастакы кэргэнэ Арбанда Сыбырыктартан төрүттээх Абрамова Марфа диэн. Оҕолордоох.

Балбаара кэргэнэ Кэнтиктэн төрүттээх Казаков Василий Алексеевич – сэрии ветерана. Балбаара бэйэтин оҕолоро:

Иванов Михаил Дмитриевич кэргэнэ Алексеева Марфа Николаевналыын 12 оҕолоох: Андрей, Галина, Михаил, Саргы, Иннокентий, Владимир, Дмитрий, Василий, Августа, Зина, Николай.

Балбаара иккис уола Казаков Алексей Васильевич. Кэргэнэ Сунтаартан төрүттээх Корнелия Иннокентьевналыын 4 оҕоломмуттар: Александр Васильевич кэргэнэ Валентина Даниловналыын икки кыыстаахтар.

Александра кэргэнэ Алексеев Юрий Алексеевичтыын 5 оҕолоохтор.

Сардаана. Кэргэнэ Алексеев Василийдыын Дьокуускайга ололорлор, биир оҕолоохтор.

Энэнтэй иккис кыыһа Яковлева Анна Иннокентьевна (Халаай Сэмэн ииппит кыыһа). Кэргэнэ Давыдовтан төрүттээх Саввинов Семен Никитич (Хаххан Сэмэн). Икки кыыстаахтар. Елизавета кэргэнэ Егоров Михаил Васильевичтын (Моноос Миисэ) 4 оҕолоохтор: Василий, Наталья, Виктория, Никита. Иккис кыыс Екатерина кэргэнэ Иванов Николай Николаевичтын 7 оҕолоохтор: Лариса, Николай, Анна, Екатерина, Саргылаана, Мичил, Сардаана.

Энэнтэй иккис кэргэнэ Иванова Прасковья Григорьевна. Кыыстара Семенова Галина Иннокентьевна (Ильин Василий Васильевич кыыһа). Кэргэнэ Семенов Иннокентий Семеновичтын 6 оҕолоохтор: Александр, Анна, Иннокентий, Василий, Прасковья, Ксенофонт.

Мойооскулар

Ильиннэр. Аҕалара Ильин Баһылай оҕонньор 3 уоллааҕа: Мойооску Ньюкулай, Хахыр Уйбаан, Дуомнуур Уйбаан.

Мойооску Ньюкулай оҕолоро:

Улахан кыыс Маарыйа. Кэргэнэ Спиридонов Тит Спиридонович. Оҕолоро Тиитээрэптэр: Өндөрөй, Макаар, Аана, Баабыла.

Иккис кыыс Маарыйа (Хоодьбос ойоҕо) ииппит кыыһа Семенова Мария Петровна (Чуччуор Маарыйа) биир уоллаах.

Марфа икки уоллаах. Улахана – Сидоров Алексей Дмитриевич. Кэргэнэ Лебединка Вера Руфовналын икки ииттибит оҕолоохтор: Володя, Сусанна.

Кыра Маарыйа кэргэнэ Ороһуттан төрүттээх Сэлээһинэп Уйбаан. Кинилэр икки уоллаахтар. Гаврил эрдэ өлбүт. Өндөрөй кэргэнэ Манаастан төрүттээх Саввинова Светлана Семеновналын уон оҕоломуттарыттан үс оҕо эрдэ өлбүт, атытара: Анна, Иван, Гаврил, Андрей, Максим, Вера, Марина – бары оҕолордоохтор, сиэннэрдээхтэр.

Хахыр Уйбаан оҕолоро: Ильин Яков Иванович (Тооппоон). Кэргэнэ Санникова Мария Алексеевналын 8 оҕолоохтор: Валентина Иннокентьевна кэргэнэ Руфов Владимир Николаевичтын 5 оҕолоохтор. Иван – тракторист, Анна Анатольевналын үс оҕолоохтор, Ороһуга олороллор. Яков Дьокуускайга олорор, туттааччы. Александр Горнайтан төрүттээх Яковлева Ньургустаана Ивановналын үс оҕолоохтор. Дима Хомустаахха эдьийигэр иитиллибит. Марианна маслоцех үлэһитэ, спортсменка. Туйаара кэргэнэ Донской Вячеслав Васильевич (өлбүтэ), түөрт оҕолоох. Игирэлэр: Татьяна, Ефим. Татьяна кэргэнэ Ботоков Петр Валерьевичтын икки оҕолоохтор. Ефим Долгунова Мария Петровналын 4 оҕолоохтор.

Федоровтар

Аҕалара Федоров Дмитрий Титович II Боотулууга төрөөн-үөскээн улааппыт. Ийэлэрэ Евдокия Кырыкый нэһилиэгиттэн төрүттээх. Кинилэр сэрии иннигэр Хомустаахха көһөн олохсуйбуттар. Дмитрий Титович бииргэ төрөөбүттэрэ Федоров Василий Титович (Хамса). Кэргэнэ Никифорова Евдокия Павловналын 6 оҕолоохтор: Василий, Павел, Виктор, Саргы, Аанчык, Еля. Кыыстара Марфа Титовна Хогуров Никитаттан кыыстаах – Докторова-Хогурова Мария Никитична. Кэргэнэ Докторов Виктор Евдокимович, 5 оҕолоохтор. Иккис кыыһа Тамара Даниловна кэргэнэ Манаастан төрүттээх Тимофеев Михаил Никитичтин 6 оҕолоохтор. Уола Леонид Афанасьевич кэргэнэ Яковлева Зоя Спиридоновналын 4 оҕолоохтор.

Дмитрий Титович кэргэнэ Степанова Евдокия Егоровна, 3 оҕолоохтор: Марина Дмитриевна – аатырбыт ыанньыксыт, ньирэй көрөөччү этэ. Бастакы кэргэнэ Токоемов Кирилл Никитич. Иккис кэргэнэ Максимов Харлампийдын балтыттан Валя диэн кыыһы, Валерий диэн уолу ииппиттэрэ.

Маайа кэргэнэ Дорофеев Николай Петровичтын элбэх оҕолоохтор.

Баһылай кэргэнэ Сургуулуктан төрүттээх Ефимова Маарыйа Васильевналын 5 кыыстаахтар: Сардаана, Саргы, Индира, Индиана, Лида. Оҕолордоохтор, сиэннэрдээхтэр. Василий Дмитриевич Дүллүкү нэһилиэгин биллэр-көстөр общественнига, «Оһуохай» түмсүү салайааччыта, Саха Республикатын культуратын туйгуна.

VI. Буруунсалар

Буруунса сиригэр-уотугар Бөкөтөктөр, Нэссээктэр, Ытарҕалар диэн улахан аҕа уустара олорбуттар. Бөкөтөктөртөн Алакааннар диэн туспа аҕа ууһа тахсыбыт.

Бөкөтөктөр

Бөкөтөк аҕатын ууһа. Бөкөтөхтөр төрүттэрэ Струкин Матвей диэн баай киһи икки уоллаах, биир кыыстаах эбит.

Уолаттар: Тараампый Прокопий улахан баай киһи. Кини Тараампый өттүгэр олорбут, икки уоллааҕа.

1. Струкин Игнатий Прокопьевич, оҕото суох.

2. Струкин Алексей Прокопьевич (Ньолҕо), оҕолордоох. Иккис уола Струкин Степан Матвеевич кулубалаабыта да, кинээстээбитэ да. Уола Струкин Ефрем 3 кыыстааҕа, Онхойго мал буолбуттара.

Ыстапаан кыыһа Хоро олохтооҕо Тобук Мэхээлэтин кэргэнэ. Кинилэр уоллара учуутал Тобуков Евгений Михайлович сэриигэ баран өлбүтэ. Кыыһа Маарыйа оҕолоох.

Бөкөтөх кыыһын уола Чомпуу Баһылай – Васильев Василий Егорович аҕата Васильев Дьөгүөр – Хордургуур иккис уола, Варвариков Мэхээлэ, Хомустаахха иитиллибит.

Ытарҕалар

Биллэр-көстөр аҕа уустарыттан Фрунзе аатынан колхоз алаастарыгар сүннүөнэн Иһэрдээххэ олорбуттар. Ытарҕа оҕонньор Силип, Лаап, Дьэлгэс, Хобооной, Чэнкэй, Сэмээскэй диэн уолаттардааҕа. Кинилэртэн туспа аҕа уустара тэнийбиттэрэ. Ол курдук Чэнкэйдэр, Сэмээскэйдэр бааллара биллэр.

Ытарҕа аҕатын ууһуттан Таба харах Дьарааһын диэн эдэр уол охсуһан баппакка, сокуонунан уураахтанан дьизэ көскө кэлэн Бэттиэмэҕэ олохсуйбут. Ол уол Таба аҕатын ууһун үөскэппит.

Табалар

Таба Дьарааһын 3 уоллааҕа, 1 кыыстааҕа.

1. Сэргэй. 3 кыыстаммыта: Маарыйа, Ааныска, Сөдүөччүйэ. Ааныска Струкин Яков Алексеевичтан Сэргэй диэн уоллааҕа.

2. Маппый 1 уоллаах – Герасимов Захар Матвеевич. Кини биир уолу ииттибитэ. Герасимов Иван Николаевич – Агроном Уйбаан. Кэргэнэ Родионова Александра Саввична, оҕолордоохтор, сиэннэрдээхтэр.

3. Сүөдэр Чуччуор Бүөтүр уонна Балбаара диэн оҕолордоох. Сүөдэрдээх оҕолоругар өлүүлээх буолан, Чуччуор Бүөтүрү – Федоров Петр Федоровиһы эбэлээх эһэтигэр ииттэрбиттэр. Сүөдэр кыыһа Балбаара Багынанов диэн киһиэхэ кэргэн тахсыбыта дииллэр. Бүөтүр ийэтэ Аана Сотор Охонооһой ойоҕо Татыйынананы кытта бииргэ төрөөбүттэр.

Олохторо – Иһэрдээх.

Учуктар

Дорофеев Уйбаан (Учук). 9 оҕоломмут. 1 ииттэр оҕолоохторо. Уйбааннаах баай, сэниэ мал ахсааныгар киирэллэрэ. 6 уоллаахтара, 4 кыыстаахтара.

Уолаттара: Уйбаан, Тараас, Байбал, Бүөтүр, Кириил (Киистэ), Захар.

Кыргыттара: Агафья, Евдокия, Мавра, Маайа.

Уйбаан. 1929-1930 сыллар эргин өлбүт.

Тараас кэргэнэ Еремисова Павла Тарасовна (Далыр Еремисовтар аймахтара). Уоллаах кыыс оҕоломмуттар. Ийэлэрэ оҕолор 6-7 саастарыгар өлбүт. Кыыһын Валяны бэйэтэ илдьэ сылдыбыт, улун ийэлэрин аймахтара Еремисов Баһылайдаахха ииттэрэ биэрбит. Петр

кэлин үлэһит буолан баран ыалдыан өлбүтэ. Кыыһа Дорофеева Валентина Тарасовна врач идэлэммитэ, 3 оҕолоох. Тараас үһүс кэргэнэ Ефросиньяттан 5 оҕоломмут.

Байбал. Иккис кэргэниттэн биир уоллааҕа.

Петр. Үстэ кэргэннэммитэ. Бастакыта Далыр олохтооҕо Донской Д.И. кыыһа этэ. Үһүс кэргэнин Таба кыыһа Маарыйаны кытта олороннор Дорофеев Николай Петровиһы (Хомустаах Варвариковтар, Дойдуковтар сыдыаннара) ииттибиттэрэ. Ньюкулай элбэх оҕолоох, сиэннэрдээх. Бииргэ төрөөбүт убайа Романов Матвей уонна эдьийэ Романова Александра Семеновна этилэр. Матвей 4 оҕолоох, Александра биир кыыстаах. Петр кэлин Галя диэн кыыстаммыт.

Киистэ – Кирилл. Бэрт сытыы киһи эбит. Бодойбонон, Дьокуускайынан сылдыбыт, үлэлээбит. Хаста да кэргэннэммит. Дьахтарга уол оҕолоох – Герасимов Илья.

Захар – үөрэхтээх кыра уоллара. Эдэригэр өлбүтэ.

Агафья Чомчоев Игнатий Михайловичка кэргэн тахсан 4 уолламмыттара.

Дьэбдьиэ Тырыбыысап Николай Егорович ийэтэ. Николай сэрии ветерана этэ. Кэргэнэ Маарыйалыын 2 оҕоломмуттара. Уолаттарыттан Онтуон соҕуруу үөрэнэ сылдьан өлбүтэ.

Маайа Дүлүн Ньюкулай кэргэнэ. Хаста да оҕоломмуттар да, оҕо турбатаҕа. Иккиэн сэрии сағана өлбүттэрэ.

Мавра эдэригэр оҕолонон баран аймахтарыгар Кононовтарга ииттэрэ биэрбит. Кэлин Кирилл диэн уолу ииттибит. Дорофеев Кирилл үөрэхтэнэн, оройуон киинигэр салайар үлэҕэ сылдыбыта. Кыыһа Дьокуускайга олорор. Мавра бэйэтэ милицияҕа үлэлээбит.

Сэмэскэйдэр

Аҕалара Семенов Семен Семенович уоллаах кыыстаах. Уола Семенов Семен Семенович – Кыраһа, кыыһа Чучайцев Данил кэргэнэ.

Силиптэр

Уоттаахха олорбуттар. Семенов Трофим Филиппович 10-тан тахса оҕоттон соҕотоҕун хаалбыт. Кини Уйбаныаба Варвара Федотовнаны кытта холбоһон элбэх оҕоломмуттара. Оҕолоро: Марфа, Ася, Федот, Захар, Бааска. Трофим бастакы кэргэниттэн Маайыс диэн кыыстаах. Кини кэргэнинэн Ульянова Мария Трофимовна буолбута, оҕолордоох, сиэннэрдээх. Трофим Балбаараттан оҕолоро бары ыаллар, оҕолордоохтор.

Трофим аҕатынан чугас аймаҕа – Филиппов Федор Иванович (Муттукулдьуйа). Кэргэнэ Санникова Ольга Петровна. Федор убайа Мирон бастакы кэргэниттэн Мария диэн кыыс оҕолооҕо Өргүөккэ олорор, 2 оҕолоох, сиэннэрдээх. Иккис кэргэнэ Васильева Мария Владимировналыын 3 оҕоломмуттар: Владимир, Мирон (икки оҕолоох), Ирина – учуутал, кыыс оҕолоох, Үөһээ Бүлүүгэ олорор.

Дырайдар

Иһэрдээххэ Дырай Бүөтүрдээх бааллара. Биир төрөппүт кыыстаахтара ыарыһах этэ. Ити кыыс Бүөккэ диэн уолламмыта. Дыраев Бүөккэ кэргэнэ Павлова Ааналыын биир кыыһы ииттибиттэрэ. Ол кыыс оҕолордоох. Дырай оҕонньордоох Эмпэрэ Эниэттэй кыыһа Кыра Өлөксөөнү ииттибиттэрэ. Дыраева Александра Петровна Руфов Николай Руфович кэргэнэ.

Дүнүрдээх эбэҕэ 16 ыал олорбута.

1. **Уйбаныаптар.** Икки бырааттыы Ивановтар Ньюкулайдар этилэр. Улахана Тос, кырата Дьөлгөс диэн ааттаахтара. Тос Ньюкулай 1 уоллааҕа Никифор эрдэ өлбүтэ, онтон Дьөлгөс туһунан биллибэт. Ивановтар эдьийдэрэ, балыстара кэргэннэнэн туспа сирдэргэ тарҕаспыттара.

2. **Петровтар.** Дүнүрдээххэ кулубалаан олорбут Струкин Матвей уола Петров Степан (Мэксээк сиэнэ) Петров Семен Семенович (Дьүүкээ) Мэссээк сиэнэ. Кини 3 уоллааҕа: Петров Иван Семенович (Накыы Уйбаан) – республика бастын булчута. Дүллүкүгэ олорбута, кэргэнэ Афанасьева Ефросинья Егоровналыын (Хойутаан кыыһа) 5 оҕолоохтор, 2 уол, 3 кыыс.

Иванов Капитон Семенович. Бүлүү улуухугар олорор, оҕолордоох.

Лосотов Владимир Семенович. Ньурба улуухугар олорбута, 2 оҕолоох.

1. **Струкиннар.** Струкин Ефрем Степанович 3 кыыстааҕа үһүн Онхойго кэргэннэммитгэрэ. Бу Ефрем балтынаан Тобуков Мэхээлэлээх уоллара Степан оҕолоро.

2. **Егоровтар.** Егоров Егор Егорович – Алакаан. Кини аатынан Алакаан көлүйэтэ ааттанар. 3 кыыстаах.

3. **Корниловтар.** Корнилов Ксенофонт Спиридонович – Денисовтар абаҕалара. Кини Алакаанна иитиллибитэ. Матрена уонна Маарыйа диэн кыргыттардааҕа. Матрена врач кыыстааҕа Өлүөхүмэҕэ Корнилова диэн фамилиянан олорбута. Иккис кыыс Мария – Геройийэ, Далырга олорор Степанов Иннокентий Степанович кэргэнэ.

4. Алакаан улахан кыыһа Маарыйа Дьөгүөрэбинэ Федотов Михаил Спиридонович кэргэнэ, оҕолордоох. Кыыһа Мария кэргэннээх, оҕолордоох оройуон киинигэр олорор. Иккис кыыс Тая хонуун үлэһит этэ, ыарыһах буолан эдэр сааһыгар өлбүтэ. Уоллара Григорий Муомаҕа олорор, Саха сиригэр Суруналыыстарын союһун чилиэнэ, фольклорист. Кэргэнэ Мария Прокопьевна (Нулгынэт), суруйааччы. Икки кыыс оҕолоохтор, сиэннэрдээхтэр.

5. Алакаан кыра кыыһа Мавра Егоровна кэргэнэ Николаев Тимофей атын сиртэн кэлбит күтүөт. Кыыстара Верхоянскыйга олорбута, элбэх оҕолоох. Тимофей уола журналист Николаев Владимир Тимофеевич, икки кыыстаах.

6. Васильев Василий Егорович – Чомпуу, Каакалыыр сиэнэ. Каакалыыр уола Хордургуур Дьөгүөр. Кини уолаттара Чомпуу Баһылай уонна Хомустаахха олорбут Варвариков Мэхээлэ. Мэхээлэ уолаттара Прокопий уонна Сергей сэриигэ өлбүттэрэ. Чомпуу – Василий Егорович 8 оҕоломута.

1. Мавра Тимофеева Күүлэт киһитигэр Тимофеев Дмитрийгэ кэргэн тахсыбыта. Оҕолоро: Варвара, Анастасия, Раиса, Васюк. Кэлин Егоров Федот Ивановичтан Маайыһы төрөппүтэ.

2. Дарбыан. Сэриигэ өлбүтэ.

3. Андрей, 1917 с. төрүүх.

4. Василий, 1925 с. төрүүх. Сэри ветерана. Краевед. Кэргэнэ Васильева Мария Осиповналыын 5 оҕолоохтор, сиэннэрдээхтэр.

5. Дмитрий, 1927 с. төрүүх. Бырааттыылар сэрииттэн тыыннаах эргиллибиттэрэ. Ийэлэрэ Ирина Захаровна кэргэнэ Чомпуу оҕонньор уонна биир уола сэрии бастакы сылларыгар өлбүттэрэ.

7. Васильев Софрон Иванович – Холо суох. Үстэ кэргэннэммитэ үһүн Дүнүрдээххэ олорон өлбүттэрэ.

8. Васильев Тимофей Иванович – Дьүлэй, Софрон быраата. Кэргэнэ Огдооччуйа, оҕоломмотохторо. Тимофей аатырбыт от охсооччу этэ.

9. Струкин Игнатий Прокопьевич (Дьолтуос). Бастакы кэргэнэ Ботолор кыыстара дииллэрэ. Актыбынай киһи этэ. «14 ыал бары тутуспутунан колхозка кириэбин» диэн этэ сатаабытын ылыммаккалар, ыаллар урууларынан көһөн ыһыллыбыттар. Игнатий хаста да кэргэннэммитэ да, оҕоломмотох.

10. Халлаанар Максим Ксенофонович. Икки балтын уонна ийэтин кытта олорбута. Аҕалара эрдэ өлбүт. Максим Аһыкайтан кэргэннэнэн балтыларын Ылдьаананы уонна Даайаны илдьэ Аһыкайга көспүтэ.

11. Струкин Алексей Прокопьевич (Ньолҕо) – Тараампый уола. Маннайгы кэргэнэ Степанида, нуучча кыыһа. Оҕолоро: Алексей, Яков, Уйбаан. Иккис кэргэниттэн Маарыйаттан Сэмэн, Настя, Николай төрөбүттэрэ.

12. Алакаан орто кыыһа Ааныска. Кинини аҕата кыратыгар Өлүөхүмэҕэ илдьэн атыылаабыт. Ону Чомпуу күрэтэн дойдутугар аҕалбыт. Ол кэлэн Иванов Николай Николаевичка (Дьөлгөс) кэргэн тахсан Ньюкулайы (Чэкэлэйи) төрөппүт.

Дүнүрдээххэ сүннүнэн Мэссээктэр, Бөкөтөктөр, Алакааннар аҕа уустара олорбуттар.

Экээтэйдэр

Экээтэй кыргытара. Биир кыыс кэргэнэ Ефремов Иван Тимофеевич. Иккис кыыс Иванов Алексей Никитич ийэтэ, Курааһы Өлөксөй кэргэнэ. Үһүс кыыс Федоров Петр Федорович (Чуччуор Бүөтүрүн) кэргэнэ.

Хонхолор

Руфов Руф оҕонньор ийэтин иккис кэргэнэ.

Дьөгүөрэптэр

Егоров Баһылай Егорович, Петр Егорович убайдыы бырааттыылар. Баһылай сэрии ветерана, кэргэнэ Мааппа. Икки оҕолоохтор. Василий кэргэнэ Хоппоторова Любовь Егоровна. Икки кыыстаахтар: Нина уонна Манепа. Нина кэргэнэ Кырыкыйтан төрүттээх Григорьев Еремейдиин 7 оҕолоохтор. Манепа I Боотулууга олорор, кэргэннээх, оҕолордоох.

Михаил кэргэнэ Саввинова Елизавета Семеновналыын 4 оҕолоохтор.

Бүөтүр кэргэнэ Марина, оҕолоро Семен, Ньюкулай уонна Петр. Кэргэннэммиттэрэ, оҕолордоохтор.

Семен Петрович кэргэнэ Семенова Александра Петровналыын 4 оҕолоохтор: Саша, Айаал, Сеня, Үүйэ. Кэргэннээхтэр, оҕолордоохтор.

Николай (Субуруус Ньюкулай). Кэргэнэ Иванова Татьяна Ивановналыын икки уоллаахтар: Ньургун уонна Николай. Михайлова Надеждаттан эмиэ икки уоллаах: Александр, Виктор.

Петр кэргэнэ Федорова Валентиналыын (Федорова Феня кыыһа) элбэх оҕолоохтор.

Дүллүкүлэр

Михайловтар

Аҕалара Михайлов Елисей Михайлович Ньурба Ханалаһыттан төрүттээх, сэрии иннинэ кэлэн олохсуйбут. Бастакы кэргэниттэн Баһылай уонна Маарыйа диэн оҕолордоох.

Баһылай Онхойтон сыдыааннаах Петрова Варвараны кэргэн ылбыта. Элбэх оҕоломмуттара.

Өндөрөй Никонич – Балбаара бастакы оҕото, Хомустаахха ыал буолан олорор, оҕолордоох. Кыыһа Айталиа икки оҕолоох: Индиана Онхойго олорор, кэргэннээх, оҕолордоох. Тоня кэргэннээх, түөрт оҕолоохтор. Ньургуйаана биир оҕолоох, кыра уоллара Елисей куоракка олорор, үлэлиир.

Елисей иккис кэргэнэ Мухоплева Прасковья Семеновналыын элбэх оҕоломмуттара. Прасковья бастакы кэргэнэ Федоров Петр Федоровичтыын (Чуччуор) Герасимов Гаврил Петрович диэн уолламыттара, түөрт сиэннээхтэр. Борускуолаах Елисей оҕолоро: Татьяна Үөһэ Бүлүүгэ олорор, учуутал идэлээх. Елена биир кыыстаах, рабкооп атыыһыта. Елисей Бүлүүгэ олорор, кэргэннээх, оҕолордоох. Ганя кэргэннэммитэ, икки кыыстаах. Мила Далыртан төрүттээх Афанасьев Анатолий Михайловичтыын элбэх оҕолоохтор. Улахан кыыс Шура Ньурба Хорулатыгар олорор, кэргэннээх, оҕолордоох. Кыра кыыс Настя кэргэнинээн Иванов Александр Андреевичтыын уоллаах кыыс оҕолоохтор.

Семеновтар

Семенов Федор Семенович кэргэнэ Федорова Варвара Титовналыын элбэх оҕолоохтор: Егор – итиллибит уоллара (Семенов Егор Федорович кэргэнэ Матрена Семеновналыын элбэх оҕолоохтор), Валентина оҕолордооҕо, Григорий кэргэнэ Рудзана Николаевналыын түөрт оҕолоохтор, Клара кэргэнэ Струкин Николай Алексеевичтыын оҕолордоохтор, Юрий кэргэннэммитэ, оҕоломмота.

Борисовтар

Абалара Борисов Захар Борисович кэргэнэ Евдокимова Елена Федоровналын 5 оёломмуттара. Өлөөнө бастакы кыһын ыалга иитгэрэ биэрбитэ. Захартан 5 оёолоох: Федор кэргэннээх, оёолордоох, Март икки оёолооҕо, эдэр сааһыгар өлбүтэ. Кыргызтара: Валентина – учуутал, кэргэнэ Иванов Петр Афанасьевичтын биир уоллаахтар, сиэннээхтэр, Мария хоту олорор, учуутал, кэргэннээх, оёолордоох, Роза Сунтаарга олорор, детсадка иитэччи, кэргэннээх, оёолордоох.

Туомускайдар

Абалара Томскай Петр Васильевич кэргэнэ Чуллургасова Мария Алексеевналын элбэх оёоломмуттара: Семен, Мария, Евдокия, Иннокентий, Прокопий. Кэргэннээхтэр, оёолоохтор.

Егоровтар

Егоров Сергей Иванович ииппит ийэтэ Ксенофонтова Варвара Игнатьевна кыратыгар тулаайах хаалан убайыгар олорон Далырга үөрэммитэ. Интернакка олорон инбэлиит буолбута. Кэлин Дүллүкүгэ инбэлииттэр дьыэлэригэр олорбута. Өлүөхүмэҕэ көһөн баран төннөн кэлэн дойдутугар олохсуйбута, уол оҕону ииттибитэ. Туһунан дьэ туттан оҕотун үөрэттэрэн, ыал онорон, сиэн көрөн баран уолун Сергей Иванович, кийиитин Үөһэ Бүлүүттэн төрүттээх Надежда Федотовна көрүүлэригэр-истиилэригэр сытан өлбүтэ.

Софроновтар

Софронов Трофим Софронович (Дэдэһин Дороппуун) кэргэнэ Маарыйа Никитичналын 5 уолламмыттара.

Бастакылары Василий Трофимович – математик учуутал, кэргэнэ Мария Егоровналын 4 оёолоохтор.

Егор Трофимович – математическай наука кандидата, кэргэнэ СГУ преподавателэ Лапарова Раиса Алексеевналын 4 оёолоохтор, сиэннэрдээхтэр.

Павел Трофимович (Поротовтарга иитилибитэ) – учуутал, оёолордоох.

Трофим Трофимович – математик.

Серафим Трофимович – математическай наука доктора. Оёолордоох, сиэннэрдээх.

Хоппоторовтар

Хоппоторов Гаврил сэри иннинэ кэргэнинээн Марыыналын Боотулуу диэкиттэн кэлбиттэрэ. Оёолоро:

Люба, иитийэх кыыс, оёолордоох.

Матвей элбэх оёолоох.

Анатолий кэргэнэ Петрова Люсялыын икки оёолоохтор.

Куприяновтар

Абалара Никон Иванович Намтан төрүттээх. Кэргэнэ Казакова Маарыйалыын элбэх оёолоохтор.

Кирилл – тракторист. Түөрт оёолоох: Мария, Сахаайа, Катя, Колымана. Кэргэннээхтэр, оёолоохтор.

Вера – архив үлэһитэ, кэргэнэ Ефим Никитичтин икки оёолоохтор.

Альберт – салайар үлэҕэ сылдыбыта, механик. Кэргэнэ Өлүөхүмэттэн төрүттээх Рожина Валентиналыын 5 оёолоохтор.

Дуня биир кыыстаах. Валя кэргэнэ Прокопьев Гавриллыын үс оёолоохтор.

Зина араас үлэҕэ сылдыбыта

Уйбаан – ветеринар идэлээх, 3 оёолоох.
Аркадий – ЖКХ үлэһитэ. Кэргэнэ Анисимова Елена Павловнаһын 4 оёолоохтор.
Юрий – Хомуһтааһха олоһор, үлэһиһ. Кэргэнэ Мария Владимировнаһын биһр оёолоохтор.
Вика – Сунтаарга олоһор, кэргэннээх, оёолоһдоох. Эдьһиһгэр Вераға иһтиһлиһитэ.

Иһинээҕитэ:

1. Кириитэ..... 3
2. Нэһилиэк кыраныыссата 4
3. Дүллүкү нэһилиэгин уопсай характеристиката 5
(2010 сыллааҕы перепись түмүгүнэн)

1 баһа

Дүллүкү нэһилиэгин төрүттэниитин историята:

1. Туман буолбут кэм-кэрдий 8
2. Дүллүкү төрдө Тизэргэн Чоргул туһунан номохтор..... 8
3. Үөһээ Бүлүү түбэтигэр 17-18 үйэлэргэ нуучча казактара кэлиилэрэ 11

2 баһа

Нэһилиэк былыргыта (18-20 үйэ саҕалананыта)

1. Төрүт аҕа уустара..... 16
2. Революция иннинээҕи кэмтэн бэлиэтээһиннэр..... 21
3. Тҕа сириҥ сахаларын ыраахтааҕы кэминээҕи сүрүн дьарыктара 27
4. Дүллүкү нэһилиэгин үөскээһинэ. 31
5. Кинээстэр 31

3 баһа

Советскай былаас сыллара

1. Саҥа былаас бастакы тэрээһиннэрэ 34
2. Гражданскай сэрии дуораана 35
3. Нэһилиэк олоҕун тэрийээччи - партийнай тэрилтэлэр 37
4. Комсомольскай тэрилтэлэр уонна ыччат үлэтэ нэһилиэк олоҕор-дьаһаҕар 39
5. Бүлүү улуугар советскай былааһы олохтоонунэ 43
6. Олохтоох былаас органнарын тэрийии 45
7. Дүллүкү сэбиэтин үлэһиттэрэ нэһилиэк инники сайдытыгар киллэрбит кылааттара 46
8. Сир түнэтигэ, нэһилиэк сириҥ чэрчитэ 49

4 баһа

Холбоһуктааһын

1. Бастакы колхозтары тэрийии 74
2. Дүллүкү оҕуруотчуттара 84
3. Тҕа сиригэр техника тэнийиитэ 87

5 баһа

1941-1945 сс. Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэрии кэмнэрэ

1. Сэриигэ кыттыбыт буйуннарбыт 93
2. Үлэ фронугар ынырыллыбыттар 102
3. Кыайыыны уһансыбыттара 103
4. Сэрии бааһын оһорунуу 110

6 баһа

1. Сылһарыылар 123

Редколлегия:

- Ан Иван Иванович** – Дүллүкү нэһилиэгин Баһылыга.
Федоров Василий Дмитриевич – салайааччы-сүбэһит.
Саввинова Людмила Никитична – история учуутала.
Васильева Валерия Васильевна – саха тылын уонна литературатын учуутала.
Санникова Антонина Романовна – библиотекарь.
Чукрова Галина Алексеевна – музей салайааччыта, учуутал.
Афанасьева Антонина Ивановна – саха тылын уонна литературатын учуутала

Массово-политическое издание

Родная сторона – Дюллюкю

Дизайн В.В. Дойдуков

Подписано в печать 20.06.2011 г. Формат 100x84 1/8.
Печать офсетная. Усл.п. 20,0. Заказ № 41/1
Тираж 500 экз.

Отпечатано в типографии ООО «Компания «Дани Алмас»
677008, РС(Я), г. Якутск, ул. Билибина, 10А,
тел. 36-92-91.